C. DOBROGEANU-GHEREA

NEOIOBĂGIA

Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare

BUCUREȘTI
Editura Librăriei SOCEC & Comp., Societate Anonimă
1910

www.dacoromanica.ro

NEOIOBĂGIA

www.dacoromanica.ro

PREFAŢĂ

După liberarea ţiganilor şi, pe urmă, după liberarea iobagilor şi întroducerea întocmirei politico-sociale şi juridico-sociale din Occident, pentru cei mai mulţi dintre părtaşii sau martorii acestor adânci schimbări sociale era evident că de-acuma ne-am prefăcut cu adevărat într'o ţară civilizată, occidentală. Intocmirile politico şi juridico-sociale le apăreau ca un fel de haină civilizată, care, înlocuind pe cea orientală, preface, *ipso facto*, pe oriental în civilizat.

Se înţelege că şi în generaţia dela 48 au fost oameni cari vedeau mai clar şi mai adânc, cari pricepeau că, prin schimbarea unui fel de port, ori cît de important ar fi asta în alte privinţi — pentrucă, într'un fel, se poate zice că nu numai *noblesse oblige*, dar şi haina obligă — nu s'a schimbat de o dată şi mentalitatea şi sufletul omului şi nici profundele relaţii sociale, în special economico-sociale. Aceştia pricepeau că sub cilindru şi frac pot urma să trăească, foarte bine şi frumos, o mentalitate şi

www.dacoromanica.ro

un suflet *balcanic*, şi relaţii sociale balcanice, ca să întrebuinţăm şi noi un termen obişnuit acuma. Insă, ei sperau că noua întocmire se va realiza, va lua corp şi suflet cu vremea, prin educaţia culturală şi morală a masselor, prin şcoli şi prin însăş funcţionarea instituţiilor, căci, se înţelege, trebue o vreme oarecare pentruca instituţiile să se adapteze la oameni şi oamenii la ele.

Aşa gândeau cei mai perspicaci.

Că realizarea unor întocmiri politice şi a relaţiunilor de drept, nu atârnă numai de şcoală şi educaţie, şi nici măcar în primul rând nu atârnă de ele, aceasta n'o ştia încă acea generaţie. Ea nu ştia că baza unei societăţi, bază care hotăraşte de desvoltarea ei şi de caracterul acestei desvoltări, e organizaţia şi structura ei economică; nu ştia că această organizaţie, felul producţiei şi raporturile de producţie izvorîte din ea, hotărăsc şi relaţiile politice şi pe cele de drept—relaţiile reale, de fapt, nu cele de formă; că formele politico-sociale — starea de drept — constituesc numai o formă şi rămân pentru mult timp încă o formă deşartă, dacă nu corespund structurii, felului şi relaţiilor economice de producere; că fondul economic hotărăşte formele politico-juridico-sociale şi nu viceversa. Acest adevăr, atât de mare şi de adânc, nu l-a ştiut tinerimea revoluţionară dela 1848 şi nici n'avea de unde să-l ştie, pentrucă nu-l ştiau nici dascălii ei cei mari, Michelet, Quinet şi ceilalţi.

Şi când, după o vreme destul de îndelungată, s'a văzut, însfârşit, că instituţiile noui, pentru cea mai mare şi mai numeroasă parte a ţării, nu numai că nu dau rezultate pozitive, dar chiar în unele privinţe dau rezultate direct negative; când

www.dacoromanica.ro

s'a văzut deslușit că instituțiile occidentale, pentru imensa majoritate a țării, rămân o formă deșartă și mincinoasă — cuvântul «minciună» s-a rostit încă depe atunci; — judecata opiniei publice a vremii, adică a acelor grupări și clase sociale cari puteau judeca și vorbi—imensa majoritate suferea și tăcea atunci caşi acum—acea judecată s'a manifestat în trei feluri deosebite, — vorbim de principalele curente de judecată.

Unii, mai ales dintre aceia cari se uitau cu jind și cu regret la vremurile dispărute, acuzau de-a dreptul tinerimea revoluționară, care a adus din streinătate, din Paris, împreună cu cilindrul și fracul, și instituțiile occidentale, fără a se gândi că ele nu corespund deloc cu împrejurările din țara noastră, cu cultura ei înapoiată încă.

Alții, chiar dintre aceia cari au lucrat și au suferit pentru întroducerea nouăi întocmiri, văzând rezultatele nule sau triste pentru cei mulți și năpăstuiți, nu învinuiau întocmirea politico-socială și instituțiile nouă,—pe cari le găseau drepte, bune, superioare și veșnic adevărate și, deci, oriunde aplicabile, — dar învinuiau pe oamenii cari au fost chemați să le aplice: «instituțiile sânt bune, oamenii sânt răi».

Și marele reprezentant al acestui fel de a vedea, C. A. Rosetti, a închis ochii amărît și plin de mustrare pentru foștii lui prieteni, cari au trădat revoluția dela 1848.

Însfârșit, alții — și cei mai mulți — optimiștii, demagogii, triumfătorii, aceia cari, mai ales, profitau depe urma nouăi stări de lucruri, negau pur și simplu evidența faptelor. Pentru ei nu era deloc adevărat că întocmirea nouă a rămas o formă

www.dacoromanica.ro

goală şi mincinoasă pentru massele poporului, ale cărui suferinţi, departe de a scădea, ar mai fi şi crescut; nu era adevărat că s'a creat un imens contrast între o formă civilizată occidentală şi un fond tot aşa de oriental ca altădată; nu era adevărat că se formase un abis între ţara oraşelor şi a satelor, de parcă ar fi fost două ţări deosebite, abis care ducea la dezastroase rezultate morale, culturale şi materiale. Şi, ziceau ei, dacă sânt la noi unele neajunsuri, ele sânt rezultatul firesc al unor întocmiri ce nu s'au adaptat încă pedeplin împrejurărilor reale ale vieţii, sânt neajunsuri trecătoare; în general vorbind, însă, noi stăm mai bine decât oricine, la noi e mai multă dreptate şi bunăstare decât aiurea, pentrucă «*în România nimeni nu moare de foame*», ca în alte ţări cu o civilizaţie mai înaintată decât a noastră.

Din aceste trei curente de judecată, două au dispărut acum, cel puţin sub formă de curente sociale.

Primul e cel reacţionar, care vedea tot răul în însăş întroducerea instituţiilor burgheze occidentale şi ar fi dorit reîntoarcerea, parţială măcar, la instituţiile de altădată. Curentul acesta nu mai există. Să nu uităm că fracţiunea cea mai conservatoare e azi sub conducerea acelui grup doctrinar-conservator, care, începând printr'o critică acerbă şi nimicitoare a instituţiilor occidentale, a sfârşit nu numai prin a se împăca cu ele, dar prin a forma un partid special *constituţional*, având drept program tocmai cererea aplicării corecte a Constituţiei şi a instuţiilor constituţionale.

A dispărut acum şi curentul optimist demagogic. Cu nimicirea acestuia s'a însărcinat în special 1907, tragicul 1907. Atâta bun a avut şi acest

www.dacoromanica.ro

an, imens de rău şi de trist, că acum nimenea nu mai îndrăzneşte să afirme că totul merge bine şi frumos în fericita Românie. Anul 1907 a deschis o prăpastie înaintea ochilor celor mai neîncrezători, a arătat că sânt chestiuni sociale, sânt probleme grozave, cărora trebue să li se găsească soluţia, sub pedeapsa celor mai mari şi mai ireparabile dezastre. Şi acum, afară de mici şi neînsemnate excepţii, toţi sânt preocupaţi de găsirea soluţiilor, nu de negarea problemelor.

Incât, din cele trei curente de judecată a mai rămas numai unul, acela după care toate relele şi în deosebi nerealizarea instituţiilor occidentale, abizul dintre ţara legală şi cea reală, se datoresc faptului că n'avem oameni, n'avem caractere. Dar şi curentul acesta duce o viaţă jalnică şi începe să dispară.

Dacă curentele cele vechi au dispărut sau dispar, altele le-au luat locul. In special curentul poporanist, sub multiplele şi variatele lui forme şi nuanţe — dela poporanismul conservator şi antisemit, pânăla poporanismul democrat-înaintat — domineză acum opinia publică. Dar în general poporaniştii, prin înseşi clasele şi interesele de clasă ce reprezintă, caşi prin lipsa oricării metode consecvente de cercetare, n'au putut şi nu pot să vadă clar, în întregimea ei, chestia socială a ţării, nici problema ei agrară atât de complexă; iară pe poporaniştii democraţi, cum sânt cei grupaţi în jurul revistei *Viaţa Românească*, metoda superficială şi sentimentalo-fantazistă a poporanismului doctrinar rusesc îi împiedecă şi pe ei să vadă clar problemele ţării în general, şi în special problema agrară, care mai ales le stă pe inimă.

www.dacoromanica.ro

Un alt curent, care încă acum douăzecişicinci de ani a avut o influenţă destul de însemnată asupra opiniei noastre publice, este cel socialist. Încă depe atunci el a arătat în literatura lui mai multă pătrundere şi pricepere a chestiilor noastre sociale şi a celei agrare, decât celelalte curente luate la un loc. Cauza, desigur, nu este în vre-o deosebită superioritate intelectuală a reprezentanţilor acelui curent, ci în faptul că, pe de o parte, ei reprezentau şi reprezintă interesele adevărate ale clasei muncitoare, iară, pe de altă parte, aveau o metodă de cercetare puternică şi sigură: metoda socialisto-marxistă.

Dar şi ei au căzut în unele greşeli şi inconsecvenţe. Şi aceasta, din diferite pricini. Mai întâi, e viaţa socială aşa de puţin deslușită, aşa de puţin diferenţiată, cum era încă la noi cu atâţia ani în urmă. Apoi, e faptul că socialismul de atunci nu se liberase încă din mrejele poporanismului celui consecvent — doctrinar-rusesc — atât de superficial ca metodă dar şi atât de ademenitor, care părea că uşurează, pentru ţările rămase în urmă, realizarea unor idealuri pe cari cele înaintate nu pot încă să le realizeze. Insfârşit, socialiştii aveau o puternică metodă de cercetare luată dela socialismul occidental, dar trebueau s'o aplice unui mediu atât de deosebit de cel din Occident. Unele greşeli şi inconsecvenţe erau, deci, inevitabile.

Cu toate acestea, literatura sociologică socialistă din ţară e chiar dela început mult superioară literaturii sociologice a celorlalte curente.

Astfel, încă acum 17 ani, noi am înscris în programul agrar socialist desfiinţarea tuturor rămăşiţelor feudale şi a relaţiilor de producţie iobă-

www.dacoromanica.ro

giste, ceeace, în definitiv, constitue şi idea centrală a acestei lucrări.

* * *

Dintre cei cari s'au ocupat şi au scris asupra chestiei şi problemei agrare, o menţiune specială merită, desigur, d. C. Garoflid. D-sa, în tripla calitate de om inteligent, fost socialist şi însuş mare proprietar şi arendaş, e unul dintre foarte puţinii cari au văzut mai clar în problema noastră agrară. Cum se întâmplă, însă, aşa de des, unele împrejurări cari i-au fost atât de favorabile, i-au fost în aceeaş vreme şi defavorabile. Astfel, faptul de a fi fost socialist şi de a fi mers odată la şcoala economiei politice socialiste şi faptul de a fi un mare proprietar şi arendaş, care, *de visu* şi din propria sa practică, cunoaşte starea şi relaţiunile agrare din ţară, au făcut ca d-sa să nu cadă în cursa economiei politice burgheze şi, ceeace e mai meritos, să nu cadă în cursa economiei politice poporaniste, la modă acuma — economie politică pecât de ademenitoare, peatât de falsă şi superficială. Din altă parte, însă, faptul de a fi mare proprietar şi arendaş făcea uneori pe d. Garoflid, mai ales în primele d-sale lucrări, să fie tare confuz, să dea încă prea multă însemnătate cauzelor accidentale şi cauzelor subiective ale omului, în special neajunsurilor subiective ale ţărănimii, şi, ceeace e mai important, să aibă încă preferinţe, justificări, pentru regimul nostru neoiobag în vigoare. Insă, în meritoasa d-sale lucrare din urmă: *Problema agrară şi deslegarea ei*, d. C. Garoflid, desbărat de aceste neajunsuri, vede clar baza economică a problemei noastre agrare, caşi soluţia ei. Pe baza

www.dacoromanica.ro

însă, a economiei unei societăţi şi a unui anumit fel de producţie, se creează grupe şi clase sociale cari, prin raporturile şi lupta lor, dau un anumit înţeles vieţii sociale şi, la rândul lor, explică acest fel de producţie şi existenţa lui. De această parte largă, sociologică, a problemei, nu se preocupă d. Garoflid. Dar în marginile problemei agrare, ca o problemă economică propriu zisă, d. C. Garoflid, o repetăm, vede destul de limpede problema, caşi soluţia ce o comportă, ceeace e, desigur, un merit deosebit pentru d-sa.

Lucrarea de faţă e o încercare de aplicare consecventă a metodei socialiste sus pomenite la analiza economică şi sociologică a problemei noastre agrare şi a problemelor pe cari ea le implică, un studiu analitic economico-sociologic al regimului nostru agrar. Dacă această încercare, atât de fragmentară, e reuşită sau ba, — şi întrucât e reuşită dacă e, — accasta, bineînţeles, nu eu pot s'o judec. Din parte-mi, însă, pot să afirm cu toată siguranţa, că nu m'a condus decât dorinţa de a afla şi a spune *adevărul*. Dealtfel, îmi dau bine seama de toate neajunsurile acestei lucrări. De bună seamă, e prea fragmentară şi disparată, chestiile tratate împreuna cu problema agrară, caşi aceasta însăş, sânt prea fragmentar tratate. Cauza acestui neajuns e următoarea.

In gândul şi planul autorului acestei lucrări era o operă largă, care avea să cuprindă chestia socială a ţărei noastre în întregimea ei, cu toate problemele vitale ce le comportă, şi între cari una dintre cele mai vitale e problema agrară, importantă şi vitală, desigur, dar nu unica vitală. Problema agrară face parte din vasta chestie socială a

www.dacoromanica.ro

ţării, e cuprinsă în ea ca o parte într'un întreg, şi nu invers cum par a gândi unii din poporaniştii noştrî.

O astfel de lucrare asupra chestiei sociale a ţarii — o lucrare istorică, economică şi sociologică în aceeaş vreme, — nu mi-a fost dat să fac. Adversitatea sorţii şi împrejurări protivnice, extrem de grele, m'au împiedecat dela acest plan atât de ademenitor. Lucrarea de faţă, caşi *Cuvinte uitate*, e un crâmpeiu din cea plănuită şi are, deci, toate neajunsurile unei astfel de opere. Dacă împrejurările vor fi prielnice, voi căuta să complectez şi să înlocuesc măcar prin alte câteva mici fragmente aceeace era să fie lucrarea întreagă, bineînţeles, pecât se poate înlocui prin fragmente o operă unitară.

Inainte de a intra în materia propriu zisă a studiului, cercetăm cauza acelui dezacord constatat deatâta vreme de noi caşi de alţii — şi care cercetare e reluată acum de mulţi alţii — cauza dezacordului adânc, a abizului — mai ales la ţară — dintre instituţiile noastre civilizate, dintre legile noastre occidentale şi realitatea vieţii, în bună parte orientală şi semifeudală.

Inainte de această cercetare, dăm loc unui mic fragment: «Din evoluţia societăţilor moderne», necesarmente foarte scurt şi insuficient, care invederează, însă, pecât e cu putinţă în câteva cuvinte, metoda urmată în această lucrare şi aplicarea ei. Cercetarea asta e necesară şi ne va introduce pe nesimţite, dacă putem zice aşa, în însuş obiectul studiului nostru: regimul nostru agrar neoiobag.

Se înţelege, din punctul de vedere al metodii ar fi preferabil şi mai logic să începem prin expunerea însăş a acestei metode. Ar fi mai logic,

www.dacoromanica.ro

dar şi mai arid şi mai greu pentru cetitorii noştri. Drumul urmat e mai puţin logic, dar mai clar şi, deci, preferabil pentru cetitori.

Terminul *raporturi de producţie* sau *relaţii de producţie*, ce întrebuinţez atât de des în lucrarea asta, îl înţeleg în senzul cel mai larg. El însemnează nu numai suma raporturilor sociale provocate de un anumit proces de producţie socială, dar în parte conţine şi noţiunea de felul şi înălţimea producţiei unei societăţi.

Încă o observaţie asupra căreea atrag atenţia cetitorilor: în lucrarea de faţă chestia agrară e tratată din punctul de vedere socialist. Dar în special despre atitudinea teoretică şi activitatea tactică şi practică a socialiştilor în această chestie, vom vorbi, de ne va fi dat să vorbim, în altă parte. Tot atunci vom vorbi şi despre desvoltarea noastră capitalistă şi atitudinea teoretică, tactică şi practică a socialiştilor români faţă de capitalism.

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Din Evoluţia societăţilor moderne

Intocmirile politico-sociale îşi au originea şi îşi iau formele din adâncimile înseşi ale vieţii materiale a societăţii, din producţia însăş a vieţii materiale, din modul de producere şi distribuire a bunurilor sociale.

Aşa spre pildă, să luăm societatea veche dinnaintea şi dela începutul desvoltărei feudalismului, erei feudale, cu celula ei atât de caracteristică: comuna rurală de atunci. Care e baza, structura şi caracterul economic al acestei societăţi ? Baza vieţii sociale de atunci e agricultura, şi o agricultură primitivă. Toate articolele de natură industrială, necesare vieţii, sânt şi ele legate de agricultură, nu s'au diferenţiat încă de ea, industria este casnică, aproape toate necesarele vieţii se fac în aceeaş familie. Diviziunea muncii, precum şi schimbul — care e totodată unul din efectele şi cauzele diviziunii muncii — sânt aproape embrionare. Gospodăria aceasta e naturală, ceeace nemţii numesc *Naturalwirthschaft*, adică, aproape toate necesarele vieţii se produc şi se consumă în gospodărie, nu

www.dacoromanica.ro

se schimbă; se produc mai ales valori de întrebuinţare, nu valori de schimb, nu mărfuri. Dacă vr'o meserie se diferenţiază ca atare — de pildă fierăria — atunci produsele ei sânt plătite mai ales în natură, în obiecte necesare vieţii.

Necesităţile de organizaţie socială în această comună patriarhală — unde, dealtfel, s'au conservat încă rămăşiţe însemnate din comunismul primitiv — necesităţile acestea, cari se reduc la chestii de organizaţie administrativă, atât de simplă, ori la chestii de distribuirea dreptăţii, tot atât de simplă, sânt împlinite prin alegerea unuia din comună, care să fie administrator şi judecător şi care, cu vremea, capătă tot mai multă autoritate, abuzează de ea, acaparează toate puterile comunei şi devine stăpân. Dar plata serviciilor judecătorului dela început, servituţile către feudalul de mai târziu, se fac tot în natură: în muncă sau în articole produse de ţărani. Comuna trăeşte din propriile ei produse, schimbul cu alte comune fiind redus la minimum, şi trăeşte o viaţă izolată, relaţiile cu alte comune, cu lumea din afară, fiind cât se poate de reduse.

Este, însă, o necesitate socială imperioasă — afară de schimbul primitiv — care sileşte comuna rurală de atunci să intre în relaţii cu altele: este apărarea răsboinică de năvălirea vrăjmaşilor. Pentru aceasta era necesară cooperarea concertată şi concentrată a multor comune.

De aici a rezultat funcţia unui conducător de răsboiu pentru mai multe comune, funcţie socială care, prin abuzul de putere obişnuit, se preface în stăpânire, în dominare: peste feudalii mici apare un stăpân mai mare, care stăpâneşte regiuni în-

www.dacoromanica.ro

tregi. Dar şi către feudalul cel mare tributul se plăteşte, în cea mai mare parte, în natură sau în muncă, nu în bani, pentrucă societatea aceea continua să fie bazată pe *gospodăria naturală*, nu bănească.

Este evident că într'o organizaţie atât de simplă şi într'o asemenea izolare de lumea largă, moravurile au fost — şi trebueau să fie — simple; simple, dar aspre, în concordanţă cu asprimea vieţii materiale, cu asprimea naturală şi socială a luptei pentru traiu.

Înălţimea intelectuală şi culturală a unei societăţi bazată pe o producţie atât de săracă, trebuea să fie foarte redusă, iară mentalitatea oamenilor de atunci foarte mărginită, — mărginită prin izolarea socială, prin hotarele strâmte ale unei comune ţărăneşti.

Acea societate n'a rămas pe loc, ci a urmat să se desvolte şi să evolueze; iară forţa motrice a desvoltării ei ulterioare a fost desvoltarea şi progresul producerei de bunuri materiale, desvoltarea producţiei şi schimbului şi a împărţirii bogăţiilor. Imboldul acestui progres a pornit chiar dela agricultură. Pe măsură ce se desvolta agricultura, se crea un surplus asupra nevoilor imediate ale comunei. Surplusul de producţie face posibilă diferenţiarea meseriilor (fierărie, ţesătorie, etc.). Şi astfel apare mai deslusit. acea formidabilă putere economică, menită să schimbe faţa lumii: diviziunea muncii.

Această diviziune a muncii între agricultură şi meserie, la rândul ei face să se mărească producţia; iară mărirea producţiei şi diviziunea muncii măresc schimbul între diferite comune. Schimbul desvoltându-se mai departe, provoacă o mai mare diviziune a muncii, aceasta măreşte şi desvoltă

www.dacoromanica.ro

schimbul şi împreună măresc producţia. Apoi, cucât se măreşte producţia, pe de o parte se măreşte şi schimbul şi diviziunea muncii, iară pe de altă parte, se dă posibilitatea ca să se mărească populaţia. Şi iată, avem un alt factor de o mare importanţă: creşterea populaţiei, care la rândul ei influenţează şi stimulează producţia, diviziunea muncii, schimbul; înlesneşte şi lărgeşte cooperaţia simplă şi cooperaţia complexă şi sporeşte, diversifiază şi face mai complexă cooperaţia socială.[1])

Şi aceşti factori: progresul producţiei, schimbului şi împărţirei produselor, precum şi diviziunea muncii, — cooperaţia sub toate formele, — mărirea populaţiei şi a densităţii ei, aceşti factori constituesc forţele cari, în profunzimea organismului social, influenţându-se şi stimulându-se una pe alta, lucrând fiecare în parte şi toate împreună, prin relaţiile şi lupta de grupări şi clase sociale, fac ca societatea să se desvolte şi să evolueze, transformându-se treptat, dintr'o epocă şi treaptă de desvoltare, în altă epocă şi altă treaptă, mai înaltă.

Şi astfel creşte, se diversifiază, se diferenţiază, se măreşte acest organism social, cuprinzând alte grupuri, — clase şi categorii sociale nouă.

Intâi, se formează între mai multe comune un centru de schimb, un orăşel, care e totodată un

---

[1]) Numim *cooperaţia simplă* aceea unde cooperatorii, conlucrătorii, lucrează alături aceeaş muncă, pentru producerea unui product, cum e în munca câmpului, la cosit ori secerat. *Cooperaţia complexă* e aceea unde cooperatorii lucrează munci deosebite pentru producerea aceluiaş product, cum e, spre pildă, într'o fabrică modernă. Insfârşit, *cooperaţia socială* este suma tuturor cooperaţiilor, simple şi complexe, pentru crearea productului social, naţional.

www.dacoromanica.ro

centru primitiv, de schimb şi de producţie, al micei industrii. Pe urmă, mici meserii se desvoltă, pe baza şi cu ajutorul puterilor sus arătate: un mic meşteşugar se preface în mic industriaş, un mic atelier în unul mai mare, acesta în mică manufactură şi, însfârşit, într'o manufactură mare, cu enorma ei diviziune a muncii, care înzeceşte, însuteşte, ba, uneori, înmieşte forţele de producere ale individului.

Cu creşterea însemnată a producţiei, creşte importanţa şi numerică şi economică a oraşelor. In oraşe — de acum centre de producţie manufacturară şi centre de schimb — se formează grupuri nouă economice: patronii de ateliere organizaţi în corporaţii, negustorii organizaţi în gilde, şi lucrătorii, tot mai numeroşi, organizaţi în bresle. Cu creşterea ulterioară a diviziunii muncii, producţia se diferenţiază şi mai mult: unele oraşe dau mai ales anumite producte, alte oraşe dau alte producte, ceeace măreşte suma productelor şi importanţa schimbului. Şi aşa mai departe.

Şi cucât creşte şi progresează producţia economică, creşte şi organismul social, atât în numărul membrilor, prin creşterea populaţiei, cât şi în întindere, prin necesităţile economice ale diviziunii muncii şi schimbului, cari au tendinţa să cuprindă un spaţiu tot mai mare, ca să-şi dea toate binefăcătoarele rezultate economice. Prin această întindere în spaţiu şi creştere în număr, se formează de acum organisme sociale puternice, mari, unitare: state, naţiuni [1]).

Acest organism e, în adevăr, un organism nou

[1]) Naţiuni. nu în senzul chiar modern al cuvântului, dar oricum, naţiuni.

www.dacoromanica.ro

creat prin forţele sociale indicate mai sus; nou nu numai prin mărimea lui, dar şi prin relaţiile sociale ce s'au desvoltat într'însul, prin grupurile şi clasele nouă, prin structura lui economică şi socială, prin cultura lui, care a putut să se desvolte numai pe baza acestei economii, acestei producţii desvoltate (luând cuvântul cultură în senzul cel mai larg: *die Kultur)*; nou, deasemenea, prin moravurile şi morala socială izvorîte din aceste felurite relaţii nouă.

In acest organism, nou şi vast şi atât de complex în comparaţie cu cel vechiu-medieval de mai înainte, se desvoltă funcţii sociale noui şi variate.

In societatea veche relaţiile se mărgineau aproape excluziv între membrii aceleeaş comune, diferendele juridice se mărgineau la diferende locale, iară necesităţile de administraţie şi de justiţie puteau să fie îndestulate de un om, — jude — ales din mijlocul comunei şi care, mai târziu, devine stăpân feudal. Acum, însă, relaţiile sociale între oameni s'au largit asupra unui teritoriu întreg, diferendele rezultate devin peste măsură de numeroase, variate şi încurcate, aşacă pentru îndestularea justiţiei se cere acum o organizaţie întreagă de anumiţi funcţionari: breasla judecătorească. Acelaş lucru se cere în administraţie, acelaş lucru pentru organizaţia răsboinică, acelaş lucru se cere pentru îndestularea culturală şi cultuală (religioasă) a acestui vast organism social. Se crecază, deci, funcţii nouă, complexe şi extrem de importante, se creează nouă mari grupuri sociale, clasa judecătorească, administrativă, cultuală, militară, clase puternice cari, prin analogie cu orga-

www.dacoromanica.ro

nizaţiile economice de atunci, s'au prefăcut şi ele într'un fel de caste.

Noul organism, prin structura lui economico-socială, nu mai e difuz şi dezorganizat ca altădată, când mai fiecare comună trăea propria ei viaţă, mai mult ori mai puţin independentă de celelalte. Acum toate părţile organismului social se leagă intim între ele, unele nu pot trăi fără altele, viaţa şi funcţionarea unora e condiţionată de viaţa şi funcţionarea celorlalte. Astfel, un oraş în care, prin progresul diviziunii muncii, s'a concentrat manufactura industrială şi s'a creat un centru de schimb, un oraş care trăeşte, deci, din industrie şi comerţ, nu poate sta nici o săptămână fără să fie aprovizionat din altă parte cu ale hranei; lăsat numai la propriile lui resurse, ar muri curând de foame. Schimbul de producte economice într'un asemenea organism poate, de bună seamă, să fie comparat cu circulaţia sângelui vivifiant în organismul omenesc. Această societate, deci, cu intima ei organizaţie şi structură economică, desvoltată pe bazele şi prin factorii sus arătaţi, e un *organism social organizat*, e o unitate organică şi, deci, şi viaţa ei şi funcţionarea ei trebuesc să fie unitare. Administrarea trebue să fie unitară; tot aşa distribuţia justiţiei, a culturii, şi tot aşa organizarea armată pentru apărarea ţării — căci acum e vorba de apărarea sistematică a unei ţări întregi împotriva altei ţări, acuma e vorba de armate numeroase şi organizate. Aşadar, se cere neapărat o conducere unitară şi pornită din acelaş loc — de aici formarea unei capitale şi învestirea unui monarh, a unui rege, care la început e numai un feudal mai tare decât alţii — *primus inter pares* — iară pe urmă devine

www.dacoromanica.ro

rege absolut. Şi aşa se întemeiază monarhia absolută, cu organele ei administrative, judiciare, culturale, cultuale, militare, biurocrate, cu toate instituţiile politico şi juridico-sociale caracteristice ei.

Monarhia absolută a fost, deci, o necesitate istorică; şi nu numai o necesitate istorică, dar şi o condiţie a desvoltării ulterioare a societăţii spre societatea capitalistă de azi. Ca s'o vedem, în câteva cuvinte măcar, să luăm faptul social arătat mai sus: importanţa schimbului de producte în societatea depe vremuri.

Se înţelege, această importanţă nu era încă aşa de mare şi vitală ca astăzi, când diviziunea muncii a păşit mult mai departe; totuşi, atunci chiar, era atât de mare, încât am putut s'o comparăm cu circulaţia sângelui în organismul omenesc. Stingherirea acestei circulaţii însemna ruina pentru sate şi dezastrul pentru oraşe, iară oprirea ei însemna moartea.

Or, cu asemenea oprire a circulaţiei, caşi cu perturbarea întregii vieţi sociale, s'au însărcinat cinstitele feţe boiereşti de atunci: clasa feudală. Ea, care avusese odată, dupăcum am văzut, o funcţie necesară şi utilă, deveni cu vremea — veşnica istorie a claselor stăpânitoare — din *funcţionară* — stăpână şi parazitară; şi, *ipso facto*, din utilă ce fusese, ajunse vătămătoare propăşirii societăţii.

Pe deoparte, feudalii au robit pe foştii membri liberi ai comunelor, prefăcându-i în servi. Pe de altă parte, ei şi-au făcut un venit din vama prelevată asupra mărfurilor ce treceau pe teritoriile lor, vamă care apăsa greu asupra schimbului şi circulaţiei mărfurilor. Şi tot aşa de greu apăsau jafurile şi hoţiile la drumul mare ale feudalilor. Insfârşit,

www.dacoromanica.ro

prin războaiele dintre dânşii şi războaiele cu oraşele — centre de meserii şi comerţ — caşi prin tributurile ce storceau oraşelor, prin toate acestea nu numai că împiedecau liniştita propăşire economică a societăţii — care se desvoltase într'un puternic organism economic — dar ameninţau cu ruina întreaga viaţă socială.

Era, deci, o necesitate vitală înfrângerea şi distrugerea clasei feudale ca atare. Tocmai această misiune a dat-o istoria monarhiei absolute. Aceasta, pe deoparte, era bazată pe organele ei organizate — pe clasele judiciare, administrative, militare, etc.; iară, pe de altă parte, era bazată pe ghilde, bresle, şi în parte pe ţărani, întrucât căuta, prin alianţa cu oraşele, cu burghezimea producătoare şi negustorească, să-i apere împotriva feudalilor. Monarhia a intrat în luptă cu clasa feudală, a înfrânt-o şi a încorporat-o în clasa servitorilor ei.

Şi aşa monarhia absolută, cu instituţiile corespunzătoare ei, a crescut organiceşte din desvoltarea economico-socială a societăţii, a dat o organizaţie unitară ţării şi a curăţit piedicile din drumul propăşirii organismului social, care a putut să se desvolte mai departe pe bazele materiale sus arătate şi într'un *tempo* tot mai repede.

Producţia urmează să crească. Se intensifiază agricultura, invenţii nenumărate desvoltă manufactura; creşte şi producţia, şi populaţia şi diviziunea muncii sub toate formele ei. Schimbul devine mai intens, tot mai multe articole de producţie sânt acaparate de manufactură, tot mai multe articole de consumaţie sânt sustrase din gospodăria naturală, aşacă, din valori de întrebuinţare, devin mărfuri, valori de schimb. Societatea se bazează mai

www.dacoromanica.ro

mult pe gospodăria bănească, se produc articole de vànzare pentru localităţile cele mai îndepărtate şi pentru ţările streine, iară perfecţionarea navigaţiei lărgeşte mult câmpul schimbului şi diviziunii muncii.

Intensifiarea spontană a unuia din factori dă vînt tuturor celorlalţi. Astfel, descoperirea drumului împrejurul Capului Bunei Speranţe dă un imbold puternic schimbului peste ţări şi mări, acesta stimulează producţia şi invenţiile ştiinţifice, iară împreună diviziunea muncii. Tot aşa e, — în proporţii şi mai mari, — cu descoperirea Americii. Afară de marele avànt pe care l-a dat tuturor factorilor de mai sus, a făcut şi altceva foarte important: prin metalele nobile — aurul şi argintul — cu cari a inundat Europa, a dat un puternic impuls desvoltării specific capitaliste a societăţii, — capitalism care se desvoltă în toată vremea acestei lungi evoluţii, dupăcum se desvoltă pas cu pas şi clasa care îl reprezintă: clasa burgheză.

La început neînsemnat, caracterul capitalist începe să apară mai distinct, — abia perceptibil şi foarte timid, însă din ce în ce mai distinct, — pe măsură ce se desvoltă procesul economic de mai sus. Mai întâi, apare sub forma de capital comercial şi uzurar şi apoi sub forma lui principală de capital în producţie, care-i complectează înfăţişarea de sfântă treime.

Dar în această înaintare aşa de însemnată, societatea e acuma reţinută şi împiedecată de monarhia absolută şi de toate instituţiile ei, de-acum învechite. E cântecul vechiu, atât de vechiu!

Monarhia absolută, care a fost un rezultat necesar al desvoltării sociale şi a stimulat şi apărat

www.dacoromanica.ro

propăşirea economică, din funcţionară a societăţii se preface în stăpâna ei, din imbold al progresului se preface în cea mai mare piedică a lui. Dupăce a supus pe feudali şi i-a prefăcut în servitorii ei, pe urmă, în alianţă cu dânşii — deveniţi clasa dominantă — şi sprijinită pe toate organele ei administrative, juridice, etc., caută să escamoteze întreaga desvoltare socială în propriul ei folos, devine tot mai mult un organism parazitar, corupt, corupător şi degenerător, care caută să stoarcă toată seva organismului social.

Să vedem puţin mai de aproape, în ce constau piedicile pe cari monarhia absolută, cu întreaga ei organizaţie socială, le punea desvoltării capitalismului şi, deci, însăş desvoltării economico-sociale pe care acest capitalism o reprezenta. Şi fiindcă constatările de aici sânt importante pentru cele ce vor urma în lucrarea de faţă, atragem asupra lor atenţia deosebită a cetitorilor.

Capitalul şi producţia capitalistă cer ca toate bunurile produse în societate să ia forma de marfă, să fie vândute şi cumpărate; ele cer ca până şi produsul producătorului însuş să fie cumpărat de acesta ca marfă: lucrătorul fabricii de cisme să-şi cumpere ca marfă cismele produse de el, şi a. m. d.. Intr'un cuvânt: toate relaţiile dintre oameni să fie relaţii băneşti, întreaga gospodărie a societăţii să se prefacă din gospodărie naturală în gospodărie bănească. Or, feudalismul, prin relaţii de producţie feudale, prin felurite servituţi, dijme, tributuri naturale, etc., menţinea în viaţă multe din relaţiile vechi ale gospodăriei naturale şi, deci, stătea în drumul capitalismului.

Dar ceva tot aşa de important: dacă, prin înseşi

www.dacoromanica.ro

forţele inerente lui, capitalismul preface toate bunurile în mărfuri, toate valorile de întrebuinţare în valori de schimb. este însă un bun, o valoare, care mai cu seamă trebue prefăcută în marfă, pentruca să poată exista capitalismul desvoltat: e munca, forţa muncitorului. Ca să se poată desvolta capitalismul, trebue ca posesorul forţei de muncă să fie liber, independent, neîmpiedecat prin nimic de a-şi vinde marfa lui: munca. Această marfă, care e însuş nervul capitalismului, trebue să se afle cu grămada în piaţă, pentruca astfel capitalul să-şi cumpere dintr'însa atâta cât îi trebueşte şi s'o pună în valoare, s'o pună să lucreze. In societatea feudală, însă, sub monarhia absolută, massa cea mare a lucrătorilor, rezerva cea mare din care se putea lua marfa-muncă, la ţară era legată de glie, era — într'un fel sau într'altul — serva feudalilor, iară massa lucrătorilor din oraşe, prin analogie cu cea dela ţară şi în concordanţă cu tot caracterul social al monarhiei absolute şi al feudalismului, era organizată în corporaţii silnice. Aceasta, desigur, era o imensă piedică pentru desvoltarea capitalismului.

Mai departe, monarhia absolută, prin monopolurile nenumărate, prin vămi, accize şi tot felul de drepturi fiscale, pe cari le-a instituit în folosul său şi al aliaţilor ei feudali, împiedeca libertatea tranzacţiilor şi schimbului, circularea liberă a bogăţiilor, absolut necesară desvoltării capitalismului.

Insfârşit, capitalismul nu poate să sufere alt stăpân pe lângă el, fără a-şi compromite propria existenţă. Aşa, în societatea capitalistă, capitalul e acela care hotărăşte ce şi cât să se producă, — hotărîre condiţionată de libera concurenţă, de ofertă

www.dacoromanica.ro

şi cerere, — şi tot el hotărăşte distribuirea bogăţiilor şi distribuirea plusvalorii naţionale. Această plusvaloare se împarte în proporţia cătimilor capitalului [1]) şi,—micşorată de consumaţia personală a clasei capitaliste, — intră iarăşi în producţie, cu însuşirea de capital productiv. Trecerea unei părţi a plusvalorii în *capital productiv*, — din ce în ce mai mare şi crescând, — pentru producţia ulterioară, e doar cauza principală a progresului capitalismului, căci mai ales printr'însa a produs el acea cultură economică uriaşă care este la baza civilizaţiei burgheze.

Ei bine, monarhia absolută, ca stat, caută să acapareze venitul net, plusvaloarea naţională, ca s'o împartă nu după normele capitaliste, după cătimea capitalului posedant, ci după titlurile de nobleţe, după gradul de influenţă al curtenilor, după fantazia monarhului, după pofta de risipa a castei militare, administrative, judecătoreşti, a tuturor favoriţilor şi privilegiaţilor.

Este, deci, evident că între monarhia absolută şi feudali, de-o parte, şi capitalismul şi burghezime, de alta, s'a format prin însăş desvoltarea organică a societăţii un antagonism de neîmpăcat, o prăpastie adâncă. O luptă aprigă, pe viaţă şi pe moarte, trebuea să înceapă. Din această luptă, ori trebuea să iasă biruitoare monarhia absolută, ceeace ar fi însemnat retrogradarea economico-socială şi culturală a societăţii şi decăderea ei; ori trebuea să fie biruitor capitalismul şi atunci acesta, scăpat

[1]) De pildă: ai 100.000 de lei, iei, să zicem, 5000 lei din plusvaloarea naţională întreagă; ai 200.000, iei 10.000 şi a. m. d.

www.dacoromanica.ro

şi liberat de toate piedicile feudale, să-şi desfăşoare acele nemăsurate puteri de înaintare economică, pe cari le comportă însuş principiul său[1]). Şi capitalismul, tocmai pentrucă reprezenta propăşirea economico-socială, a invins feudalismul.

Se înţelege, în luptă n'au intrat abstracţiunile —feudalismul şi capitalismul—ci oamenii şi anume clasele sociale: de o parte burghezimea mare, mânând în luptă burghezimea mică, deasemenea şi pe meseriaşi, proletariatul orăşenesc, — de altă parte castele monarhico-biurocrate, curtenii şi clasa feudală cu armata lor şi partea cea mai întunecată şi abrutizată a ţărănimii.

Burghezimea a învins.

Liberând societatea din lanţurile feudalismului, distrugând întocmirile politico şi juridico-sociale ale acestuia, ea şi-a creat instituţiile prielnice desvoltării sale, conform intereselor ei de clasă dominantă, în acord cu caracterul economico-social, cu caracterul capitalist al societăţii.

Graţie acestor nouă instituţii şi întregii organizaţii capitaliste a societăţii, burghezimea a realizat un progres uimitor în producţia economică, în cultură, în civilizaţie, progres pe care Marx îl caracterizează aşa de frumos în cuvintele ce urmează:

«Deabia o sută de ani, şi ea a creat puteri de producţie colosale, mult mai mari decât toate generaţiile trecute la un loc. Supunerea puterilor naturii, maşinăriile, întrebuinţarea chimiei în industrie, în agricultură, vapoare, drumuri de

[1]) Până când, la rândul lui, va veni în contrazicere cu desvoltarea economico-socială şi va face loc unei alte organizaţii sociale, — celei socialiste.

www.dacoromanica.ro

fier, telegrafe electrice, desțelenire de continente întregi, navigabilitatea fluviilor, popoare ieșite parcă din pamânt, — ce veac s'ar mai fi gândit că atâtea puteri de producție dormeau în sânul muncii sociale?».

Am zis că burghezimea a creat instituții conforme cu interesele ei de clasă dominantă, instituțiile politico-sociale și relațiile juridice, ce rezultă din caracterul economic al societății capitalisto-burgheze.

In adevăr, care e principalul caracter economico-social al acestei societăți? Este libertatea sub feluritele ei forme. Societatea are la bază proprietatea individuală *liberă*. Producția e *liberă*, fiecare poate să producă ce și cât vrea; ea se conduce de legea economică a *liberei* concurențe. Prețul unei mărfi se hotărăște de legea ofertei și cererei *libere* (fiecare e *liber* să ofere și fiecare e *liber* să ceară orice și oricît, numai să aibă cu ce să plătească). Toate tranzacțiile sânt *libere*. Comerțul e *liber*. *Toate aceste libertăți, din relațiile economice de producere și distribuire a bogățiilor, formează și caracterizează liberalismul politic burghez*, se reflectează în diferitele instituții politico-sociale ale burghezimii, iara în relațiile juridice ale epocii burgheze se regăsesc sub felurite forme de libertăți politice, sociale și individuale.

In epoca burghezo-capitalistă, pentru întâia oară după mii de ani, dispare silnicia din relațiile economico-sociale. Stăpân și salariat, sânt doi negustori liberi cari fac o tranzacție comercială: proprietarul mijloacelor de producere—fabricantul, moșierul—cumpără o marfă—forța de muncă a muncitorului, — iar muncitorul, stăpânul acestei marfi, o vinde — ca pe orice marfă — cu prețul hotărît de

www.dacoromanica.ro

legea ofertei şi cererei, şi, în termen mijlociu, îşi primeşte valoarea mărfii lui. E o tranzacţie ca ori care alta, nu numai liberă, dar şi egală, în care cei doi contractanţi intră liberi şi egali [1]). Această nouă egalitate economică se reflectează în relaţiile juridice din societatea burgheză sub formă de egalitatea *tuturor* înaintea legii, principiu esenţial care stăpâneşte de acuma înainte toate relaţiile juridice, căci este evident că dacă muncitorii, cel din urmă strat în piramida socială, se bucură de egalitate înaintea legii, cuatât mai mult, bineînţeles, straturile superioare lor.

Se înţelege, libertatea şi egalitatea economică nu implică deloc egalitatea de avere materială şi egalitatea condiţiilor materiale de traiu. Dimpotrivă, epoca burghezo-capitalistă a dus această *inegalitate* până la un grad necunoscut încă de nici una din toate epocile precedente; dar asta e cu totul altceva. Epoca burgheză nici n'are însărcinarea istorică sa rezolve imensa problemă a egalităţii condiţiilor de traiu. Această problemă e a viitorului şi va fi rezolvită de altă epocă istorică, de cea socialistă.

Şi astfel, organicește, se desvoltă din, prin şi alături de desvoltarea economico-materială, instituţiile şi întreaga organizare socială a societăţei.

---

[1]) Ce robie nouă se ascunde sub aceasta tranzacţie liberă şi egală, asta a tălmăcit-o, atât de stralucit, Karl Marx.

www.dacoromanica.ro

I.

INSTITUȚIILE LIBERALO-BURGHEZE IN ȚARA NOASTRĂ

Am dat o foarte mică schemă a desvoltarii societăților civilizate, dela cari am împrumutat și noi instituțiile noastre politico și juridico-sociale. Firește, această schemă e cât se poate de scurtă, și poate chiar confuză tocmai din cauza scurtimii ei. In cîteva pagini nu puteam da o schemă clară, amanunțită și cuprinzătoare, a desvoltării societăților civilizate în legătură cu instituțiile lor. Dar așa cum e, credem că ne va fi deajuns pentru desvoltările noastre ulterioare.

Și înainte de toate se vede, cred, destul de clar, chiar din schema asta atât de scurtă, că în țara noastră nu numai că n'am avut o desvoltare organică-socială, din care să fi rezultat necesarmente instituțiile occidentale ce am introdus, dar n'am avut nici împrejurări nici condiții sociale, fie obiective fie subiective, — în senzul celor aratate mai sus, — pentru introducerea lor.

Astfel, dacă privim țara noastră la începutul veacului trecut, găsim la țară, în sat, un nivel de producție economică și relații sociale ca în evul

www.dacoromanica.ro

mediu. Ţăranul produce în casă toate necesarele vieţii lui, boierul primeşte servituţile mai mult în natură—cereale, legume, ţesături, miere, fructe, pui etc.—şi în zile de muncă; gospodăria este în mare parte naturală. Această stare economică nu numai că nu se aseamănă cu cea capitalisto-burgheză, dar e mult mai înapoeată chiar decât cea din timpul monarhiei absolute feudale.

Oraşele constituesc un început mai serios de gospodărie bănească; acolo găsim ateliere, mici corporaţii medievale de breslaşi şi negustori, caracteristice cel mult regimului feudal monarhic absolut la începutul existenţii, nu în timpul desvoltării lui.

Nu e vorba, însă, de o puternică producţie economică, întovărăşită de o enormă împărţire a muncii, dupăcum nu e vorba nici de un schimb vast, care să cuprindă toate colţurile ţării şi să se întindă peste mări şi ţări. Nu vedem capitaluri imense, sub toate formele lor, dupăcum nu vedem nici clase puternice—burghezime mare şi mică şi proletariat muncitor—nici *cultură* puternică izvorîtă dintr'o asemenea bogată viaţă economică şi nici o clasă culta numeroasă pusă în serviciul burghezimii.

De toate aceste puteri obiective şi subiective,—sufocându-se în atmosfera întocmirilor feudale şi sbătându-se cu puterea unor forţe elementare, pentru a rupe zăgazurile şi a porni ca un şuvoiu spre altă viaţă, bazată pe alte întocmiri sociale,—de toate astea nici pomeneală.

Repet: nu erau în ţară nici condiţiile obiective nici cele subiective pentru întocmirea politico-socială a capitalismului: nici forţele economice cari

www.dacoromanica.ro

să necesiteze o asemenea transformare, nici clasele producătoare, numeroase și importante, cari s'o reclame.

Se înțelege, era o clasă producătoare, numeroasă și importantă, care gemea sub iobăgie: era țărănimea. Dar țărănimea dorea și reclama, nu introducerea instituțiilor liberalo-burgheze, ci desființarea iobăgiei; ea s'ar fi mulțumit mai curând cu monarhia absolută a unui Vodă care ar fi eliberat-o din iobăgie.

Și, totuși, instituțiile caracteristice capitalismului s'au introdus, și nu numai la noi ci și în alte state înapoiate, cari se găseau în condiții mai mult ori mai puțin similare, cum sânt de pildă Serbia și Bulgaria. Și atunci naște întrebarea: cari sânt acele însemnate puteri oculte cari au făcut să se introducă noua întocmire? Căci trebue să fie puteri mari și însemnate acele cari sânt în stare să impună o întreagă transformare socială, în țări cari n'au în ele însele condițiile obiective și subiective proprii pentru o asemenea transformare.

Așa ar fi trebuit pusă chestia de vechii conservatori, iară nu cum au pus-o ei: o mână de *bonjuriști*, o mână de tineri, cari au învățat ori au petrecut la Paris, văzând cultura, bogăția, civilizația incomparabilă a Franței, și-au închipuit că toate acestea sânt produse numai de instituțiile ei, și atunci le-au introdus și în țara lor, unde se potriveau ca nuca în perete; aceste instituții au folosit foarte mult, materialmente și politicește, celor ce le-au introdus și clientelei lor, în schimb au fost dezastroase pentru țară.

Aceasta e, în cîteva cuvinte, felul criticii făcute de conservatorii vechi, întocmirii politico-so-

www.dacoromanica.ro

ciale burgheze şi celor cari au întrodus-o. Şi e o parte de adevăr în această critică şi anume că noi n'am avut antecedente sociale lăuntrice asemănătoare cu cele din Occident, cari să fi necesitat introducerea nouăi întocmiri, şi e iarăşi adevărat că liberalii vechi au dat o importanţă exagerată instituţiilor, socotind că ele produc civilizaţia şi nu viceversa. Fetişismul instituţiilor şi legilor a rămas şi la urmaşii lor într'o măsură atât de mare, încât a fost destul ca tinerimea generoasă să intre în partidul liberal, ca să se molipsească şi dânsa de acelaş fetişism şi să piardă clara pătrundere a lucrurilor pe care o avusese altă dată.

Dar dacă accastă parte a criticii e adevărată, în schimb concepţia asta că transformarea politico-socială de atunci se datora numai tinerimei revoluţionare, care n'a priceput nepotrivirea ei pentru ţara noastră — şi, deci, dacă ar fi priceput-o, transformarea nu s'ar fi făcut — întreaga accastă concepţie e superficială, greşită, lamentabilă. Vezi bine! Un grup de tineri, entuziasmaţi de întocmirea liberalo-burgheză a Franţei, face transformarea României într'un stat burghezo-liberal; pe urmă vine alt grup de tineri entuziaşti, care, văzând că noualе instituţii au dat rezultate rele, transformă ţara, din nou, într'un stat feudal, iară apoi, alţi tineri entuziaşti, văzând că nici aşa nu merge, o prefac într'un stat socialist. Numai tinerime entuziastă şi generoasă să fie, că transformarea se face ea, repede-repede.

Dacă vechii conservatori şi mai ales junimiştii, cari au numărat printre ei inteligenţe şi talente briliante, înloc de a se opri la suprafaţă ar fi căutat adâncile forţe sociale cari au impus trans-

www.dacoromanica.ro

formarea, ei ar fi înţeles că tinerimea liberala de la 48 a fost numai exprimătoarea şi mijlocitoarea acestor forţe; dacă ar fi priceput aceasta şi ar fi pus astfel problema, critica făcută de ei instituţiilor noastre liberale ar fi fost altfel rodnică. Dar aşa, după mulţime şi mulţime de peregrinaţii, după critica aprigă a unui Costaforu, după imprecaţiile vehemente ale lui Eminescu, după râsul sarcastic al lui Caragiale, după glumele necruţătoare ale d-lui Carp, junimiştii formează partidul constituţional — al *adevăraţilor constituţionali*. Apoi dacă era ca junimismul să ajungă aci, nu mai trebuea atâta critică.

* * *

După această digresiune cam lungă, să vedem noi cari sânt acele puteri sociale adânci, cari au făcut posibilă şi chiar au necesitat transformarea noastră *liberalo-burgheză*.

In articolul *Cuvinte uitate* le-am rezumat în trei vorbe : *epoca istorică capitalistă*. Această epocă necesitează transformarea ţărilor înapoiate în ţări liberalo-burgheze. Şi afirmarea asta am deslusit-o prin următoarele cuvinte: «*Ţările rămase în urmă intră în orbita ţărilor capitaliste înaintate; ele se mişcă în orbita acelor ţări, şi întreaga lor viaţă, desvoltare şi mişcare socială e determinată de viaţa şi mişcarea ţărilor înaintate, e determinată de epoca istorică în care trăim, de epoca burghezo-capitalistă. Şi această determinaţiune a vieţii şi mişcării sociale a ţărilor înapoiate prin cele înaintate le este însăş condiţia necesară de viaţă*».

Dar ca să vedem mai de aproape aceste puteri transformătoare, să luăm ca pildă ţara noastră dela

www.dacoromanica.ro

începutul veacului trecut, pornind dela comuna ei rurală.

Aici, cum ziceam, domnea încă gospodăria naturală, se producea în mare parte pentru consumarea proprie, nu pentru schimb, se produceau valori de întrebuinţare, nu valori de schimb. *Boierul*, feudalul nostru naţional, preleva în natură mai toate servituţile iobagilor — felurite producte agricole ori de industrie casnică — şi în zile de muncă. Dar iată, intervine un fapt care revoluţionează toată această viaţă patriarhală, feudală. Occidentul capitalist, după marea revoluţie franceză şi dobândirea instituţiilor prielnice, în puternica lui expanziune industrială are nevoie de pieţe de desfacere pentru mărfurile sale şi are nevoie de producte agricole pentru hrana populaţiei sale. Şi iată că negustorul occidental, sau reprezentantul lui din ţară, vine şi aduce bani sunători cu cari cumpără din sat grâu, porumb, iară pentru a-şi lua îndărăt banii aduşi, occidentalul trimete încoace mărfurile sale atât de variate, atât de ispititoare şi atât de uimitor de ieftine.

Tranzacţiile se repetă, iară după tratatul din Adrianopol, care face Marea Neagră liberă pentru comerţul european, ele devin o regulă. Prin Galaţi şi Brăila se duce grâul românesc ca marfă, iară în schimb vin alte mărfuri; şi ele vin şi pe uscat: din Lipsca şi Braşov cu harabalele, iară mai târziu cu drumul de fier, din toata lumea.

Faptul intrării în relaţii de schimb cu Occidentul european, capitalist, are consecinţe incalculabile pentru ţară. *Mai întâi, ea începe să devină o ţară producătoare de mărfuri, şi din ţară cu gospodărie naturală începe să devină o ţară cu gospodărie*

www.dacoromanica.ro

bănească. Această schimbare care în Occident a necesitat veacuri de desvoltare, de creştere organică socială, la noi s'a făcut într'un timp extrem de scurt. Dar prin aceasta ţara nu intră numai în simple relaţii cu capitalismul şi civilizaţia burgheză occidentală, ci ea devine un membru necesar al marei diviziuni mondiale a muncii, devine părtaşa civilizaţiei capitaliste: ea trimete Occidentului de-ale mâncării şi primeşte dela el mărfurile industriale şi culturale. Intr'o anumită măsură putem zice că nici capitalismul nu mai poate fără ţara noastră, nici ea fără dânsul.

Participarea la civilizaţia Apusului foloseşte la început numai claselor superioare; celor producătoare le face mai mult rău. In special ţăranimea n'are dece să se bucure. In adevăr, cât timp am fost în gospodarie naturală şi boierii îşi incasau redevenţele în natură, exploatarea era limitată. Boierul lua din productele ţăranului numai cât îi trebuea pentru satisfacerea nevoilor lui şi ale curţii sale. Cu o cantitate mai mare n'ar fi avut ce face. Când, însă, vine noua formă de gospodărie, gospodăria bănească, şi grâul devenit marfa se vinde pe bani, nu mai există limita pentru exploatare, afară numai de limita pusă de însăş natura, puterilor iobagului. *Dar tocmai această împrejurare face, între altele, necesară liberarea iobagilor din iobăgie.*

A doua urmare importantă, care decurge pentru ţărănime din faptul începutului relaţiilor de schimb cu ţările capitaliste, este nimicirea industriei casnice ţărăneşti.

Mărfurile aduse din Apus, atât de variate, mult mai frumoase în aparenţă decât cele naţionale şi având şi farmecul noutăţii, sânt şi uimitor de ieftine;

www.dacoromanica.ro

oricât de puţin ar socoti ţăranul munca familiei sale din scurtele zile şi lungile nopţi de iarnă, productele lui tot îi apar prea scumpe faţă de ieftinătatea mărfurilor streine.

Faptul că familia ţărănească devine lucrătoare numai timp de 4-5 luni de vară, cât ţine sezonul agricol, şi restul e supusă unui *chômage* forţat, — iară drumurile de fier, luându-i cărăuşia, desăvârşesc acest proces; pe de altă parte prefacerea productului ţărănesc în marfă şi dispariţia industriei casnice, toate acestea au o foarte mare influenţă dizolvantă asupra întregii vieţi materiale şi asupra moravurilor din sânul familiei patriarhale ţărăneşti.

S'ar mai putea aduce multe alte exemple, dar şi acestea sânt îndestulătoare pentru a arăta ce adâncă influenţă, — bună sau rea, asta depinde de punctul de vedere din care o judeci, — a avut intrarea în relaţii de schimb cu streinătatea asupra vieţii materiale, asupra relaţiilor economice şi asupra moravurilor satului, ce adâncă revoluţie a făcut în viaţa satului prefacerea în marfă a produselor lui.

Şi această influenţă şi această revoluţie au fost şi mai mari în oraşe, devenite caşi în Apus centre de schimb şi de aprovizionare şi pentru sate. Firește, produsele primitive ale corporaţiilor noastre semifeudale n'au putut deloc concura cu mărfurile streine, produse ale unei tecnice superioare, rezultat al unei desvoltări de sute de ani. Banii streini năvăliţi în oraşe se întorc, deci, tot în streinătate, iară produsele naţionale sânt măturate depe

www.dacoromanica.ro

suprafaţa pământului românesc, şi împreună cu ele şi instituţiile corporative medievale [1]).

Meseriaşii din bresle ori au rămas fără existenţă, ori au intrat ca lucrători în acele ateliere pe cari concurenţa mărfurilor streine nu le atingea sau cari au putut rezista concurenţii; deasemenea, parte din ei au devenit mici meseriaşi independenţi, ori au intrat în atelierele nouă, înfiinţate de streini; dar unii sau alţii lucrau de acuma pe baze nouă, de acuma preţul produselor lor era hotărît de cheltuelile de producere şi de legea cererei şi ofertei, lucrau pentru piaţă sau după comandă, pe baza liberei concurenţe însă.

Felul comerţului depinde de felul producerii şi comerţul care se ocupă cu circularea şi cu împărţirea productelor, fie a celor produse în streinătate, fie a celor produse în ţară pe baze capitaliste, trebue să se facă la rândul lui pe baze corespunzătoare. Organizaţia medievală de corporaţii negustoreşti dispare, comerţul e liber, el se face pe baza liberei concurenţe; preţurile mărfurilor

[1]) Invinuirea pe care doctrinarii conservatorismului nostru o aduceau liberalilor şi instituţiilor liberale, că lor se datoreşte desfiinţarea corporaţiilor, această învinuire şi cererea de a se reînfiinţa corporaţiile, arată pânăla ce grad surprinzător lipseşte în ţară la noi priceperea celor mai elementare adevăruri din ştiinţa economică. Felul de producere şi împărţire a bogăţiilor în societatea modernă face imposibilă existenţa corporaţiilor medievale, şi într'o societate bazată pe libera concurenţă corporaţiile sânt tot aşa de imposibile caşi iobăgia sau sclavajul. Şi cât de puţin au de împărţit cu aceasta instituţiile liberale, arată spre pildă Rusia, care — slavă Domnului! — n'a avut aceste instituţii şi unde totuşi corporaţiile medievale au dispărut. caşi la noi — şi din aceleaşi cauze.

www.dacoromanica.ro

şi cantitatea lor depind de aceeaş lege şi de legea liberă a ofertei şi cererei, tranzacţiile economice sânt deci libere, schimbul deasemenea. Toate relaţiile economice se revoluţionează şi, într'o ţară înapoeată, începem să avem categorii economice, relaţii economice caşi în ţările capitaliste, unde ele, după cum am văzut, au necesitat introducerea instituţiilor liberalo-burgheze.

Dar este o categorie economică, este o valoare care, devenind marfă, necesitează mai cu seamă introducerea acelor instituţii şi acelor relaţii politice şi juridice. Cum am văzut mai sus, aceasta e marfa-muncă, e forţa de a munci a lucrătorului.

Am arătat că în societatea capitalistă, unde toate productele devin mărfuri, după liberarea definitivă a muncitorilor din servajul feudal şi din lanţurile corporatismului medieval, lucrătorul devine om liber, iară forţa lui de muncă devine o marfă liberă, pe care el o vinde în piaţă ca un negustor, cum se vând toate celelalte mărfuri, pe baza liberei concurenţe şi a cererei şi ofertei. Libertatea economică a lucrătorului şi prefacerea forţei sale în marfă e faptul economic care se reflectează şi care hotărăşte chiar, în bună parte senzul instituţiilor liberalo-burgheze; ea este aceea care hotărăşte în relaţiile de drept, *egalitatea tuturor înaintea legii*.

Or, după liberarea ţiganilor din robie, după liberarea iobagilor şi desfiinţarea breslelor şi corporaţiilor, avem şi noi, în parte cel puţin, aceeaş prefacere a forţei de a munci în marfă, aceeaş tranzacţie economică, relativ liberă şi egală, între stăpân şi muncitor, bineînţeles în oraşe, pentrucă

www.dacoromanica.ro

la sate, dupăcum vom vedea, în fond raporturile au rămas în bună parte medievale.

Şi astfel, intrând în relaţii cu Occidentul capitalisto-burghez, devenind părtaşi la civilizaţia lui înaintată, el ne modifică toate procesele de vieaţă, ne revoluţionează toate raporturile sociale, economice şi, împreună cu ele, moravurile de altădată. Şi întrucât ne impune aceleaşi categorii economice, aceleaşi relaţii capitaliste, întruatât ne impune aceleaşi instituţii politico-sociale şi aceleaşi relaţii de drept.

Şi . . . să nu uităm că mai este o marfă, o marfă *sui generis*, pe care ne-o trimete Occidentul capitalist: e marfa intelectuală, e cartea, cultura, care desăvârşeşte procesul, care la revoluţia produsă în viaţa şi raporturile materiale şi economice, adauge o altă revoluţie produsă în capete.

Ştiu, această revoluţie e departe de a fi atât de perfectă pecât s'ar parea la suprafaţă. Relaţiile economice libere sânt încărcate încă de resturi feudale — şi încă de ce resturi! Moravurile, desigur, au fost revoluţionate, dar sânt foarte departe de a fi ajuns la înălţimea ţărilor civilizate, sânt pline încă de caractere orientale. Cultura e, în adevăr, apuseană, însă cât de superficială!

Dar în special, şi mai cu seamă, şi înainte de orice, noi n'avem acea bază materială larga pe care sânt aşezate instituţiile, moravurile, cultura Occidentului, şi fără de care acestea, mai mult ori mai puţin, atârnă în aer. Noi n'avem acel imens utilaj industrial şi acea superbă industrie; acea minunată agricultură intenzivă, acele enorme capitaluri fixate în fabrici, în ateliere, în agricultură. N'avem această înălţime de producţie, această bază

www.dacoromanica.ro

materială — şi ăsta e un fapt principal. Cultura intelectuală se capătă ea prin învăţătură, numai mijloace să aibă omul; moravurile se schimbă mai greu, desigur, dar în condiţii prielnice schimbarea lor se face relativ destul de lesne; însfârşit, instituţii politico-sociale, mai ales când e să rămână pe hârtie, se pot introduce cât de uşor. Dar a căpăta această bază însăş a instituţiilor, a moravurilor, a culturii occidentale, asta e greu, o, cât de greu! Pentru aceasta trebue sacrificii, lupte, muncă grea, tenace, pentru aceasta trebue generaţii.

Dar dacă n'avem baza însăş a unei societăţi capitaliste desvoltate, trebue să lucrăm, să muncim ca s'o realizăm; dacă relaţiile noastre economice, dacă moravurile noastre sânt încărcate de felurite resturi feudale, cari ne împiedecă desvoltarea, trebue să lucrăm ca să le nimicim. Şi atunci, în această muncă de descotorosire de resturile feudale, în această muncă lungă şi grea de realizare a unei vaste baze pentru vieaţa noastră economico-socială şi culturală, în această evoluţie către un stat sau o societate capitalistă, — pe baza căror instituţii politico-sociale, pe baza căror relaţii de drept trebue să mergem: pe a celor medievale, monarho-absolutiste, sau a celor occidentale, capitaliste, liberalo-burgheze?

Bineînţeles că răspunsul nu poate fi îndoelnic. E de ultima evidenţă că ar fi o absurditate fără seamăn ca, pentru a desăvârşi desvoltarea capitalistă, să ne încărcăm cu nişte instituţii cari tocmai au împiedecat această desvoltare. Şi e, bineînţeles, şi mai absurd, ca pentru descotorosirea noastră de resturile medievale — foarte mari şi rele, de altfel — să introducem sau să conservăm tocmai

www.dacoromanica.ro

instituţiile feudale. Şi este iarăşi de ultima evidenţă că, tocmai pentru această înaintare şi pentru această sfărâmare a resturilor feudale, ne trebue instituţii liberalo-burgheze, cari ajută la sfărâmarea resturilor de feudalism şi cari ajută înaintarea noastră, progresul nostru economic.

In acest senz, dupăcum am zis în articolul citat, pentru ţările înapoiate, semicapitaliste, instituţiile liberale au o importanţă deosebită, pe care n'au avut-o pentru ţările occidentale. Acolo capitalismul s'a desvoltat sub instituţiile feudale şi în luptă cu ele. Când burghezimea a învins şi distrus feudalismul şi şi-a creat propriile ei instituţii, capitalismul era acum desvoltat, iară instituţiile nouă au contribuit numai la înflorirea lui ulterioară. Acolo deci, dacă putem să ne exprimăm astfel, instituţiile burghezo-liberale au mers la coada capitalismului; pecând în ţările înapoiate, semicapitaliste, ele merg în fruntea lui deschizându-i şi curăţindu-i drumul.

Aşadar, în rezumat: o societate înapoeată, intrând în relaţii cu capitalismul occidental; acesta îi modifică procesul de vieaţă socială, îi revoluţionează toate raporturile economico-sociale şi morale, îi produce adânci modificări culturale: — toate acestea nu numai justifică, dar necesitează instituţii liberalo-burgheze, dupăcum le necesitează şi propăşirea ulterioară a acelei societăţi.

Au fost, însă, şi alte condiţii foarte importante cari au necesitat introducerea instituţiilor liberalo-burgheze. Aşa e chiar indepedenţa noastră naţională, însăş crearea şi existenţa statului român.

Ţara românească a avut marea neşansă istorică să fie înconjurată de trei state puternice, cari

www.dacoromanica.ro

o strângeau ca într'un cerc de fier şi dintre cari unul se socotea stăpânul ei de drept (Turcia), altul, stăpân de fapt (Rusia) şi al treilea căuta să devină şi una şi alta (Austria). Firește că aceste state au opus o rezistenţă înverşunată la crearea statului român independent. Pe ce dar şi pe cine, pe al cui sprijin putea să conteze ţara împotriva unor adversari atât de puternici? Acest sprijin n'avea de unde să-l capete, decât dela Occidentul liberalo-burghez. Dar nu putea să-l capete o ţară înapoeată, care s'ar fi încăpăţânat să rămână iobăgisto-medievală, ci numai una care ar fi ţintit să se transforme într'o ţară capitalistă şi liberalo-burgheză.

Şi nu numai consideraţii morale, simpatii politico-sociale, joacă aici un rol hotărîtor, ci mai ales interesul material. Ţările capitaliste atrag în orbita mişcării lor pe cele înapoeate, nu din interese ideale, ci mai cu seamă din interese foarte materiale, ca să le poată trimete marfuri, ca să le prefacă în debuşeu pentru produsele industriale de cari gem.

Dar o ţară iobăgisto-medievală săracă, producând mai numai pentru propria sa întrebuinţare (valori de întrebuinţare, nu mărfuri) şi, deci, neavând nici nevoie de schimb, o astfel de ţară e un debuşeu foarte slab. De aici sforţarea ţărilor capitaliste de a *civiliza* ţările înapoeate, de a le imboldi la întroducerea instituţiilor liberalo-burgheze. Acest interes material, la ideologii burghezimii se transformă şi devine în realitate un simţimânt dezinteresat, în adevar umanitar.

Aşadar, instituţiile liberale au fost necesare pentru vieaţa ţării ca stat independent. *Şi într'un fel ele au fost necesare chiar pentru conservarea neamului românesc, ca atare.*

www.dacoromanica.ro

Dintre cei trei vecini pomeniţi, cel mai periculos pentru existenţa însăş a neamului e, desigur, Rusia. In cazul unui dezastru al statului român, în cazul acaparării ţărilor române de către Rusia, nu numai statul român ar fi fost distrus, dar ţînsuş neamul românesc ar fi fost în pericol de nimicire. Vedem doară ce-a păţit Basarabia. Intr'o vreme atât de scurtă toţi aceşti Cruşevani, Puricîkievici (Purice), Seladini, Krupenski, etc., au devenit cei mai abjecţi servitori ai ţarismului muscălesc, au devenit o pacoste nu numai pentru Basarabia, dar şi pentru însăş Rusia, iară ţărănimea a fost atât de abrutizată încât nici nu se gândeşte la neam. Această soartă o aştepta şi pe Moldova si pe Muntenia.

In schimb, presupunând acelaş dezastru — acapararea ţărilor — din partea Austriei, statul independent ar fi fost deasemenea nimicit, dar ar fi putut să fie măcar vorba de distrugerea neamului? Zece milioane de români, în Austria poliglotă, ar fi rămas un neam puternic şi poate în unele privinţe chiar preponderent. E, deci, vădit că cel mai mare pericol pentru însăş existenţa neamului rămâne tot Rusia.

Or, pela mijlocul veacului trecut, Rusia se şi simţea în ţară la noi ca la ea acasă, consulii ei de fapt stăpâneau ţara. *Similitudinea de religie, de organizaţie economică, de instituţii, şi mai ales similitudinea de clase conducătoare, toate acestea au făcut ca Rusia să socotească provinciile moldo-valahe ca o pradă uşoară.* Introducând instituţii liberale şi încă liberale înaintate, cari nu aveau nici-o asemănare cu cele ruseşti, chemând la viaţă o clasă conducătoare (burghezimea) aşa de puţin asemănătoare cu boierimea rusească, România, nu numai că a pus o

www.dacoromanica.ro

stavilă între ea şi Rusia, dar a săpat o prăpastie. A fost o lovitură abilă, genială, asemănătoare cu cea de acuma a junilor turci. *Aşadar, şi condiţiile economico-sociale rezultate din legăturile cu Occidentul european; şi relaţiile culturale; şi necesităţile desvoltării capitaliste ulterioare; şi interesele conservării statului, independenţei naţionale şi a neamului însuş, toate reclamau introducerea instituţiilor liberalo-burgheze.* Desigur, e greu ca nişte instituţii să se bazeze pe necesităţi mai mari.

Dar pentru cei cari nici de argumentele de mai sus nu vor fi convinşi, aducem încă două luate din experienţa ţărilor vecine, o experienţă parcă într'adins făcută ca să ne convingă de adevărul celor de mai sus.

Primul exemplu, foarte convingător, e Rusia. In Rusia, prin influenţa capitalismului occidental, s'au operat aceleaşi schimbări profunde, s'a făcut aceeaş revoluţie în organismul economico-social, în relaţiile economice, morale, şi în starea culturală, caşi la noi. Rusia, în aceeaş vreme caşi noi, a fost silită să libereze pe ţărani din iobăgie. Dar, cu toate aceste modificări adânci din organismul ei social, ea a rămas totuşi, în deosebire de noi, cu instituţiile ei medievale de altădată, cu monarhia ei absolutisto-ţaristă. Şi rezultatul a fost că Rusia, acest colos cu nenumăratele lui resurse de vieaţă prin cari n'are egal, afară doar de Statele Unite ale Americei, Rusia, cea mai mare împărăţie din lume, a ajuns pe marginea prăpastiei.

Al doilea exemplu e Turcia. Turcia a rămas în Europa, după instituţiile ei politice, o ţară absolutisto-asiatică. Şi cine nu ştie ca dacă n'a pierit de mult, o datoreşte rivalităţii puterilor cari nu se

www.dacoromanica.ro

înţeleg asupra împărţelii? Şi cu toată această rivalitate, ea a fost, totuşi, îmbucăţită şi, lucru caracteristic, când după întrevederea dela Reval s'a văzut limpede sfârşitul Turciei, junii turci tot instituţiile liberalo-burgheze le-au introdus ca să mai scape ce se poate scăpa din viaţa Turciei. Vor reuşi oare? Cine ştie? Eu, personal, mă îndoesc. E şi prea târziu.

«*Nu'nvie morţii, e'n zadar, copile!*» [1])

M'am oprit poate prea mult la apărarea instituţiilor noastre liberalo-burgheze, pe cari nimeni nu le mai atacă serios. Mai departe se va vedea cât de absolut necesare au fost aceste desvoltări. Dealtfel, deşi nu mai este vr'un curent politic apreciabil care să dea vina pe instituţiile liberale pentru toate neajunsurile vieţii noastre sociale, deşi înşişi junimiştii—cei mai acerbi critici ai liberalismului—au devenit chiar *adevăraţi constituţionali,* totuşi, de câte ori te vei găsi într'un grup discutând nevoile şi mizeriile ţării, vei auzi voci declarând cu convingere şi aplomb: «toate relele, domnilor, vin de acolo că ne-am dat prea curând instituţii liberale, înaintate; ţării acesteea i-ar mai fi trebuit cel puţin treizeci sau patruzeci de ani un arapnic rusesc». Să poftească dumnealor în Rusia ca să vadă unde a adus-o arapnicul rusesc.

[1]) Turcia musulmană, cu civilizaţia ei înapoeată, stăpânind popoarele creştine cu o civilizaţie mai înaintată — şi aceasta în Europa — e o absurditate şi logica şi sociologica. Se înţelege că dacă Turcia ar fi ştiut încă de acum o jumătate secol, să-şi introducă instituţiile europene şi să trăească pe baza lor, desvoltarea ei, ca stat federativ balcanic, ar fi luat altă faţă.

www.dacoromanica.ro

Aşadar, instituţiile occidentale au fost o necesitate pentru ţara noastră şi cei cari le-au întrodus i-au facut un mare serviciu. *Dar odată introduse instituţiile liberalo-burgheze, evident că trebuea să se stabilească o concordanţă între ele şi relaţiile de producţie şi de organizare a ei* — a acelei producţii pe baza căreea şi din care trăeşte ţara. Un dezacord în această privinţă, se înţelege, trebuea să aibă rezultate dezastroase.

Şi fiindcă am ajuns la *faptul social, la problema socială* în jurul căreea gravitează multe din desvoltările studiului acestuia, îmi voiu permite aci să dau un exemplu hipotetic, exagerat, prea exagerat, dar care ne va ajuta să limpezim cele ce vor urma.

Să presupunem o ţară unde acei cari lucrează pământul marilor proprietari agrari sânt ei înşişi proprietatea stăpânilor, cari pot dispune de viaţa lor, pot să-i vândă ca pe vite, şi a. m. d. E o societate în care raporturile de producţie sânt sclavagiste. Să presupunem acuma că o tinerime entuziastă şi generoasă, adăpată la o civilizaţie înaintată, ar întroduce toate instituţiile liberalo-burgheze, cu toate libertăţile, cu egalitatea înaintea legii, cu votul universal direct, egal şi secret, — dar întroducând aceste instituţii ar lăsa relaţiile de producţie cele vechi şi sclavagiste, adică stăpânul în producţie să fie stăpân absolut, să poată vinde pe robul său altui stăpân, etc.

Se înţelege că o astfel de organizaţie ar fi un *non-sens*, n'ar putea să existe nici o zi şi s'ar întâmpla sau ca sclavii să sfărâme sclavia, devenind cetăţeni liberi, în conformitate cu instituţiile libere, sau ca proprietarii de sclavi să sfărâme instituţiile

www.dacoromanica.ro

liberale, înlocuindu-le cu cele sclavagiste, — *pentrucă între instituțiile unei societăți și raporturile ei de producție trebue să existe neapărat o anume corelație și o concordanță lăuntrică.* Asta se înțelege dela sine.

Au înțeles-o, firește, întemeietorii liberalismului nostru și deaceea liberarea țiganilor din robie și a țăranilor din iobăgie a și coincidat cu introducerea instituțiilor liberale. Dar după această schimbare a raporturilor de producere prin liberarea țiganilor și iobagilor și prin prefacerea lor în lucrători liberi și după întroducerea și a instituțiilor corespunzătoare cu aceste relații nouă de producere, o altă problemă se ridica înaintea întemeietorilor statului liberalo-burghez român, o problemă mare, grea, vitală: e organizarea producției însăș a țării. E problema cea mai vitală, pentrucă o țară ca să traească trebue să producă; iară, pe de altă parte, această producție trebue să fie organizată așa fel, ca să corespundă cu instituțiile cele nouă, căci în cazul contrar le compromite existența.

Să vedem cam în ce fel se putea face organizația producției agrare — bineînțeles că pe atunci numai asta conta, pe atunci mai ales eram o țară eminamente agricolă — să vedem, deci, cam în ce fel se putea face acea organizație a producției, care să îndeplinească neapărata condiție de mai sus.

Să luăm de exemplu două tipuri de organizație, nu numai deosebite, dar chiar opuse: unul bazat pe marea proprietate rurala și altul pe cea mică.

In prima supoziție, marii proprietari rurali, foștii stăpâni ai clăcașilor, ar fi dominătorii producției. In acest caz liberarea iobagilor s'ar fi făcut

www.dacoromanica.ro

în mare parte fără pământ. S'ar fi dat pământ fruntaşilor, acelora cari aveau vite mai multe şi cari, împreună cu răzeşii, ar fi format proprietatea mijlocie — şi aceasta ar fi fost şi un tampon şi o apărătoare a marei proprietăţi; s'ar fi dat pământ şi celor mai înţoliţi deşi nefruntaşi, — dar tuturor cu titlul de proprietate exclusivă, quiritară, un drept care constitue una din principalele baze ale societăţii liberalo-burgheze în general, ale instituţiilor ei politico şi juridico-sociale în special.

In ce priveşte majoritatea ţăranilor, ei ar fi fost liberaţi fără pământ, trebuind să se mulţumească numai cu faptul că sânt liberaţi în mod gratuit de iobăgie şi de toate servituţile ei.

Proprietarii de iobagi se prefăceau, deci, în mari proprietari de pământ; *pământul se prefăcea în capital*, iară foştii clăcaşi în mare parte în salariaţi, cărora li s'ar fi adăugit şi acei dintre împroprietăriţi cari, neputând rezista ca mici proprietari, s'ar fi proletarizat.

Aşadar, am fi avut o stare de lucruri ca în unele ţări occidentale: deoparte, mari proprietari capitalişti, căptuşiţi de o proprietate mijlocie şi mică, — adică o mare şi mică burghezime rurală; — iară, de altă parte, salariaţii, vânzători ai forţei lor de a munci.

Proprietarii mari, având în faţa lor pe salariaţi — numai braţe de muncă (cei cari ar mai fi avut ceva vite şi instrumente de muncă ar fi fost nevoiţi să le vândă) — s'ar fi văzut siliţi să-şi muncească singuri moşiile cu inventarul lor — vite, pluguri, acarete, maşini agricole — acestea din urmă primitive la început, perfecţionate mai târziu. Aceia dintre marii proprietari cari n'ar fi putut să se

www.dacoromanica.ro

adapteze la noualе condiţii de viaţa economică, ar fi fost siliţi să-şi vândă moşiile, ori să le arendeze pe termene foarte lungi la capitalişti-arendaşi, pentruca aceştia să bage capital în pământ, instrumente, acarete, etc.

Pe măsură ce s'ar fi lărgit piaţa de desfacere — prin desvoltarea comunicaţiilor şi înmulţirea populaţiei — s'ar fi lărgit şi întinderile cultivabile şi felul perfecţionat de cultură caşi în alte ţări burgheze. Intreaga vieaţă materială a naţiunii s'ar fi bazat pe această producţie, ea fiind aproape unica sursă de traiu pentru întreaga naţiune cu toate organele şi clasele ei.

Statul ar fi fost mai ales o emanaţie a acestor clase producătoare — proprietatea mare, căptuşită de cea mijlocie şi mică — şi ar fi protejat şi apărat din toate puterile această formă de organizare a producerii.

Tonul în stat fiind dat de burghezimea rurală, întreaga vieaţă politică, culturală, etc., a statului s'ar fi desvoltat şi modelat în conformitate cu caracterul claselor dominante; instituţiile politico-sociale (având la baza lor o vieaţă economică franc capitalisto-burgheză) ar fi fost, bineînţeles, cele liberaloburgheze, cu tendinţa pronunţată de a favoriza clasele marei burghezimi, în special clasa marilor proprietari de pământ.

Şi pe aceste baze statul român ar fi urmat să se desvolte într'un stat industrial, capitalistoburghez.

Acum să ne înfăţişăm supoziţia a doua, adică să presupunem că ţara, după liberarea iobagilor, ar fi fost organizată pe baza micei proprietăţi ţărăneşti.

www.dacoromanica.ro

In acest caz, tot pământul, asupra căruia, dealtfel, ţărănimea socotea că are drepturi de veacuri, ar fi trecut la ţărani, cari, să zicem, l'ar fi răscumpărat pe preţuri foarte mici şi termene foarte lungi. Pământul ar fi fost împărţit între ţărani după puterea lor de a munci, după numărul braţelor dintr'o familie, după inventarul ce ar fi posedat şi a. m. d. In felul acesta s'ar fi format o puternică proprietate mijlocie şi mică.

Cu vremea, *proprietatea fiind absolută şi, deci, alienabilă*, s'ar fi format şi o mare proprietate (în condiţiile acestea, destul de modestă şi care ar fi putut fi mărginită întrucâtva prin lege) şi un proletariat salariat din micii proprietari proletarizaţi.

La baza organizaţiei producţiei ar fi fost, deci, mijlocia şi mica proprietate ţărănească. Având a plăti ratele răscumpărării către marii proprietari, având a susţine statul şi întreaga clădire socială ce s'ar fi format pe baza acestei producţii agrare, ţăranul ar fi fost silit să iasă din incuria lui orientală — produs al iobăgiei — n'ar fi fost lăsat să lucreze numai câte-o bucăţică de pământ, ci ar fi fost nevoit să lucreze tot mai mult şi mai bine, îndemnat mereu şi de cerinţele crescute ale pieţii de desfacere şi de cerinţele crescute ale societăţii în desvoltare şi de înmulţirea populaţiei şi de propriile lui necesităţi personale crescânde. Clasele conducătoare s'ar fi format mai ales din burghezimea rurală (proprietari mai mari şi mijlocii, burghezimea sătească), burghezimea negustorească şi din biurocraţie, iară puterea centrală — regele — cum se întâmplă de obiceiu în societăţile ţărăneşti, ar fi avut mai multă autoritate reală decât în societatea bazată pe marea proprietate rurală.

www.dacoromanica.ro

Statul şi clasele dirigente ar fi fost silite, din spirit de conservare, să-şi concentreze toate sforţările pentru a face să prospereze această mică şi mijlocie proprietate ţărănească, principala resursă de vieaţă a ţării. Instituţiile ţării ar fi rămas, bine înţeles, cele liberalo-burgheze de acuma, ţara având toate caracterele şi toate raporturile economice liberalo-burgheze, deşi nu deplin desvoltate, dar statul ar fi fost mai centralizat şi puterea centrală mai mare. Cultura ţării s'ar fi desvoltat mai extenziv, având ca centru de preocupaţie şcoala primară rurală.

Intr'un cuvânt, în cazul al doilea desvoltarea ţării ar fi fost a unei democraţii rurale asemănătoare cu a Serbiei, numai mai prosperă decât ea — având în vedere mai marile bogăţii naturale ale ţării noastre — ar fi fost o desvoltare cu toate avantajele şi defectele unor ţări agricole, a căror producţie e bazată pe proprietatea mică şi mijlocie ţărănescă. [1]).

[1]) Aparatorii marei proprietăţi la noi ne arată pe Serbia şi sărăcia ei economică şi culturală, ca un exemplu până unde poate să ajungă o ţară bazată pe mica proprietate şi producţie rurală. Acești apărători se lasă înşelaţi de aparenţă. Adevărul e că nici economiceşte, nici culturaliceşte, Serbia nu e mai săracă decât noi; mai curând dimpotrivă.

Cceace înşeală, este că acolo şi averile şi cultura sânt împarţite mai egalitar decât la noi.

Sârbii n'au atâţia milionari ca noi, dar în schimb starea ţărănimii lor e incomparabil mai bună decât a ţărănimii noastre; ei n'au două universităţi şi n'au atâta spoeală de cultură ca noi, dar nici atâţia analfabeţi.

Bineînţeles, facem abstracţie aci de nenorocirile politice ale Serbiei, cari au şi vor avea un cuvânt hotărîtor în desvoltarea ei naţională şi socială. Şi, iarăşi bineînţeles, sânt foarte departe de a exagera bunătăţiile vieţii ei economico-sociale: sânt socialdemocrat, nu poporanist.

www.dacoromanica.ro

Ar fi fost o țară țărănisită. Și iarăși, pe aceste baze diferite de cele de mai sus, țara s'ar fi desvoltat într'o formă socială superioară, industrialo-capitalistă, liberalo-burgheză.

E evident că într'un caz sau în celălalt țara ar fi luat cu totul altă direcție în desvoltarea ei, deși, fie într'un caz, fie într'altul, etapa mare de desvoltare pe care ar fi avut s'o treacă ar fi fost tot capitalismul industrial desvoltat; dar calea ar fi fost alta și chiar caracterul capitalismului industrial la care ar fi ajuns ar fi fost întrucâtva altul [1]).

Și este iarăși evident că judecata asupra unui tip de întocmire socială sau a altuia va atârna de punctul de vedere al aceluia care le judecă: democratul social sau poporanist va preferi tipul al doilea, — aristocratul și burghezul, tipul întâi. Dar pentru unul sau celălalt — și din orice punct de vedere le-am judeca — e vădit că o organizare sau alta dă putința unei desvoltări economico-sociale ulterioare și că relațiile sociale create de una sau alta sânt clare, logice, raționale, pecât pot să fie în general logice și raționale relațiunile izvorite dintr'o organizație socială bazată pe proprietatea individuală și lupta de clasă, — și altă bază, bineînțeles, era imposibilă.

[1]) Cetitorii cari vor binevoi să tragă singuri toate concluziile cele mai depărtate, din cele două tipuri de desvoltare socială schițate mai sus, vor vedea ce imens de deosebită ar fi fost țara noastră, dupăcum ar fi avut la bază o organizare de producție sau pe cealaltă, cât de deosebit ar fi fost felul ei de cultură, moravuri, întreaga ei fizionomie materială și morală etc. Și odată ajunși aci, vor recunoaște cât de hotărîtor este pentru întreaga viață culturală, morală etc. a țărei, felul ei de producție, raporturile de producție economică.

www.dacoromanica.ro

Ceeace a realizat, însă, împroprietărirea dela 1864 a fost un organism economico-social ibrid, absurd, monstruos, care nu era nici în folosul bine priceput al micei proprietăţi, nici în al celei mari, ci în paguba amândurora [1]).

S'a creat un organism economico-social neviabil, incapabil de o desvoltare ulterioară, s'a creat pentru vieaţa societăţii româneşti (a statului român, cum se obişnueşte să se zică), o bază economico-socială pe care era cu neputinţă să trăească, *tale-quale*, dar încă să propăşească!

Să vedem, în adevăr.

[1]) Bineînţeles, vorbim de interesele marei proprietăţi ca o categorie economică, nu de interesele trecătoare ale marilor proprietari, cari, dimpotrivă, au fost straşnic de avantajaţi de această împroprietărire—şi doar pentru ei s'a şi făcut. E foarte important, mai ales la noi în ţară, de a face această deosebire între marea proprietate rurală, ca o categorie economică şi interesele ei permanente, şi între interesele momentane şi trecătoare ale marilor proprietari. Interesele acestor din urmă şi a celei dintâi pot, nu numai să nu coincidă, dar să fie chiar uneori opuse.

www.dacoromanica.ro

II

LIBERAREA ŞI IMPROPRIETĂRIREA ŢĂRĂNILOR.

La împroprietărirea foştilor clăcaşi dela 1864, ţăranii au primit în total aproape un milion opt sute de mii de hectare, cam un sfert adică din întinderea arabilă a ţării. Celelalte trei sferturi— afară de pământul moşnenilor, răzeşilor, — au rămas în mânile proprietarilor şi ale statului.

La 1864 li s'a dat ţăranilor: la 71.912 fruntaşi 413.201 hectare, la 202.075 de mijlocaşi 882.737 hectare, la 134.132 pălmaşi 384.758 hectare, în total, deci, la 467.840 familii ţărăneşti s'a dat 1.766.258 hectare sau, în mijlociu, 3,9 hectare de familie ţărănească. Dintre împroprietăriţi, fruntaşii au primit, în mijlociu, aproximativ 6 hectare de familie ţărănească, mijlocaşii $4^1/_2$ şi păimaşii $2^1/_2$. 60.000 de ţărani au fost împroprietăriţi numai cu loc de casă şi grădină.

Din aproape jumătate milion de ţărani împroprietăriţi, numai unii dintre cei 72.000 de fruntaşi putcau în condiţii prielnice să-şi întemeieze de bine de rău o gospodărie temeinică şi serioasă. Dar ceilalţi, imensa majoritate, cari au primit foarte

www.dacoromanica.ro

puţin pământ, din capul locului au fost puşi în imposibilitate de a-şi face o *adevărată* mică gospodărie ţărănească. Cu atâta pământ, ei n'ar putea-o face nici azi; cuatât mai puţin au putut-o atunci, când cultura era şi mai primitivă. Nu mai vorbim de cei 60.000 de ţărani, împroprietăriţi numai cu loc de casă şi grădină.

Dar în afară că s'a dat puţin, s'a dat şi pământul cel mai prost: râpe, pietrişuri, nisipuri, lut; apoi, li s'a dat pământul cel mai depărtat de sat şi,— monstruozitate fără seamăn, — fără delimitare, ceeace a fost un izvor de certuri şi procese[1]).

---

[1]). «Dupăce pământurile date foştilor clăcaşi au fost integral plătite, ar fi fost firesc ca fiecare să fie pus în stăpânirea parcelei sale şi să i se dea la mână documentul de proprietate. Nu s'a urmat aşa. Şi din această cauză, nesfârşite neînţelegeri, certe, bătăi, ba chiar omoruri au fost şi sânt, aşa încât unii, înloc de a câştiga pământul plătit, au ajuns la puşcărie şi alţii s'au sleit cheltuind, s'au sărăcit umblând prin judecăţi, pentru pământul lor. Şi la judecăţi, s'au întâmplat cazuri că nu cel cu drept, a câştigat».... — «.... Toate acestea — şi câte alte turburări şi nedreptăţi n'ar fi avut loc, dacă statul făcea, ceeace dator era, adică delimitarea individuală a proprietăţei săteneşti» (I. G. Bibicescu, *In chestiunea agrară,* pag. 35, 36).

Nu mai vorbim de înşelătoriile directe ale proprietarilor cari, după obiceiul pământului, au căutat şi au izbutit să eludeze legea de împroprietărire. Iată ce zice un mare proprietar şi un conservator, dar om cinstit şi bun cunoscător al vieţei agrare, Gr. Peucescu, citat de d. I. Bibicescu:

«Toţi oamenii abili, toţi oamenii vicleni s'au opus la împroprietărire, sub cuvânt că au învoieli particulare şi mulţi au isbutit să înlăture aplicarea legei rurale.

Vi s'a spus că în Moldova, clăcaşii au fost goniţi cu totul depe unele proprietăţi ca să nu-i apuce legea rurală făcând clacă.

www.dacoromanica.ro

Pe urmă, pământurile date n'aveau de multe ori drumuri, cari să ducă la ele, astfel că ţăranul avea pământ dar nu putea să ajungă la el; drumul către pământul ţăranului trecea prin proprietatea mare, ceeace a devenit mai târziu un mijloc uşor, eficace şi feroce de aservire a ţăranului. In multe locuri s'a dat pământ ţăranilor, dar adăpătorile de vite au rămas în mâna proprietăţei mari — un alt mijloc feroce de aservire.

Astfel, ţăranii au primit pământ puţin, absolut neîndestulător pentru formarea unei gospodării ţărăneşti, au primit pământul cel mai prost, — nisipuri, luturi, râpi, — au primit pământ prea depărtat de locuinţele lor, înconjurat de pământ boieresc, fără putinţă de a ajunge la el decât cu învoirea boierului, au primit de multe ori pământ fără adăpători pentru vite, cari au rămas iarăşi în mâna proprietarilor mari. S'a făcut, deci, parcă anume ca această proprietate mică ţărănească, nu numai să nu se poată desvolta şi înflori, dar nici să nu poată trăi măcar.

Tendinţa ascunsă, dar destul de lămurită a acestei prime împroprietăriri, era, deci, să facă imposibilă vieaţa neatârnată a unei mici proprietăţi, să pună pe cei împroprietăriţi în imposibilitate de a trăi din proprietăţile lor ci, într'un fel sau într'altul, să fie în dependenţa economică

In părţile noastre, mulţi proprietari au luat biletele de clacă dela locuitori ca să poată susţine că n'au făcut clacă şi prin urmare n'au dreptul la împroprietărire; pe alocurea proprietarii le-au vândut câte-o mică bucată de loc şi legea rurală i-a găsit proprietari» (I. G. Bibicescu, *In chestiunea agrară*, pag. 30).

www.dacoromanica.ro

a marilor proprietari, spre a fi nevoiți să lucreze și moșiile acestora [1]).

Să vedem acuma situația ce s'a creat marei proprietăți prin împroprietărirea dela 1864.

Am zis că pământul care s'a dat țăranilor a fost neîndestulător pentru formarea unei mici proprietăți cât de puțin raționale. Așa e. 4 ha. în mijlociu nu erau de ajuns pentru o familie țărănească, având în vedere primitiva cultură extenzivă de atunci. Nu erau de ajuns, bineînțeles, pentru o gospodărie rațională și pentru un traiu omenesc.

Țăranul de atunci însă — cași cel de acuma, dealtfel — avea cerințe foarte mici, era învățat să trăească în mizerie. Ca să-și scoată existența mizerabilă obișnuită, îi ajungeau patru ha., ba și mai puțin ceva. Să nu uităm că atunci condițiile economice ale traiului țăranului erau imcomparabil mai ușoare decât acuma. Drumurile de fier

[1]) Ca sa se vada spiritul care a domnit la efectuarea împroprietăririlor, e interesant să mai cităm și următoarele din cartea d-lui Bibicescu:

«Și să nu se uite aceasta, căci e semnificativ — cel dintâi care a contribuit, cu puterea exemplului rau, a fost statul; el — adică cei cari în numele statului lucrau — a dat și pământuri rele, și pământuri lipsă; unora le-a dat mult mai târziu după-ce s'au tăiat pădurile și *obligând pe săteni a le defrișa cu cheltueala lor*; ba încă unora nu li s'a dat deloc, nici la 1864, nici de atunci încoace, așacă până astazi, după un răstimp de peste 40 de ani, sânt încă țărani foști clăcași, cari nu-și au pământul. Și, lucru și mai curios — acei oameni n'au avut pământul, *dar au plătit prețul lui, au plătit și plătesc chiar impozitul pământului, deși nu l-au avut, deși nu l-au muncit, deși folosul, presupusul folos pe care trebueau să-l aibă depe urma pământului, niciodată n'a intrat în punga lor*» (I. G. Bibicescu *In chestiunea agrară* pag. 31).

www.dacoromanica.ro

nu erau, deci ţăranul avea, ca un izvor de câştig, cărăuşia; avea pentru iarnă mica industrie casnică, nedispărută încă de tot pe atunci; avea imaşuri comunale nearate încă; avea încă servitute asupra pădurilor; iară birurile erau mai mici, incomparabil mai mici decât acuma.

In aceste condiţii excepţionale, lăsat în voia lui, putea să-şi scoată cele necesare — pentru traiul lui obişnuit atât de sărac —nu numai din 4 ha. dar şi din mai puţin. Şi era natural psihologiceşte ca ţăranul liber după veacuri de robie, stăpân pe pământul lui, stăpân pe voinţa lui, să se apuce să-şi lucreze în primul rând pământul său.

Insă, în acest caz ce se făcea proprietatea mare aproape cu totul lipsită de braţe?—căci doar nu putea fi muncită de vr'o 60.000 de ţărani împroprietăriţi numai cu casă şi grădină, şi nici în resturile de timp ale ţăranilor împroprietăriţi. Evident că în asemenea condiţii proprietatea mare — pentru generaţii încă, până s'ar fi înmulţit populaţia — ar fi suferit o mare depreciare. Depe întinsele lor moşii rodnice dar nelucrate proprietarii ar fi fost osândiţi să se uite cu melancolie cum ţăranii îşi scot existenţa lor mizerabilă din petecile de pământ inferior, însă al lor.

Dar statul, întreg organismul social, ţara?

Acestea se găseau într'o situaţie tot aşa de grea caşi proprietatea mare. Statul şi întreaga supraconstrucţie socială, aveau ca resursă de vieaţă aproape excluzivă producţia agricolă. Or, accasta urma să se facă în cea mai mare parte pe pământurile împroprietăriţilor şi moşnenilor, cam pe un sfert şi ceva adică din suprafaţa cultivabilă a ţării, restul aparţinând statului şi proprietăţii mari.

www.dacoromanica.ro

In aceste condiţii clasele dominante, cu stat cu tot, nu puteau să se desvolte.

Iată dar situaţia economico-socială creată ţării la 1864. Ţărănimea şi mica proprietate fără putinţa de a prospera, marea proprietate lipsită de braţe, şi statul, organismul social, supraconstrucţia socială, lipsite de putinţa de a se desvolta.

Frumoasă creaţie!

Şi pentruca această frumuseţe să fie mai trainică s'au luat şi măsuri ca să nu se mai schimbe, declarându-se inalienabilitatea pământurilor ţărăneşti.

Ştiu că întrucât priveşte pe ideologii naivi, această inalienabilitate a fost dată cu scopul laudabil de a împiedeca proletarizarea ţărănimii, după-cum ştiu că întreaga întocmire economico-socială schiloadă dela 1864 nu era rezultatul unui plan bine chibzuit al reformatorilor în cap cu Cuza şi Kogălniceanu, ci un rezultat al luptelor înverşunate dintre clasele şi grupările sociale de atunci. Dar în acest studiu analitic e vorba de analiza economico-socială, nu de judecata istorică.

Prin întocmirea dela 1864 s'au şi dat în germene toate contradicţiile, toate anomaliile, toate antagonismele, cari s'au desvoltat atât de trist pe urmă şi cari au ajuns la atâta monstruozitate în vremea noastră. Anul 1864 purta în sânul său anul teribil 1907.

Aşadar, întocmirea dela 1864 n'a dat o bază raţională pentru desvoltarea ţării, ci dimpotrivă i-a luat acesteea orice putinţă să se desvolte pe baza dată. Dar o societate trebue să trăească, trebue înainte de toate să-şi creeze condiţiuni pentru traiul material. Dacă condiţiile oferite de

www.dacoromanica.ro

întocmirea juridică şi economică nu sânt prielnice, atunci alături de ele sau chiar împotriva lor societatea îşi creează altele, — iar instrumentul cu care se făuresc e acelaş în dealungul istoriei: e lupta de clase.

Cari clase trebueau să intre în această luptă, se vede lămurit: în primul rând ţărănimea mică proprietară deoparte, şi boierii mari proprietari de cealaltă; şi tot aşa de evident era şi obiectul şi subiectul acestei lupte.

De o parte era ţărănimea, care căuta să fie lăsată în pace, ca din petecul ei de pământ, de multe ori inferior, să-şi scoată subzistenţa sărăcăcioasă, chit ca rămăşiţa de vreme câtă i-ar mai rămânea s'o închirieze boierului pe bani gata.

De altă parte erau marii proprietari, cari trebueau să caute neapărat să capete îndărăt pe vechii lor iobagi; să capete îndărăt braţele de muncă pentru moşiile lor, braţe fără de cari acele moşii deveneau *non-valori*.

Acestea erau principalele clase în luptă.

Şi rezultatul final al luptei era uşor de prevăzut, cuatât mai mult cucât unul din luptători — marea proprietate — avea un aliat aşa de puternic ca *Statul*. Căci statul era cel mai mare proprietar al ţării — avea milioane de pogoane — şi, deci, interesele lui ca mare proprietar erau absolut identice cu ale marei proprietăţi. Afară de asta, statul în bună parte era expresia însăş a marei proprietăţi, şi prin faptul că marea proprietate era clasa cea mai bogată, şi prin faptul că însăş Constituţia, prin legea electorală, a dat statul în bună parte în mânile acestei clase.

E adevărat că statul nu reprezenta *numai*

www.dacoromanica.ro

marea proprietate; şi mai ales atunci avea încă un deosebit prestigiu în ţară şi o însemnată putere în stat acea tinerime revoluţionară ideologă dela 1848, care săvârşise chiar transformarea noastră dintr'un stat iobago-feudal într'unul constituţionalo-burghez. Dar şi această tinerime era un slab aliat pentru ţărănime — şi iată de ce.

In adevăr, care era mijlocul ca să se ajute radical ţărănimea şi să se facă posibilă şi existenţa şi desvoltarea statului român? — (înţelegând prin *stat* întreg organismul social — ţara). Am arătat-o mai sus. Dacă era vorba de împroprietărit ţărănimea, trebuea dat ţăranilor deodată, şi o mare parte din pământul ţării în proprietate individuală, şi trebuea dat şi capitalul pentru întemeierea micilor gospodării agricole. Odată gospodăriile întemeiate în felul acesta, statul ar fi trebuit să le dea tot sprijinul ca să se poată desvolta. Atunci ţăranii având pământ suficient şi inventarul necesar, multe din proprietăţile mari rămase fără braţe dela sine ar fi trecut la ţărani, şi în felul acesta ţara ar fi putut să se desvolte pe baza proprietăţii rurale mici, pe baza proprietaţii ţărăneşti.

Aceasta, însă, dupăcum am zis, ar fi însemnat o ţară ţărănistă. Dar tinerimea dela 48 n'avea deloc idealul acesta. Ea visa o ţară civilizată, de un tip mai înalt, asemănătoare cu cele din Occidentul european, într'un cuvânt o ţară burghezo-capitalistă, nu una ţărănistă. Şi dupăcum am văzut, tinerimea aceasta nu ştia că drumul care duce spre o asemenea societate, — fie dela tipul ţărănist, fie dela tipul marei proprietăţi rurale, — e lung şi greu; nu ştia că acolo se poate ajunge, nu prin propagandă, învăţătură, decrete, etc., ci prin creştere organică;

www.dacoromanica.ro

şi că această creştere e condiţionată în primul şi esenţialul loc de desvoltarea puterilor de producţie şi că acesta e un lung şi dureros proces de desvoltare şi de luptă.

Şi chiar dacă tinerimea n'ar fi fost victima unor concepţii greşite, totuşi ea nu putea fi de mare folos ţărănimii, pentrucă tinerimea cu adevărat ideologă şi dezinteresată, în frunte cu M. Kogălniceanu, forma o pătură foarte subţire, prea puţin numeroasă. In ce priveşte grosul, numărul cel mare al păturii revoluţionare, constând din boiernaşi cu fiii lor, din slujbaşi şi din păturile burgheze aşa rudimentare cum erau, apoi aceştia, conştient sau inconştient, nu erau mânaţi de vre-o ideologie dezinteresată, ci de interes, de ură şi invidie împotriva boierimii celei mari, căreea doreau să-i ia locul. In grosul acestei pături revoluţionare trăea în germene spiritul lui Titircă Inimă-rea, liberal-sadea, căpitan în garda civică, mâncător de ciocoi, pe cari, în calitate de proprietar şi arendaş liberal-naţional, avea să-i înlocuească.

Aşadar, ţărănimea pe atunci n'avea şi nu putea să aibă nici un aliat, nici unul care s'o ajute realmente în lupta ei, să-i reprezinte interesele adânci de clasă; iară ţărănimea ea însăş era o clasă incultă, inconştientă, fără spirit de independenţă, ci dimpotrivă având în sânge şi oase supunerea, umilinţa, indolenţa, fatalismul, toate neajunsurile rezultate dintr'o robie seculară.

Şi, deci, ceeace s'a întâmplat trebuea să se întâmple în mod fatal. Ţara noastră, neputând sta cu nici un chip pe baza nouă pe care a fost aşezată, s'a îndreptat către cea veche, feudalo-iobăgistă.

Ţăranii, mai ales cei cu pământ mai puţin şi

www.dacoromanica.ro

mai prost şi situat departe de casele lor, cei fără de drumuri şi adăpători, trebueau să ceară pământ dela proprietari şi arendaşi. Apoi mai toţi ţăranii aveau nevoie de bani: pentru biruri, cari începuseră să crească simţitor, pentru ratele răscumpărării clăcii şi pentru alte necesităţi izvorîte din împrejurările nouă; şi cui aveau să se adreseze pentru bani decât iarăşi proprietarilor şi arendaşilor? Aceştia, bineînţeles, dădeau bani ţăranului, dar nu ca unui salariat — ceeace, dupăcum vom vedea mai jos, ar fi fost preferabil pentru ţăran — ci ca unui învoit; şi dădeau ţăranului şi pământ, însă nu conform relaţiilor dintre marele proprietar şi micul fermier, adică sub forma de arendare capitalistă, pe termen lung — ceeace ar fi presupus cu totul alte relaţii de producţie — ci sub formele iobăgiste ale dijmei, ruşfeturilor şi servituţilor de tot felul. Şi astfel, din primul moment au început să se restabilească vechile relaţii de producţie iobăgiste. Recolta mizerabila dela 1865 şi groaznica secetă dela 1866 au putut numai să grăbească acest proces. [1])

Dar dece proprietarii mari nu primeau pe ţăran să lucreze ca salariat ci ca învoit, sau dece nu-i dădeau ţăranului pământ în condiţii asemănătoare unui fermier din Occident, dece adică exploatarea a luat, totuşi, formele vechi iobăgiste cu un amestec capitalist, neo-iobăgiste cum vom

[1]) „Recolta proastă în anul 1865, în care, din pricina aplicării legii rurale, se făcuse prea puţine semănături, fu aproape cu desăvârşire distrusă de secetă în anul 1866; popuşoii nu se făcură aproape deloc. Ţăranii fură siliţi să cumpere popuşoi şi, în lipsă de popuşoi, orz, pentru hrana lor, dela proprietarii şi arendaşii cari aveau producte vechi prin magazii, şi deoarece nu aveau bani pentru a achita acele producte,

www.dacoromanica.ro

vedea mai departe, şi nu forma franc burghezo-capitalistă? E uşor de înţeles dece.

Mai întâi, în general vorbind, o trecere bruscă dintr'un fel de producere şi de exploatare economico-socială într'altul e foarte greu de făcut. Adaptarea, mai ales în domeniul vieţei economico-sociale, se face cu mare greutate. Pentru forma burghezo-capitalistă a culturii marilor proprietăţi teriene cu munca salariată, trebue capital, trebue inventar agricol propriu, trebue pricepere în agricultură, şi proprietarii şi arendaşii de atunci mai ales n'aveau nimic din toate acestea. Pe urmă, nici ţăranul,

---

se tocmiră să le plătească în muncă repartizată pe *cinci ani*. Preţurile cu cari cumpărau productele erau foarte ridicate adevărate preţuri de foamete, încă mărite de o camătă nemiloasa; apoi, claie peste grămadă, preţurile muncii lor erau deobiceiu cele mai scăzute.

„Cunosc ţărani pe cari i-aşi putea numi şi nu ţărani beţivi şi leneşi, ci gospodari harnici şi cumpătaţi, cu ajutor în casă, cari au muncit 15 ani pentru a achita datoria contractată, în iarna anului 1866—1867, pentru cumpărarea popuşoilor trebuitori hrănii familiei lor. Deabia în vara anului 1881 se izbăviră de cele depe urmă rămăşiţi.

„Şi odată cu seceta grozavă care bântuea ţara, venise şi noua sarcină a ratelor răscumpărării clăcii. Sumele acelor rate, însemnate prin ele înseşi pentru acele vremi de bani puţini şi rari, devenise cu desăvârşire împovărătoare prin faptul secetei, în urma căreea ţăranii cari nu făcuse nici măcar cele trebuitoare mâncării, nu aveau pe ce prinde bani. De oarece perceptorul nu aştepta, ţărănimea fu de iznoavă silită să se adreseze proprietarilor şi arendaşilor, atât pentru achitarea *banilor pământului*, cum ziceau sătenii, cât şi pentru acea a birului curent. Aceasta fiind o a doua ipotecă asupra muncii lor, ea fu contractată cu condiţiuni şi mai grele decât cea dintâi; preţurile cu cari de astădată era plătită munca fură şi mai mici decât acele din întâiul contract." (R. Rosetti, *Pentruce s'au răsculat ţăranii*, pag. 450)

www.dacoromanica.ro

deabea declarat mic proprietar, deabea împroprietărit, n'ar fi consimţit cu nici un preţ să se prefacă în salariat; el avea aspiraţiile lui proprii, puternice, să devină mic proprietar, independent şi de sine stătător. Şi tocmai deaceea n'ar fi consimţit, mai ales la început, nu numai să devină salariat, dar nici mic fermier.

Insă, ceeace mai ales era hotăritor pentru întoarcerea la vechea iobăgie sub nouăle forme burgheze, la neoiobăgie, deci, e faptul că această formă de producere şi exploatare economico-socială *convenea de minune şi clasei proprietarilor mari şi arendaşilor de atunci şi, mai mult, convenea clasei proprietarilor mari şi marilor arendaşi ce s'au format în urmă, chiar pe baza acestei forme nouă de producere şi exploatare economico-socială, pe baza neoiobăgiei.*

Dacă nu dela început, apoi în curând s'ar fi impus ţăranului salariatul, capitalurile s'ar fi găsit deasemenea pentru cultura marilor proprietăţi, dupăcum au fost găsite în urmă pentru luxul şi risipa marilor proprietari prin fundarea Creditului fonciar rural. Deasemenea şi aptitudinile necesare s'ar fi desvoltat, iară cei recalcitranţi şi incapabili sau neadaptabili ar fi fost nevoiţi să-şi vândă moşiile altora mai apţi să le conducă, dupăcum de altfel şi sub neoiobăgie clasa veche boierească a fost mai toată expropriată de noua clasă burghezo-neoiobăgistă. Principala cauză, deci, a reintoarcerei la iobăgie sub o altă formă nouă, la neoiobagie, erau interesele marilor proprietari şi arendaşi de atunci şi din urmă, pentrucă neoiobăgia, ca sistem de exploatare a muncii, cum vom vedea clar mai departe, reprezintă nişte avantagii extraordinare pentru clasa exploatatoare, nişte avantagii pe cari

www.dacoromanica.ro

nu le avea nici iobăgia veche şi pe cari nu le are nici capitalismul burghez occidental.

Aceste interese, deci, ale marilor proprietari şi arendaşi, ale clasei dominante agrare, au hotărît mai ales reîntoarcerea la iobăgia de fapt. Zicem interesele marilor proprietari şi arendaşi şi nu interesele marei proprietăţi, care, dimpotrivă, sub forme nouă curat capitaliste s'ar desvolta şi ar înflori mult mai bine decât sub forme neoiobage. Dar cum am zis şi mai sus, interesele marei proprietăţi, ca o categorie economico-socială, interesele ei teoretice, abstracte, permanente, nu sânt totdeauna identice cu interesele vremelnice, practice şi reale ale marilor proprietari şi arendaşi. Uneori aceste interese sânt chiar opuse, cum s'a întâmplat tocmai la noi.

Deci, interesele clasei dominante agrare, atât de puternice într'o ţară eminamente agricolă mai ales, ele au hotărit reîntoarcerea la iobăgia veche sub alte forme. Şi afară de aceste interese sânt şi altele, s'ar putea zice toate interesele sociale coalizate — afară, bine înţeles, de cele ale ţărănimii — cari au hotărît, au impus şi au consfinţit această reîntoarcere la iobăgism şi la relaţiile de producţie în fond iobăgiste. Mai întâi, bineînţeles, era clasa boierilor, a marilor proprietari, care — chiar dacă prin noua organizaţie economică i s'ar fi dat putinţa de-a exista ca o clasă burgheză dominantă — încă ar fi avut tot interesul să se întoarcă la raporturile vechi, pentru menţinerea cărora se lupta cu atâta înverşunare; dar avea cuatât mai mult interesul acesta, când prin noua stare de lucruri ea se prefăcea aproape în non-valoare, neavând braţe. Apoi era clasa bur-

www.dacoromanica.ro

gheză ce se ridica în urma introducerii instituţiilor nouă şi care avea toate aspiraţiile, — poate pentru moment la unii instinctive încă,— de-a înlocui vechea clasă boierească. Insfârşit, era statul, care avea interese vitale ca să se reînfiinţeze raporturile economice vechi şi aceasta în dubla calitate de cel mai mare proprietar rural — având, deci, interese comune identice cu ceilalţi proprietari — şi de stat propriu zis, care reprezintă interesele claselor dominante şi care nu putea să se desvolte pe baza creată.

Astfel, toate puterile sociale trebueau să fie împotriva ţărănimii.

Ca excepţie au ramas doar domnitorul Cuza şi Mihail Kogălniceanu cu partizanii lor, cari pe deoparte prea au luat în serios schiloada creaţie economica, iară pe dealtăparte şi-au luat în serios rolul de apărători ai ţăranimii [1]).

[1]) Ţin să amintesc din nou ca această lucrare e o analiza economico-sociala, nu de judecata istorica, dupăcum e, spre pildă. remarcabilul studiu al d-lui R. Rosetti. Daca ar fi sa cercetăm a cui e vina reîntroducerii iobăgiei, ar trebui să exceptam pe Cuza şi Kogalniceanu şi pe adepţii lor sinceri. Aceştia au avut cel puţin intenţia să elibereze cu adevărat ţărănimea. Imprejurările economico-sociale, pe deoparte, puterea clasei dominante. pe dealta, au fost mai tari decât ei. Dealtfel, tot aici trebue cautată şi una din cauzele holaritoare ale detronării lui Cuza. Doamna Elena Cuza a avut dreptate când în interviewul acordat *Adevărului* a spus că adevărata cauză a detronării a fost problema agrară; decât, explicaţiile date sânt greşite. Doamna Elena zicea că proprietarii se temeau că le va lua Cuza moşiile şi le va da ţăranilor şi de frica asta au pus la cale detronarea lui. Aceasta nu este exact. Legea dela 1864 fusese votată, improprietărirea făcuta — şi cu câte greutăţi!—şi proprietarii ştiau foarte bine că nici prin gând nu-i putea trece lui Cuza ca să le mai ia moşiile (afară de partea stabilită prin lege) şi

www.dacoromanica.ro

A mai fost câte un ideolog incorigibil ca C. A. Rosetti, care deasemenea a luat calda apărare a țărănimii, fără să priceapă însă unde e adevărata ei boală, adevărata ei durere. Și a fost înlăturat din viața publică. Nu-i vorbă, în orice caz ar fi fost înlăturat, dar altfel rodnică i-ar fi fost activitatea dacă ar fi priceput întreaga și monstruoasa contrazicere economico-socială a nouăi alcătuiri.

Așadar, împotriva acestei reînvieri a iobăgiei rămânea să se lupte țărănimea însăș.

Și ea s'a luptat, sau mai bine zis s'a sbătut, în mari și nesfârșite dureri, cu jertfe groaznice,

să le dea țăranilor; și dacă i-ar fi venit în gând așa ceva, n'ar fi permis-o Europa. Nu, de asta nu se temeau proprietarii. Dar ei se temeau cu drept cuvânt că, date fiind sentimentele țăranofile ale lui Cuza și autoritarismul lui, el va pune piedici reîntroducerii raporturilor de producere iobăgiste. Deaceea s'au asociat la detronarea lui. Și doar nu e o simplă întâmplare că legea tocmelilor agricole, cerută cu atâta inzistență încă din 1864 și depusă la cameră tocmai peste un an, fu votată după o lună dela detronarea lui Cuza, nu fără a fi fost și înăsprită în acest scurt interval. Se înțelege că actorii direcți ai detronării, cum au fost C. A. Rosetti și alții, au putut să aibă — și au avut — alte motive justificate. Dar dacă Vodă Cuza, în afară de țărănimea pe care o avea de partea sa, ar fi avut și clasa puternică, economicește dominantă, boierimea, atunci ar fi putut să fie de zece ori mai autoritar și mai... craiu, iară liberalii de o suta de ori mai pudici (evenimentele istorice explicate prin pudicitate — ce mai istorie!), tot domnitor ar fi rămas și nimeni n'ar fi încercat aventura nebună de a-l detrona.

Scriind acestea, trebue să mărturisesc că, acum un sfert de veac, vorbind de formidabila înșelare a țărănimii săvârșită cu împroprietărirea dela 1864 și după împroprietărire, făceam părtași conștienți și pe Cuza și Kogalniceanu. Mai târziu m'am încredințat că intențiile lor fuseseră democratice, dar că n'au putut rezista unor imprejurări mai tari decât ei.

www.dacoromanica.ro

s'a sbătut și... se sbate încă, pentru a scăpa de această iobăgie de fapt, ascunsă sub un văl subțire de liberalism occidental de drept. Era, deci, fatal ca iobăgia de fapt să se reîntroducă; și dacă ea s'a reîntrodus nu numai cu fondul, dar și cu formele vechi, — nu vorbim de cele juridice, — cauza e că-i mai ușor să reîntroduci forme vechi decât să le schimbi. Pentru a schimba mai trebue puțină originalitate, bătaie de cap și muncă creatoare; pentru a reîntroduce numai, trebue rutină, tradiție, inerție, tot calități cu cari au strălucit întotdeauna clasele noastre dominante iobăgiste.

Dar dacă s'au reîntrodus relațiile de producție iobăgiste, apoi era logic ca și instituțiile politico-sociale și relațiile de drept tot cele vechi, feudale, să se reîntroducă, pentrucă relații de producție feudale alături de instituții și relații de drept liberalo-burgheze, asta e o absurditate și un *non-sens* aproape grotesc. Și, totuși, acest *non-sens* a devenit o realitate — și *trebuea* să devină în condițiile sociale date.

Am văzut ce puteri sociale au provocat reînființarea relațiilor de producție iobăgiste. Să vedem acuma cari au fost condițiile și puterile sociale, cari în acelaș timp au fixat instituțiile și relațiile de drept liberalo-burgheze ce fusesră introduse.

Mai întâi e însăș țărănimea. Țărănimea a putut de fapt să fie adusă — pas cu pas și prin tot felul de mijloace — în iobăgia economică veche; dar să readuci *de jure* pe iobagul liberat în iobăgia de drept, aceasta ar fi fost pur și simplu o imposibilitate, țărănimea s'ar fi ridicat ca un singur om. Mai sus am arătat condițiile sociale, interne și externe, cari impuseseră întemeierea

www.dacoromanica.ro

instituțiilor liberalo-burgheze; firește, aceleași condiții se opuneau cu hotărîre la desființarea pomenitelor instituții.

Insfârșit, s'ar fi opus — și cu ultima energie — și grupările revoluționare ridicate după 48, alcătuite în parte din oameni mânați de un interes cât se poate de material, dar și din ideologi de adâncă convingere. Cei dintâi pricepeau ori simțeau foarte bine că numai într'o societate cu forme liberalo-burgheze, dar cu fond semi-iobăgist, vor putea ajunge să ia locul vechei boierimi; deci, ei erau partizani aprigi ai instituțiilor liberale. Ceilalți erau încredințați că principalul lucru sânt instituțiile occidentale, cari, ele, vor preface țara într'o țară civilizată, oricari ar fi — pentru moment — relațiile economice; pentru ei, problema țării era în prima și chiar ultima instanță o problemă politică, astfel că ar fi putut să tolereze orice, numai o atingere adusă formelor politice, nu.

Deci, neapărat, fatal, instituțiile politico-sociale trebueau să rămână intacte; dar tot atât de neapărat și de fatal relațiile de producție trebueau să revină, de fapt, la relațiile de producție iobăgiste.

Prin urmare, iată două stări sociale — una economico-socială, alta politico-socială — cari amândouă au fost necesarmente impuse țării noastre în raporturile agrare: *instituțiile politico-sociale burgheze și relațiile de producere semifeudale; două stări sociale cari nu numai nu concordă între ele, dar își sânt profund antagonice, se exclud una pe alta.* Realitatea vieții sociale știe să creeze monstruozități pe cari fantazia cea mai bogată nu și le-ar putea închipui.

Și pe baza unei asemenea monstruozități trăim

www.dacoromanica.ro

noi de o jumătate de veac; într'însa își au originea multe, profunde și dureroase anomalii, nu numai din viața economico-socială a satelor noastre, dar și din viața lor morală și culturală; și tot într'însa își au originea multe și însemnate anomalii dureroase din viața țării întregi.

Dar să urmărim pe scurt cum s'a reîntrodus și consolidat iobăgia de fapt în relațiile de producție ale satelor noastre.

www.dacoromanica.ro

III

IN NEOIOBĂGIE

Anii 1864—1866 au fost luna de miere a liberalismului ideolog al celor dela 48. Constituţia politică belgiană, una din cele mai liberale din Europa, a fost introdusă în ţările româneşti. Câte speranţe frumoase — şi în scurtă vreme cât de crud înşelate! Chiar dela început s'a văzut că nu merge, că nu merge deloc. S'a arătat, dupăcum ar fi fost uşor de prevăzut, că maşina e schiloadă, că nu poate funcţiona, că pe bazele economico şi politico-sociale întocmite producţia nu poate înainta, că se periclitează multe şi puternice interese.

Ţăranul declarat liber, stăpân pe persoana sa, pe proprietatea şi munca sa, a înţeles să uzeze de această libertate spre a-şi munci înainte de toate propriul său pământ, aşa de neîndestulător şi de aşa proastă calitate, ca să scoată de acolo satisfacerea neînsemnatelor sale nevoi. Numai întrucât îi rămânea vreme de prisos înţelegea să se mai angajeze şi la alţii, şi asta pe ales, unde şi cum i-ar fi convenit mai bine. Marii proprietari şi statul riscau să întâmpine cele mai formidabile greutăţi în cultivarea moşiilor.

www.dacoromanica.ro

Măsurile indirecte de constrângere pentru a sili pe țăran la muncă nu erau încă bine statornicite și desfășurate; contractul agricol, în toată frumusețea lui și în toate colorile lui schimbătoare, nu apăruse încă: ne aflam, doar, la începutul acestui regim economic. Arvuna de un pol, dată de cu iarnă ca să asigure o muncă de doi poli la vară, s'a impus dela primii pași, pentrucă țăranul, deși nu ieșise încă bine din gospodăria naturală, avea nevoie de bani pentru biruri, pentru ratele răscumpărării clăcii și pentru alte nevoi. Dar țăranul lua arvuna și la primavară se ducea să-și lucreze pământul său, chit ca pentru arvună să lucreze în timpul ce-i va prisosi; ori se ducea să lucreze unde găsea mai convenabil, chit ca arvuna s'o plătească în bani cu procente. Cum puteai să-l aduci cu sila la muncă pe el, om liber? Sa-i faci proces și să-l condamni la daune? Dar chiar câștigarea procesului ar fi fost o slabă mângâiere, pentrucă un proces durează și până atunci grâul s'ar fi scuturat de zece ori. Condițiile noastre fizice și climaterice cer muncă intensă în timp scurt. Cum să-i ceri țăranului, om liber și stăpân pe munca sa, ca tocmai vremea cea mai urgentă să lucreze lanurile boierești, iara numai în timpul prisosit sa-și zgârie și pamântul propriu? La acest rezultat nu se putea ajunge pe baza dreptului comun: Codul Napoleon presupune pe lucrator ca vânzator liber al marfii sale, care este forța sa de a munci.

Atunci ce era de facut? Trebuea un corectiv grabnic și el a și fost găsit acolo unde trebuea căutat: la stat, în intervenția statului. Numai statul cu puternica lui organizație era în stare să readucă pe fostul iobag ca muncitor pe moșiile boie-

www.dacoromanica.ro

reşti. Dar ţăranul e om liber, egal cu toţi ceilalţi înaintea legii, stăpân pe munca sa! Dar când oare interesele economice profunde ale claselor dominante s'au oprit în faţa unor asemenea fleacuri?

Se înţelege, cererea de intervenţie era şi atunci motivată prin acele argumente fariseice pe cari din vremea ceea le auzim mereu. Ţăranul e leneş, beţiv, deprins cu biciul, nu pricepe libertatea, nu ştie să se folosească de ea. Şi mai ales ţăranul e ignorant, incult; ăsta e cel mai mare cusur al lui: nu-şi pricepe nici propriile interese şi astfel pune în primejdie şi interesele sale şi pe cele superioare ale statului. Negreşit, dacă ţăranul ar fi fost om cult, luminat, ar fi muncit moşiile boiereşti; dar aşa, incult şi ignorant, se încăpăţâna sa-şi muncească pământul propriu. Intr'un cuvânt, ţăranul e un *minor* şi ca atare trebue supravegheat. Doar nu veţi susţine ca un copil de zece ani să fie lasat de capul lui, să fie tratat ca cetăţean liber, egal înaintea legii, etc., etc.

Deci, statul trebuea să intervină. Şi statul a intervenit şi rezultatul acestei intervenţii a fost: prima lege de *protecţie a muncii (!?),* prima lege excepţională menită să readucă şi să consfinţească relaţiile de producţie iobagiste pe tărâmul constituţionalismului belgian-occidental, în ţară la noi.

* * *

Ca să ne dăm seama cam ce înseamnă această primă lege de protecţie a muncii, trebue mai întâi să vedem cari sânt caracterele esenţiale ale iobăgiei. Acestea sânt mai cu seamă trei.

Primul e fixarea locuitorului de pământul pro-

www.dacoromanica.ro

prietarului. Această fixare e un semn distinctiv al iobăgiei, servajului; în ruseşte ea a dat chiar numele servajului întreg: *krepostnicestvo*. Şi românul ştie perfect aceasta, când prin fixarea către pământ, prin *lipitul pământului*, caracterizează cea mai cumplită sărăcie a plugarului: *sărac lipit pământului*.

Al doilea caracter distinctiv al iobăgiei este munca silită, în deosebire de munca liberă din epoca salariatului.

Al treilea caracter e felul special al relaţiilor de producţie şi al relaţiilor de exploatare dintre stăpâni şi lucrători, e forma exploatării. In epoca salariatului exploatarea e bazată pe bani: stapânul cumpără forţa de muncă a muncitorului şi îl pune să reproducă o valoare mai mare decât cea plătită, — de aici câştigul stăpânului. In epoca servajului exploatarea se face în natură, în obligaţii naturale: dijme, ruşfeturi, fel de fel de servituţi, obligaţii de muncă cu palmele, cu carul, fel de fel de tributuri în natură din gospodăria ţărănească — ouă, pui, muşchiu de porc; iară când există încă industria casnică, pânzeturi, etc.

Acestea sânt cele trei caractere mai ales esenţiale şi distinctive ale iobăgiei. Vom vedea îndată cum chiar prima lege de protecţie a muncii realizează în bună parte iobăgia şi în fond şi în formă.

Inainte de toate trebue observat, însă, cu tot dinadinsul, că prima condiţie esenţială a servajului — legarea de pământ — a fost realizată întrucâtva chiar prin împroprietărirea dela 1864, şi anume prin *inalienabilitatea pământului*. Având o bucată de pământ inalienabil, vite, plug, ţăranul e legat din tată în fiu, pe veecie, e lipit satului

www.dacoromanica.ro

său; iară pământul lui fiind și insuficient, e robit și moșiei proprietărești.

Acesta e adevăratul scop și înțelesul adânc al stabilirii inalienabilității pământurilor țărănești.

Se înțelege, de formă se dădea altă explicație. Nu mă îndoiesc că mulți au dat-o în toată sinceritatea. Și astăzi încă cei mai mulți cred că inalienabilitatea a fost introdusă ca o măsură de pază împotriva neprevederei și prostiei țăranului, care altfel ar putea să se proletarizeze; și iată o jumătate de veac decând clasele noastre dominante se tem strașnic de proletarizarea țăranului. Bineînțeles că se tem numai din solicitudine — obișnuită de altfel — pentru interesele lui — săracul de el! — căci sântem doar frați de aceeaș nație.

Dar inalienabilitatea a stabilit numai în mod incomplect prima condiție a iobăgiei, pentrucă deși țăranul e în adevăr legat de pământul său, fiul său, însă, și alți membri ai familiei sale pot merge și aiurea să caute de lucru; ba însuș țăranul în vremea ce-i rămâne liberă s'ar putea duce la muncă unde i-ar conveni mai bine. Legea din 1866 remediază acest neajuns grav pentru proprietar și restabilește de-adinelea toate condițiile esențiale ale iobăgiei.

Astfel, chiar dela început, articolul 2 sună:

«Numai comuna respectivă poate să legalizeze tocmelile locuitorilor de sub jurisdicțiunea sa; ea poate să legalizeze tocmeala și a unui locuitor strein, dar numai când acesta ar înfățișa un certificat din partea comunei în care locuește, doveditor că el este liber de a săvârși asemenea tocmeli».

Sper că e destul de clar senzul grav al acestui

www.dacoromanica.ro

articol. Nici un locuitor de acum înainte nu mai poate munci nicăieri în ţara românească, decât dacă are învoirea autorităţii comunale de care depinde. Or, autoritatea comunală, după obiceiul pământului, e însuş boierul în persoană. Astfel-că locuitorul nu mai poate lucra decât pe moşia boierului, afară de cazul când acesta îi dă voie să lucreze aiurea. Acum legarea de pământ este complectă, căci cu învoirea stăpânului putea să lucreze omul oriunde, nu numai pe timpul servajului, dar şi când era în robie autentică.

Cu împlinirea celui de al doilea caracter esenţial al iobăgiei — munca silită — se însărcinează aceeaş lege, prin articolul 13 (numărul fatal) şi articolul 14. Art. 13 sună astfel:

«Primarii sânt datori prin ajutorul consilierilor comunali, vatăşeilor, dorobanţilor, secretarilor, *să îndemne* pe muncitorii agricoli, cari au contractat în conformitate cu legea de faţa, a-şi îndeplini tocmelile, la vremea când şi locul unde, şi după chipul cu care s'au legat prin tocmeli.

«In cazul când muncitorul nu lucrează dupa tocmeală primarul împreună şi cu consiliul comunal, cerceteaza în acea zi chiar reclamaţiunea şi constatând faptul adevărat, deodată cu încheierea procesului-verbal pentru aceasta îl va *executa* la îndeplinirea tocmelei.

«Primarii cari nu va executa pe locuitori la timpul prevazut aicea mai sus, se vor supune la amendă în folosul cassei comunale dela 50—100 lei. Această amendă însă nu-i va scuti dela răspundere de daune interese către cel vătamat, conform legii».

Ceeace între altele e nepreţuit în acest articol, e tonul fariseic, care de acuma înainte va servi de model pentru toate aceste legislaţii protectoare ale muncii. Primarii sânt datori, zice legea, *să îndemne* pe locuitori la munca moşici boiereşti. Dar

www.dacoromanica.ro

cum să-i îndemne? *Prin dorobanţi*, adauge, elegant şi degajat, legiuitorul. Dulce îndemnare![1]) Iară dacă vr'un primar excepţional—care, prin vr'o minune, n'ar fi în serviciul proprietarului—ar refuza să *îndemne* cu dorobanţii pe locuitori, e ameninţat—sau *îndemnat*, ca să ne exprimăm în limbajul dulce al legiuitorului—cu 100 lei amendă, ba chiar cu ruina completă printr'un proces de daune interese.

Dar legiuitorului nici această dulce îndemnare prin dorobanţi nu-i pare deajuns şi deaceea a adăugit şi articolul 14, care sună astfel:

---

[1]) Printre mijloacele de-a *îndemna*—foarte numeroase şi foarte variate—era şi acesta: când ţăranul fugea departe, de unde feciorii boiereşti şi vătăşeii nu-l puteau aduce pe sus, atunci îi maltratau nevasta, pănăcând omul era silit să se întoarcă (Vezi R. Rosetti: *Pentruce s'au răsculat ţăranii*, p. 451). Torturarea nevestii, în scopul de-a aduce la lucru pe bărbatul ei, nu e numai desfiinţarea totală a legii şi a relaţiilor legale, dar e o desfăşurare de cruzime, care poate să-şi găsească egalul doar în cruzimile cari au întovărăşit robia negrilor din America. Şi la maltratarea femei, se mai adauge, implicit, şi alt mijloc, deasemenea relevat de d. Rosetti: acela că speriau copiii. Deaceea de multeori, odată cu plecarea ţăranului, pleca şi toată familia lui. Dar şi atunci se găsea soluţia: «dacă nu găsea pe nimeni acasă şi n'avea pe cine să bată, strica ce găsea: strâchini, scaune, şi apoi pleca după om. Oamenii astfel *executaţi* erau duşi de feciorii boiereşti pe lanul proprietarului sau a arendaşului şi acolo, sub soarele arzător, cu usturimea biciului vie pe spinarea lor, prăşeau în tăcere, blestemând în inimă ceasul în care se născuse, blestemând pe acei care-i silea să-şi lase popuşoii, hrana familiei pe anul viitor, să se piardă în buruieni. *Şi asemenea lucruri se petreceau în fiecare an*, ce zic, *aproape în fiecare zi* pe vremea prăşilei, pe sute de moşii din Moldova apoi, deşi pe o scară mai mica, se mai repetau şi în vremea secerei». (*Id.*, pag. 152).

www.dacoromanica.ro

«Primarul prin mijloacele executive de cari dispune va aduce îndată pe datornic la munca pentru care s'a tocmit: când el se va îndărătnici, reclamantul poate prin concursul primarului şi în fiinţa unui consilier al comunei, ori secretarului ei, iară în lipsa lor chiar a doi martori, să tocmească pentru săvârşirea acelui lucru alţi oameni cu orice preţ».

Aşadar, dacă minorul s'ar încăpăţâna să-şi lucreze propriul său pământ tocmai în timpul când boierul are mai mare nevoie de muncitor, atunci primarul, nu numai ca-l va îndemna dulce prin dorobanţ, adică îl va aduce legat la muncă, dar prin doi simpli martori va putea să-i vândă şi cenuşa din vatră.

Dar se va zice: dece s'a tocmit ţăranul la boier? era doar liber să n'o facă! Această obiecţie ar putea s'o facă un strein, care nu cunoaşte ţara; un român—cinstit vorbind—n'o va face. Mai întâi, imensa majoritate a ţaranilor n'a avut niciodată pământ suficient şi are întotdeauna nevoie de boieri. Ţăranii sânt, deci, întotdeauna siliţi să se învoească. Dar afară de asta, nu se ştie ce va să zică o învoeală în ţară la noi? Ba, ţăranul, având absolută trebuinţă de un pol pentru bir sau altă nevoie urgentă, a pus o cruce pe-o hârtie din al carei conţinut n'a priceput o boabă; ba, într'un contract agrar colectiv a fost iscălit cu o cruce de alţii; ba, s'a trezit iscălit cu o cruce, fără să ştie de unde i-a venit pacostea asta, — şi astfel crucea, veşnicul simbol al durerii, a servit la rastignirea ţăranului român.

Prin art. 2 al legii din 66, deci, ţăranul a fost legat pământului, iară prin art. 13 şi 14 ale aceleeaş legi s'a întrodus munca silită.

www.dacoromanica.ro

In ce privește a treea condiție a iobăgiei, atât de importantă în cazul de față: relațiile în natură, — acestea au rămas: dijmă, despre care încă Gr. Ghica Vodă știa că «implică o idee de servitudine și de vasalitate» [1]), *rușfeturi, servituți, zile de muncă, chiar și claca sub alte forme;— toate acestea au rămas tot așa ca în iobăgie—deci iobăgie aproape curată.*

Decât, statornicind iarăși iobăgia, legiuitorul și-a adus aminte de alt bocluc, de Constituția noastră belgiană, care prin toate articolele și senzul ei intim se revoltă și protestează împotriva acestei legislații feudalo-iobăgiste. Ce te faci dar cu Constituția, care rămâne doară baza tuturor legilor și tuturor relațiilor de drept în țară? Ce te faci cu țăranul, care ar putea să apeleze la pactul fundamental al țării împotriva tuturor acestor articole de lege, cari neagă însăș Constituția? Ei bine, legiuitorul nostru dela 1866, cu eleganța și dezinvoltura pe cari i le-am văzut, desființează pur și simplu Constituția la țară, înlocuind-o cu legea iobăgistă. Ultimul articol al acestei faimoase legi stabilește următoarele:

«Nici o altă jurisdicție, nici o altă autoritate afară de cea cuprinsa în legea de față, nu se va putea amesteca în procedurile atingătoare de tocmeli pentru lucrări agricole».

Ați înțeles toată grozăvia acestor cuvinte? Primarul--adică tot proprietarul sau arendașul — va «îndemna» prin «dorobanț» și «prin toate mijloacele executive de cari dispune», și nu va mai fi nici o altă autoritate sau jurisdicție și nici o altă dreptate decât a lor. Primarul și Dorobanțul! Nu e numai iobăgie, dar e o iobăgie în unele privințe

[1]) R. Rosetti: *Pentruce s'au răsculat țăranii*, pag. 274.

www.dacoromanica.ro

mai rea decât cea dinainte, pentrucă atunci era cel puţin o jurisdicţie şi o autoritate corespunzătoare la cari ţăranul putea să mai apeleze. Pecând acum? Acum Constituţia e desfiinţată, iară în locul ei e primarul (adică proprietarul şi arendaşul) şi dorobanţul. Prin legea din 66 statul şi clasele noastre dominante au deschis larg porţile de fier ale iobăgiei şi au împins într'însa ţărănimea română.

Şi statul şi clasele dominante au făcut mai mult decât atâta. Dupăce au introdus relaţii de producţie iobăgiste, au reuşit să convingă opinia publică, pe toţi naivii şi neştiutorii, că toate acestea au fost făcute chiar în interesul ţărănimii şi ţării. Şi credinţa aceasta a ramas dominantă şi acuma,— dovadă strălucită cum clasele stăpânitoare ştiu să impună societăţii nu numai interesele lor, dar şi *aspectul* ideologic sub care vor să le prezinte.

Un exemplu caracteristic în această privinţă ni-l dau chiar d-nii C. Tănăsescu şi St. Grigorescu, conştiincioşii culegători ai legilor tocmelilor agricole, din cartea cărora am făcut şi citatele de mai sus. Dupăce tipăresc legea dela 1866, o caracterizează astfel:

«Legea tocmelilor agricole din anul 1866 linişti spiritele, aduse siguranţa în raporturile dintre părţi şi stimulă desvoltarea forţelor productive a munci. Prin ea se dă libertatea sătenilor de a se învoi cu proprietarul oricum vor crede ei de cuviinţa, limitând însă timpul pentru care se vor face învoielile».

Nu mă îndoiesc că d-nii C. Tănăsescu şi St. Grigorescu nici n'au avut nevoie nici n'au dorit să falsifice adevărul; nu, nu l-au priceput; şi în cartea lor ei exprimă numai opinia curentă, imprimată de clasele dominante. Dealtfel, înşişi d-nii

www.dacoromanica.ro

culegători ai legilor, imediat după ce dau caracteristica de mai sus a legii din 1866, aduc două exemple cari îi caracterizează minunat rezultatele. Iată întâiul exemplu:

„Un caz de asemenea natură s'a întâmplat la Brăila, unde mai mulţi locuitori s'au învoit unul pentru altul să facă munca proprietarului. Întâmplându-se ca unul să nu execute munca, s'au vândut boii celorlalţi pentru despăgubirea proprietarului.

„In al doilea an, locuitorii au contractat cu proprietarul însă cu condiţia ca să nu mai garanteze unul pentru altul. Proprietarul a zis: «bine, dar să prevedeţi în contract cuvântul «solidar». Locuitorii întrebând ce înseamnă aceasta, li s'a răspuns că solidar înseamnă «trăească arendaşul». Locuitorii crezând că aşa este au contractat şi neexecutându-se toate muncile li s'au vândut averile". (pag. 156—157).

Şi iată şi al doilea exemplu:

«O astfel de învoeala cămătărească s'a făcut în judeţul Brăila, prin care s'a impus unui om ca să lucreze pe an 39 de pogoane, să care 300 chile la Brăila şi să facă şi 30 zile cu palmele, şi cu clauza ca dacă nu va face toate acestea să dea, la sfârşitul anului, 1600 lei ştraf arendaşului". [1]) (pag. 157.)

D-nii Tănăsescu şi Grigorescu socotesc aceste întâmplări ca excepţii, fără să priceapă că în sociologie caşi în gramatică excepţiile confirmă regula.

Se înţelege că e o exagerare stupidă acest contract, care impune unui singur om munca a cel puţin trei oameni şi pentru cazul — bineînţeles, absolut sigur — de neexecutarea învoielii, îi impune un ştraf de 1600 lei. Este evident că

[1]) Aceste exemple au fost citate şi în parlament de Lascar Catargiu, care le-a garantat autenticitatea. (Vezi R. Rosetti: *Pentruce s'au răsculat ţăranii).*

www.dacoromanica.ro

munca impusă putea să fie redusă la jumatate, că tot n'ar fi fost în stare s'o facă, iară ştraful la 300 de lei, spre pildă, că tot n'ar fi fost în stare să-l plătească vreodată, aşacă tot avea să rămână veşnic dator şi, deci, veşnic învoit şi, deci, veşnic iobag al arendaşului. Dece dar această exagerare de 1600 lei ştraf, pe care n'ar putea să-l plătească nici zece ţarani. exagerare care, îndefinitiv, nu serveşte la nimic ?

Aici e un caz patologico-social de desfrânare sadică a exploatarii şi cruzimii, care se trezeşte în sufletul unui om când celalalt îi e dat în stăpânire, legat de mâni şi de picioare; este acea desfrânare sadică a cruzimii şi exploatării, care doarme în adâncimile sufletului chiar şi al omului civilizat, şi se trezeşte în el când, în centrul Africii, vine în contact cu negrii, daţi fără nici o rezervă în stăpânirea lui. Acest contract le caracterizează pe toate celelalte.

Incât priveşte înşelarea ţăranilor prin cuvintele radicale de *colectiv*, *solidar*, etc., apoi acestea sânt doar şi mai tipice. Cu vremea, numai, sistemul s'a perfecţionat şi contractul a devenit un labirint de atâtea articole, specificări de munci şi obligaţii, încât şi economistului i-ar trebui multa vreme, spre a se domiri; dar încă ţăranului! Ţăranii pun o cruce, dacă nu pune altul pentru ei, şi rămân învoiţi pe vecie, învoiţi, cum zic culegatorii noştri, «aşa dupăcum cred ei de cuviinţă». S'ar părea că d-nii Tănăsescu şi Grigorescu trăesc în altă ţară, nu în ţara românească.

Ceeace trebue să ne mire cu drept cuvânt, e că, având la dispoziţie legea din 1866, care în fond restabileşte de bună seamă iobăgia, proprie-

www.dacoromanica.ro

tarii şi statul au simţit nevoia de-a mai înăspri acea lege, până într'atâta, ca să nu rămână îndoeală nici pentru un copil că avem de a face cu o iobăgie deghizată. Se vede că ţăranului român prea îi intrase în cap şi în inimă liberarea din iobăgie, prea se încrezuse într'însa şi, cu toată îndemnarea dulce prin dorobanţi, a înţeles — ca mic proprietar — să-şi muncească înainte de toate propriul său pământ, iară ca muncitor să se tocmească unde i-ar veni mai bine. Ce te faci dar cu această «îndărătnicie» — vorba legiuitorului — o îndărătnicie generală a unui popor întreg? Un singur lucru rămânea de făcut: împotriva minorului să se mobilizeze armata şi cu forţa armată să fie tîrât în vechea iobăgie. Aceasta o face legea dela 1872.

Legea dela 1872, care în analele legislaţiei muncii va rămânea pe veci celebră — tristă şi urîta celebritate, — pregătindu-se să dea ultima lovitură iobagului liberat, îl ia, chipurile, sub protecţia ei. Astfel, un articol din lege sună aşa:

«Consiliul comunal *este în drept* să refuze legalizarea unui act de tocmeală pe dată ce munca pentru care se învoieşte un locuitor e mai mare decât ceeace ar putea lucra el şi familia lui».

Va să zică, ţăranul şi cu familia lui trebue sa lucreze boierului numai atâta cât pot, cât încape în pielea lor, iară cât nu pot, nu trebue să lucreze, că nu permite legea. Nu-i vorbă, acest articol mai are şi alt senz, în adevăr protector pentru ţăran, căci angajându-se peste măsura puterii sale, ţăranul rămâne veşnic dator boierului şi astfel veşnic învoit. Dar cine judecă dacă învoeala e sau nu peste măsură? Primarul, adică boierul. Asta e una la

www.dacoromanica.ro

mână. Şi afară de asta, nu există oare destule mijloace piezişe pentru a preface pe minor într'un învoit pe vecie? Aşa e, spre pildă, arvuna de un pol care, nu se ştie cum, pânăla primăvară se preface în doi. Dar mai caracteristic decât toate e felul sancţiunii, care se dă articolelor cari privesc şi chipurile susţin interesele ţăranilor. Pecând un primar, care ar legaliza tocmeala unui locuitor strein de comuna sa, e supus pedepsii şi ameninţat de procese ruinătoare, când e vorba, însă, de proteguit interesele sătenilor, legiuitorul, cum vedem în articolul de mai sus, zice dulce şi frumos: «Consiliul comunal *este în drept* să refuze legalizarea». Prin urmare, dacă vrea, refuză, iară dacă nu, legalizează; depinde de el şi de proprietarul şi arendaşul respectiv. Cum vedem, legiuitorul, om vesel, face şi comicării pe socoteala ţăranilor. Dar mai elocvent e faptul că până şi acest articol «protector» — aşa anodin şi ridicol cum e — le-a părut incomod proprietarilor, arendaşilor şi statului. Şi deaceea, prin legea dela 1882, spre marea amărăciune a d-lor Tănăsescu şi Grigorescu, a fost abrogat.

Se înţelege că statul, devremece a întrodus articolul protector de mai sus şi câteva similare, pentru săteni, trebuea să facă ceva şi pentru proprietari, arendaşi şi pentru sine însuş, pentruca, dupăcum se ştie, statul îndreptăţeşte deopotrivă toate clasele sociale şi nu poate să fie pentru unii mumă, iară pentru alţii ciumă. Şi legiuitorul face câteceva şi pentru ei. Şi anume. Mai întâi, întăreşte fixarea de pământ prin următorul articol:

«Sânt de drept nule îndatăce ar aduce vătamare unei a treea persoane: învoielele ce s'au făcut cu locuitorii din comune streine, fără să fi prezentat certificatul prevăzut la art. 2»

www.dacoromanica.ro

După aceasta, legiuitorul dela 1872 strecoară următorul articol blând și nevinovat:

«In caz când, după îndemnul și execuțiunea consiliului comunal, locuitorii vor arăta îndărătnicire sau vor dosi din comună, consiliul îndată va cere dela subprefectura locală a-i trimite ajutor de dorobanți necesari în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari, în comptul vinovatului».

Articolul acesta barem are avantajul că descopere adevăratele raporturi de producție, fără perdea și fără rușine. Aici e vorba pe șleau de locuitorii cari dosesc dela stăpânii lor, de fugarii ce trebuesc aduși cu sila, de armata care era mobilizată spre acest sfârșit. Aici și d-nii Tănăsescu și Grigorescu au înțeles că legea dela 1872 a reînviat vechea iobăgie, munca sub biciu și a. m. d. —«o adevărată robie» [1]). De fapt este aci mai mult decât întoarcerea la iobăgie, căci este pur și simplu întronarea unui regim *sclavagist*. Dar încurând d-nii Tănăsescu și Grigorescu se consolează cu asta, că legea dela 1882 iară a desființat robia și a introdus deplina libertate a tranzacțiilor.

Aceia cari ar dori să se lămurească mai bine asupra rezultatelor faimoasei legi dela 1872, să citească *Românul* depe vremuri. Acolo vor vedea cum pe câmpiile țării sătenii erau cărați rânduri-rânduri, ba legați cot la cot și duși de dorobanți, ba legați cu lanțul de gât și duși de călărași. Nu

---

[1]) Inainte de introducerea acestui articol în legea tocmelilor, când rolul de-a executa pe «îndărătnici» îl aveau numai vătășeii, cari nu puteau să-i aducă de departe, ei recurgeau la un mijloc foarte practic, după cum am văzut: luau la bătaie pe nevasta fugarului, și atâta o băteau până-când omul se vedea silit să se întoarcă. (Vezi R. Rosetti: «*Pentruce s'au răsculat țăranii*», pag. 451).

www.dacoromanica.ro

erau tâlhari sau ucigaşi aceştia, ci ţărănimea română târâtă în iobăgie, din care, în naivitatea ei, se credea scăpată. Acolo, în *Românul*, vor vedea cum muncitorii erau închişi noaptea în hambare speciale şi păziţi cu strajă ca să nu fugă — şi alte frumuseţi de acestea. Şi vor mai vedea cum C. A. Rosetti, acest suflet nobil şi mare, era uluit şi zăpăcit de toate aceste grozăvii. El credea doară atât de sincer că erau destule instituţii occidentale ca să prefacă ţara într'o ţară civilizată, occidentală; şi totuşi vedea libertatea — şi ţăranii duşi în lanţuri la muncă; egalitatea — şi lucrătorii închişi în hambare, ca să nu fugă dela lucru; fraternitatea — şi românul lucrând sub biciul logofătului şi dorobanţului. Da, puterile elementare economice sânt ceva mai tari decât formulele umanitare[1]).

Şi pecând Rosetti acuza pe foştii săi prieteni de luptă, aceştia se puneau vârtos pe lucru, pentru organizarea acestui *unicum social:* un stat bazat pe iobăgia de fapt, având instituţiile cele mai liberaloburgheze.

[1]) D. Sebastian Moruzi, într'un articol publicat în revista *Îndrumarea* din noemvrie 1908, ne dă documente foarte interesante din arhivele unei primarii rurale. E o întreagă corespondenţă urmată în anul 1873, între proprietara moşiei Vascani şi primăria comunei Ruginoasa. E vorba de oameni, cari rămăseseră datori proprietarei în *1860* şi dânsa cere sa fie trecuţi în contracte pe anul *1874*, deoarece până atunci «uitase» să-i treacă; de oameni plecaţi la lucru în alte judeţe, cari sânt aduşi pe sus şi siliţi să lucreze *dublu* decât datorează, iară pe urmă mai sânt şi reclamaţi ca să plătească daune; de ajutorul de primar, în unire cu consilierul circumscripţiei şi vătăjelul primăriei, delegaţi de primar «*să steie incontinuu pe lan pentru a executa oamenii*». Şi totuşi proprietara, veşnic nemulţumită, declară că se «înspăimân-

www.dacoromanica.ro

Afară de execuţia cu armata, au mai contribuit la consolidarea semiiobăgiei şi contractele colective solidare. Dupăcum s'a văzut şi din exemplul citat mai sus, prin aceste contracte toţi erau răspunzatori pentru fiecare în parte şi dacă unul nu se ţinea de aşa numita învoeală liberă şi — vorba legii — *dosea din comună*, atunci răspundeau cei rămaşi pentru fugar. Prin acest sistem se vâra spionajul şi vrajba printre contractanţi, toţi să păzeau unul pe altul ca să nu «dosească».

Zece ani a trăit ţărănimea sub această lege excepţională, sub această *mică stare de asediu*, cum s'ar numi în Rusia; zece ani ţăranul a fost târît de dorobanţ sau călăraş, legat cot la cot, închis în hambare, bătut, torturat; zece ani a suferit el acest regim liberal, părintesc, pânăcând s'a convins, însfârşit, că liberarea lui din iobăgie era un cuvânt deşert, că în fond el era şi trebuea să rămână iobag, ca sforţările de a se libera efectiv erau şi rămâneau zadarnice. Şi când s'a convins de toate acestea, smerit şi-a făcut cruce, şi-a zis că aşa vrea Dumnezeu, aşa i-a fost scris şi... s'a supus inevitabilului.

Şi atunci, bineînţeles, mica stare de asediu a devenit de prisos şi legea din 1882 a desfiinţat-o.

Nu-i vorba, pentru abolirea execuţiunii brutale

teaza» când vede ca «autoritatea competintă nu există», că «angajaţii bat târgurile în zi de lucru şi d-v. staţi cu nepasare». «încât — zice ea — mă găsesc înconjurată **numai de salariaţii mei, cum eram cu 15 ani în urmă».**

Cum vedem, ceeace e mai caracteristic din toate documentele astea, este ca în 1873, *după* legile protectoare, proprietara vorbeşte cu groază de starea de lucruri care a fost cu 15 ani înainte. când legile *protectoare* nu existau şi dânsa era *„înconjurată numai de salariaţii ei"*.

www.dacoromanica.ro

prin armată pledau și alte motive, pe cari le și invoacă legiuitorul de atunci. Astfel, cum zice el, forțele productive ale țării, după legea dela 1872 nu numai că n'au crescut, dar încă au scăzut, țăranul a sărăcit, raporturile dintre țărani și proprietari au devenit mai încărcate ca oricând. Se înțelege, munca de sub biciu, munca robului, e mai puțin productivă decât a omului liber; se înțelege, sărăcirea și degenerarea țăranului — a unicului factor de producție într'o țară agrară — și a instrumentelor lui de muncă — a vitelor lui — amenința cu ruina și țara și chiar pe marii proprietari ca clasă.

Dar aceste lucruri mai adânci puteau să le vadă și să le priceapă oameni ca d. P. P. Carp; clasa noastră dominantă agrară, însă, nu s'a sinchisit niciodată de interesele ei permanente de clasă și nici de ale statului, ci numai de interesele ei imediate. Deaceea nici n'ar fi fost posibilă abolirea micei stări de asediu a legii dela 72, dacă practicește ea n'ar fi devenit de prisos. Dar țăranul se supusese inevitabilului și de acuma era suficientă legea tocmelilor dela 66, cu feluritele adause ulterioare, cu dulcea îndemnare la muncă prin primar și dorobanț, cu lipirea de pamânt prin certificat, care de fapt îi făcea imposibila munca în altă parte decât pe moșia de care era legat. De acuma înainte era suficient contractul agricol — încurcat și de neînțeles — pe care țaranul punea crucea fără să știe ce conține, — **contract care nu este altceva decât confirmarea vechilor servituți într'o formă contractuală**, — și care-l robea pe ani; de acuma erau suficiente toate aceste condiții, prin cari s'a reîntrodus iobăgia veche și, deci, mica stare de asediu se putea desființa, mai ales că era și prea jenantă, prea scotea la iveală

www.dacoromanica.ro

dăinuirea vechei iobăgii, înăsprită încă prin întreaga forță armată a organizației moderne a statului.

Nu-i vorbă, desființarea aceasta s'a făcut numai de formă, căci de fapt «îndemnarea» prin primar și dorobanț, prevăzută în legea dela 66, însemnează *în practică* aproape același lucru cași execuția silită armată. In cartea sa *România agricolă*, d. dr. George Maiorș unul din cei mai buni cunoscători ai vieții noastre agricole, ne dă următorul tablou sugestiv:

«Dacă întâlnești oameni în drumul tău, te îngrozești de aspectul lor — cu fețele leșinate de foame, cu hainele lor rupte și murdare, cu vitele leșinate, cași ei, — iara pândarii, vătafii și ispravnicii, stând în jurul lor, înarmați până la dinți — cu puști. revolvere, cu iatagane și hangiare la brâu — încurajându-i și ținându-i la muncă și dreptate» (pag. 43).

Acestea erau relațiile în 1895, când e tipărită cartea d-lui Maior, va să zică 13 ani după ce legea din 1882 desființase în aparență execuția silită armată. Dar afară de asta, tot restul acelei legi din 82, cași toate legile agricole ulterioare, cași toate legile și regulamentele pentru regularea relațiilor între țărani și stăpâni, toate consfințesc și consolidează relațiile de producție iobăgiste cele vechi.

* * *

Sistemul neoiobăgiei, care s'a stabilit dela 1866 încoace, a pus pe țăran, ca material exploatabil, la discreția absolută a proprietarului și arendașului, a permis și a făcut posibilă și rentabilă o exploatare a țăranului mult mai intenzivă și mai exagerată decât o permitea regulamentul organic. Mulți, mai ales dintre stapânii noui, logofeții și cârciumarii și țăranii îmbogățiți, prefăcuți în mari proprietari și

www.dacoromanica.ro

arendaşi, folosindu-se de aceste condiţii extraordinar de lesnicioase de a stoarce *ad libitum* pe ţăran, au început să împingă exploatarea, dupăcum am văzut, pànăla · nişte proporţii absolut odioase, cari ameninţau însăş existenţa poporului ca atare. *Dânşii au uitat cu desăvârşire că mai e nevoie şi altădată de ţăran.* Deaceea statul, deşi reprezentant al intereselor marei proprietăţi — dar al intereselor ei mai permanente — statul, chiar în interesul bine priceput al sistemului neoiobăgist, a trebuit să ia măsuri împotriva abuzurilor strigatoare de exploatare a ţăranului.

De aici legislaţia de ocrotire, care formează partea a doua, al doilea caracter al legilor de tocmeli agricole şi care institue o serie de măsuri de proteguire a ţăranului împotriva unei exploatări prea din cale afară odioase. Această a doua parte, deşi menită nu să distrugă, ci mai curând să consolideze sistemul, ar fi fost, totuşi, încâtva de folos ţărănimii, dacă măsurile prescrise ar fi devenit realitate. Dar tocmai asta n'a fost posibil, din cauza faimoasei noastre neaplicări a legilor, care rezultă din însăş fictivitatea stării noastre legale. Cauza acestei fictivităţi o vom vedea mai jos, dar că legile folositoare ţaranilor nu se aplica deloc, ăsta e un adevăr pe care absolut nimeni nu-l mai pune la îndoeală. O ştiu şi d-nii Tănasescu şi Grigorescu, cari se entuziasmează de bunele intenţii ale legiuitorului nostru, dar sânt nevoiţi să constate cu melancolie că toate intenţiile bune rămân absolut platonice.

«Am făcut — zic ei — o vorbire generală asupra legii tocmelilor agricole şi am văzut că în general legea cuprinde dispoziţii bune, dar nu se păzesc. — Aplicarea cu stricteţă a

www.dacoromanica.ro

dispoziţiunilor ei ar face ca tocmelile agricole să nu mai fie aşa împovărătoare pentru ţărani.

«Legea tocmelilor agricole care a avut de scop să moralizeze şi pe ţăran şi pe arendaş, punând ordine în diferite învoieli, rămâne fără nici un efect, aproape în toată ţara şi aceasta din cauză că ea se eludează în mai toate dispoziţiile ei, iară sancţiunile ce ea prevede nu au nici un efect, pentrucă nu sânt reale» [1]).

Se înţelege că d-nii Tănăsescu şi Grigorescu, ca tot românul, au şi o soluţie împotriva acestui rău imens şi profund care se cheamă nerealizarea legilor, şi anume: în locul primarului, cu supravegherea executării legilor să fie însărcinat inspectorul comunal. Pur şi simplu.

Un fost prefect, care în această calitate a putut să se convingă *de visu* de aplicabilitatea legilor în ţară la noi, a scris un foarte interesant articol într'un ziar din Galaţi, *Votul Universal*, asupra acestui subiect. In legile existente, zicea autorul (articolul a apărut înainte de 1907), sânt multe dispoziţii proteguitoare cari, cinstit aplicate, ar fi de un mare folos pentru ţărănime; din nenorocire, însă, continua d-sa, acea parte a legii care e împotriva ţăranului se aplică straşnic, iară aceea care e în favoarea lui nu se aplică deloc [2]). După multele şi nenumăratele discuţii, anchete, acte, tipărite în urma răscoalelor din 907, constatarea

---

[1]) *Tocmelile agricole sub diferite legiuiri*, de Const. Tănăsescu şi St. Grigorescu, Bucureşti 1906, pag. 195.

[2]) D. Seb. Moruzi, care deasemenea a fost prefect în diferite rânduri şi în diferite judeţe, spune acelaş lucru:

«E de observat totodată ca toate părţile legii tocmelilor agricole, cari vin în avantajul locuitorilor, sânt căzute în dezuetudine». (Seb. Moruzi. citat de d. Bibicescu: *In chestiunea agrară*, pag. 74).

www.dacoromanica.ro

Votului universal a devenit o banalitate Or, aceasta înseamnă că din două părţi esenţiale, cari constituesc legile ce regulează relaţiile dintre ţărani şi stăpâni, partea aceea care întăreşte sistemul în vigoare — vechile relaţii iobăgiste — se aplică cu cea mai mare străşnicie, iară aceea care caută să mai înfrâneze revoltătoarele abuzuri ale sistemului de relaţii iobăgiste, nu se aplică deloc.

Ne-am oprit atât de mult asupra legilor de tocmeli agricole, pentrucă din analiza lor se degajează mai cu uşurinţă acest fapt de-o mare importanţă — şi care dominează aproape întreaga noastră vieaţă economico-socială dela ţară — *că în relaţiile noastre economico-sociale după 1864, caşi până atunci, domnesc deopotrivă relaţii în fond iobăgiste.* Acesta este un adevăr de imensă importanţă, numai priceperea lui adâncită dă putinţa de-a înţelege problema noastră agrară în toată întinderea ei, caşi soluţia ce ea comportă.

Ştiu că această afirmare a mea va stârni foarte multe contraziceri, pentrucă e o axiomă socială, îndeobşte admisă, că la 1864 au fost liberaţi iobagii şi de atunci încoace s'au stabilit relaţii nouă în ţara noastră, s'a stabilit proprietatea quiritară, libertatea muncii, deci, relaţii economice liberalo-burgheze caşi în Occident. Aceasta se admite deobiceiu. Incolo, se înţelege, opiniile diferă foarte mult. Pentru reprezentanţii intereselor marei proprietăţi, liberarea iobagilor dela 1864 şi împroprietărirea lor a rezolvit problema odată pentru totdeauna. Democraţii şi poporaniştii noştri văd foarte bine şi o spun, că împroprietărirea dela 1864 a fost înşelătoare, că ţăranul a fost pus să plătească pământul care-i aparţinea de drept şi că

www.dacoromanica.ro

în schimb i s'a dat pământ şi puţin şi prost, că exploatarea lui e acum mai neomenoasă chiar decât în timpul iobăgiei, toate acestea le văd şi pricep bine democraţii şi poporaniştii noştri. Dar ei sânt tot atât de convinşi că iobăgia noastră, afară de oarecari vestigii, s'a desfiinţat la 1864 şi că de atunci avem relaţii de producţie economico-burgheze. Şi pe acest fel de a pricepe lucrurile se întemeiază şi felul lor de a înţelege problema agrară şi — cum vom vedea mai jos — remediile ce propun, soluţiile ce dau pentru rezolvirea problemei.

E straniu în cel mai înalt grad cum afirmaţiile de natură economico-socială, dictate de interesele de clasă dominantă, devin — pentru zeci de ani — axiome politico şi economico-sociale, chiar şi pentru cei cari în fond sânt împotriva intereselor acestor clase dominante. Când ceteşti remarcabila operă a d-lui Radu Rosetti, *Pentruce s'au răsculat ţăranii*, şi vezi cum relaţiile de producţie de acuma au rămas aceleaşi caşi pânăla 1864, dar absolut aceleaşi în fond şi în formă, aceleaşi până şi în abuzurile lor, — cum e măsurarea cu prăjina falsă, globirea vitelor, închiderea drumurilor, adăpătoarelor, etc., — te întrebi cu mirare: cum a putut să subziste aproape o jumătate de veac această adevărată erezie, că, 1864 înseamnă desrobirea muncii ţărăneşti şi o eră cu totul nouă, eră de relaţii de muncă liberă în raporturile noastre agrare?

Se va obiecta, desigur, că deşi în mare parte relaţiile de producţie după 1864 au rămas în adevăr cele de mai înainte, este însă şi o deosebire importantă, rezultată din desfiinţarea boieresculuiîn Moldova, a clăcii în Muntenia şi a relaţiilor ju-

www.dacoromanica.ro

ridice servagiste cari le comportă [1]); şi dacă totuşi exploatarea ţăranului şi mizeria lui au rămas aceleaşi ori au fost chiar mărite, aceasta încă n'ar dovedi nimic, pentrucă ceeace deosebeşte epoca feudală de epoca burgheză este tocmai faptul muncii silite deoparte şi al muncii libere de alta, iară nu gradul atârnării economice sau exploatării. Se înţelege că aşa e. Se înţelege că, spre pildă, dacă ţăranii noştri ar fi fost liberaţi de boieresc şi clacă, nu numai cu pământ puţin şi prost, dar chiar fără o fărâmă de pământ, atunci atârnarea lor economică şi poate şi mizeria lor puteau să fie şi mai mari decât înainte, şi totuşi ei ar fi fost în adevăr liberaţi, întrucât munca lor ar fi devenit marfă, întrucât ei ar fi devenit stăpâni absoluţi pe munca lor, liberi s'o vândă când, cui şi cum ar fi vrut, pe baza legii cererei şi ofertei, pe baza liberei concurenţe. Atunci ei ar fi devenit în adevăr cetăţeni liberi, ale căror relaţii cu toţi concetăţenii lor ar fi fost regulate de noua lege liberalo-burgheză, de Codul lui Napoleon; atunci legea din 1864 ar fi însemnat în adevăr un hotar despărţitor între două epoce istorice deosebite şi s'ar fi putut vorbi de munca liberă, de o eră nouă — nu-i vorbă şi atunci destul de tristă şi mizerabilă — în relaţiile agrare.

Dar oare aşa s'a întâmplat? Am văzut în deajuns că nu. Pe hârtie legea dela 1864 liberează pe iobag, îl face proprietar quiritar, îi declară

[1]) Vom vedea mai jos cum regimul ilegalităţii, rezultat al nouei întocmiri, compensează cu prisosinţă, pentru regimul nostru semiiobag, neajunsul desfiinţărei formelor juridice ale iobăgiei.

www.dacoromanica.ro

munca liberă şi îl supune în toate relaţiile cu toţi concetăţenii — deci şi în relaţiile de muncă cu boierii şi arendaşii — legilor comune ale ţării, Constituţiei liberalo-burgheze şi Codului Napoleon. Decât, după această liberare pe hârtie reîncepe iobăgia de fapt. Mai întâi legea îi mărgineşte dreptul de proprietate, distruge chiar însăş noţiunea de proprietate quiritară. Ce fel de proprietar quiritar e acela care n'are dreptul să vândă, să hipotecheze, să dispună de proprietatea sa? Pe urmă se introduc de fapt relaţiile cele vechi de producţie, cu toate dijmele, ruşfeturile, servituţile diferite, adică nişte raporturi economice, cari poartă în sine în mod logic şi necesar relaţii de muncă silită şi cari produc şi relaţiile juridice cutumiere (nu cele scrise) corespunzătoare — adică iobăgiste.

Şi atunci ce mai rămâne din toată această liberare? Rămâne încă un fapt foarte important, măcar pe hârtie dacă nu în realitate, şi anume Constituţia, legea comună, Codul lui Napoleon, cari regulează relaţiile dintre toţi cetăţenii, deci şi dintre ţărani şi boieri. Şi iată, vine o lege, o lege excepţională, — poreclită lege de protecţie a muncii, de protecţie a minorului — legea tocmelilor agricole, care declară abrogate şi Constituţia şi toate legile liberale şi Codul lui Napoleon, le declară nule şi neavenite întrucât priveşte relaţiile economice dintre ţărani şi proprietari şi arendaşi. Şi această lege excepţională nu e făcută pentru câteva luni, ca toate legile de excepţie, — deşi la început s'a pretextat că e menită să funcţioneze un timp scurt, până se vor deprinde ţăranii cu noua stare de lucruri, — nu, ea durează de 45 de ani, cu tendinţa bine lămurită de a fi socotită ca o lege definitivă şi veşnică. Şi atunci

www.dacoromanica.ro

te întrebi încă odată, plin de mirare şi stupefacţie: ce-a mai rămas din aşa numita liberare? E o părere şi o iluzie şi atâta tot. Desfiinţarea boieresculuı şi clăcii? Dar în locul lor au fost introduse obligaţii şi greutăţi iobăgiste mult mai mari şi nu de fapt numai, ci consacrate prin legi cari ordonă până şi execuţia silită prin armată. Se înţelege că prin desfiinţarea boieresculuı şi clăcii se face în adevăr o deosebire între iobăgia veche şi cea nouă, dar sigur e că asta din urmă tot iobăgie a rămas, *neoiobăgie* cum vom vedea, dar tot iobăgie.

* * *

Dacă clasa ţărănească n'a fost liberată din iobăgie sau a căzut în neoiobăgie, dacă ea a fost înşelată la împroprietărire şi încă şi bruma de proprietate ce i s'a dat a fost ştirbită şi mărginită prin inalienabilitate, este însă o altă clasă importantă, care prin legea dela 1864 a fost în adevăr împroprietărită din gros, a devenit proprietară quiritară, a devenit liberă şi independentă, scăpând de toate obligaţiile şi servituţile erei noastre iobăgiste şi trăgând imense foloase din această împroprietărire şi liberare.

Această clasă e a boierilor, a marilor proprietari.

Dupăcum a dovedit atât de luminos d. Radu Rosetti, ţăranii au avut întotdeauna dreptul de proprietate asupra pământului lucrat de ei. In orice caz, era un lung şi interminabil proces în această privinţă între ei şi boieri, un proces pendinte. Legea dela 1864 a curmat scurt acest proces, declarând pe marii proprietari stăpâni asupra întregului pământ al ţării, afară de al statului, de cel de mână moartă şi de cel răzeşesc. Pământul ce s'a dat apoi

www.dacoromanica.ro

ţăranilor, aceştia l-au plătit boierilor ca unor proprietari. Astfel, dar, legea dela 1864 a împroprietărit pe proprietarii mari cu aproape tot pământul ţării. Cred că pentru o ţară mică cum e a noastră o astfel de împroprietărire e destul de frumoasă. Dar legea le-a făcut mai mult. Dupăce i-a proclamat stăpâni absoluţi, proprietari quiritari, i-a scăpat şi de toate servituţile iobăgiei. In adevăr, iobăgia — mai ales una mitijată cum a fost cea dinainte de 64 — nu este o robie, un sclavaj; dacă ea presupune servituţi de ale ţăranilor către boieri, apoi are drept corolar anume servituţi şi obligaţii de ale boierului către ţăran. Astfel, dacă ţăranii datorau boierilor boierescul şi claca, în schimb boierii erau datori să dea ţăranului pământul de muncă, obligaţie de care căutau tot mai mult să scape, dar care a rămas neclintită pânăla 1864. Pe urmă, boierii aveau obligaţia să dea pământ fiilor de ţărani când se însurau.

Aceste servituţi, atât de neplăcute marei proprietăţi, au fost desfiinţate de legea din 1864 şi marea proprietate a devenit în adevăr quiritară, liberă şi independentă. Ea a devenit absolut liberă, mai liberă chiar decât în Occident, pentrucă, spre pildă, în Germania sau în Englitera e stingherită încă de felurite rămăşiţe de feudalism, pecând la noi e absolut liberă, poate fi vândută, revândută, a devenit o marfă liberă, un capital liber, — sub forma lui liberalo-burgheză, — a devenit în unele privinţi un *capital mai caracteristic şi mai pur burghez decât în Occident.*

Iată, deci, în ce parte legea dela 1864 a realizat împroprietărirea adevărată, libertatea în toate formele ei, în forma capitalistă occidentală pură. Dar în faţa acestei forme occidentalo-capitaliste,

www.dacoromanica.ro

în faţa *capitalului* marei proprietăţi, nu stă o formă capitalistă de muncă corespunzătoare, munca liberă salariată, ca în Englitera sau Belgia de pildă; ci munca în fond iobăgistă, sub formă de aşa numita muncă învoită, munca silită. In felul acesta noi avem un regim economic agrar dublu, un regim extraordinar: pe deoparte capitalist, pe de alta iobăgist,— *un regim capitalisto-iobăgist*, adică un regim ridicol, absurd, odios, care fatal duce la cele mai dezastroase consecinţe economice, morale şi politico-sociale, un regim monstruos, care dacă poate să existe de o jumătate de veac, se datoreşte numai faptului că prezintă avantaje extraordinare pentru clasa noastră economiceşte dominantă.

In adevăr, orice regim economic, chiar pentru clasa dominantă, alături cu anumite avantaje reprezintă şi neajunsurile corespunzătoare, acestea fiind un corolar al celor dintâi. Aşa, spre pildă, regimul iobăgist, pentru clasa dominantă economiceşte — boierimea — a avut marele şi dulcele avantaj al muncii robite, silite, dar şi un dezavantaj corespunzător: anume obligaţiile şi servituţile către ţărani. Tot aşa în regimul capitalisto-burghez occidental, — în forma lui clasică, — clasa capitalistă are un mare avantaj: capitalul e absolut liber, exploatarea capitalistă e absolut liberă faţă de muncă, n'are nici o obligaţie faţă de ea; în schimb are nu dezavantaj corespunzător: că munca e deasemenea liberă şi capitalul trebue să trateze cu ea, — în formă cel puţin, — dela egal la egal.

Regimul nostru dublu, însă, — capitalisto-iobăgist, — are din iobăgie dulcele avantaj al muncii silite (adică aşa zise învoite), fără dezavantajul

www.dacoromanica.ro

vre-unei obligaţii, servituţi, faţă de ea — şi are din regimul capitalist absoluta libertate de exploatare a muncii, fără să îndure dezavantajul unei munci libere. In schimb, clasa muncitoare, ţărănească, în acest dublu regim are din iobăgie dezavantajul muncii silite, fără să aibă avantajele obligaţiilor boiereşti faţă de ea, iară din regimul capitalist are dezavantajul unei libertăţi nemărginite de exploatare, fără să aibă avantajul unei adevărate libertăţi a muncii.

Se înţelege că toate manifestările şi rezultatele unui astfel de regim economic ibrid şi absurd, nu pot fi decât anormale şi absurde caşi el însuş. Aşa, spre pildă, să luăm faptul social de o importanţă aşa de mare, cum e intervenţia statului în raporturile dintre stăpâni şi muncitori. Sub regimul capitalist această intervenţie a statului serveşte în adevăr la protecţia muncitorului, micşorează exploatarea muncii şi *ştirbeşte, reduce, mărgineşte libertatea nemărginită de exploatare a stăpânului*; sub regimul neoiobag (iobăgisto-capitalist), creându-se necesarmente o stare latentă de ilegalitate, de neaplicabilitate a legilor (dece, vom vedea clar mai jos), intervenţia aceasta sau nu serveşte absolut la nimic, întrucât e vorba de protecţia ţărănimii, sau, mărind regimul de ilegalitate, mai măreşte încă libertatea nemărginită de exploatare a stăpânului. Aceasta o vom vedea mai departe.

Cu alte cuvinte, prin acest dublu regim capitalisto-iobăgist clasa noastră economiceşte dominantă a reuşit să realizeze toate avantajele amânduror regimurilor pentru dânsa şi toate dezavantajele amânduror regimurilor pentru ţărani. Prin acest sistem

www.dacoromanica.ro

clasa noastră dominantă a reuşit să realizeze ceva unic pentru ea, un regim de roze fără spini, iară spinii, numai spinii, au rămas ţăranilor: împletiţi în cununi dese, de o jumătate de veac ei sângerează fruntea ţărănimii române.

* * *

Acest regim dublu se arată în toată frumuseţea lui, mai clar chiar şi mai izbitor în Moldova decât în Muntenia. Mulţămită influenţii Poloniei, desvoltată relativ capitalisticeşte şi faptului că proprietarii mari au început încă din timpul iobăgiei să lucreze o parte din pământ pe socoteala lor proprie, mulţămită deasemenea stabilirei mai de demult în Moldova a industriei spirtului, o industrie strâns legată de agricultură,—relaţiile dintre boieri şi ţărani au devenit încă din timpul iobăgiei *în parte băneşti*. După liberarea iobagilor şi clăcaşilor, raporturile dintre proprietari şi arendaşi deoparte, şi ţărani de alta, au luat în Moldova o formă de relaţii în bani, astfel că un strein, necunoscând ţara şi judecând după aparenţe, ar socoti aceste relaţii asemănătoare celor capitaliste din Occident. Ţăranul ia pământ dela boier sau arendaş, nu în dijmă, ci în arendă pe bani («îl cumpără pe un an», cum se zice în Moldova). Deasemenea şi munca ţăranului pentru boier se face tot pe bani, plătindu-i-se cu bucata, dacă putem zice aşa: atâta pe prăjina de seceră, de arat, de prăşit, şi de multe ori ţăranul lucrează cu instrumentele lui, cu vitele lui. Această formă de relaţii de producţie e asemănătoare aceleea din industria capitalistă, a muncii cu bucata şi a muncii la domiciliu. Acestea sânt, cum se ştie, cele mai detestabile forme de ex-

www.dacoromanica.ro

ploatare capitalistă şi proletariatul din ţările burgheze luptă cu toată energia pentru desfiinţarea şi înlocuirea lor prin lucrul cu ziua, prin salariatul franc.

Dar oricât de detestabilă ar fi forma *aceasta* bănească de relaţii de producţie şi exploatare, ea e totuşi o formă capitalisto-burgheză. Odată, însă, forma această capitalistă stabilită, începe încărcarea ei cu un fond iobăgist. Mai întâi intervine categoria învoelei, învoeala de cu iarnă, când, după vorba ţăranilor din Bălteni citată mai departe . . . «când murim de foame . . . şi eram forţaţi de ger şi de foame să ne învoim cu 20 de bani pe zi». Pe urmă intervine întreaga legislaţie a muncii agrare şi toate raporturile sociale iobăgiste izvorîte din aceasta şi din relaţiile economice agrare, intervine munca silită, legarea de pământ, pe cari le-am văzut mai sus. Pe urmă intervine contractul agricol, căruia legislaţia muncii agrare, de care am mai vorbit, i-a dat o mare extindere, l-a consfinţit şi l-a întărit, contractul agricol cu toate nenumăratele lui clauze, specificări, subînţelesuri şi curse nenumărate—arma teribilă de aservire iobăgistă a ţăranului.

Mai departe. Ţăranul ia pământ dela proprietar sau arendaş, nu în dijmă ca în Muntenia ci în arendă anuală, pe bani. Dar pe urmă, în contract, în aceşti bani pentru pământ sânt exprimate şi specificate felurite munci pe cari trebue să le facă ţăranul: atâtea zile de muncă cu braţele, atâtea zile de cărat. atâtea de prăşit, secerat, servituţi în natură. Servituţile iobăgiste în schimbul pământului luat de ţăran rămân, deci, atât numai că sânt exprimate în bani—relaţiile de producţie

www.dacoromanica.ro

iobăgiste sânt îmbrăcate într'o haină bănească, capitalistă. Neoiobăgia, deci,—adică amestecul de formă capitalistă şi de fond iobăgist, — e şi mai caracteristică în Moldava decât în Muntenia, unde prin învoielile în dijmă subzistă încă nu numai fondul, dar în parte şi forma iobăgistă.

Proprietarii, deci, şi arendaşii din Moldova au folosul celei mai detestabile forme de exploatare capitalistă—lucrul cu bucata—plus folosul ce rezultă din aservirea iobăgistă a ţăranului; de aci se înţelege uşor dece ţăranul moldovean e şi mai mizer ca cel muntean, care prin învoeala cu dijma are totuşi unele neînsemnate avantaje din vremurile iobăgiei *sans frases*.

Dacă forma capitalistă, bănească, a relaţiilor agrare din Moldova îşi arată partea ei pur negativă faţă de ţărănime, întrucât priveşte exploatarea ei, aceeaş formă capitalistă, bănească, îşi arată, însă, partea ei pozitivă faţă cu agricultura ţării. Forma aceasta bănească face ca, din toată ţara, tot prin unele părţi din Moldova să fie o agricultură relativ mai omenească.

Am zis — şi aceasta se pricepe dealtfel şi *apriori*, — că un astfel de regim economic trebue fatal să dea rezultate economico-materiale, morale şi politico-sociale absurde şi nenorocite.

La cercetarea acestora trecem acuma.

www.dacoromanica.ro

IV

REZULTATELE ECONOMICE ALE NEOIOBĂGIEI

E dela sine înţeles că acest sistem unic, care cumulează avantajele exploatărei a două sisteme, trebuea să se prefacă într'un adevărat eden pentru exploatatori şi într'un adevărat infern pentru cei exploataţi. E cunoscut istoriceşte, şi e o lege economică chiar, că sub orice regim exploatatorii caută să stoarcă dela exploataţi cât mai mult, şi numai obiceiurile consacrate sau legi speciale sau împotrivirea organizată a celor exploataţi pun frâu lăcomiei. Astfel, cine ar dori să vadă până unde a putut merge uneori exploatarea sub regimul capitalist, să cerceteze *Capitalul* lui K. Marx. Acolo va vedea cum capitaliştii englezi prin lungirea zilei de muncă, prin mărirea intenzităţei ei şi prin scăderea salariilor, reuşeau să reducă la minimum răsplătirea muncii şi la maximum stoarcerea ei.

Prin combinaţia, însă, a capitalismului cu iobăgismul, regimul nostru naţional a reuşit să realizeze şi în această privinţă nişte lucruri extra-

www.dacoromanica.ro

ordinare. El a realizat nu numai munca rizibil plătită, semigratuită, dar chiar uneori munca gratuită; mai mult, o muncă ce nu numai nu primeşte nici o remuneraţie, dar mai plăteşte ea pe deasupra.

Chiar dela începutul acestui regim, prin fel de fel de învoieli încurcate, remunerarea muncii a putut să fie aşa de redusă, încât acum un sfert de veac, făcându-se socoteala exactă de ce primeau ţăranii după învoielele stabilite la o moşie din judeţul Bacău, s'a constatat că ei primeau 5 parale pe zi. Pe vremea aceea apărea în streinătate o revistă socialistă *Dacia Viitoare*, sub direcţia d-lui A. Bădărău. Această revistă a deschis o subscripţie spre a bate o medalie comemorativă cu însemnarea «5 parale pe zi», iară faptul, adus mai târziu la cunoştinţa unui congres socialist internaţional, a produs mare senzaţie. Dar totul progresează în lumea asta; au progresat şi învoielile agricole. Şi astfel, după unele contracte agricole — de aşa numită tovărăşie — date la iveală de anchetele recente, rezultă următoarele: învoeala e făcută una şi una — o jumătate din recoltă ia ţăranul şi o jumătate proprietarul sau arendaşul; dacă faci însă o socoteală exactă, dacă socoteşti sămânţa pe care o dă ţăranul, munca vitelor lui, uzajul inventarului lui, şi mai socoteşti toate ruşfeturile, dările în natură către arendaş, munca de atâtea zile cu palmele, atâtea la cărat şi a. m. d., şi dacă ţii seamă şi de încărcarea ţăranului la socoteală şi de creşterea necontenită a datoriei lui către arendaş, atunci reese clar că ţăranul, nu numai că nu e plătit *cu nimica*, dar — cum am zis — uneori

www.dacoromanica.ro

mai dă el ceva pe deasupra, pentru cinstea de a munci [1]).

Se înţelege că astfel de contracte sânt excepţionale; dar chiar ca excepţie ele par o imposibilitate, un *non-sens* economic, o absurditate. Este evident că sub orce regim economic o parte din munca muncitorului, măcar cât de mică, trebue să-i fie lăsată lui ca să aibă cu ce trăi, căci altfel moare, dispare şi împreună cu el dispare şi exploatarea. Cum poate, deci, ţăranul neoiobag, nu numai să muncească gratis, dar să mai şi plătească pe deasupra? Deunde să mai plătească el stăpânului dacă nu primeşte nimic dela el? Acest *non-sens* economic se explică prin faptul că neoiobagul nostru nu e numai un fel de salariat, care-şi vinde munca prin învoielile încurcate cu stăpânul său, dar e şi un fel de proprietar, ca să-i zicem aşa, are o bucată de pământ proprie, pe care o lucrează în resturile de vreme ce-i rămân după ce lucrează ogorul boieresc. Când ţăranul neoiobag are ceva mai mult pământ, atunci strictul necesar vieţii şi-l scoate din propriul său pământ, iară când acel strict necesar — prin complexul de condiţii mi-

---

[1]) D. Seb. Moruzi constată următoarele: «Cu acest sistem vedem deseori şi avem în minte numeroase exemple: un sat dator, după 6 ani, cu 70.000 lei, atunci când întreaga valoare anuală a muncilor agricole nu trece de 6.000». (Citat de d. Bibicescu: *In chestiunea agrară* pag. 61).

Iar defunctul C. Ressu a spus în Cameră, în 1893:

„Şi în privinţa acestei lăcomii, nu e iarăşi un secret că s'au văzut proprietari cari şi-au cultivat pământul, în timp de 10 şi de 15 ani, numai cu dobânda banilor luaţi de ţărani cu 15 ani în urmă". (Citat de d. Bibicescu: *In chestiunea agrară*, pag. 58).

www.dacoromanica.ro

zerabile în cari trăeşte ţăranul — e redus la un minimum, atunci încă poate să mai rămână un plus, care e încasat tot de stăpân.

Dar nu numai asemenea contracte excepţionale, ci şi cele mai obişnuite, deîndată cè sânt bine şi exact analizate, arată cât de ridicol e plătită munca ţăranului. Contractele agricole culese şi tipărite de guvernul liberal după răscoale şi despre cari d. Panu zice, cu drept cuvânt, că fac să ţi se ridice părul în cap [1]), dovedesc pedeplin că dacă munca ţăranului neobiobag, în mijlociu, nu e gratuită, apoi desigur că e absolut rizibil plătită. *Această semigratuitate, însă, a muncii ţăranului e posibilă, dupăcum am văzut, numai atunci când ţăranul e totodată şi mic proprietar pe un petec de pământ.*

De aici se vede de câtă însemnătate a fost şi este pentru marea proprietate ca ţăranul să fie mic proprietar. Numai cu această condiţie e posibil idealul şi edenul exploatării prin munca aproape gratuită. «Ţăranul nostru nu e proletar ca în Occident; e proprietar şi el», zic cu emfază şi satisfacţie apărătorii regimului economic neobiobăgist. Emfaza şi satisfacţia sânt foarte explicabile: numai

---

[1]) Se înţelege că aici nu putem analiza contractele tipărite într'un volum compact de 624 pagini, format mare.

Dar, ca o pildă, iată ce găsim chiar în primul contract agricol (pag. 9), asupra duratei zilei şi condiţiilor de muncă în regimul nostru agrar.

«Vom merge în muncă întotdeauna înainte de a răsări soarele, şi seara vom sta până ni se va da voie de oameni de serviciu ai moşiei şi vom merge a munci în orice punct al moşiei şi pe orce vreme, fără a obiecta că este departe sau timp urât».

www.dacoromanica.ro

prin acest fel de mică proprietate e posibilă munca semigratuită, iară prin felul acesta de muncă s'a făcut posibil în bună parte acel câştig uşor, nebun, realizat de arendaşi şi acea tot atât de nebună creştere a rentei pământului.

Din nenorocire, munca semigratuită n'are drept rezultat numai câştigul şi creşterea rentei, ci deoparte sporul mizeriei şi degenerării ţărănimii, de altă parte mizeria şi starea de înapoiere a producţiei [1])

Pentru progresul şi perfecţionarea agriculturii se cer capitaluri puse în ameliorări, în sămânţă, în îngrăşăminte, în maşini perfecţionate, etc. Se înţelege, însă, că proprietarii şi arendaşii vără prea puţine capitaluri şi aduc prea puţine maşini costisitoare,—a căror întreţinere şi mânuire deasemenea costă mult,—când au la dispoziţie munca vie

---

[1]) Iată, după d. Gh. Maior, care este starea ţăranului după ce şi-a isprăvit sezonul de muncă:

«Ţăranul nostru a lucrat vara întreagă cu oamenii familiei sale şi cu vitele sale, parte la arendaş şi parte la sine, s'a hrănit numai cu buruieni, şi toamna el nu are atâta recoltă, cât îi trebueşte pentru sine şi pentru vite, ca să iasă din iarnă, şi nici datoriile nu le-a stâns, datoria a rămas aproape aceeaş şi perpetuează la arendaş şi proprietar, vitele îi sânt depuse amanet la creditul agricol.

«Intreaga lui recoltă constă din un cărucean două de mohor, 2—3 cărucene de paie de grâu, şi nişte coceni de porumb. Cerealc abia are să-i ajungă pânăla Crăciun, nutreţ până pela Bobotează; porumb, rar sânt ţărani, cari să mai aibă până pela Paşti şi după Paşti.

«Şi puţinele cereale, ce le adună n'are unde să le păstreze; cerealele cele rămase după semănat sau le bagă într'o groapă în pământ, ori că trebue să le vândă mai pe nimica la cârciumarul din sat, ca să se plătească de biruri cu ele». (*România Agricolă*, pag. 82).

www.dacoromanica.ro

semigratuită. Dar munca mizerabil plătită e şi mizerabil efectuată. Incât munca semigratuită — rezultat al sistemului nostru economic—are de urmare mizeria producătorului şi mizeria producţiei. Mai jos acestea se vor vedea mai clar.

Şi regimul nostru economic şi relaţiile de producţie izvorîte din el, influenţează în senzul lor chiar acele cazuri excepţionale de relaţii mai clar capitaliste, cum e închirierea sau arendarea pământului pe bani gata. Astfel în Prahova, în apropiere de Ploieşti, pământul se închiria pânăla 1907 [1]) cu 50 lei pogonul şi mai mult. Şi asta nu pentru grădinărie — ceeace ar fi fost foarte explicabil, având în vedere vecinătatea unui oraş mare ca Ploieştii—ci pentru grâu şi porumb. Or, producţia mijlocie a unui pogon de porumb în împrejurimile Ploieştilor e de $1^1/_4$ chile, iară preţul mijlociu cu care vinde ţăranul chila de porumb e de 40 de lei. Dacă mai adăugim valoarea cocenilor de 6 lei la pogon, iară de altă parte dacă ţinem seamă de costul săminţii dată de ţăran, de amortizarea inventarului şi cheltueala cu inventarul viu, vedem că ţăranul, nu numai că dă proprietarului sau arendaşului *valoarea întregului product brut* al pământului, dar îi mai dă şi ceva pe deasupra.

Cum e posibilă şi această absurditate economică? Iată cum. Mulţămită desvoltării industriei pe valea Prahovei, mulţămită îndeosebi industriei petrolifere, marilor rafinării de petrol, etc., ţăranii

[1]) In cele precedente, caşi în cele ce urmează, avem în vedere relaţiile agrare pânăla răscoalele din 1907. Despre relaţiile ce s'au stabilit după răscoale, prin nouele legiuiri aşa numite socialiste sau quasisocialiste, vom vorbi mai departe într'un loc special.

www.dacoromanica.ro

din jurul Ploieștilor găsesc de lucru mai tot anul — și cu brațele și cu vitele lor—și câștigă relativ destul de bine. In felul acesta capătă posibilitatea să muncească o parte din vară gratis, că au de unde să trăească. Se va întreba, desigur, cine-i silește la asta, când le-ar veni mult mai bine să cumpere porumbul de care au nevoie? Dar ei își fac altfel socoteala, în parte dreaptă, în parte iluzorie. E adevărat că porumbul țăranului se vinde în mijlociu cu 40—50 lei chila. Dar când îl cumpără trebue să-l plătească cu 60 și, după obiceiul țării, și cu ceva lipsă la cântar. Afară de asta, țăranul speculează nu asupra anului mijlociu, cum ar fi rațional, ci asupra acelui an excepțional când se fac două chile la pogon și prețul e ridicat. Apoi mai intervin și obiceiul, tradiția, inerția intelectuală: din tată în fiu țăranul a muncit pământul; neam de neamul lui nu s'a hrănit numai cu porumb cumpărat. Ar fi și rușine!... Și astfel, din domeniul general al relațiilor neoiobăgiste deprecierea muncii se întinde, prin creșterea excesivă a rentei, și în acele domenii unde relațiile sânt mai clare, unde pământul e arendat pe bani gata. Această depreciere, această semigratuitate a muncii ca rezultat al regimului economic neoiobăgist, e un fenomen de cea mai mare importanță, despre care vom avea ocazia să mai vorbim.

Alt rezultat tot așa de important al acestui regim este *proletarizarea neoiobăgistă a țărănimii*. Zic proletarizarea neoiobăgistă, nu simplă, pentrucă a noastră, rezultat al unui regim ibrid, neoiobăgist, e o proletarizare cu totul deosebită, *sui-generis*. Fenomenul proletarizării țărănimii de mult a preocupat pe oamenii de stat și pe economiștii

www.dacoromanica.ro

noştri, dar nimeni nu-l credea atât de vast şi atât de general. Se credea că i s'a pus capăt prin inalienabilitatea pământurilor şi prin împroprietăririle succesive ale însurăţeilor. Şi iată, din statistica făcută mai ales după răscoale de d. Creangă, se constată că imensul număr de patru sute de mii de ţărani sânt proletarizaţi — sau aproape (copărtaşi la mici petece de pământ). După d. A. Carp, fost ministru al domeniilor, acest număr trece de jumătate milion. Aproape o jumătate din ţărănimea noastră proletarizată sau semiproletarizată! Aveau dece să fie uimiţi prevăzătorii noştri oameni de stat.

Dar care este explicaţia acestui fapt extraordinar? Aceea care fără multă bătaie de cap sărea singură în ochi, e *înmulţirea populaţiei;* şi ea a şi fost adoptată imediat. Se înţelege că înmulţirea populaţici e un fapt de mare importanţă. Dar dacă vom cerceta ţărănimea română şi raportul dintre ea şi pământul ce se găseşte în mânile ei, atunci vom constata că la 1864, în timpul împroprietăririlor, pământul care s'a dat atunci ţărănimii era de aproximativ un milion opt sute de mii de hectare; de atunci până acum pământul ţărănimii, prin împroprietăririle succesive, plus pământurile cumpărate de ţărănime pe socoteala ei, a sporit cu aproximativ 40—50%. Populaţia satelor, însă, a sporit aproximativ cu 60—70%. Deci numai în marginile acestor 20% s'ar mai putea explica o proletarizare mai gravă a ţăranilor.

De unde provine, deci, această proletarizare cu totul nemăsurată? Ea s'ar putea explica prin concentrarea pământului, prin moşteniri, zestre, etc., şi, deci, prin creşterea proprietăţei mijlocii pe socoteala celei mici. Dar nici această creştere a pro-

www.dacoromanica.ro

prietății mijlocii nu ne-o arată statistica. Atunci care-i explicația? Doar n'a intrat pământul țărănesc în pământ!

Sânt mai multe explicații ale acestui fenomen atât de important. Prima, bineînțeles, e și înmulțirea populației; aceasta, însă, cum am văzut, explică numai în parte fenomenul. A doua explicație ne-o dă fărâmarea și deplasarea micei proprietăți rurale sub regimul nostru neoiobăgist. *Proletarizarea se mai datorește și faptului că din capul locului țăranii au avut prea puțin pământ, se datorește și condițiilor generale neoiobăgiste.*

Să dăm un exemplu explicativ. Stan are 9 pogoane de pământ și 3 fii. Gheorghe, fiul lui Stan, va moșteni, deci, 3 pogoane. Să zicem că Gheorghe, însurându-se cu o fată dintr'un sat vecin, ia ca zestre încă 3 pogoane, iară dela un unchiu fără copii moștenește încă 3. Iată-l, deci, pe Gheorghe proprietar al unei întinderi de 9 pogoane cași tatăl său Stan. Dar acest pământ e împărțit în trei petece situate în locuri diferite și depărtate. Și băgați bine de seamă — o particularitate foarte importantă — că Gheorghe e o materie învoibilă, e un neoiobag: cea mai mare și potrivită parte a timpului de muncă trebue să lucreze la proprietar sau arendaș, iară pentru resturile de timp are trei petece de pământ, în diferite locuri, câteodată în diferite sate! Dacă pământul ar fi alienabil, Gheorghe și-ar vinde petecile după prețul curent și, sau ar întregi unul din ele, sau ar cumpăra o proprietate mică întregită, cam în întinderea celor trei petece; dar pământul e inalienabil [1]) și astfel pentru Gheorghe

[1]) E adevărat că legea, prin excepție, permite vânzarea către foștii clăcași. Dar această permisiune e îngrădită cu

www.dacoromanica.ro

aceste trei petece devin aproape nonvalori. Ce alt poate el face decât să-şi arendeze pământul cu un preţ derizoriu cămătarilor satului, ori să-l vândă ilicit pe un preţ ridicol — cu toate urmările mizerabile ce comportă o astfel de vânzare şi o astfel de arendare? In acest exemplu se vede clar ce rezultate absurde ne dă regimul nostru agrar neoiobăgist. Regimul succesoral burghezo-capitalist permite o asemenea fărămiţare a proprietăţii mici, dar aceasta prin înmulţirea populaţiei. Dacă, însă, populaţia rămâne aceeaş şi pământul nu se concentrează în mai puţine mâini, atunci proprietatea mică — înafară de mici modificări în întinderi — rămâne aceeaş. Noi am luat regimul succesoral dela capitalism şi inalienabilitatea dela iobăgism şi combinându-le am ajuns la acest rezultat bizar că la noi, chiar când raportul între întinderea pământului şi populaţia sătească ar fi neschimbat şi când pământul nu s'ar concentra în mai puţine mâini, totuşi proprietatea mică s'ar fărămiţa, s'ar preface în nonvalori, iară ţăranul chiar având pământ s'ar preface într'un fel de proletar.

Altă cauză importantă a proletarizării ţărănimii sânt arendările pământurilor ţărăneşti. Şi acest fenomen a fost cunoscut de mult şi s'a căutat — firește fără folos — să se ia măsuri împotriva lui. Dar nu se ştia că arendările au luat proporţii atât de imense. Sânt foarte elocvente încheierile la cari ajunge în

---

atâtea greutăţi insurmontabile, încât e prefăcută într'un drept absolut iluzoriu şi vânzările sau nu se pot face, sau se fac în mod ilicit, cu toate nenumăratele urmări rele ale unor asemenea vânzări, cum e nesiguranţa pentru ambele părţi, procesele fără număr în perspectivă, etc.

www.dacoromanica.ro

aceeaşă privinţă d. C. Garoflid într'un aricol din *Convorbiri literare*. D. Garoflid e unul din foarte puţinii cari văd mai clar în chestia agrară — are şi avantajul de a fi mare proprietar, arendaş şi inspector agricol, aşacă are toate elementele practice pentru judecăţile d-sale. Şi d-sa făcând nişte calcule foarte interesante, prin cari corijează datele d-lui Creangă, ajunge la stupefiantul rezultat că între 17 şi 26% din totalul micilor proprietari ţărani îşi arendează pământul, şi numărul acestora ajunge la cifra enormă de 171,000!!! Din publicaţia ministerului agriculturei şi domeniilor asupra rezultatelor date de legile din 1881 şi 1889 pentru vânzarea moşiilor statului în loturi mici, se constată că aproape 17% (16,67 %) din cumpărătorii pământurilor nu şi le cultivă singuri. Aşadar, datele oficiale sânt mai optimiste.

Cauza pentru care constatarea acestor arendări făcute pe termene extrem de lungi, prin contracte consecutive — este atât de grea, e că acei cari le fac au tot interesul să le ascundă, iară informaţiile statistice sânt date tocmai de acei cari au tot interesul să tăgăduească exactitatea cifrelor, adică tocmai de acaparatorii pământurilor ţărăneşti sau de prietenii lor. Dar presupunând chiar că cifrele date de d. Garoflid sânt exagerate pentru momentul de faţă, peste câţiva ani ele vor fi desigur întrecute.

Care să fie explicaţia acestor arendări? Pentru apărătorii regimului nostru economic, cauza acestor arendări trebue căutată în însuş caracterul ţăranului, în lenea, beţia, indolenţa, nesocotinţa, în demoralizarea lui.

«Cum voiţi să explicaţi arendările prin alte

www.dacoromanica.ro

cauze – zic ei — când acelaş ţăran, care arendează pământul său cârciumarului cu 6 lei pogonul, se duce pe urmă la arendaş şi ia pământ cu 25 de lei pogonul?"

Ştiu că ţăranul nostru e departe de a fi tipul unui gospodar harnic, socotit, econom ş. a. m. d. Un astfel de ţăran nu poate fi produsul regimului nostru agrar. Ce este cu viciile ţăranului, cum trebuesc ele tălmăcite în măsura în care există, acestea le vom vedea mai pe urmă. Ţăranul nostru nu e un înger, asta e sigur. Dar a explica un fenomen aşa de general cum sânt arendările, prin indolenţa, nesocotinţa, demoralizarea ţăranului, este un *non-sens*. Prin asta s'ar putea explica numai cazuri excepţionale. Pentru un fenomen aşa de frecvent trebue să fie cauze economice adânci. Iată-le.

In regimul nostru economic agrar ţăranul, chiar când are pământ mai mult sau mai puţin îndestulător pentru gospodăria lui, încă nu e lăsat în voie să devină gospodar. El e învoit, târât pe ogorul boieresc, unde e silit să muncească vremea cea mai prielnică pentru muncile agricole. Pentru pământul lui trebue să se mulţămească cu rămăşiţele de timp, încât chiar având o întindere, care în alte condiţii economice l-ar putea hrăni, în actualele condiţii îi rentează foarte puţin. Dacă mai intervin şi alte condiţii îngreuetoare, cum e spre pildă marea îndepărtare a pământului de casă şi de acel pământ ce-l are în dijmă, dacă pământul se împuţinează, atunci munca lui devine pur şi simplu nerentabilă, atunci îi convine mai bine să ia tot pământul cât îl poate el lucra într'un singur loc, dela arendaş. Afară de

www.dacoromanica.ro

asta, ţăranul nu ceteşte tratate de economie socială, nu face analize economice, dar el simte instinctiv, şi simte bine, că petecul lui de ogor il lipeşte pământului, ii ia libertatea mişcărilor şi îi îngreuează căutarea unor condiţii de muncă mai prielnice aiurea; el simte, iarăşi, că petecul lui de pământ îi preface munca depe ogorul boieresc în muncă semigratuită. Şi când începe să-şi dea seama mai mult ori mai puţin clar de toate acestea, atunci la cea dintâi ocazie, la o nevoie urgentă, se desparte de pământul său. In ce priveşte condiţiile mizerabile de arendare, apoi acestea depind de totalul condiţiilor în cari se fac în general toate tranzacţiile ţăranului sărac.

Aicea dar e cauza adâncă a acestui fenomen atât de stupefiant al arendărilor în massă: *sub regimul neoiobăgist, în anumite condiţii, pământul ţăranului, la care el ţine atât de mult, ajunge o sarcină pentru dânsul.* Bineînţeles, aceasta nu exclude cazurile izolate când arendările se fac din cauza beţiei şi demoralizărei. Neapărat că aceste arendări făcute deobiceiu pe termene foarte lungi, — prin mai multe contracte succesive, — au adesea drept rezultat că ţăranul nu-şi mai vede pământul, se proletarizează.

Insfârşit, o cauză de proletarizare mai sânt şi vânzările ilicite. Oricât ai opri vânzările prin inalienabilitatea pământului, necesităţile rezultate din procesul vieţii economice sânt mai tari decât legea şi vânzările tot se fac.

Iată, deci, un şir întreg de cauze economice adânci, cari fac ca procesul proletarizării ţărănimii să ia proporţii atât de mari. S'au împroprietărit ţăranii la 64, s'au împroprietărit succesiv însurăţeii,

www.dacoromanica.ro

pământurile date au fost declarate inalienabile, toate astea pentru a evita proletarizarea țărănimii, iară rezultatul e că aproape o jumătate din țărănime s'a proletarizat — sau semiproletarizat.

Dar proletarul țăran român se deosebește profund de proletarul agricol din Occident. Proletarizându-se, țăranul român nu devine, decât în cazuri excepționale, salariat ca cel din Occident, ci rămâne tot țăranul neoiobag, care ia pământ în dijmă, muncește absolut în aceleași condiții acuma — fiind proletar, cași atunci când era proprietarul unui petec de pământ.

Ceeace face, însă, originalitatea acestei proletarizări e că țăranul, deși proletar fără de pământ, este totuși proprietarul inventarului agricol: plug, vite, acarete (ca vai de ele). In Occidentul capitalist marea proprietate, nu numai că trebue să îngrijească de muncitorii proletari agricoli, argați, etc., dar trebue să îngrijească mai ales de inventar și în special de inventarul viu, lucru pecât de costisitor peatât și de greu. La noi marea proprietate s'a descărcat de toate cheltuelile și grijele astea pe spinarea țăranului și aceasta chiar când țăranul nu mai are pământ deloc. Se poate o absurbitate mai mare? Țăranul proletar, bătut de oameni și de Dumnezeu, țăranul desculț și flămând, care la Paști nu mai are porumb în casa lui, acest țăran, din munca de 4—5 luni pe an cât e sezonul nostru agricol, nu numai că trebue să hrănească și îngrijească tot anul o familie întreagă, *dar trebue tot el să hrănească și să îngrijească în tot anul și vitele; — chiar când nu mai are pământ, el trebue să rămână depozitarul, hrănitorul și conservatorul vitelor*

www.dacoromanica.ro

necesare marei proprietăți [1]). *La așa rezultat poate ajunge numai un regim economic neoiobăgist!* Firește că la un om sărac și flămând nici vita nu poate fi decât tot flămândă; de aici urmează degenerarea și a țărănimii și a vitelor necesare agriculturii. Între țărani nu se mai găsesc soldați după măsură, țărănimea dă o înspăimântătoare cifră de bolnavi de pelagră — o sută de mii — iară când te uiți la acele ființe mici, uscate, sfrijite, cărora țăranul le zice cai și boi, îți par niște viețuitoare din altă speță animală.

Altă urmare a regimului neoiobăgist este agricultura proastă, primitivă. Agricultura e făcută doar de țărănime și aceasta, în majoritatea ei, e slăbită, degenerată fizicește și demoralizată sufletește. Apoi, afară de puține excepții, agricultura se face cu inventarul țărănesc, cu vitele țărănești complect degenerate și ele. Își poate oricine închipui *apriori* cum va fi făcută agricultura în condițiile acestea; când studiezi, însă, de aproape aceste condiții, vezi că nu sânt numai neprielnice, dar sânt

---

[1]) „După ancheta ministerului de domenii din 1899 rezultă că 92% din vitele existente în țară sânt ale țăranilor și numai 8% ale proprietarilor mari și arendașilor. Statistica animalelor domestice din 900 găsește că repartiția cailor și boilor între micii și marii cultivatori e următoarea: marii exploatatori posedă 63.%, iară țăranii 87%. Numărătoarea plugurilor și carelor confirmă aceste date: din 517.463 pluguri de toate felurile, marii cultivatori nu stăpânesc decât 7.4%; din 589.308 care și căruțe marea agricultură nu are decât 4.2%. Aproape toate atelagiurile sânt țărănești și pierderea care rezultă din întrebuințarea lor tot a țăranilor e. Dacă marea cultură ar trebui să cultive cu vite proprii de mult ar fi dispărut". (C. Garoflid, *Problema agrară și deslegarea ei*, pag 60).

www.dacoromanica.ro

groteşti şi te miri că agricultura se mai face şi aşa cum se face.

Se ştie că un agricultor, fie şi un proprietar mic, trebue de cu vreme să-şi facă un plan sistematic, să-şi împartă câmpul pentru diferitele semănături, ocupându-se de fiecare la vremea ei, să aleagă pentru fiecare muncă momentul potrivit, mai ales la noi unde clima e aşa de schimbătoare şi nesigură. Şi toate acestea sânt necesare, nu numai pentru o agricultură intenzivă şi raţională, dar pentru orice agricultură, fie şi extenzivă cum e a noastră. Or, ţăranul nostru aşa numit mic proprietar e un neoiobag şi în această calitate e învoit la proprietar sau arendaş şi uneori la doi, trei deodată, iară în contractul fiecărei învoieli e scris invariabil *că la prima chemare* trebue să se prezinte la muncă. Am întrebat pe un arendaş inteligent din Moldova, care mi se plângea de greutăţile ce întâmpină cu ţăranii din cauza acestor multiple învoieli, l-am întrebat la care din arendaşii ce l-au învoit se duce ţăranul mai întâi. «Apoi la care-l apucă mai întâi; deobiceiu, acela al cărui partid el a putere, că are administraţia în mână», mi-a răspuns arendaşul. Aşacă ţăranul neoiobag, apucat ba de unul, ba de altul, munceşte mai toată vremea prielnică — atât de scurtă! — pe lanurile boiereşti, iară propriul său pământ şi-l munceşte în picăturile de vreme ce-i mai rămân, dacă-i mai rămân. Işi închipue oricine dacă în aşa condiţii ţăranul mai poate, nu să-şi alcătuească un plan de mai nainte, nu să facă agricultură bună, dar măcar s'o facă proastă, cum o fi. In felul acesta nu se poate face agricultură deloc.

Pentru înlăturarea acestui rău — adică dispa-

www.dacoromanica.ro

riţia agriculturii depe pământurile ţărăneşti, ceeace ar fi fost un inconvenient tot atât de mare pentru proprietari şi arendaşi caşi pentru Stat — legiuitorul a fixat două zile pe săptămână cari trebue să rămână pe seama ţăranului. Această lege, — de natură nu neoiobăgistă, ci deadreptul iobăgistă, — după obiceiurile ţării, niciodată n'a fost observată; dar chiar de ar fi fost! Cum se poate face agricultură cu două zile pe săptămână anume precizate? Dar dacă tocmai zilele acestea n'au fost bune de lucru? Bineînţeles că în aşa condiţii groteşti nu se poate face o agricultură care să pretindă acest nume şi atunci se întâmplă ceeace trebue să se întâmple: ţăranul, dupăce ară prost din cauza inventarului mizerabil, apoi propriul său pământ îl ară prea târziu, seamănă tot aşa, prăşeşte porumbul când s'a îngălbenit, îl strânge de crud, seceră grâul când s'a scuturat şi a. m. d. Nu e agricultură, ci o caricatură grotească.

Şi în acest fel sânt lucrate aproape jumătate din pământurile ţării româneşti, pentrucă cele arendate sânt lucrate tot atât de mizerabil. Ba chiar mai mult de jumătate. Astfel în Moldova ţăranul închiriază, arendează («cumpără» se zice acolo) pământul pe seama sa; preţul închirierii se preface pe urmă în diferite munci, pe cari ţăranul le săvârşeşte pe câmpul boieresc sau arendăşesc. Bineînţeles, primele munci şi în vremea cea mai prielnică, ţăranul le face pe pământul arendaşului, unde e dator să se prezinte la prima chemare şi numai în resturile de vreme lucrează pământul ce-a arendat, întocmai cum face cu propriul său pământ. In aceeaş categorie intră toate pământurile din Muntenia luate în dijmă la tarla sau,

www.dacoromanica.ro

după desfiinţarea acestui fel de dijmă, închiriate pe bani.

Rămâne încă de văzut partea cea mai mică a ţării, rămâne acel pământ care e lucrat fie în dijma deavalma (aşa numita tovărăşie, de n'ar mai fi fost!), fie pe seama marei proprietăţi. Acest pământ e în adevăr mai bine lucrat; îndeosebi categoria din urmă. Aici, barem, sânt părţi interesate ca munca să fie mai bine făcută: la munca în dijmă e interesat şi ţăranul şi stăpânul, iară la munca pe lanurile proprietăţii e interesat numai stăpânul, care însă, având toată puterea economico-socială, poate înrâuri ca munca să fie mai bine efectuată. Dar şi aci sânt neajunsuri grave, proprii regimului nostru economic. Mai întâi şi aceste pământuri sânt lucrate de acelaş ţăran, — atât de redus şi fiziceşte şi moraliceşte, — şi deobiceiu cu acelaş inventar ţărănesc şi tot cu munca robită sau semirobită, inferioară muncii libere. Apoi, cum vom dovedi mai jos, regimul nostru economic produce relaţii anarhice, relaţii de vrăjmăşie, cari aduc pe ţăran să prefere a-şi face un rău sie-şi decât să facă un bine stăpânului. Dar mai este o cauză importantă a inferiorităţii muncii pe pământurile marei proprietăţi: este că munca se face de lucrători cari îşi au şi sămănăturile lor, fie pe pământurile lor proprii, fie pe cele luate în arendă sau în dijmă dela marii proprietari; şi numai cu entuziasm nu poate să muncească omul ogorul altuia, când ştie că în vremea asta al lui se părăgineşte.

Nu e de mirare, deci, că nici pe proprietăţile mari nu se poate obţine o muncă pasabilă măcar, decât prin cele mai mari strâşnicii de supraveghere. Şi toate acestea sânt adevărate şi pentru

www.dacoromanica.ro

pământurile date în dijmă. Deşi de astă dată există un fel de tovărăşie şi, îndefinitiv, ambele părţi sânt interesate, totuşi rezultatele nu se schimbă mult, pentru cuvântul — iarăşi — că ţăranul îşi are şi pământul său propriu, aşacă antagonismul rămâne în picioare. D. V. M. Kogălniceanu face următoarea justă observaţie:

«Trebue să se ştie că în anii de belşug săteanul nu produce la pogon nici atâtea producte câte produce arendaşul sau proprietarul în anii de secetă, în anii răi; şi această disproporţie e cu atât mai mare cucât săteanul e mai sărac, încât anii de abundenţă devin mai periculoşi chiar decât anii mijlocii, prin faptul că atunci ţăranul abea poate să secere, să strângă şi să ducă la treierat recolta proprietarului sau arendaşului, iară a sa se scutură pe câmp» [1]).

Şi în aceste condiţii absurde şi groteşti se face aşa zisa agricultură a ţării, într'o ţară eminamente agricolă!

Se va obiecta, desigur, că rodnicia pământului nostru, cu toate aceste neajunsuri, e încă destul de bună. Astfel, d. I. Lahovary caută să arate că produsul grâului pe hectar la noi nu e cu mult inferior ţărilor occidentale, unde există o cultură intenzivă sau semiintenzivă. Incă o dovadă că statisticile sânt făcute ca să demonstrezi cu ele ce-ţi place şi ce-ţi convine. Natural, dacă iei de pildă producţia unui an foarte îmbelşugat cum e anul 1906, cu impozanta cifră a recoltei de 40 de milioane hectolitri de grâu, atunci putem să ne comparăm cu unele ţări înaintate în agricultură; dacă luăm însă anul 1904, în care am atins cifra sărmană de 18 milioane hectolitri, atunci rămânem în coada tuturor ţărilor agricole. Ce să-i faci, aşa

[1]) *Chestiunea ţărănească*, pag. 34, 35.

www.dacoromanica.ro

e statistica! Adevărul e că în rezultatele cele bune ale recoltei noastre n'are nici un merit nici ţăranul, nici arendaşul, nici proprietarul, ci unicul merit îl are meşterul Dumnezeu. Dumnezeu ne-a dat un pământ fertil, mănos, în multe părţi nu de mult desţelenit; şi dacă tot Dumnezeu ne dă şi vreme prielnică la arat, semănat, secerat şi cules; şi dacă tot el ne dă şi ploi suficiente la timpul necesar, atunci recolta e în adevăr bună, — meritul lui Dumnezeu. In ce-l priveşte pe om, apoi el, prin regimul nostru economic — opera sa proprie, face tot ce-i stă în putinţă ca să compromită opera dumnezeească, şi dacă, totuşi, nu reuşeşte întotdeauna, vina nu e a lui, — că bunăvoinţa nu-i lipseşte.

Afară de agricultura absurdă şi de multeori grotească, o altă urmare foarte gravă a regimului nostru economic este *agricultura prădalnică*, dealtfel strâns legată de cea dintâi. Prin agricultura prădalnică înţeleg acea agricultură care scoate an cu an elementele hrănitoare din pământ, fără a pune nimic la loc, şi care stoarce mereu pământul, fără a-i face şi îmbunătăţirile cari îi trebuesc. Dacă nu îmbunătăţeşti pământul prin asolamente, gunoire, îngrăşeminte chimice, etc. şi dacă nu-i dai irigaţii, atunci el începe a se secătui şi din ce în ce ţara merge spre ruină. O astfel de agricultură se face la noi şi alta, cu regimul nostru economic agrar, nu se poate face.

Să luăm spre pildă mica proprietate, care ocupă aproape jumătate din pământul arabil al ţării. In Occident micul proprietar trăeşte din propria sa gospodărie agricolă. El îi dă toată munca sa, toate grijile sale, acolo sânt toate speranţele lui.

www.dacoromanica.ro

El trăeşte toată viaţa din acest pământ şi după moartea lui vor trăi copiii săi. Această legătură între pământ şi ţăran produce pe deoparte interesul elementar, foarte limpede şi lămurit, de a face pământului toate îmbunătăţirile — îngrăşare, irigaţii, etc. — iară pe de altă parte produce calităţile necesare în om pentru facerea acestor îmbunătăţiri: sobrietate, economie, prevedere, tenacitate, continuitate în muncă şi a. m. d. Dar la noi? Am văzut cum imensa majoritate a micilor proprietari ţărani nici nu se ocupă excluziv de pământul lor, ci îl lucrează printre picături, pe apucate, *când li se dă voie*. Ba am văzut chiar că de cele mai multe ori aceste pământuri îmbucătăţite servesc mai mult ca să împiedece libertatea de mişcare a ţăranului, robindu-l marei proprietăţi şi servesc ca să reducă pânăla semigratuitate remunerarea muncii lui, — încât uneori ţăranul caută să scape de bucăţica sau bucăţelile lui de pământ, arendându-le. E, deci, absurd şi nedrept în cel mai mare grad că se acuză ţăranul de gospodăria lui prădalnică.

Se înţelege că pământurile arendate cămătarilor satului nu vor fi nici peatât îmbunătăţite. Arendaşul-cămătar caută să stoarcă din pământ tot ce poate, nu să-l îmbunătăţească.

Rămân încă pământurile marei proprietăţi, cari ocupă mai mult de jumătate din pământurile arabile ale ţării. Din aceste pământuri o bună parte sânt arendate şi deobiceiu pe termene scurte — 3-5 ani — aşacă în niciun caz nu i-ar conveni arendaşului să facă îmbunătăţiri, cari sânt foarte costisitoare şi în genere dau rezultate tocmai după ani de zile. Pe urmă, arendaşul nu e doar un

www.dacoromanica.ro

fermier capitalist ca în Occident. Afară de unele excepţii din Moldova, el n'are nici unelte şi nu pune nici capital în exploatare. Pentru arenda pe care o plăteşte proprietarului el îşi cumpără şi îşi asumă drepturile neoiobăgiste ale proprietăţii mari — amestecul de drept capitalist şi iobăgist: *dreptul capitalist de-a uza şi abuza de pământ, de a-l stoarce cât va putea fără a-i da ceva în schimb şi dreptul iobăgist de-a uza şi abuza de ţăran, de a-l stoarce cât va putea, dând cât mai puţin posibil în schimb.* Interesul ideal al arendaşului este să stoarcă pânăla ultimul pic rodnicia pământului şi puterea de viaţă a ţăranului şi vitelor lui, astfel ca la plecare să lase moşia stearpă şi satul fără vite. *În arendăşia neoiobăgistă, gospodăria prădalnică — erijată în întocmire sistematică — îşi atinge culmea şi apogeul* [1]).

---

[1]) D. Gh. Maior, în cartea citată, ocupându-se de felul pe care-l practică arendaşii, zice:

«Ştiinţa şi cultura au rămas izolate de partea practică a vieţii şi ocupaţiunei românului. Intreaga noastră economie conzistă în principiul, că solul trebue să producă incontinuu, fără restituţiune; boul din jug care munceşte ziua întreagă şi ţăranul, care de primăvara pânăce dă zăpada munceşte până-i vin stele verzi înaintea ochilor, este neproductiv, şi deci şi merită soarta, ca să se hrănească cu ştir, lobodă şi alte buruieni, şi numai arendaşul improvizat din cârciumar, maslinar şi bragagiu, este om productiv. Aceste păreri bizare le poţi auzi la noi foarte des şi dela oameni, cari trec de oameni de oarecare seriozitate». (pag. 26).

Şi în altă parte:

«... Făcui cunoştinţa unui arendaş, care avea două moşii în arendă decâte 1000 de pogoane fiecare, şi o pădure în exploatare. Stătea de 15 ani deja în acea moşie, şi mie îmi era frică să stau în casa lui până voiu scrie un raport, ca să nu se dărâme casa pe noi» (pag. 59).

www.dacoromanica.ro

Mâi sânt de văzut pământurile marei proprietăţi cultivate de însişi proprietarii lor. S'ar crede că cel puţin aci este posibilă şi rentabilă o altă cultură decât cea prădalnică. Din nenorocire nu-i aşa. Mai întâi, o parte a moşiei — şi adesea cea mai mare parte — e dată ţăranilor, fie în dijmă, în Muntenia, fie în bani, în Moldova, şi anume pe câte un an. Pe acest pământ orice îmbunătăţire este exclusă. Doar nu se va apuca ţăranul să îngraşe pământ strein care circulă din mână în mână. Rămâne, deci, o parte mică lucrată de proprietari pe socoteala lor şi care e în adevăr mai bine lucrată decât restul. Dar nici aici nu se pot face îmbunătăţiri. Lanurile boiereşti deobiceiu îşi schimbă destinaţia, şi pământul, care anul acesta a fost lucrat pe seama boierului, anul viitor sau peste doi-trei ani e împărţit ţăranilor. Dar chiar dacă un proprietar ar opri o parte mai rodnică a moşiei ca s'o lucreze întotdeauna pe seama sa, încă n'ar putea face îmbunătăţirile necesare, pentrucă şi pământul lui e lucrat în mare parte cu uneltele şi vitele ţăranului, căci deobiceiu el n'are gospodăria sa proprie; iară îmbunătăţirile presupun neapărat o gospodărie proprie, cu vite, argaţi, instalaţii [1]).

---

[1]) Iată ce zice d. Maior şi despre îmbunătăţirile făcute de proprietari:

«Proprietarii dela 1864 n'au putut face nici o singură îmbunătăţire pe moşiile lor, dar s'au distrus şi ruinat aproape cu totul cele puţine, ce erau atunci. Nici o singură baltă, ori mocirlă nu s'a secat, nici o singură pădure nu s'a plantat din nou, ori ameliorat. Luncile depe lângă cursurile apelor, odinioară atât de bogate şi frumoase, s'au prefăcut azi în prunduri sterile şi râurile în torenţi sălbatici de munte, din

www.dacoromanica.ro

Aşadar, e evident că afară de puţine şi onorabile excepţii — mai ales în Moldova, unde unele moşii sânt lucrate mai sistematic şi în parte cu inventar propriu — întreg pământul ţării se găseşte sub *cultura prădalnică*. Şi această gospodărie prădalnică, prin care an cu an se stoarce pământul, nu se datoreşte ignoranţei, lenei, releivoinţe, neprevederei, indolenţei agricultorilor în genere, ci mai ales relaţiilor agrare de producţie, regimului nostru neoiobăgist, care o face inevitabilă; iară aceste defecte, — întrucât ar contribui cu adevărat la existenţa gospodăriei prădalnice, — sânt şi ele un produs al aceluiaş regim neoiobăgist. Nu oamenii, — sistemul e de vină.

Şi câteodată această gospodărie devastatoare ajunge la lucruri cari te uimesc. Când treci cu trenul în serile de toamnă, de multeori vezi focuri uriaşe, parcă ar fi sate incendiate. Şi când, alarmat, întrebi ce însemnează aceste focuri, ce sate s'au aprins, ţi se răspunde: «nu sânt sate, s'a dat foc la nişte girezi». Scurt. Când se face destul fân de nutreţ, atunci se dă foc şirelor de paie, înloc să se răspândească prin lanuri şi să

---

cauza devastării pădurilor, cari au pus tot pietrişul şi ţărâna în mişcare; iară la şes şi câmpie ele sânt prefăcute în eleşteie, pentru producţia de stuf şi peşte pentru arendaş şi proprietar, deşi ele nu sânt decât un focar de friguri de baltă, cari decimează populaţiunea rurală cu miile, sau o fac incapabilă de muncă pentru o mare parte a verii. Şi totuşi, stuful nici a suta parte nu valorează din ceeace pământul acela ar putea produce ca păşune sau fânaţ, dacă ar fi secat şi zvântat, iară peştii din eleşteu se învenineză şi omoară prin gunoiul, ce se aruncă în eleşteu, ca să facă pod de trecut peste el». (pag. 33-34).

www.dacoromanica.ro

se dea pământului măcar o mică parte din ce i se ia. Focul, simbolul devastării![1])

Când vezi cum pământul se stoarce atât de neomenos, cum îngrăşămintele gratuite zac aruncate prin şanţuri, cum paielor li se dă foc, cum pădurile — aceste mari rezervoare de umezeală, apărătoare de inundaţii — se distrug cu nemiluita, când vezi cum rodnicia pământului e stoarsă an cu an şi svârlită peste hotare, ca în schimb să ne vină «articles de Paris» şi un lux demoralizător; când vezi cum, în concordanţă cu gospodăria prădalnică agrară, întreaga gospodărie a ţării, caşi a statului, se face în chip tot atât de risipitor şi prădalnic, te întrebi cu grijă, amestecată cu groază: ce vânt de nebunie s'a abătut asupra ţării acesteea, de parcă se'ntrece care mai de care s'o ruineze mai curând?

Nu e un vânt de nebunie, ci e un detestabil regim economico-social, care în mod necesar îşi produce efectele inevitabile, prin acea necesitate de fier, după care anume cauze trebue neapărat să producă anume efecte.

---

[1]) In anii din urmă, din lipsă de nutreţ, nu se mai ard paiele ci se întrebuinţează ca hrană pentru vite. In anul, însă, în care nutreţul va fi abundent, această operaţie a arderii paielor va reîncepe, căci sistemul de-a întrebuinţa paiele pentru îmbunătăţirea pământului n'a intrat încă în uzul agriculturii noastre neoiobage.

www.dacoromanica.ro

V.

PROBLEMA ILEGALISMULUI

şi rezultatele morale, culturale, juridice şi politice ale neoiobăgiei.

Am analizat până acum principalele efecte economice ale regimului nostru agrar, aşacum se manifestează din relaţiile lui de producere. Să-i analizăm acuma efectele morale, culturale, juridice, politice.

Starea morală — în senzul larg al cuvântului — a unei ţări atârnă în primul loc de organizaţia ei economică — în special de felul şi relaţiile economice de producţie. Acesta e un adevăr, care a intrat adânc în conştiinţa cercetătorilor de azi şi care e admis tacit chiar de acei cari nu sânt marxişti, cari combat chiar pe Marx. Frumoasa carte a d-lui Radu Rosetti e pânăla un punct pătrunsă de acest adevăr; adeseaori cel puţin d-sa caută ca din organizaţia economică, din relaţiile de producţie să deducă şi stările morale, intelectuale şi juridice ale poporului, — şi asta fără a cunoaşte pe Marx; cel puţin nu-l pomeneşte nicăieri.

Da, Marx e acuma în aer, — n'ai ce să-i faci.

www.dacoromanica.ro

Din cercetarea stării economice din vremea iobăgiei d. Rosetti deduce stările morale, sufleteşti, ale ţărănimii de atunci. In privinţa aceasta ar fi de citat pagini întregi. Cetitorii le vor găsi în opul pomenit; noi vom da numai rezumări de acolo. D. Rosetti citează din memoriul prinţului Mihaiu Sturdza adresat lui Nesselrode următorul pasaj care în câteva cuvinte caracterizează minunat starea ţărănimii din timpul iobăgiei:

«Da, starea ţăranului moldovan şi muntean este ticăloasă; privit ca o fiinţă care nu trebue să existe decât pentru capriciile altuia; aproape redus la starea abjectă de bestie (brute); părăsit în prada lăcomiei tuturor slujbaşilor, începând dela cler, dela cel mai înalt diregător până la cel mai mic dabilar; împilat deopotrivă şi de proprietar şi de arendaş, şi după toate aceste se mai învinovăţeşte pe acest biet ţăran că este nepăsător şi leneş! Mă pun numai cu groază în locul lui. Simt ca un om care este sigur să nu aibă niciodată nimic în propriu, un om dezamăgit prin o tristă experienţă şi ştiind că înzadar ar urma să verse fără cruţare sudoarea frunţii lui spre a putea strânge ceva bani pe cari jaful ar veni fără greş să îi răpească, zic că acest om nu poate resimţi decât scârbă către orice ban ce ar pune de o parte şi că el poate privi ca folos numai banii ce-i sustrage lăcomiei pentru a merge să-i bea la crâşma proprietarului. (pag. 33, 34).

Şi din această stare ticăloasă a ţăranului, product al iobăgiei, reiese o stare morală şi sufletească pe care d. Rosetti o caracterisează astfel:

«Dacă nu se poate tăgădui că ţăranul român din regat este un element economic slab, mai ádesea nesilitor, neiubitor de muncă, neştiind a strânge şi a aduna, nu este mai puţin adevărat că împrejurările politice în cari s'a desvoltat ţărănimea noastră au fost cu deosebire prielnice desvoltării acelor cusururi» (pag. 35).

www.dacoromanica.ro

Şi în altă parte:

«Ţăranul român de înainte de 1830 se poate caracteriza în chipul următor: deştept şi vioiu la minte, bun la inimă, blând, paşnic şi supus pânăla exces, dar cu desăvârşire lipsit de cultură, fără încredere în sine, neiubitor de muncă, nedoritor să-şi schimbe soarta, bănuitor, fără conştiinţă de neam, prefăcut, superstiţios. Astfel îl făcuse împrejurările istorice, astfel îl făcuse duşmanii din afară, astfel îl făcuse lăcomia Domnilor şi aceea a clasei stăpânitoare». (Pag 40).

Şi d. Rosetti vorbeşte de pasivitate, de lipsă de energie, de supunere oarbă către oameni şi împrejurări, de ură adâncă şi neîmpăcată împotriva clasei stăpânitoare, şi a. m. d.

Cetind caracterizarea stării ţărănimii din timpul iobăgiei, făcută de Mihaiu Sturdza şi descrierea stării ei morale, făcută de d. Rosetti, orice om, care cunoaşte cât de puţin starea de azi, este izbit de marea asemănare dintre ce a fost atunci şi ce este acum. Şi e natural să fie aşa, pentrucă, dupăcum am văzut, starea economică şi relaţiile de producţie rămânând în mare parte aceleaşi, şi starea morală a ţărănimii trebuea să rămână aceeaş. Nu-i vorbă, e cam riscat a vorbi de *lenea* ţăranului, când, îndefinitiv, el produce aproape întreaga noastră bogăţie naţională; dar că e indolent, nepăsător, nechibzuit, superstiţios la culme, lipsit de energie şi de dorinţa de a-şi schimba soarta, toate acestea sânt în mare parte adevărate, acum caşi mai înainte, şi se explică perfect prin starea lui economică şi de atunci şi de acuma.

Aşa, dupăcum am văzut, legea dela 1864 a vrut, chip, să prefacă pe ţăranul român într'un mic proprietar ca în Occident. Or, la un asemenea mic proprietar se desvoltă o anumită psiho-

www.dacoromanica.ro

In aceste trei cuvinte e cuprinsă o întreagă concepţie morală şi filozofică a robiei.

Am zis mai sus că starea morală a ţărănimii a rămas în bună parte aceeaş caşi în timpul iobăgiei, pentrucă relaţiile economice de producţie au rămas în bună parte aceleaşi. Dar în bună parte nu vrea să zică în totul. Sânt şi elemente nouă din viaţa capitalisto-burgheză, cari s'au întrodus în viaţa ţărănimii. Ţăranul e neoiobag, dar, cu toate astea, el nu produce numai valori de întrebuinţare — pentru hrana familiei — ci produce şi pentru vânzare; condiţiile economice în cari trăeşte nu mai sânt numai naturale, ci sânt şi băneşti. Apoi ţăranul intră în legături dese cu lumea din afară; ba, prin mărfurile ce cumpără şi vinde, e în legătură indirectă şi cu streinătatea. Insfârşit, vin drumurile de fier, telegraful, şcoala, presa şi a. m. d. de înrâuresc psihologia şi întreaga viaţă morală şi materială a ţăranului. Despre caracterul acestei înrâuriri vom vorbi mai jos. Aci vrem să stăruim asupra unui fapt de primordială importanţă, care a avut o influenţă decizivă asupra vieţii satelor noastre: *e profundul dezacord, e abizul dintre ceeace am numit altădată starea formală de drept şi starea reală de fapt*, abizul dintre instituţiile noastre occidentale politico-juridice deoparte, şi realitatea vieţii sociale de altă parte. Cu acest prilej îmi voiu permite să citez un pasaj din articolul meu *Cuvinte uitate:*

«La noi, acum mai bine de patruzeci de ani, era cam următoarea stare reală de fapt: o treaptă economică de desvoltare foarte înapoeată, relaţii economice semifeudale, moravuri semiorientale, o stare culturală primitivă; pe acest fond social, pe

www.dacoromanica.ro

această stare reală de fapt, s'a altoit o stare formală de drept luată din Occident, o stare de drept care corespundea şi era produsă de o stare de fapt, de o stare economică, morală şi culturală incomparabil superioară nouă. Dar odată cu întroducerea acestei întocmiri politico şi juridico-sociale superioare, nu s'a schimbat în mod corespunzător şi organizaţia şi relaţiile economice; dimpotrivă, acestea au rămas în bună parte semifeudale; şi tot aşa şi relaţiile cari izvorăsc dintr'însele au rămas şi ele aceleaşi.

«De aici a urmat un dezacord profund între starea noastră formală de drept superioară şi starea reală de fapt inferioară, un dezacord, care a avut de rezultat, că starea noastră legală a rămas, cel puţin în parte, nerealizată, a rămas numai pe hârtie. Rezultatul — de o foarte mare importanţă pentru întreaga noastră desvoltare socială — a fost că, pe lângă regimul legal, s'a creat un regim de ilegalitate, sub care, în parte cel puţin, trăim şi acuma».

Acest pasaj şi câteva desvoltări ce-l urmau au avut darul să stârnească în ziarele noastre o întreagă polemică, ceeace nu prea se întâmplă la noi când e vorba de chestii teoretice economico-sociale. Motivul pentru care pasajul de mai sus a fost atât de remarcat este că el cuprinde o constatare de cea mai mare importanţă pentru întreaga noastră vieaţă socială. Aceasta au simţit-o chiar şi cei cari nu-şi puteau desluşi bine în ce anume conzistă această importanţă. Pentru acea constatare ziarul conservator *Epoca* era cât pe ce să mă treacă între teoreticianii conservatorismului român. Adevărul e că conservatorii români şi în special doctrinarii conservatorismului boieresc, junimiştii, au fost cei dintâi

www.dacoromanica.ro

cari au inzistat asupra dezacordului dintre starea noastră reală de fapt şi starea formală de drept, dintre realitatea noastră semiiobagă şi instituţiile occidentale, cari mai ales la sate au rămas în mod absolut literă moartă; şi tot ei au arătat măcar unele din neajunsurile adânci cari rezultă din acest dezacord. Până aci sânt, în adevăr, perfect înţeles cu doctrinarii conservatorismului nostru. Dealtfel, era şi foarte natural ca mai ales conservatorii, reprezentanţii vechii clase boiereşti, să fie aceia cari să pună în lumină acel dezacord şi neajunsurile ce rezultă din el. Cum am văzut şi cum vom mai vedea, acest dezacord a fost una din bazele pe cari s'a desvoltat tocmai burghezia noastră agrară, clasa cea nouă economică, dominantă, căreea această stare de lucruri i-a servit minunat. Dimpotrivă, boierii cei vechi, întrucât n'au putut să se adapteze nouelor condiţiuni, au suferit şi în bună parte au dispărut chiar, ca clasă socială, dela suprafaţa vieţii economice. Era, deci, foarte natural ca ei sau doctrinarii lor să facă o critică acerbă nouei stări de lucruri şi să releveze cu vehemenţă acest contrast izbitor dintre realitatea noastră orientală şi aparenţele mincinoase occidentale.

Dar care e soluţia? Care ar fi modul de a înlătura această dureroasă contrazicere socială?

Pot fi două moduri: sau reduci starea de drept pânăla starea de fapt, sau ridici starea de fapt pânăla înălţimea celei de drept. Prima soluţie a fost a conservatorilor, a doua este a mea. Nu găsiţi o oarecare deosebire? La orice întroducere de instituţii nouă liberale, doctrinarii conservatorismului protestau, aducând dealtfel un argument destul de solid: dece să mai întroducem instituţii, unele mai liberale

www.dacoromanica.ro

decât altele, dacă — nepotrivite cu realitatea noastră socială — ele tot vor rămânea o minciună? Pentru mine instituţiile noastre nu sânt destul de liberale, le-aş dori mult mai democratice, le-aş dori complectate cu votul universal; iară ca să nu rămână o minciună din cauza nepotrivirii cu realitatea vieţii, doresc schimbarea şi reformarea acestei realităţi — în special a celei economice — pentruca aceasta să fie pusă în acord cu starea democratică superioară de drept. Cred că e clar şi că poziţia mea ca socialdemocrat faţă de această problemă, nu numai că nu e asemănătoare cu a conservatorilor, dar nici deosebită nu e, ci diametral opusă.

Şi tot aşa de opus e şi felul de a pricepe cauzele fenomenului. Pentru doctrinarii conservatorismului cauza lui e în faptul că n'am fost pregătiţi culturaliceşte pentru nouele instituţii, că li se opuneau moravurile, deprinderile, mentalitatea de altădată. E, desigur, o parte de adevăr în această aserţiune şi eu însumi am relevat-o; dar nu asta e cauza primordială şi decizivă, lucru pe care deasemenea l-am demonstrat în capitolele precedente. Moravurile se opun numai vremelnic realizării nouelor instituţii politico-sociale; curând ele li se adaptează foarte bine. Moravurile fiind rezultatul unei anume organizaţii economice şi al instituţiilor politico-sociale corespunzătoare ei, nici nu pot să se schimbe fără schimbarea acelei organizaţii şi acelor instituţii; şi, deci, a face să depindă schimbarea instituţiilor sociale de o prealabilă schimbare a moravurilor, însemnează în fond a amâna schimbarea la calendele greceşti, a nu mai întroduce niciodată nouele instituţii—ceeace şi era— incon-

www.dacoromanica.ro

ştient sau conştient—gândul unora din conservatorii noştri vechi.

Ceeace face, însă, în adevăr ireductibil contrastul dintre realitatea vieţii sociale şi anumite instituţii politico-sociale este organizaţia economică, relaţiile economice de producţie. Acestea, fiind un fapt social primordial şi generător, nu se pot adapta cu uşurinţă la fapte sociale derivate.

O anume organizaţie economică, felul de producţie şi anume raporturi economice de producţie, cari formează baza stării de fapt, a realităţii sociale, trebue să aibă o anumită stare de drept; dacă aceasta din urmă nu corespunde celei dintâi, atunci rămâne pe hârtie, nerealizată, duce o viaţă de aparenţă.

Aici e nodul întregii chestiuni,—cum am arătat şi în pasajul citat mai sus. Acel pasaj, care atunci va fi părut prea puţin limpede, acuma, după toate desvoltările din această lucrare, sper că e perfect clar. Este evident acuma că după 1864, mulţămită condiţiilor istorice arătate în capitolele precedente, s'a reîntrodus în viaţa satelor noastre o realitate economică în bună parte iobăgistă,—neoiobăgistă, cum am numit-o,—în contrast adânc cu instituţiile politico şi juridico-sociale liberalo-burgheze, două stări cari trăesc alături fără să se confunde, aproape fără să se întâlnească, întocmai ca două linii paralele.

Primul rezultat al acestei anomalii a fost întronarea la sate a *regimului de ilegalitate.* Asupra acestui regim am scris în articolul citat. Reproduc de acolo:

«Urmările acestui regim de ilegalitate au fost foarte deosebite pentru feluritele clase sociale. Pentru clasele dominante şi oligarhia politicianistă,

www.dacoromanica.ro

regimul de ilegalitate avea de urmare (şi are încă, deşi nu în aceeaş măsură) că aceste clase şi această oligarhie pot uza şi abuza de lege, o pot şi eluda în relaţiile lor cu cei mai mici şi mai umili, şi în special cu poporul muncitor.

«In ţară la noi domneşte, în relaţiile dintre cei mari şi tari deoparte, şi cei mici şi slabi de alta, nu legea, ci bunul plac şi interesele celor tari: aceasta e, cred, un fapt care nu mai cere nici o dovadă. Cei tari nu sânt legaţi de lege în relaţiile lor cu cei mici (vorbim bine înţeles relativ nu absolut), ei îşi valorează interesele lor faţă de cei mici după lege dacă le convine, în afară de lege dacă le e util. Aceasta a ajutat la prosperarea materială a claselor oligarhice, nu însă şi la prosperarea lor morală, sufletească şi culturală, nu, deloc, dimpotrivă! Asupra claselor muncitoare acest regim de ilegalitate a avut o influenţă dezastroasă.

«Clasele muncitoare (mai ales cele sărace dela ţară) trăeau şi trăesc încă lipsite aproape de protecţia legii, scoase de fapt din lege, cel puţin întrucât priveşte relaţiile lor cu cei tari (nu e vorba bine înţeles de absolut). Cei slabi n'au cele mai elementare garanţii legale personale, n'au garanţia legală a persoanei lor, a averii lor, a familiei lor, a muncii lor, acele garanţii legale personale, fără de cari însăş viaţa e depreciată şi pierde orice valoare.

«Pentru a arăta ce influenţă dezastroasă a avut şi are acest fapt asupra vieţii morale, sufleteşti şi culturale a poporului muncitor, şi bine înţeles şi asupra energiei lui de muncă şi a vieţii lui materiale, ar trebui scris un articol special, care ar fi pecât de lung, peatât de trist».

www.dacoromanica.ro

Acest articol îl voiu scrie aci.

* * *

Voiu supune analizii diferite fenomene foarte importante din vieaţa satelor, cum e neaplicarea legilor, lipsa totală de administraţie – neajuns intim legat de cel dintâi — drepturile politice ale ţăranilor şi altele.

Administraţia noastră sătească detestabilă şi anarhică — sau lipsa totală a unei administraţii organizate — şi desăvârşita neaplicare a legilor, fenomenul acesta extraordinar de anormal preocupă de mult toate clasele sociale, toate partidele politice, începând dela cei mai extremi reacţionari pânăla socialdemocraţi incluziv, iară un om de valoarea d-lui Carp a făcut chiar din rezolvirea acestei probleme rezolvirea problemei noastre agrare, mai mult: rezolvirea problemei ţării.

D. P. P. Carp e o excepţie printre oamenii noştri politici. Om cult, inteligent, minte corectă, căreea îi repugnă minciuna şi demagogia sub orice formă, d. Carp e şi un om de stat în adevărata accepţie a cuvântului, adică un om care, mai presus de interesele momentane proprii, de rudenie sau chiar de clasă, urmăreşte interesele permanente ale clasei dominante şi, deci, şi ale organizării statului, care în mare parte reprezintă tocmai acele interese. Ca om de stat, d. Carp a presimţit şi prevăzut dela început toate neajunsurile profunde, cari vor rezulta din faptul gravei contraziceri dintre ceeace am numit starea reală de fapt şi starea formală de drept. Din această presimţire şi prevedere a urmat critica acerbă făcută întregii stări nouă de lucruri

www.dacoromanica.ro

de către grupul junimist, al cărui suflet politic era d. Carp — aci este miezul şi însemnătatea criticei sociale junimiste.

Dar alături de această critică negativă, cari erau tezele pozitive ale conservatismului nostru? Cum ar fi trebuit organizat statul român şi ce trebuea făcut acuma? După conservatorii doctrinari, ceeace mai cu seamă era greşit în transformarea statului român, era repeziciunea, *tempo* cu care s'a făcut. Instituţiile europene trebueau introduse, dar pas cu pas, picătură cu picătură, până vor prinde şi se vor înrădăcina bine în moravuri; iară în ce priveşte starea reală a ţării, cu iobăgia ei, apoi şi asta trebuea înlăturată pas cu pas, nu distrugând tot edificiul, ci înlocuind cărămidă cu cărămidă, pentrucă numai în felul acesta se conservă echilibrul social. Or, această transformare lentă înseamnă în fond dăinuirea vechii iobăgii, dându-i-se şi o stare de drept corespunzătoare. Nu e vorbă, în felul acesta echilibrul social ar fi fost conservat în adevăr, decât, *merci* pentru aşa echilibru şi *merci* pentru aşa conservare! Dealtfel n'am de gând să fac aci critica junimismului, ceeace ar implica o critică, nu numai a vederilor lui politice şi economico-sociale, dar şi a celor filozofice şi literare. Aci, într'o lucrare asupra problemei agrare, spun numai ceeace este în legătură strictă cu această problemă.

Am văzut că d. Carp şi junimismul, după câţiva ani de crâncenă opoziţie impotriva liberalismului şi a instituţiilor nouă, s'au împăcat perfect cu ele. Care a fost cauza acestei împăcări? Să fi fost, după obiceiul ţării, interese personale, interesul personal de a se învoi cu învingătorul, de a face ca-

www.dacoromanica.ro

rieră, de a deveni şef de partid? Nu, nu din astfel de aluat e făcut un P. P. Carp.

Cauza sau cauzele acestei împăcări sânt următoarele.

D. Carp a trebuit să se convingă de necesitatea întocmirilor occidentale în ţară la noi, aşacum această necesitate a fost arătată mai sus. Or, un om de stat contează cu necesităţi sociale şi nu cu preferinţele sale proprii. Această cauză putem s'o numim intelectualo-socială.

A mai fost şi altă cauză, poate şi mai importantă, de natură economico-socială. Am spus mai sus că noua noastră întocmire, neoiobăgia noastră, a găsit vechea clasă dominantă — boierimea — nepregătită în lupta pentru existenţă, incapabilă pentru această luptă, ceeace a făcut ca o bună parte dintr'însa să dispară depe arena socială. Tocmai această inferioritate în luptă a făcut ca boierimea noastră şi reprezentanţii ei politici, conservatorii, între cari era şi d. Carp, să ducă o luptă atât de aprigă împotriva nouei întocmiri. Dar cu vremea o parte din boierime a dispărut, iară cea rămasă s'a adaptat perfect nouelor împrejurări. Aceşti adaptaţi — şi între ei şi d. Carp — împreună cu boierii cei noui ieşiţi dintre avocaţi, negustori, cârciumari, fcciori boiereşti, arendaşi, au format noua clasă dominantă, clasa agrarienilor, al căreea cel mai cult, mai luminat şi mai prevăzător reprezentant este d. Carp. Or, această clasă — firește, mai ales dominantă într'o ţară eminamente agricolă — nu numai că în desvoltarea ei n'a fost împiedecată de întocmirea nouă, dar tocmai pe baza acestei întocmiri s'a desvoltat. Nouei clase i-a mers straşnic de bine pe baza neoiobăgiei, al căreca unul din principalele elemente

www.dacoromanica.ro

constitutive erau instituţiile nouă burghezo-occidentale. Imbogăţirea — îmbogăţirea uşoară — a mers crescând, averile — aproape fabuloase pentru o ţară aşa de săracă — sporeau ca din pământ, renta pământului se urca vertiginos. In asemenea condiţii a te mai ridica împotriva nouei stări de lucruri, ar fi fost să te ridici împotriva întregii tale clase, să rămâi fără partizani, absolut izolat. E drept, d. Carp a dovedit, nu odată, că pentru aşa ceva nu-i lipsea curajul; dar vorba e că a recunoscut singur necesitatea socială neînlăturabilă a nouelor instituţii, iară pe de altă parte — cum se întâmplă atât de des inteligenţelor celor mai clare -- a confundat creşterea vertiginoasă a bogăţiei clasei sale cu creşterea bogăţiei ţării. Nu odată d. Carp a spus în parlament că urcarea rentei pământului arată şi e întovărăşită de creşterea avuţiei ţării[1]). Toate acestea au făcut ca d. Carp să se împace cu noua stare de lucruri. Dar om prea mândru şi corect ca să se mulţămească cu aparenţe, urînd demagogia şi minciuna, şi-a zis, că dacă e vorba să fim constituţionalişti, atunci să fim constituţionalişti sinceri. Şi tocmai aceasta l-a făcut să-şi numească partidul *constituţional*.

Despre ideile politico-sociale ale d-lui Carp, în general, vom avea poate prilejul să mai vorbim

[1]) Această aserţiune a d-lui Carp e o greşeală bazată sau întovărăşită de un adevăr, cum se întâmplă deobiceiu cu greşelile. Se înţelege că renta pământului poate să crească din ridicarea producţiei, a productivităţei muncii şi a creşterei avuţiei ţării, dar ea poate să provină şi din creşterea populaţiei — aceasta e chiar cauza clasică a creşterei ei — şi chiar din *sărăcirea* ţării.

Asupra teoriei rentei, în româneşte, vezi lucrarea mea: *Karl Marx şi economiştii noştri*.

www.dacoromanica.ro

când vom vorbi despre oraşe şi despre problema ţării. Aci însă avem a face cu satele şi pentru sate constituţionalismul d-lui Carp înseamnă aplicarea legilor, administraţia bună, cinstită şi civilizată. La aceasta a şi redus d. Carp rezolvirea întregii probleme agrare. Ideea aceasta a făcut *fortune*, cum zice francezul şi a avut norocul să fie acceptată, într'un fel sau altul, de toate partidele şi de toţi oamenii cari cunosc ţara şi nevoiele ei. Astfel *Epoca* găsea chiar că între ideile d-lui Carp şi ideile mele ca socialdemocrat nu e mare deosebire, pentrucă şi eu văd în aplicarea legilor şi în administraţia corectă, bună şi civilizată, un mare progres în vieaţa ţării.

Cauzele pentru cari toată lumea a primit această idee a d-lui Carp sânt numeroase. Mai întâi e, desigur, şi asta, că aici e o bubă adevărată a ţării, pe care toţi au simţit-o. Ce şi cum şi unde, asta n'au priceput-o toţi, dar de simţit a simţit-o oricine cunoaşte ţara. Pe urmă mulţi au văzut satele din ţările civilizate, — sate cari işi au, desigur, neajunsurile şi mizeriile lor, dar în comparaţie cu ale noastre sânt adevărate paradise, — şi au constatat acolo *şi* o administraţie bună, corectă, organizată. Şi atunci — cum se întâmplă deobiceiu cu oamenii nedeprinşi să se descurce şi să judece logic în complexele chestiuni sociale — văzând două fenomene coexistente, au şi dat pe unul drept pricina celuilalt. Atâta numai că aceia cari judecă aşa n'au priceput că nu vieaţa socială a satelor occidentale e produsul administraţiei bune, ci mai curând viceversa: vieaţa socială a satelor, ca produs al vieţii sociale generale, face ca administraţia să fie aşa cum este.

Dar ceeace mai ales a făcut ca ideile d-lui

www.dacoromanica.ro

Carp în forma lor generală [1]) să fie aprobate de toată lumea, este că prin aplicarea legilor şi prin bună administraţie fiecare în parte înţelegea altceva. Aşa de pildă, pentru mine acestea însemnează a grăbi în mod simţitor dizolvarea şi transformarea tuturor rămăşiţelor feudale, deci, a ajuta prefacerea statului nostru neoiobag într'un stat burghez civilizat, care la rândul lui este o etapă necesară către statul socialist. De aici se vede că dezideratul meu, absolut paşnic şi legal în mijloacele sale, este revoluţionar în rezultatele la cari ţinteşte. Dimpotrivă, pentru d. Carp aplicarea legilor şi administraţia bună însemnează crearea unor norme legale în toate raporturile sociale din vieaţa satelor, pentru consolidarea statului nostru aşacum este el acum, ceeace ar fi în primul rând în interesul permanent al claselor dominante şi îndeosebi al clasei agrariene. In intenţia d-lui Carp aplicarea legilor şi administraţia corectă au, deci, un senz eminamente conservator. Pentru mulţi din agrarienii noştri, cari cer şi ei aplicarea legilor şi mai ales o administraţie bună, aceste cereri însemnează un lucru pecât de nostim, peatât de original. Ilegalismul şi anarhismul administrativ, cari au ajutat atât de mult la prosperarea agrarienilor şi la îmbogăţirea lor repede şi uşoară, au dat şi rezultate rele pentru dânşii, uneori chiar primejdioase pentru persoana şi averea lor. Aşa fiind, în intenţia lor aplicarea legilor şi administraţia bună a d-lui Carp ar

[1]) Zic în forma lor generală, pentrucă în formele lor speciale, în aplicarea lor practică, în propunerile d-lui Carp pentru realizarea ideilor d-sale, cum sânt de pildă celebrele căpitănate, ele n'au fost admise de nimeni, în afară de d. Carp însuş.

www.dacoromanica.ro

însemna *consolidarea ilegalismului, legalizarea destrăbălării administrative*, însă în aşa fel, ca de aici să rezulte toate foloasele cele vechi, fără neajunsurile şi chiar primejdiile pe cari — uneori — le implică o asemenea stare de lucruri.

Insă, cu toate că felul de-a înţelege idea d-lui Carp e atât de diferit, totuşi acceptarea ei, măcar în forma de generalitate, de către opinia publică, e un mare avantaj pentru omul de stat, căci îi uşurează foarte mult realizarea ideii. Şi cu toate astea, au trecut zeci de ani şi nimic nu s'a realizat. D. Carp a fost de atâtea ori ministru, a fost d-sa însuş şeful administraţiei; au fost şi alţi miniştri — ca răposatul V. Lascar, om inteligent, energic şi practic — cari au priceput întreaga importanţă a ideii d-lui Carp şi au căutat să o realizeze; s'au preschimbat în tot felul plăşile administrative; s'au schimbat pomojnicii în subprefecţi, subprefecţii în administratori de plasă; s'au înlocuit netitraţii cu licenţiaţi; s'au votat legi şi iară legi, legi cu duiumul, legi cu ridicata — şi degeaba: starea de lucruri nu numai că nu s'a îmbunătăţit, dar poate că s'a mai înrăutăţit.

Dece? Care e cauza acestui fenomen extraordinar?

Prima explicaţie, care s'a dat mai cu seamă din partea grupării junimiste, a fost asta: n'avem administraţie pentrucă n'avem administratori. Românul nu e capabil sau nu e capabil încă să administreze. Era o vreme când această explicaţie era *en vogue* şi dela Capşa până la cea din urmă cafenea din provincie, auzeai pe cei cari pun la cale trebile publice repetând pe toate tonurile: «Nu, domnule, prea curând ne-am dat Constituţie; ne-ar

www.dacoromanica.ro

trebui încă cel puţin cincizeci de ani cnutul rusesc». «Ba nu, zicea altul — ceva mai occidental — ne-ar trebui ca să ne ia Austria cel puţin pentru vr'un secol, ca să ne înveţe să ne administrăm şi pe urmă să ne dea drumul să trăim independenţi». «Daţi-ne, spuneau junimiştii, daţi-ne 32 de oameni, dar oameni, 32 de prefecţi, dar prefecţi, şi schimbăm faţa ţării». Aşadar, n'avem administraţie *faute d'administrateurs.*

Explicaţia aceasta e tot peatât de contrară bunului simţ, pecât e de contrară evidenţei faptelor. Românii incapabili să organizeze administraţia? Dar atunci cum au organizat alte servicii ale Statului, mai complexe şi mai grele, cum e al drumurilor de fier? Numai cine are o idee măcar aproximativă de ce înseamnă drumurile de fier, ştie câtă muncă enormă cer serviciile lor, câtă energie, perzistenţă, pricepere, îndemânare, cât devotament şi câte cunoştinţe speciale desfăşoară toţi aceia cari iau parte la funcţionarea lor, dela macagiu pânăla inginerul superior. Şi noi am găsit în ţară zeci de mii de oameni pentru a conduce şi îndeplini acest imens şi complex serviciu social, cel mai complex din câte există în societatea modernă — şi n'am fi găsit câteva sute de buni administratori? Asta e o glumă.

Cu vremea tema incapacităţii românului de a se administra a trebuit să dispară măcar în parte (cu totul n'a dispărut nici acuma), şi pe deoparte evidenţa faptelor, pe dealtă parte şi ideile de luptă de clasă aduse de socialismul teoretic, au făcut să se dea de altă cauză a fenomenului în discuţie, o cauză mai adevărată şi mai adâncă: înseşi clasele dominante — iară, întrucât e vorba de sate, în-

www.dacoromanica.ro

deosebi cele agrare — însuş statul şi cu deosebire oligarhia care îl ţine în mână, împiedecă şi aplicarea legilor şi organizarea unei administraţii corecte, care să le aplice. Aşa le cer interesele. Nu-i vorbă, aceste interese sânt momentane şi prin procedarea asta se pune în pericol şi existenţa statului organizat şi interesele permanente ale clasei. Dar la noi omul nu se gândeşte la interesele viitoare ale copiilor săi, dar încă la ale clasei ori ale statului! *Après nous le déluge!*

Această explicaţie, care corespunde realităţii, a fost atacată de cei interesaţi din clasele dominante. S'a găsit însă un om din rândurile lor, — şi încă dintre cei din vârful piramidei sociale, — care a recunoscut adevărul şi a căutat să aducă şi remediile necesare. Acesta e tot d. Carp.

Remediile d-lui Carp au fost multe şi variate. Pe seama celui din urmă — celebrele căpităname propuse după revoltele din 1907 — adversarii au cheltuit multă ironie. Adevărul e, că nici nu se putea o soluţie mai superficială la o problemă mai adâncă. Şi cu toate astea d. Carp a fost perfect logic, şi din punctul d-sale de vedere nici nu putea propune altă soluţie. In adevăr, odată ce d. Carp constatase — cu francheţa d-sale obişnuită şi cu sinceritatea d-sale aproape brutală — că tocmai clasa noastră dominantă şi statul nostru politicianist el însuş împiedecă aplicarea legilor şi administraţia adevărată, cui putea să se adreseze d-sa pentru curmarea răului? Acelorași clase dominante, aceleeaş oligarhii politicianiste? Dar d. Carp are prea multă logică şi are prea mult respect pentru seriozitatea vederilor sale, ca să le prefacă într'o glumă. Atunci cui să se fi adresat? Claselor domi-

www.dacoromanica.ro

nate, muncitoare? Dar d-sa nu e democrat şi cu atât mai puţin socialdemocrat; nici ideile, nici sentimentele d-sale de clasă nu-i permiteau să se adreseze păturilor muncitoare, în cari dealtfel n'a avut niciodată un pic de încredere. Atunci cui? Rămânea încă un factor important, care altădată jucase un rol preponderent şi hotărîtor în societate: regele. Şi în adevăr, primul gând al d-lui Carp a fost acesta: învestirea regelui cu puteri mai mult ori mai puţin discreţionare, absolutiste, încredinţându-i-se organizarea ţării întregi, rezolvirea tuturor problemelor, lecuirea tuturor anomaliilor— în primul loc a celor agrare — instituirea, cu un cuvânt, a ceeace nemţii numesc un absolutism luminat. Dar, din cauzele văzute mai sus, d. Carp a fost silit să abandoneze aceste planuri. Dealtfel, unde duce absolutismul ca diriguitor al unei societăţi moderne, d. Carp a putut s'o vadă în regimul ţarist din Rusia, unde starea lucrurilor e mai rea decât la noi. Şi atunci cui era să se adreseze pentru realizarea ideilor sale? Evident că n'avea cui. Şi astfel, în disperare de cauză, a inventat şease căpitani şi şease căpităate. Şease crai dela răsărit, cărora să le fie încredinţată rezolvirea problemei în chestie. Dece şease şi nu şeasezeci, se înţelege dela sine: românul nefiind apt pentru administraţie, un bun administrator e o excepţie şi, fireşte, e mai uşor să găseşti şease astfel de oameni excepţionali decât şeasezeci, ori măcar treizeci şi doi, numărul prefecţilor de azi.

Foarte bine, dar aceşti căpitani vor avea de operat o prefacere adâncă în relaţiile ţării, operă în fond revoluţionară. Pe cine se vor sprijini căpitanii în săvârşirea acestei opere atât de grele?

www.dacoromanica.ro

Pe clasele muncitoare, nu; aceasta-i exclus din gândul d-lui Carp ca o iluzie şi utopie. Pe clasele dominante şi oligarhia politicianistă iară nu, căci tocmai pentru a înlătura influenţa acestora ar fi să se institue căpitănatele. Insfârşit, pe puterea absolută regală şi a unei biurocraţii corespunzătoare iarăşi nu, pentrucă acestea nu există. Pe ce putere, deci, se vor baza cei şease crai dela răsărit în săvârşirea operei lor? Pe nici una. Nu vor avea nici o bază, vor sta atârnaţi în aer şi la prima încercare mai serioasă de a se amesteca în profundele relaţii sociale şi a lovi în interesele clasei dominante şi ale oligarhiei politice, vor fi răsturnaţi, se vor duce de-a berbeleacul. Asta e clar ca lumina zilei.

Aşadar, soluţiile d-lui Carp sânt mai mult decât ineficace. Rămâne, totuşi, un merit al d-sale că a văzut problema, a afirmat-o şi a căutat s'o rezolve. In schimb, partidele noastre politice aşa numite istorice şi oligarhia politicianistă, n'au văzut ori n'au vrut să vadă problema, poate din nedestulă perspicacitate, dar mai cu seamă pentrucă asta ar fi fost împotriva intereselor momentane ale claselor dominante pe cari le reprezintă. Fireşte, nu se putea tăgădui că legile rămân literă moartă, că administraţia la ţară nu există, că între instituţiile noastre occidentale şi realitatea vieţii e o prăpastie; dar acesta ar fi un fenomen trecător, de puţină importanţă, care cu vremea, cu formarea unui personal administrativ mai bun, cu votarea unor legi nouă, va dispărea dela sine. Iară d. Carp pentru ideile sale a fost întotdeauna taxat ca un original, un paradoxal, sau ca un reacţionar incorigibil, care nu cunoaşte spiritul vremii, ceeace,

www.dacoromanica.ro

dealtfel, e în parte adevărat. Dar nu oligarhia politicianistă avea dreptul să facă aceste aprecieri, pentrucă ea niciodată n'a ajuns la înălţimea nici a priceperii, nici a corectitudinii d-lui Carp şi în fond era şi este mai reacţionară decât dânsul.

O altă grupare a văzut problema în toată întinderea ei. Indrăznesc să cred că a văzut-o mai adânc decât d. Carp şi a căutat să-i dea şi soluţia corespunzătoare. E gruparea socialistă.

Zic socialistă, dar nu fostsocialistă; foştii socialişti, prin faptul că au intrat în partidul liberal, au trebuit, neapărat, să uite problema, căci dacă ar fi căutat s'o afirme, s'o agite şi să-i urmărească deslegarea în sânul partidului liberal, s'ar fi dus de-a berbeleacul din partid, cum s'ar fi dus şi căpitanii d-lui Carp din înălţimile eterice unde ar fi vrut să-i plaseze d-sa.

Gruparea socialistă, adevărat socialistă, deci, a simţit şi văzut problema în toată întinderea ei şi a căutat să-i dea o soluţie în conformitate cu vederile ei socialiste. Dacă clasele dominante şi statul politicianist oligarhic, cari au puterea în mână şi economiceşte şi politiceşte (prin legea electorală în vigoare), nu numai că nu statornicesc relaţii legale normale, dar chiar le împiedecă, atunci trebue deplasată puterea politică la clasele muncitoare, cari sufăr mai ales de această stare de lucruri, şi cari, deci, au tot interesul să rezolve problema spre binele lor. Prin urmare: votul universal [1]). La această soluţie acum în urmă s'au

[1]) Altădată socialiştii au dat o soluţie, dacă nesuficientă şi ea, apoi mai logică, după mine, decât cea de mai sus şi anume: organizarea pe baze legale a poporului muncitor dela sate într'o putere politică şi care, pricepând întreaga

www.dacoromanica.ro

mai asociat unii dintre democraţii burghezi şi poporaniştii înaintaţi, aşacă ea poate fi socotită acuma ca soluţia întregii noastre democraţii.

Această soluţie, din punctul de vedere formal logic e ireproşabilă. Dar nu toate câte sânt ireproşabile din punctul de vedere formal logic, sânt tot aşa de adevărate din punctul de vedere real istoric, al realităţii vieţii. Şi soluţiei propuse de democraţi, conservatorii i-au dat o replică, ce-i drept nu lipsită de un sâmbure de adevăr. In condiţiile speciale ale ţării noastre, toate instituţiile occidentale, între cari şi dreptul electoral—restrâns, dar în tot cazul un drept electoral—au rămas o minciună. Votul universal în aceste condiţii ar fi o minciună mai mult — şi ca atare cum va putea el să aibă virtutea de-a schimba o stare reală de lucruri? Este, cum am zis, o parte de adevăr în această obiecţie; şi oricât de folositor ar fi sufragiul universal în multe şi nenumărate privinţe — ca factor politic deciziv, însă, *în condiţiile actuale* ar rămânea încă multă vreme o aparenţă pentru vieaţa satelor.

Greşeala conservatorilor, caşi a democraţilor, este că s'au oprit în drum în cercetarea lor şi constatând un fapt social, o cauză socială, n'au căutat să urmeze mai departe cercetarea; constatând că înseşi clasele dominante şi oligarhia politicianistă împiedecă statornicirea unor relaţii legale normale la sate şi perpetuează anarhismul administrativ, nu şi-au pus întrebarea: de unde provine

---

însemnătate pentru dânsul a rezolvirii problemei în discuţie, să ceară dânsul statornicirea relaţiilor legale şi normale, prefacerea stării de drept occidentale în realitate. Aceasta a fost ideea conducătoare a organizării celebrelor cluburi ţărăneşti. Despre această însă vom mai vorbi altădată.

www.dacoromanica.ro

acest fapt social anormal? Cum se poate ca tocmai organele cari fac legi — şi prin urmare au nevoie de domnia legilor — să împiedece executarea lor? Dacă şi-ar fi pus această întrebare, ar fi trebuit să-i caute răspunsul; şi găsindu-l, ar fi găsit şi adevărata soluţie. Aceasta vom încerca s'o facem noi acuma.

Dar mai întâi câteva considerente teoretice. Şi să nu se sperie cetitorii: ne vom mărgini la câteva cuvinte; eu însumi evit disertaţiile teoretice şi le reduc la strictul necesar, ca să nu îngreuez peste măsură această lucrare.

* * *

Am zis mai sus că odată cu desvoltarea materială a societăţii se creează o anumită organizaţie economică, anumite relaţii de producţie şi de împărţire a productelor, pe baza cărora se formează o anumită *cultură*, în senzul larg al cuvântului. Organizaţia economică a societăţii punând pe oameni în anumite relaţii zilnice, rezultă din aceste relaţii anumite regule de conduită, moravuri, anume norme sociale, cari se prefac apoi în legi scrise. Şi astfel, alături de starea economică şi culturală se creează o corespunzătoare stare de drept, mai întâi cutumieră, pe urmă scrisă.

Se creează, însă, e un cuvânt impersonal; toate acestea nu se creează singure, sânt create de oameni. Cari anume sânt oamenii cari creează starea de drept în societăţile istorice? Sânt clasele superioare, clasele dominante ale societăţii, mai întâi pentrucă ele sânt clasele conducătoare, apoi, pentrucă ele au inteligenţa şi cultura necesare şi afară de asta ele, mai ales, sânt interesate la crearea legilor şi

www.dacoromanica.ro

formarea unei stări de drept menită să consfinţească organizarea de fapt a societăţii şi, deci, să consolideze şi să fortifice privilegiile lor de clasă. Cum procedează clasele dominante, cum împărţind justiţia îşi fac lor partea cea mai bună şi—folosindu-se de influenţa pe care starea de drept la rândul ei o are asupra stării de fapt — îşi maresc peste măsură privilegiile în dauna desvoltării sociale, despre toate acestea nu putem vorbi aici. Ceeace ne interesează e faptul banal de adevărat că clasele superioare şi dominante sânt acele cari creează legile, starea de drept scrisă, şi asta, în primul loc în vederea consolidării sau măririi privilegiilor lor de clasă. Având un interes atât de vital în existenţa şi funcţionarea stării de drept, în executarea legilor, clasele dominante pun în mişcare în scopul acesta toate puterile pământeşti şi cereşti.

In primul loc e formidabila organizare a statului, a căruia una din principalele raţiuni de a fi este să dea sancţiune legilor. Prin organele lui judecătoreşti statul pronunţă pedeapsa, prin cele executorii o aduce la îndeplinire. Administraţia e una din principalele funcţiuni ale statului pentru supravegherea, sancţionarea şi aducerea la îndeplinire a aceloraşi relaţiuni de drept. Dar se vede că statul n'a fost suficient pentru a sancţiona puterea legilor şi atunci a fost chemată în ajutor o altă mare forţă socială, care rezultă din relaţiile oamenilor între ei, din conduita omenească: morala publică. Morala trebue la rândul ei să dea o sancţiune legilor, să acopere cu dispreţul public înfrângerea lor şi astfel călcarea legii devine nu numai un fapt pedepsibil, dar şi o *ruşine*. Şi n'a fost de ajuns nici atâta, şi atunci clasele stăpâni-

www.dacoromanica.ro

toare, isprăvind cu toate puterile pământeşti, au apelat la cer: religia la rândul ei a venit să sancţioneze legile şi astfel călcarea lor a devenit, nu numai un fapt pedepsibil şi o ruşine, dar şi un *păcat* pedepsit pe lumea cealaltă. Pe lumea asta cel ce calcă legea stă la puşcărie, e acoperit de ruşine şi oprobriul public, iară pe cealaltă lume va arde în iad într'un foc nestins.

In felul acesta clasele privilegiate, bineînţeles conduse în primul rând de interesele şi privilegiile lor de clasă, au putut nu numai să garanteze realizarea legilor, a stării de drept, dar să inoculeze în sânge şi oase o aversiune aproape fiziologică împotriva călcării legilor. Un furt spre pildă, — pentru marea majoritate a oamenilor de acuma din ţările civilizate normal organizate, — devine nu numai psihiceşte, dar fiziologiceşte repugnant, — o aversiune care se şi moşteneşte.

Aşa se petrec lucrurile, dacă există o corespundere între organizaţia economică şi starea de drept. Dacă se întâmplă, însă, că această corespundere nu există, dacă din diferite pricini se introduce o stare de drept, care nu numai nu corespunde, nu e în armonie cu starea de fapt, dar e chiar în contrazicere cu dânsa, atunci, bineînţeles, echilibrul social e rupt şi toate relaţiile sociale merg de-andoasele. Şi atunci, firește, clasele privilegiate n'au interes să apere legea şi s'o inoculeze societăţii, ci dimpotrivă au tot interesul s'o reducă la neputinţă. Atunci statul, care reprezintă interesele claselor dominante, dar a cărui funcţie principală e paza legii, va fi pus într'o poziţie de duplicitate: pe deoparte, — în aparenţă, — să impună respectul legii, pe de alta, — în realitate, — să impună căl-

www.dacoromanica.ro

carea ei; atunci toate relaţiile sociale merg de-andoasele, cum zice neamţul: *alles ist auf den Kopf gestelt.*

Cam aceasta s'a întâmplat în ţara noastră.

Dar pentruca toate astea să nu pară prea teoretice, prea abstracte şi prea exagerate, să le ilustrăm printr'un exemplu. Se ştie că elementul principal, baza însăş a stării de drept burghezo-capitaliste occidentale, este libertatea individuală şi egalitatea înaintea legii, fără de cari acea stare de drept devine iluzorie, inexistentă. Inchipuiţi-vă acuma că justiţia şi administraţia sătească — administraţia e şi ea un auxiliar al justiţiei — ar începe să trateze pe ţăran şi pe boier ca egali înaintea legii. A înjurat boierul pe ţăran sau ţăranul pe boier, a pălmuit boierul pe ţăran sau ţăranul pe boier, — ambele delicte să fie socotite ca absolut identice [1]). Se ştie că în ziua de azi de multeori stăpânul, spre a nu pedepsi el singur pe ţăran pentru o vină reală sau imaginară, îl trimite legat la primărie ca să fie închis în beciu şi unde, deobiceiu, e astfel tratat încât trebue să fie *scos* de acolo — căci singur nu mai poate să iasă — şi rămâne pentru o vreme mai mult sau mai puţin îndelungată incapabil de muncă. Să presupunem acuma că şi ţăranul,

---

[1]) După legea *reală* cutumieră, iobăgistă, de acuma, pentru un aşa fapt boierul n'are cea mai microscopică răspundere. Afară de foarte rare excepţii, nu s'a întâmplat ca boierul — sau reprezentanţii săi: arendaşul, etc. — să aibă de dat vr'o socoteală, pentrucă au maltratat pe ţărani ca pe vremea iobăgiei. In caz, însă, de lovirea boierului de către ţăran, acesta sau ar fi fost ucis îndată, ca robii de odinioară, sau ar fi fost — după vorba românească — *omorît în bătăi* şi făcut pentru toată vieaţa incapabil de muncă.

www.dacoromanica.ro

pentru o vină reală sau imaginară a boierului, l-ar duce pe acesta legat la primărie, în beciurile căreea să fie supus aceluiaş tratament, iară administratorul ar trata ambele cazuri în mod egal, ca două delicte egale de abuz de putere. Nu este evident că o asemenea procedare a administraţiei ar fi socotită ca provocare la revoltă? Un asemenea administrator în timpul răscoalelor ar fi fost scos înaintea frontului şi împuşcat pur şi simplu ca un instigator prins asupra faptului, iară în timpuri liniştite ar fi destituit în douăzecişipatru de ore, dacă nu şi pus sub observaţie medicală, spre a se constata dacă e în toate minţile.

Lăsând, însă, la o parte asemenea exemple drastice şi extreme, cine nu vede că tratarea ţăranului ca om liber, egal, suveran, — adică aplicarea legii fundamentale la sate, — ar face imposibilă însăş producţia ţării, care se face prin relaţii iobăgiste? Am arătat cum tocmai pentru a înlătura legea fundamentală — consolidând neoiobăgia — şi a da un lustru de legalitate relaţiilor iobăgiste — atenuând puţin prăpastia formată între starea de drept şi starea de fapt —s'a creat o lege specială, o lege de excepţie: legea tocmelilor agricole. Mai mult, această lege n'a fost înfiinţată pentru o scurtă vreme ca orice lege excepţională, ci — tocmai pentrucă dă un element de legalitate ncoiobăgiei ilegale — vedem că trăeşte de 45 de ani, ba are chiar şi pretenţia ca pe baza ei să se rezolve problema agrară.

Şi astfel noi avem la ţară trei stări de drept: mai întâi e legea fundamentală occidentală pe baza căreea se legiferează, — chipurile, baza vieţii noastre legale; apoi legea cutumieră, cea reală,

www.dacoromanica.ro

care izvorăşte din adevăratele relaţii de producţie şi de forţă, — va să zică, până acum două stări de drept, cari se contrazic atât de profund încât se anihilează reciproc; şi însfârşit, o lege de excepţie, pe baza căreea se legiferează deasemenea şi care, la rândul ei, le contrazice mai mult sau mai puţin pe primele două.

Şi mai avem pretenţia să se aplice legile? Cari legi?

Pentru a mai aduce o potriveală oarecare în acest labirint de contraziceri a trei stări de drept diferite şi neîmpăcate, facem singurul lucru care se mai poate face: votăm la legi nouă, mereu şi într'una. Această manie a legiferării e deasemenea un *unicum* al vieţii noastre sociale, şi e deasemenea un rezultat al anormalităţilor profunde ale acestei vieţi. Nicăieri, de când există regimul parlamentar, nu s'au votat atâtea legi, cu atâtea articole şi aliniate, ca la noi. Şi nicăieri opinia publică nu încurajează atât de mult această manie legiferătoare. Cum dojenesc gazetele noastre pe câte un ministru, care de doi ani decând e în guvern a prezintat numai trei legi, cu 80 de articole şi aliniate, pecând predecesorul său în tot atâta vreme a făcut să se voteze şease legi, cu 150 de articole! Şi mai ales când se întâmplă vre-o perturbare socială, începem să legiferăm cu nemiluita. Astfel, după revoltele din 1907, dupăcum se ştie, s'au votat 15 legi, cu vr'o mie de articole şi aliniate. Adică, bănuesc că sânt atâtea articole; de ştiut nu ştiu nici eu, cum nu ştiu nici deputaţii cari le-au votat, nici administratorii cari trebue să le aplice.

Sociologii noştri se miră adesea de această manie legiferătoare, cuatât mai mult cucât e cu-

www.dacoromanica.ro

noscut şi recunoscut faptul neaplicării legilor. Ei nu văd că tocmai aci e una din cauzele acestei legiferări supraabundente.

Când legile se aplică strict, ele modifică relaţiile dintre oameni şi dintre clase, lovesc sau favorizează o mulţime de interese, pot să provoace nenumărate perturbări. Deaceea şi legiuitorul deschide ochii de o sută de ori înainte de a da o nouă lege; şi deaceea sânt şi atât de rare schimbările de legi în ţările civilizate şi deaceea şi legiferarea e atât de puţin abundentă acolo.

Dar când ştii sau simţi în mod inconştient că legile nu se vor aplica, atunci dece n'ai vota cât de multe şi cât de liberale? Arăţi că te afli în treabă, îţi dai aere de reformator, — şi, pe deasupra, totul se petrece parcă ar fi lucru foarte serios. Democraţii propun o lege, o apără cu foc; conservatorii îi acuză că distrug toate bazele societăţii, că sânt revoluţionari; democraţii acuză pe conservatori că sânt reacţionari ruginiţi, cari n'au uitat nimic şi n'au învăţat nimic. Insfârşit, totul se petrece ca în Franţa, ca la Paris. Pe urmă legea se votează, cu unele concesii făcute conservatorilor, ca să nu se înăsprească prea tare luptele şi antagonismele sociale. Odată votată, legea e trimeasă pomojnicului—depozitarul general—care fără s'o citească o pune *ad acta* şi aplică legea cea nescrisă şi nevotată, care rezultă din relaţiile economice reale dela ţară.

Dealtfel, această hipertrofie a legiferării are cauze mai adânci şi o însemnătate socială mai mare decât s'ar părea.

Este nevoie de ea pentru a linişti spiritele. Omul s'ar putea defini: un animal care speră. Şi

www.dacoromanica.ro

neoiobagului nostru,—oricât l-ar fi înşelat în speranţe legile votate,—la fiecare lege nouă îi reînvie speranţele, ceeace contribue la liniştirea spiritelor; şi lucrul acesta e atât de necesar într'un regim neoiobăgist, care—cum vom vedea mai jos—produce în chip firesc o stare de spirit excitată şi tulbure!

Altă însemnătate—şi cea mai mare pentru întocmirea noastră neoiobăgistă—a acestei hipertrofii legiuitoare, este tocmai că face imposibilă aplicarea legilor. In adevăr, legile noastre, dupăce că sânt multe, apoi—şi chiar din cauza asta—sânt nestudiate, făcute fără cunoaşterea condiţiilor locale. Deabea au sosit o serie de legi, cari n'au fost încă adâncite şi nu li s'a dat încă nici un început de executare, şi vin altele şi altele. Apoi, vine alt guvern, cu alte idei şi concepţii, şi încep să sosească alte legi, în contradicţie cu cele dintâi şi cari se bat cap în cap unele cu altele. In acest labirint de legi cu sute şi sute de articole şi aliniate, mintea cea mai ageră şi genială s'ar pierde şi chiar dacă ar avea tot interesul n'ar putea să le aplice; dar încă mintea administraţiei noastre, care nu e nici atât de ageră şi genială şi e condusă de un interes contrariu?

Dacă contradicţia profundă dintre starea reală de fapt şi cea formală de drept face, în principiu, imposibilă realizarea celei din urmă, hipertrofia legiferării adauge la imposibilitatea principială o imposibilitate tecnică, dacă putem să ne exprimăm astfel, o imposibilitate practică; şi bineînţeles, în aceeaş măsură în care împiedecă realizarea unei stări de drept, ajută la întărirea celei de fapt, rezultată din raporturile de fapt neoiobăgiste, din rapor-

www.dacoromanica.ro

turile de forţe reale. Fireşte, sânt mulţi oameni de bună credinţă cari, îngrijaţi de relaţiile anarhice şi nenorocite ce domnesc la sate, cred sincer că prin legi, printr'un surplus de legi, vor aduce remediarea acestui rău profund; decât, interesele de clasă şi mersul istoric real al lucrurilor se servesc adesea mai mult de naivitatea şi bunăcredinţa unora, decât de şiretenia şi reaua credinţă a altora.

Insfârşit, altă însemnătate socială a acestei manii legiferătoare este că dă un lustru de legalitate faptelor celor mai ilegale ale executorilor legii, în special ale administraţiei. Afară de unele ilegalităţi prea bătătoare la ochi, prea vădite şi cunoscute ca atari, toate celelalte apar contribuabilului român ca lucruri legale, deoarece el nu le poate controla. Indefinitiv, în acest noian de articole şi aliniate cine ştie dacă nu există şi unul, care să permită administratorului să facă ceeace face, oricât ar părea aceasta de ilegal, nedrept şi absurd? Pentru interesele administraţiei, cum vom vedea, această legiferare supraabundentă e de mare preţ.

Dupăce ne-am oprit atâta la fenomenul neaplicării legilor, să mai spunem câteva cuvinte şi despre administraţia noastră ca funcţie socială.

* * *

Administraţia e o funcţie a statului; ea supraveghează şi impune normele de vieaţă şi relaţiile legale. Nu ea creează aceste norme; ele sânt create de anume relaţii de fapt — în primul loc de organizaţia economică, de felul şi de relaţiile de producţie — şi consfinţite de-o anume stare de drept. Când, însă, din anume cauze istorico-sociale aceste norme nu există, — cum am văzut că e cazul în

www.dacoromanica.ro

vieaţa satelor noastre, — atunci bineînţeles că administraţia nu poate să le aplice. Administraţia în acest caz e lipsită de funcţia şi de vieaţa ei firească; prin forţa împrejurărilor ea trebue să ducă o vieaţă nenormală şi să îndeplinească funcţii lăturalnice, adică, înloc de a impune norme legale, să supravegheze păstrarea normelor reale, neoiobăgiste. Am văzut unde ar ajunge administratorul, care ar trage concluziile logice şi necesare din legea noastră fundamentală şi ar căuta s'o aplice în toate consecinţele ei. Dealtfel şi statul, trimiţând pe administrator la sat — în mod oficial pentru întroducerea şi supravegherea normelor legale de vieaţă — printr'o convenţie tacită, îi dă a înţelege ca să nu-şi prea ia rolul în serios, ci să fie băiat deştept şi cu tact şi să lucreze după împrejurări. După împrejurări, adică: după împrejurările reale dela ţară. după raporturile reale de forţă de acolo, după puterea economică şi politică a proprietarilor şi arendaşilor, după partidul din care fac parte, etc.

Ce voiţi dar să fi făcut şi biata administraţie? In virtutea legii superioare, care se cheamă lupta pentru conservarea vieţii, ea s'a dat cu cei tari şi mari, cu clasa dominantă neoiobagă; în serviciul acesteea şi-a pus puterea primită dela stat, şi astfel a dat neoiobăgiei o bază reală de putere, în locul celei legale care-i lipsea. Pe vremea aceea clasele dominante agrariene n'aveau nici o critică de făcut administraţiei noastre.

Incurând, însă, administraţia a băgat de seamă ce putere lăuntrică latentă i se dăduse, graţie împrejurărilor speciale ţării noastre. Ea nu este ca în alte ţări servitoarea ţării, a statului, a legii; şi puterea ei nu este mărginită prin lege, ci ea sin-

www.dacoromanica.ro

gură, prin puterea ei de fapt, suplineşte legea, şi înlocul acesteea dă sancţiune celei mai importante funcţii sociale: producerea bunurilor vieţii — bineînţeles întrucât e vorba de agricultură, căci, amintim încăodată, în acest studiu tratăm problema agrară. Statul dă administraţiei însărcinarea să lucreze *după împrejurări.* Dar cine să aprecieze aceste împrejurări? Tot administraţia. In felul acesta, deci, administraţia devine, întrucât priveşte satele, cea mai mare putere în stat. Şi când ea şi-a dat seama de aceasta, atunci, în virtutea legii biologice generale, că orice fiinţă caută să scoată din mediul ambiant cea mai mare sumă de foloase posibile, administraţia a început să-şi întrebuinţeze marea putere în propriul ei folos: a început să se emancipeze, să se constitue într'un corp autonom parazitar, să practice exploatarea pe propriul său compt, nu numai pe comptul claselor producătoare dominante. De atunci a şi început critica administraţiei din partea claselor noastre dominante, în special din partea agrarienilor noştri.

Se înţelege, în primele timpuri administraţia a pornit să-şi exerciteze puterea numai asupra claselor inferioare, supuse, muncitoare, — pe cari clasele dominante le crezuseră un domeniu propriu al lor, — exploatându-le nemilos. Curând, însă, a început să pună la biruri şi pe clasele privilegiate. Mai întâi cu oarecare rezervă, ţinând socoteală că trebue *să lucreze după împrejurări:* când întâlnea un personaj de seamă, membru în partidul dela putere, ferea în lături, dar în schimb proprietarii şi arendaşii cu mai puţină trecere la guvern, — mai ales cei din opoziţie şi mai cu seamă cei streini — plăteau pentru toţi. Dar cucât puterea

www.dacoromanica.ro

administrației creștea, cuatât pretențiile ei deveneau mai exagerate și cuatât concursul pe care-l dădea neoiobăgiei era și mai prost și mai scump. Și atunci protestările împotriva administrației — «rea și destrăbălată» — începură să devină mai energice.

Este adevărat că pe atunci clasele dominante agrare erau destul de puternice, ca să poată înfrunta administrația și chiar s'o nimicească. Dar se găseau într'o situație grea, fără deslegare posibilă, într'un cerc vițios: aceeaș administrație, din ce în ce mai nesuferită prin exigențele ei, rămânea totuși una din pietrele unghiulare ale edificiului neoiobăgist, grație căreea țăranul liberat fusese reîntors în iobăgie; și cucât neoiobagul acesta devenea mai recalcitrant și regimul întreg tot mai șubred — cum se va explica mai jos — cuatât trebuea o administrație din ce în ce mai puternică — și aceasta devenea la rândul ei din ce în ce mai incomodă.

Administrația se prefăcea, deci, zi cu zi, într'o clasă nouă, rivală, care pe deoparte susținea clasele dominante și pe de alta le disputa puterea, iară agrarienii împroșcau cu critice din ce în ce mai amare «acestă administrație rea, destrăbălată, coruptă, cum nu mai există în nici o țară civilizată din lume».

După sguduirea dela 1907, când odată cu temeliile neoiobăgiei se părea că s'au cutremurat și temeliile înseși ale țării, puterea administrației a sporit de necrezut. Milioane și milioane alocate la bugetul ei, mii și mii de noui funcționari, drepturi peste drepturi. Deacuma înainte ea tinde să devină o adevărată clasă dominantă, care crește peste capul clasei dominante producătoare și începe să o trateze nu ca egală, dar chiar ca infe-

www.dacoromanica.ro

rioară, începe să se amestece în afacerile ei, îi dictează cum să producă, ba chiar şi modul şi mărginile exploatării. Din acel moment clamoarea agrarienilor — a acelora cari văd ceva mai limpede şi mai departe decât alţii — nu mai cunoaşte mărgini; o clamoare dezolată, care durează încă, împotriva acelei *administraţii socialiste* (vorbă să fie!), care pune în primejdie finanţele statului prin sumele ce înghite, care dezorganizează producţia prin amestecul ei arbitrar, care provoacă o perturbare generală în relaţiile de clasă şi duce ţara la dezastru.

Nu-i vorbă, lăsând la o parte exagerările, multe din învinuiri sânt drepte şi temeinice. Dar agrarienii noştri uită sau se fac că uită, care e originea puterii acestei biurocraţii de stat şi acestei administraţii, pentru cine şi în folosul cui au fost ele făcute şi crescute; ei nu ştiu sau se fac a nu şti că biurocraţia şi administraţia aceasta sânt *ale tale dintru ale tale.*

Şi dacă administraţia a devenit nesuferită chiar pentru clasa dominantă producătoare, se poate închipui măcar cât de păgubitoare, rea, primejdioasă, ce năpastă a ajuns ea pentru ţărănime, pentru neoiobăgimea română? Relaţiile legale şi deci şi garanţiile legale de altădată, din vremea iobăgiei, oricât de neîndestulătoare erau şi ele, au fost desfiinţate; relaţiile şi garanţiile legale, foarte largi dealtfel, după legea cea nouă, la sate nu s'au realizat, nu există. A rămas, deci, numai starea reală şi brutală de fapt, care se aplică ţăranului, lăsată şi ea la aprecierea unei administraţii destrăbălate, fără scrupule, neînfrânată de lege şi de norme legale. Şi ceeace agravează încă starea asta

www.dacoromanica.ro

grozavă, e că ţăranul vine în contact mai ales cu administraţia cea inferioară — primarul, notarul, jandarmul rural — incultă, crudă, şi care are de răsbunat asupra ţăranului şi propria sa robie şi obidă. Neexistând norme legale de vieaţă, acţiunea administraţiei care le înlocueşte pe acestea, oricât ar fi de arbitrară, devine legală numai prin faptul că e făcută de un însărcinat al statului, de un om în uniformă.

Ţăranul sărac e dat pe mâna acestei administraţii, cu singura condiţie ca să fie pace la sate, ca neoiobăgia să funcţioneze în linişte. Şi în felul acesta orice opunere din partea ţăranului, orice crâcnire, oricât de justificată, e socotită ca opunere împotriva autorităţii, ca revoltă, şi ca atare reprimată cu străşnicie şi cruzime. Poate jandarmul, din propriul său interes, să facă orice act revoltător de ilegal, orice silnicie asupra persoanei ţăranului; e destul să spună că acesta se opunea autorităţii, că e un element tulburător — şi omul administraţiei este absolvit. Din multele cazuri de bătăi şi torturi săvârşite de jandarmii rurali şi cari uneori se isprăvesc cu moartea, sânt unele cari nu se mai pot ascunde, ies la iveală şi trebue judecate. Dar şi atunci judecata complezentă, după obiceiurile pământului, condamnă pe jandarm la două-trei luni puşcărie, pentrucă jandarmul, făcând moarte de om în beciurile primăriei, a făcut-o în exerciţiul funcţiunei şi o condamnare dreaptă ar da nas ţăranului şi ar ucide prestigiul autorităţii. Incât, din cele două robii ale ţăranului: econonică şi administrativă, n'ai putea spune care-i cea mai grea. Şi astfel dacă, pelângă motivele economice arătate, adăugim şi pe cele administrative, vom în-

www.dacoromanica.ro

ţelege şi mai bine dece nu poate fi vorba de înjghebarea unei gospodării normale ţărăneşti. Ţăranul român nu strânge, ci bea cea din urmă para, pentrucă tot nu el, ci oamenii administraţiei vor avea parte de economiile lui.

Ne spun istoricii că în vechime ţărănimea noastră nu putea să-şi întemeieze o familie şi o gospodărie trainică, pentrucă hoardele barbare ce se revărsau asupra ţării îi distrugeau gospodăria şi-i răpeau nevestele şi fetele. Dar istoricul imparţial de mâne va spune că, din câte invazii s'au revărsat asupra satelor noastre, cea mai grea a fost invazia jandarmului rural. De celelalte mai scăpa românul fugind în munţi, ascunzându-se în păduri, şi după trecerea puhoiului iară se'ntorcea acasă. «Apa trece pietrele rămân» zice o vorbă înţeleaptă depe vremurile acelea. Acuma, însă, de administraţia actuală n'ai unde să te ascunzi. Apa trece şi acuma, nu-i vorbă, dar jandarmul rămâne— şi încă cum!

Da, desigur, problema neaplicării legilor, caşi a anarhiei administrative dela noi, sânt foarte importante probleme teoretice şi formidabile probleme practice. Dar prin împărţirea ţării în şease căpitănate nu le vei rezolvi, dupăcum nu le vei rezolvi prin altă împărţire în plăşi, sau prin schimbarea de nume a subprefecţilor în administratori de plasă.

Inţelegerea şi deci rezolvirea acestor probleme trebue căutată în adâncimile vieţii noastre sociale şi în contradicţiile acestei vieţi: în neoiobăgia noastră, în felul şi în relaţiile de producţie ce o caracterizează, în contradicţia adâncă dintre capitalismul şi iobăgismul nostru, dintre şerbia de

www.dacoromanica.ro

fapt şi instituţiile occidentale de drept — şi în alte contradicţii sociale adânci, caşi în sentimentele şi moravurile sociale ce urmează din ele. Şi tot acolo trebue căutată înţelegerea şi rezolvirea celor mai multe din celelalte probleme ale vieţii noastre agrare.

* * *

Aşa, spre pildă, să luăm problema politică la ţară.

Că ţăranul e lipsit de orice drepturi, că drepturile electorale, aşa restrânse cum sânt, nu e lăsat să şi-le exercite în nici un fel, acestea sânt adevăruri cunoscute şi recunoscute de toţi oamenii şi de toate partidele. In privinţa asta — ca în multe dealtfel — e foarte caracteristic ceeace s'a petrecut după revoltele dela 1907. D. D. A. Sturdza, primul-ministru şi şeful partidului liberal, a declarat solemn, că după dezastrul întâmplat trebue să se prefacă, însfârşit, colegiul al treilea din minciună— vorba răposatului Costaforu — în realitate, trebue lăsată ţărănimea să-şi aleagă în voie reprezentanţii ei. D. Carp, şeful partidului conservator, declarase întotdeauna că colegiul al treilea e un miraj, e ceva ńeexistent. Insfârşit, d. Take Ionescu, şeful celui de al treilea partid de guvernământ, polemizând împotriva votului universal, se întreba: pentruce să mai alergăm după acesta, când n'am ştiut să realizăm nici sufragiul restrâns? Inainte de-a alerga după votul obştesc, zicea d-sa, ar fi mai bine să prefacem colegiul al treilea în realitate. Şi d-sa şi-a luat angajamentul ca venind la putere să săvârşească această minune.

Iată, deci, pe toţi şefii noştri de partide, aceia cari deţin puterea statului, declarând fără jenă că

www.dacoromanica.ro

de patruzeci şi mai bine de ani decând avem Constituţia, ţăranii n'au fost lăsaţi niciodată să se folosească de drepturile lor electorale atât de restrânse, niciodată n'au fost lăsaţi să-şi aleagă deputaţii, ci în locul lor alegea administraţia, iară colegiul al treilea a rămas pururea un colegiu-minciună. Nu e oare aceasta caracteristic în cel mai mare grad? Dar însfârşit, vorba românului, păcatul mărturisit e pe jumătate iertat; şi mai bine mai târziu decât niciodată.

Va să zică, d. Sturdza s'a obligat ca de astădată să lase pe ţărani să-şi aleagă reprezentanţii. Nimeni nu s'a îndoit de sinceritatea dorinţei d-lui Sturdza, nici de întreaga d-sale autoritate; şi eu personal nu mă îndoiesc nici acuma. Şi, totuşi, d. Sturdza a prezidat alegerile, şi poate niciodată administraţia nu votase atât de făţiş în locul ţăranilor sau prin ţărani. Alegerile s'au făcut de către administraţie şi nici un ţăran n'a fos ales de ţărănime. Ba, pardon: s'a ales un ţăran, unul singur la Iaşi, de către d. Stere, care după limbajul nostru politic avea acolo «situaţia».

De acest rezultat au rămas uimiţi chiar politicianii. «Nu mai înţeleg nimic, îmi spunea un tânăr şi simpatic poporanist; dece nu-i lasă măcar acuma pe bieţii ţărani să-şi exercite dreptul lor? Admiţând chiar — lucru imposibil — c'ar intra în Cameră 38 de ţărani intransigenţi şi cu idei subversive, ce ar putea să facă aceştia faţă cu ceilalţi 150 de deputaţi şi cu Senatul?» Şi de aceeaş părere cu poporanistul nostru, pecât ni s'a afirmat, era întreg guvernul. Şi totuşi nici un ţăran n'a fost ales. Dece? Dacă simpaticul poporanist a cetit cu atenţie cele ce preced, atunci o ştie; iară dacă tot

www.dacoromanica.ro

n'o ştie, îmi va permite să i-o mai spun odată, pentrucă adevărurile importante e bine să fie repetate oridecâteori.

Avem o vieaţă economică reală bazată pe iobăgie şi avem instituţii politico-sociale occidentale, liberalo-burgheze, cari se potrivesc cu cea dintâi ca nuca în perete, cari sânt chiar în complectă contrazicere cu ea, aşa încât a realiza la sate instituţiile occidentale, ar fi a pune în primejdie existenţa neoiobăgismului. Nu se poate să ţii pe ţăran în cele mai importante relaţii ale vieţii lui în iobăgie, iară pe de altă parte mai în fiecare an, în timpul alegerilor — căci sânt cam dese — săptămâni întregi, cât ţine campania electorală, să-i vorbeşti că el e cetăţean liber, e talpa ţării, e buricul pământului, e poporul suveran pe spinarea căruia se ţine tot edificiul social, etc. etc.. Nu se poate întinde aşa de mult coarda contradicţiei, căci *à la longue*... se rupe. După revoltele din 1888, ofiţerii cari le-au reprimat, însărcinaţi cu anchetarea lor, au dat vina în bunăparte pe agitaţia subversivă şi demagogică electorală [1]). Nu ştiu ce-au înţeles ofiţerii noştri prin termenii «subversiv» şi «demagogic»: un element de demagogie e necesarmente legat de orice agitaţie electorală; dar ceeace, desigur, nu vor fi înţeles anchetorii este, că în împrejurările reale din satele noastre orice agitaţie electorală, cât de legală, produce efectele unor agitaţii subversive. Deaceea după represiunea din 1907, în care ţăranii fuseseră trataţi întocmai ca robii Romei răsculaţi sub conducerea lui Spartacus, guvernul n'a îndrăznit să deschidă

[1]) V. M. Kogălniceanu: *Chestiunea ţărănească*, anexe.

www.dacoromanica.ro

la sate o campanie electorală, care presupune: agitaţia liberă, cuvântul liber şi chiar exagerările de limbaj libere. Drept vorbind, ar fi fost şi prea din cale afară. Deoparte «ororile inutile», iară de alta: ţăranul talpa ţării, buricul pământului, leul care trebue numai să se scuture ca să-i cadă lanţurile, poporul suveran dela care emană toate puterile statului (şi cea militară) şi alte mezeluri din limbajul electoral. I-a fost frică guvernului, şi din punctul său de vedere guvernamental a avut dreptate. Şi deaceea şi la 1907 tot administraţia a ales pe reprezentanţii ţărănimii, exceptând Iaşii, unde d. Stere a ales un ţăran... tot cu administraţia.

Şi iată dece îndrăznesc a face o proorocire d-lui Take Ionescu: nici d-sa nu va putea să-şi ţie angajamentul luat de a preface colegiul al treilea în realitate. Nu zic că nu va dori, zic că nu va putea. Şi nu va putea, pentrucă d-sa nu e social-democrat, ci conservator-democrat şi, deci, trebue să conserve temeliile edificiului nostru agrar, care e bazat pe neoiobăgie şi, ca om de stat şi conducător de guvern, trebue să le conserve chiar când nu i-ar plăcea personal. Or, alegeri libere pentru ţăran, cu tot cortejul de drepturi pe cari le implică — libertatea cuvântului, a asociaţiei, etc. — asta înseamnă a-l preface în cetăţean — chiar în limitele legii electorale de azi — adică a-l face om cu toate garanţiile legale ce decurg din Constituţia ţării; iară ţăranul-cetăţean — înseamnă că s'ar alege praf din toată neoiobăgia noastră.

Şi tot de aici se vede dece clasele noastre dominante şi oligarhia noastră politică n'au dat, nu dau şi nu vor da de bunăvoie votul universal. In privinţa aceasta sânt foarte interesante

www.dacoromanica.ro

o serie de articole apărute în *Ordinea*, care nu e numai conservatoare ci şi democrată, drept care admite votul universal, însă . . . pentru alţii. Sufragiul universal — zice în substanţă *Ordinea* — e bun pentru alte state europene, fie mai înaintate în cultură decât noi, cum e Franţa sau Germania, fie mai înapoeate decât noi, cum e Bulgaria sau Serbia; dar noi, în organizaţia noastră de stat, avem un ceva, un fel de *secret*, care ne face unica ţară unde votul universal nu se poate întroduce. Şi *Ordinea* umblă — cum zice rusul — alături şi împrejurul chestiei, căutând să-şi explice sieşi şi altora secretul acesta, dar nu-i dă de rost. Cred că acuma are să i se limpezească şi *Ordinei* secretul.

Da, se înţelege, gazeta conservator-democrată are dreptate, sântem o ţară unică şi excepţională, în care votul universal nu poate să devină o realitate, pentrucă sântem unica ţară europeană (Rusia şi Turcia sânt ţări mai ales asiatice), care la baza ei are încă şerbia, — mitijată, dar, totuşi, şerbie de fapt. Or, e absurd ca, pe deoparte, să conservi această şerbie, făcând din ea chiar baza *ordinei* de stat, — cum o face *Ordinea* în concordanţă cu titlul ei conservator, deşi nu-i dă mâna s'o spună, — iară pe de altă parte, să-i dai şerbului votul universal, egal şi direct. In acest caz, sau votul universal va desfiinţa şerbia, — *recte:* neoiobăgia, — sau aceasta din urmă fiind mai tare va preface şi votul universal într'o minciună. Această din urmă eventualitate oligarhia noastră n'ar putea-o primi cu neplăcere: o minciună socială mai mult — când, slavă Domnului, avem destule—nu supără deloc; şi unde pui că ne putem da aparenţa unui stat şi mai democratic decât Belgia? Decât, sufragiul universal

www.dacoromanica.ro

e cam greu de mânuit pentru a-l preface în minciună. Şi apoi întreaga noastră ordine de stat — nu cea *conservatoare*, ci cea *democrată*, occidentală — prin însăş contradicţia ei cu ordinea de fapt neoiobăgistă, îi face acesteea multe greutăţi şi, după-cum vom vedea mai jos, îi sapă chiar existenţa. Şi votul universal ar întări această ordine democratică, — fie chiar numai în oraşe la început, — şi ar adânci şi mai mult prăpastia existentă la sate între starea de drept şi starea de fapt; mai mult, el ar împinge la extrem toate anomaliile ce rezultă din dublul regim capitalisto-iobăgist de azi, grăbind astfel tocmai prăbuşirea acestui regim.

Este, deci, evident că niciodată clasele noastre dominante nu vor da de bunăvoie sufragiul universal. *Şi tocmai deaceea socialdemocraţia şi democraţia burgheză cea sinceră şi adevărată, având tot interesul în înlocuirea, nu în menţinerea regimului neoiobăgist, trebue să lupte cu toată energia pentru dobândirea votului universal.*

Cât despre *Ordinea*, dacă n'a priceput toate astea, e din cauză, cum ar zice *Faust*, că «două suflete trăesc în pieptul ei» — adecă un suflet conservator şi unul democrat şi «cari vor să se despartă unul de altul».

Dacă această despărţire ar deveni o realitate, dacă sufletul democrat s'ar despărţi definitiv de cel conservator, atunci şi *Ordinea* ar secunda lupta democraţiei române pentru dobândirea votului universal.

---

www.dacoromanica.ro

VI

REVOLTELE ŢĂRĂNEŞTI

Dintre urmările regimului nostr economico-social, una din cele mai triste sânt, desigur, revoltele ţărăneşti. In 1907 ele au înscris o pagină din cele mai tragice şi mai sângeroase în istoria ţării — şi istoria le va judeca. Istoria va judeca evenimentele dela 1907, va judeca vina fiecăruia şi va da fiecăruia după meritele lui. Asta e sigur. Lucrarea aceasta, însă, nu e istorică ci sociologică. Ea caută să se domirească asupra cauzelor adânci ale fenomenelor sociale din vieaţa noastră agrară şi, deci, neapărat şi asupra cauzelor adânci ale acestui fenomen tragic, care se cheamă revoltele ţărăneşti. Problema ce avem de rezolvat e tot atât de importantă ca judecata istoriei — în unele privinţe mai importantă încă.

Ceeace izbeşte şi trebue să izbească dela prima vedere pe oricine, care e cât de puţin familiarizat cu analiza fenomenelor sociale, e periodicitatea răscoalelor ţărăneşti. Răscoalele la noi au ceva comun cu crizele economice din societatea capitalistă, explicate de Karl Marx: ele au aproape

www.dacoromanica.ro

aceeaş periodicitate, izbucnesc cam la distanţa de zece ani şi devin tot mai violente, cu tendinţa, însă, de a scurta această distanţă, pentru a deveni cu vremea mai liniştite, dar cronice.

Şi nu trebue să ne mire această asemănare, dealtfel superficială şi aparentă. Aici caşi acolo e vorba de *crize sociale* cari se plămădesc în adâncul vieţii din antagonismele şi contradicţiile sociale şi cari la un moment dat trebue să izbucnească.

Insăş periodicitatea fenomenului ar fi trebuit să dea de gândit claselor noastre dominante şi guvernanţilor şi sociologilor noştri, că n'avem de a face cu un fenomen accidental. Dar clasele noastre dominante şi guvernanţii noştri nu sânt sociologi, iară sociologii noştri nici atâta, şi deaceea, la fiecare izbucnire a revoltelor, indignarea, uimirea, zăpăceala şi dezorientarea sânt la culme. Indignarea şi uimirea au fost nemărginite mai cu seamă la primele revolte, când lipseau încă precedentele.

Cum? revolte ţărăneşti la noi, *unde nimeni nu moare de foame*, unde ţăranii sânt proprietari cu toţii, unde n'avem proletariat? A, înţelegem în Apus, unde e atâta mizerie, unde e un proletariat puternic, — şi doar de asta e proletariat, ca să facă răscoale! — dar la noi? Aşa vorbeau conducătorii noştri. Şi drept vorbind, aveau oarecare cuvânt să fie uimiţi şi indignaţi.

In streinătate ţăranul, ţăranul mic proprietar — chiar când e stăpân pe un petec de pământ — e nu numai un element de ordine, dar un element conservator, reacţionar. Mica proprietate desvoltă într'însul pasiunea proprietăţii şi anume a celei individuale; iară orizontul strâmt în care îşi trece vieaţa, izolarea de lumea largă şi sgomotoasă, mo-

www.dacoromanica.ro

notonia unui traiu socialmente strâmt, dar fiziceşte sănătos, îi desvoltă aversiunea pentru orice inovaţie. Câte revoluţii n'au căzut în Occident, izbindu-se de rezistenţa încăpăţânată a ţăranului! Ţăranul mic proprietar a ajuns desperarea inovatorilor. Până şi socialdemocraţia germană, atât de puternică şi penetrantă, a desperat de acel *Bauernschädel* al ţăranului german, refractar la orice inovaţie şi la orice idee îndrăzneaţă. Şi la noi, dimpotrivă, acest balast al ordinei sociale se preface în element de răsturnare şi când îi vine la îndemână, ia ciomagul şi se năpusteşte să dărâme conacul boieresc!

De unde această anomalie nemai pomenită, cuatât mai stranie, cuatât mai uluitoare, cucât sântem unica ţară în Europa, afară de Rusia, care avem privilegiul trist al revoltelor ţărăneşti? — căci nu le au nici ţările occidentale superioare nouă în cultură, nici cele din Orient, ca Serbia şi Bulgaria, cari ne sânt inferioare.

Răspunsul dat din capul locului la această întrebare a fost: trebue să fie o mână streină la mijloc. Şi această mână streină a fost găsită în iconarii şi jugănarii ruşi. Răspunsul acesta, aşa ridicol cum era, a servit de minune claselor dominante agrare, pentrucă masca adevărata cauză şi pentrucă prezinta oarecare verosimilitate, având în vedere acţiunea Rusiei în Orientul Europei. Aşadar, jugănarul! Se părea că jugănarul muscal stârpind zburdălnicia vitelor, o comunica ţărănimii române. Se înţelege, n'o făcea din proprie iniţiativă, ci era trimis de ţar, ca să-i dea prilejul să se amestece în afacerile noastre interne.

Cum s'ar zice, Ţarul şi Jugănarul!

Ţarul şi jugănarul au făcut mulţi ani acest ser-

www.dacoromanica.ro

viciu benevol de a sluji de cauză şi explicare a răscoalelor. Ce n'ar fi dat guvernanţii noştri la 1907 ca să se găsească în ţară un singur jugănar! Dar ia-l de unde nu-i! Nu-i vorbă, s'ar fi putut interveni pe cale diplomatică să obţinem vre-o doui-trei, dar ar fi venit prea târziu, — *post festum*. Şi atunci, în desperare de cauză, au fost înlocuiţi prin socialişti, sindicalişti, potemkinişti — şi anarhistul dela Toulouse.

N'avem de gând să povestim istoria revoltelor dela 1907; ar fi totuşi păcat să lăsăm să dispară în neantul vremii un fapt aşa de caracteristic cum e acela cu anarhistul dela Toulouse. La şoferul francez al uneea din căpeteniile politice ale ţării s'a găsit o scrisoare dela Toulouse, în care se zicea că în primăvara anului 1907 au să se întâmple lucruri mari în ţara românească. De aici primul acord care s'a făcut între partide, că revoltele au fost provocate de nişte anarhişti din Toulouse... probabil prin telepatie. Firește, acordul acesta, ca toate acordurile dealtfel, a ţinut numai câteva zile. Pe urmă au venit instigatori fantastici, îmbrăcaţi în călugări, călăreţi mascaţi cari străbăteau satele agitând steaguri bizare; şi însfârşit d-nii Vasile Kogălniceanu şi Vălescu. Trebue să fim drepţi cu opinia noastră publică şi să recunoaştem că asemenea gogoşi copilăreşti n'a putut înghiţi nici ea.

Şi fiindcă în cele din urmă trebuea să se ivească măcar o parte de adevăr, aceasta a fost descoperită, însfârşit, de cercetătorii noştri şi înspecial de poporanişti şi admisă repede de opinia publică: pricina revoltelor este marea mizerie a ţăranului, nemiloasa lui exploatare.

www.dacoromanica.ro

Faptul în sine este exact, desigur, e în afară de orice îndoeală; dar ca o cauză explicătoare a revoltelor, el reprezintă un adevăr dublat de o greşeală sau o greşeală dublată de un adevăr, — şi greşelile de acest fel sânt cele mai grave, pentrucă într'însele elementul greşelei se strecoară sub învelişul adevărului. Mizeria e cauza revoltelor. Se înţelege,—întrucât revoltele se petrec pe fondul mizeriei, pentrucă o populaţie bine înţolită şi prosperă nu e nebună, doar, ca să distrugă acea stare de lucruri care-i produce prosperitatea. E deci evident că revoltele nu pot izbucni decât pe fondul mizeriei; dar mizeria în sine şi prin sine nu e o cauză activă de producere a revoltelor, ci dimpotrivă: mizeria ajunsă la un anumit grad — şi doar mizeria ţăranului nostru întrece orice grad— tâmpeşte mintea, adoarme sufletul, distruge energia şi spiritul de revoltă, duce la resemnare şi supunere oarbă—stare psihică diametral opusă aceleea care duce la revolte.

La acestă obiecţie sociologii noştri n'au găsit nici un răspuns valabil şi astfel răscoalele, ca fenomen sociologic, riscau să rămână neexplicate, când apăru remarcabila operă a d-lui Radu Rosetti: *Pentruce s'au răsculat ţăranii?*

Opera aceasta e la rândul ei un *unicum* şi o surpriză, dupăcum în general sântem o ţară a surprizelor. In toiul unei literaturi sociale foarte abundente dealtfel,—mai ales după 1907,—dar din care o parte caută să mascheze adevărul, iară alta plânge sincer, dar neputincios, suferinţele ţăranului, apare o carte scrisă de un boier de neam — şi de neam vechiu—care pune chestia pe adevăratul teren, îi caută explicaţia în relaţiile econo-

www.dacoromanica.ro

mico-sociale, în lupta de clase, silindu-se s'o lămurească istoriceşte şi economiceşte. Este adevărat că chestia agrară la noi a fost tratată în acelaş fel de socialişti, de mişcarea socialistă veche, încă de acum un sfert de veac. Şi multe lucruri pe cari le spune d. Rosetti au fost spuse de atunci, uneori cu mai multă pătrundere; dar acele au fost uitate chiar de foştii socialişti şi, afară de asta, celor spuse le lipsea acea bogată şi largă documentare istorică, prin care se deosebeşte remarcabila lucrare a d-lui Rosetti. Spiritul care pătrunde opera d-lui Rosetti e prea puţin al nostru. D. Rosetti şi în această operă rămâne boier de neam, însă un boier bun, drept, cuminte şi luminat, care deplânge lăcomia şi jaful boierimii vechi. Le deplânge însă ca om drept, dar şi ca boier luminat, căci de ar fi procedat boierimea la timp, cu dreptate şi cumineţenie, am fi avut acum şi o ţărănime bine situată şi o boierime puternică, aşacum sânt iunkerii prusaci. Idealul acesta al iunkerismului prusac nu ne încântă defel în cartea d-lui Rosetti, dar ne încântă faptul că d-sa caută să spună adevărul, şi cel istoric şi cel actual.

Pentru explicaţia fenomenului de care vorbim acuma, opera d-lui Rosetti are defecte însemnate. Primul e în legătură cu însăş calitatea d-sale de istoric, care-l face să dea prea mare importanţă faptelor istorice, trecutului istoric, în producerea revoltelor. Faptele istorice, din nenorocire—şi uneori şi din fericire—se uită uşor şi, deci, nu pot avea atâta putere încât să fie producătoare de revolte. Revolta pune în mişcare întreaga vieaţă pasională şi afectivă a omului, răscoleşte toate urile şi cruzimile, ceeace nu poate fi un produs al me-

www.dacoromanica.ro

moriei, ci-i trebue cauze imediate, actuale. Şi în Occident ţărănimea a fost cândva deposedată de pământul ei şi de drepturile ei medievale asupra lui—şi acolo nu vedem răscoale. E adevărat că la noi faptele sânt mai recente, datează numai de o jumătate de veac şi, deci, au mai multă influenţă asupra vieţii actuale; dar acea influenţă covârşitoare pe care le-o dă d. Rosetti, n'o au. Fireşte, d-sa se ocupă şi de fapte şi cauze actuale. Şi dacă şi în această parte a lucrării rămâne tot istoricul luminat, corect, imparţial, mărginindu-se la fapte şi cauze adevărate, nu închipuite, şi nu vorbeşte nici de ţar şi jugănar, nici de potemkinişti, nici de oameni mascaţi—greşeşte, însă, prin aceea că nu dă cauzelor actuale nici rândul, nici spaţiul cuvenit. Şi mai prezintă un defect, şi încă unul capital: nu procedează ştiinţificeşte, ca sociolog: din massa de cauze prime şi imediate nu caută—printr'o anume metodă ştiinţifică—să scoată cauzele generale ale fenomenului, legea însăş a producerii lui. Deaceea faptele şi cauzele sânt înşirate fără sistem, fără indicarea valorii lor relative; şi deaceea, iarăşi, cu toate calităţile acestei opere, ea nu ne dă răspunsul la întrebarea pe care d. Rosetti a pus-o ca titlu chiar al cărţii: «Pentruce s'au răsculat ţăranii?» Avem multe răspunsuri, — *răspunsul* nu-l avem.

Acest răspuns vom căuta să-l dăm noi, măcar în câteva cuvinte. Zicem «în câteva cuvinte», cu toată importanţa subiectului, pentrucă studiul acesta, scurt prin sine însuş, caută totuşi să cuprindă, măcar fragmentar şi necomplect, cât mai mult din problema agrară şi nu numai una din manifestările ei, oricât de importantă ar fi, dealtfel. Pentru

www.dacoromanica.ro

a da răspunsul cuvenit, vom întrebuința metoda comparativă, comparând țărănimea noastră, muncitorimea noastră agricolă, cu cea din Occident. Metoda aceasta a fost întrebuințată atât de des pentru întunecarea chestiei; — dece n'ar fi întrebuințată uneori și pentru luminarea ei?

Ne punem, deci, întrebarea: dece țărănimea noastră se răscoală împotriva marei proprietăți, iară cea occidentală nu? Răspunsul, după desvoltările de mai sus, e clar: pentrucă țăranii din Occident sânt mici proprietari de pământ, cari trăesc din pământul lor și au foarte puțin de împărțit cu marea proprietate[1]). Țăranul mic proprietar nici nu lucrează la proprietarul mare, nici nu este exploatat de dânsul; fiecare în parte e stăpân pe pământul său și își vede de treburile sale. Aceia cari, în adevăr, vin în contact cu marea proprietate și sânt exploatați de ea; aceia ale căror interese sânt antagonice, în adevăr, cu ale marei proprietăți, aceia sânt lucrătorii agricoli, proletariatul agrar. Deci, întrebarea pusă în prima ei formă — cum se pune deobiceiu la noi — e absurdă; ea trebue pusă altfel, și anume: cum se întâmplă că muncitorimea agrară din Occident,

[1]) Acolo unde s'a conservat meteiajul și relațiile de producție mai mult ori mai puțin asemănătoare cu ale noastre, acolo nu se produc revolte din cauză că această categorie de țărani e foarte mică în comparație cu restul țării, că acolo există o stare legală care ne lipsește, că revoltele acolo ar avea împotriva lor, nu numai statul și clasele dominante, dar pe însăș clasa puternică țărănească de mici proprietari de pământ, etc... Vezi desvoltările de mai jos. — Dealtfel, și acolo, când există relații de producție asemănătoare cu ale noastre, dacă și nu sânt revolte, neorândueli și conflicte turbulente, uneori sângeroase, sânt destule.

www.dacoromanica.ro

că proletariatul agrar de acolo — deşi proletarul e un revoluţionar prin natura lui, un revoluţionar înăscut, că să zicem aşa — cum se întâmplă că el nu face răscoale, pecând ţărănimea noastră, da? Şi pusă astfel, întrebarea e în adevăr plină de învăţăminte. Să vedem.

Proletarul, ca o categorie economică, nu e un accident — e un rezultat şi un produs firesc şi necesar caşi capitalistul. Dupăcum capitalismul s'a desvoltat în mod necesar şi organic, tot aşa şi clasele din societatea capitalistă, şi tot aşa şi relaţiunile dintre aceste clase şi moravurile şi legile — starea de drept care le consfinţeşte. E un tot care se ţine în mod organic. In mod necesar şi organic, munca în societatea capitalistă devine o marfă, care — ca orice marfă — se vinde după valoarea ei: cheltuelile de producere. Şi dacă muncitorul agricol capătă un preţ natural, egal cu valoarea mărfii lui — munca — iară administraţia moşiei se ţine de condiţii şi-i dă hrana cuvenită, etc., atunci salariatului agricol nici nu-i dă prin gând să aibă altă pretenţie. Izbucnirea unei jacherii a salariaţilor agricoli, — deobiceiu veniţi de aiurea, din altă provincie chiar, — cu scopul de a ruina instalaţiile şi a pune mâna pe pământ, e cu desăvârşire exclusă, ca o absurditate.

Dar iată că salariatul, proletarul agricol — ca şi alţi proletari — bagă de seamă sau i se explică precumcă preţul muncii lui conţine un *truc*; că peste valoarea muncii lui, peste preţul mărfii lui, el produce o valoare în plus, o plusvaloare, pe care şi-o aproprie capitalul; că exploatarea urmează să existe, sub altă formă, în societatea capitalistă şi că între capital şi muncă e un antagonism

www.dacoromanica.ro

neîmpăcat. Şi odată cu priceperea răului în toată întinderea lui, odată cu priceperea *problemei sociale în societatea capitalistă*, proletarul începe să priceapă şi deslegarea acestei probleme, soluţia ei: *trecerea în stăpânirea naţiunii a capitalului productiv*—a tuturor instrumentelor de producere: pământ, mine, fabrici, uzine, etc. — *naţionalizarea sau socializarea lor*. Şi când proletarul agricol pricepe toate acestea, el devine socialist, socialdemocrat, şi ca atare, revoluţionar în adevăratul şi profundul înţeles al cuvântului; revoluţionar, nu prin mijloacele violente, — acestea se pot întrebuinţa *mai ales* pentru scopuri profund reacţionare, dupăcum în scopurile cele mai revoluţionare se pot întrebuinţa mijloace extrem de paşnice şi legale, — ci revoluţionar prin scopul care-i devine ţinta vieţii: transformarea societăţii pe alte baze economico-sociale, menite să însemne o eră nouă în desvoltarea omenirii.

Ei bine, proletarul acesta revoluţionar va deveni el oare un revoltat şi va porni el oare jacheria împotriva marei proprietăţi teriene? Şi mai puţin decât proletarul ignorant şi inconştient. Căci, mai întâi, ce l-ar îndemna la aceasta? Ura şi resentimentele împotriva capitalistului proprietar al moşiei? Dar proletarul conştient, socialdemocrat — şi întruatâta revoluţionar — n'are de împărţit în definitiv cu capitalistul, ci cu capitalul. Antagonismul e între capital şi muncă. Acela care exploatează este capitalul, — aproape impersonal, — şi *el* trebue transformat din *individual* în social. Persoana capitalistului e cu totul indiferentă: nu va fi unul, va fi altul.

Atunci poate proletarul agricol socialist va porni în jacherie pentru a pune mâna pe pământ

www.dacoromanica.ro

şi a-l împărţi între proletarii agricoli, obiectivul mai ales al jacheriei? Dar lasă că, în calitate de lucrător mai inteligent, el pricepe toată imposibilitatea materială de-aş ajunge scopul, având în vedere puterile imense ce s'ar opune, — între cari, pelângă uriaşa forţă organizată a statului, ar fi şi toţi proprietarii de pământ, deci şi ţărănimea proprietară, — dar, afară de asta, în ţările civilizate o asemenea împărţire e şi o absurditate şi o imposibilitate tecnică: cum o să împarţi o moşie modernă? Să ia fiecare câte o bucăţică de instalaţie, de maşină perfecţionată, de construcţie, de irigaţie? Dar presupunând imposibilul şi absurdul, presupunând că proletariatul agricol ar reuşi să pună mâna pe moşii şi să le împartă, care ar fi rezultatul? S'ar înmulţi considerabil proprietarii individuali şi individualişti, micşorându-se proletariatul; s'ar mări simţul şi puterea de rezistenţă a proprietăţii individuale, micşorându-se tot pe atâta simţul şi puterea proletariatului socialist şi puterea clasei proletare. In caz, deci, de reuşită a jacheriei, rezultatul ar fi profund burghez, reacţionar şi antisocialdemocrat, — nu revoluţionar.

Aşacă, oricum ai privi lucrurile, răscoala este o imposibilitate în Occident şi, deaceea, pentru ţările capitaliste era jacheriilor a dispărut pentru totdeauna, — e o tristă reminiscenţă.

Dar la noi?

Antagonismul dintre capital şi muncă există şi la noi, există întrucâtva şi la sate, întrucât în anume timpuri ţăranul lucrează ca salariat, îşi vinde munca pe bani. Insă, ca în toate ţările mai puţin desvoltate capitalisticeşte, antagonismul acesta e mult mai *personal*, e un antagonism direct între

www.dacoromanica.ro

stăpân şi slugă. Va să zică noi, cu toată înapoerea noastră, nu numai că avem antagonisme capitaliste, dar le avem încă şi mai înrăutăţite.

Insă, noi mai avem şi alte antagonisme, acele cari decurg din semiiobăgia noastră. Ţăranul nu e salariat decât în mod excepţional, căci în fond el e semiiobag. Lupta de interese, antagonismele profunde şi nenumărate ce decurg din această semiiobăgie, cetitorul poate să şi le înfăţişeze comparând contractul salariatului occidental, care intră să muncească cu salarul de atâta, cu contractul agricol semiiobag al nostru, acest talmud al exploatării neoiobage, cu obligaţiile lui întortochiate, cu ruşfeturile lui, cu articolele lui nenumărate, cari conţin, fiecare în parte, câte o cursă, şi constituesc un izvor de răstălmăciri şi neînţelegeri fără sfârşit. Făcând această comparaţie, cetitorul va vedea clar ca lumina zilei cu cât sânt mai multe, mai variate, mai adânci, antagonismele şi vrăjmăşiile semiiobăgiei noastre faţă de ale salariatului agrar occidental. Dar nu e numai atât. Semiiobagul nostru este, chipurile, şi mic proprietar. Şi de aici altă serie de antagonisme şi vrăjmăşii, pe cari proletarul occidental nici nu le visează. Să se gândească numai cetitorul la acest ţăran, care în timpul cel mai prielnic munceşte pământul proprietarului, pecând al său stă nelucrat, să se gândească la ce se petrece în sufletul acestui ţăran. Şi să se mai gândească cetitorul la toate acele conflicte de vecinătate, la închiderea şi chiar împuşcarea vitelor ţăranului intrate pe pământul boieresc, la confiscarea apei de adăpat, la conflictele pentru păşune, etc., şi-şi va da seama ce sentimente de ură şi răsbunare plămădesc toate aceste

www.dacoromanica.ro

conflicte, necunoscute în Apus,—şi se va pătrunde de adânca pricepere a oamenilor noştri de stat, cari ziceau: «înţelegem răscoale în Occident, unde există proletariat agricol, dar nu la noi, unde ţăranii sânt proprietari şi unde nimeni nu moare de foame».

Avem, deci, conflicte cari provin din regimul capitalist şi conflicte cari provin din regimul semiiobăgist. Dar mai avem şi o a treea serie de conflicte: cele cu caracter de-adreptul iobăgist. Am vorbit pe larg de dispoziţia legii din 1872, care prevede ca ţăranul care *va dosi* dela muncă să fie adus legat la stăpân, şi care mai prevede şi pedepse pentru aceia cari i-ar da de muncă — adică exact tratamentul depe timpul sclavajului negrilor din America. Şi am arătat cum această dispoziţie, atenuată apoi — în formă — prin legea din 1882, în practică a rămas în vigoare sub toate legiuirile ce-au urmat. Este, iarăşi, uşor de priceput ce sentimente pot însufleţi pe ţăranul adus legat de jandarm şi pus să muncească sub gârbaciul logofeţilor.

Iată, deci, *simultan* trei soiuri de antagonisme, atât de absurde şi atât de adânci.

Ei bine, s'ar părea că nu e deajuns, căci mai avem şi un al patrulea soiu de antagonisme, — în unele privinţe cele mai importante — cari provin din regimul nostru special, regimul neoiobăgist, amestecul capitalist-iobăgist, pe care l-am văzut în ce constă.

S'a zis de multe ori — şi cu mult drept cuvânt— că una din cauzele revoltelor noastre e că ţăranului i-a intrat în cap că tot pământul e al lui, că el are drept asupra pământului boierului. Cauza acestui fenomen, spun agrarienii noştri, e sistemul

www.dacoromanica.ro

nenorocit inaugurat la noi de a împărți mereu țăranilor pământurile statului: în felul acesta li s'a băgat în cap că ei au un drept asupra pământului în general. E, desigur, un grăunte de adevăr în aserțiunea asta, însă numai un grăunte. D. Radu Rosetti vede mai adânc, d-sa explică această credință a țăranului istoricește: țăranul a fost deposedat de pământul asupra căruia de sute de ani avea drept și deaceea, firește, își pretinde dreptul său cel vechiu. Dar nici explicația d-lui Rosetti nu cuprinde decât o parte de adevăr, căci, dupăcum am zis, reminiscențele istorice sânt prea slabe ca să producă ele singure o revoltă sufletească atât de adâncă, aprinsă și activă, încât să se manifesteze prin răscoale.

Nu, cauza acestei credințe înrădăcinate și puternice, nu e atâta în trecutul istoric, cât în relațiile de producție prezente, în relațiile zilnice cari hotărăsc întreaga viață sufletească a țăranului, și voința și sentimentul și intelectul lui. Dacă țăranul ar fi om cult și ar cunoaște istoria economică a omenirii, el ar ține regimului nostru economic neoiobăgist cam următorul logos: «de fapt d-ta mă lipești pământului căși pe vremea iobăgiei, îmi impui relații de dijmă căși atunci, un contract agricol cu condiții și relații asemănătoare cu cele de atunci și, deci, am și eu un drept asupra pământului căși atunci. Odată ce sânt de fapt lipit pământului, trebue să am anumite drepturi asupra pământului de care sânt lipit. Așa a fost oricând și oriunde au existat raporturi de producție similare. Ce fel de treabă e asta? Când e vorba de exploatarea mea, îmi aplici regimul iobăgist, iară când e vorba de drepturile mele asupra pământului, cari decurg de aici, îmi

www.dacoromanica.ro

invoci regimul quiritar şi regimul capitalisto-burghez. Apoi ce fel de dreptate e asta? O fi dreptate boierească poate, că ţărănească nu e». Şi desigur, vorbind astfel, ţăranul ar avea sfânta dreptate. Proprietarul, însă, răspunde scurt şi desluşit: «am cumpărat moşia de veci, cu anume drepturi asupra ei, deci fac cu ea ce vreau. Lucrez singur moşia, dacă vreau, o închiriez, dacă vreau şi cui vreau. Ce ai d-ta cu proprietatea mea?». Şi are şi el dreptate din punctul său de vedere. El a cumpărat, doară, şi stăpâneşte moşia pe baza dreptului de proprietate capitalisto-burgheză, care e baza însăş a întocmirii noastre de stat modern; şi acest stat îi garantează stăpânirea pe *această* bază de proprietate, nu pe baza feudală, — că altfel nu dădea pe moşie preţul pe care l-a dat.

Aceste conflicte de interese se văd şi mai bine în chestia păşunelor. In Occident nici vorbă nu poate fi de vr'o pretenţie a ţăranului asupra pământului de păşunat: proletarul agricol n'are ce face cu el, iară micul proprietar nici nu se gândeşte că s'ar putea atinge de lucrul proprietarului mare, dupăcum acesta nu se gândeşte să se atingă de al proprietarului mic — dreptul de proprietate al fiecăruia fiind strict şi hotărît limitat. Am văzut, însă, că în regimul nostru neoiobag există şi monstruozitatea asta că ţăranul, chiar când nu mai are deloc pământ, chiar când e proletar, tot el şi numai el trebue să aibă vitele necesare spre a lucra pământul marei proprietăţi; dar de aici în mod logic urmează pretenţia justificată a ţăranului, de a avea dreptul de servitute asupra pământului de păşunat al marei proprietăţi. Ţăranul cult din exemplul nostru ar putea, cu oca-

www.dacoromanica.ro

zia asta, să ţină şi următorul logos regimului nostru neoiobag: «îmi pui în spinare imensa greutate şi grijă a creşterei, întreţinerei şi pazei vitelor, de cari eu nu am nici o nevoie, neavând pământ şi chiar dacă am un petec, tot pământul marei proprietăţi trebue să lucrez în primul loc cu ele. Vitele nu-mi sânt, deci, necesare mie, care am numai greutăţile lor, ci marei proprietăţi; se cuvine, deci, ca să am dreptul de servitute asupra păşunelor acestei proprietăţi, că doar n'am să hrănesc vitele cu aer. Asta e şi drept şi logic şi istoriceşte aşa a şi fost totdeauna când au existat relaţii similare». Proprietarul însă răspunde: «am cumpărat moşia ca proprietar şi statul îmi garantează această proprietate. Dar ce fel de proprietar aş fi dacă ţăranii ar avea dreptul, unii la pământ de arătură, alţii la pământ de păşune, şi a. m. d.? Aş fi un proprietar de carnaval». Şi astfel şi unul şi altul are dreptate din punctul său de vedere, *pentrucă fiecare se bazează, în judecata şi în apărarea intereselor sale, pe un alt regim economic* [1]). Ei nu invoacă, deci, fantazii avocăţeşti, ci realităţi economice, pentrucă aceste două regimuri coexistă în adevăr în organismul nostru social. *Dar antagonismele de clasă, şi sentimentele de ură şi vrăjmăşie ce rezultă din ele, niciodată nu sânt atât de puternice ca atunci când cei în luptă cred, fiecare în parte, că au perfectă dreptate, bazând-o pe realităţi economico-sociale.*

Şi cât de puternice sânt aceste antagonisme şi

[1]) Se înţelege că ţăranii nu vorbesc atât de deslușit şi logic ca în exemplul nostru. Dar toate acestea ei le simt adânc — fie şi instinctiv — şi le pricep — fie şi nedeslușit. Şi de aici izvorăsc nenumărate antagonisme între proprietar şi ţăran.

www.dacoromanica.ro

sentimente de vrăjmăşie, se vede bine tocmai în timpul răscoalelor. Atunci ţăranul, exasperat de atâta nedreptate, nu mai cere nici pământ în dijmă, nici dreptul de servitute asupra păşunelor, ci caută să pună mâna pe pământ, pur şi simplu, îndemnat la aceasta şi de exasperarea sentimentului de dreptate veşnic rănit, şi de împărţirea periodică a pământului de către stat, şi de reminiscenţele istorice.

Iară statul şi proprietarii răspund cu gloanţe.

Iată, deci, acele cauze adânci cari fac *posibile* revoltele ţărăneşti: sânt contradicţiile economice, anomaliile sociale, antagonismele grămădite în regimul nostru agrar.

Dar dacă acestea sânt cauzele cari creează atmosfera prielnică revoltelor, sânt altele cari o fac şi mai încărcată şi cari prefac revoltele din *posibile* în *foarte probabile.* Aceste cauze rezidă în *lipsa de sancţiune a celor de mai sus.*

Am vorbit de marea putere şi stabilitate ce dă unor organizaţii sociale, unor întocmiri de fapt, unor relaţii de producţie economică, sancţiunea lor prin lege, morală publică, religie, de cari întotdeauna clasele dominante s'au servit în acest senz. Această sancţiune poate avea un caracter progresiv sau retrograd, dupăcum va fi şi întocmirea pe care o consfinţeşte. Dar nu vorbim de caracterul social al acestei sancţiuni, ci de enorma ei putere. Ea e atât de mare, încât poate preface oamenii în eroi ce dispreţuesc moartea, dar poate şi să-i degradeze, să-i pervertească, să-i degenereze pânăce să-şi piardă şi simţul animal de conservare. Se ştie, de pildă, cum la popoarele barbare robii ajung să se fălească cu robia lor, să-şi iubească lanţurile, iară după moartea regelui sânt arşi de vii, ca să-şi ser-

www.dacoromanica.ro

vească stăpânul şi pe lumea cealaltă — şi s'ar crede dezonoraţi dacă n'ar fi arşi.

Or, această mare putere socială — sancţiunea legală, morală, religioasă — n'o are regimul nostru agrar neoiobag. Cum am văzut, el n'are şi nu poate să aibă sancţiunea legală. *Ţăranului nu i s'a inoculat simţul legii şi legalităţii, ci dimpotrivă i se inoculează zi cu zi, pas cu pas, simţul ilegalităţii şi fărădelegii.* El e lipsit de protecţia legii, trăeşte în afară de ea, — ca în vremurile primitive, — e redus la propriile lui forţe, trebue să se apere cum poate. Şi deaceea, când îi vine la îndemână, apucă şi el ciomagul. Noi am văzut mai sus că această domnie a ilegalităţii atârnă de adânci cauze sociale. Din aceleaşi cauze îi lipseşte regimului nostru economic şi sancţiunea moravurilor şi moralei publice. Asta nu înseamnă că la ţară nu există anume moravuri şi o anume morală publică; se înţelege că există, — dar nu sânt favorabile ci defavorabile regimului nostru economic. Astfel, d. R. Rosetti, un excelent cunoscător al satului, zice că acolo ori ce rău făcut boierului sau arendaşului e absolvit de mai înainte, e socotit ca o faptă morală. Se înţelege că proprietarul şi arendaşul plătesc ţăranului cu vârf şi îndesat, şi orice rău făcut ţăranului îl socotesc ca un bine. E o morală şi relaţii de morală *à rebours*. Şi tot aşa, şi din aceleaşi cauze, îi lipseşte regimului nostru agrar sancţiunea religioasă.

Incât, ţăranul român îndură regimul agrar neoiobag, cu toate urmările lui, nu pentrucă-l socoteşte drept, după lege; nu pentrucă-l socoteşte moral, după omenie; nu pentrucă socoteşte că însuş Dumnezeu îl vrea aşa; nu, el rabdă regimul neoiobag, — aşacum un popor cucerit rabdă do-

www.dacoromanica.ro

minaţia cuceritorului strein — cât timp n'are încotro. Şi când are încotro, sau crede că are, — atunci apucă ciomagul.

• Această lipsă de sancţiune legală, morală, religioasă, a regimului nostru agrar e de cea mai mare importanţă în producerea revoltelor. Şi totuşi, e probabil că revoltele nu s'ar produce dacă, în afară de cauzele numeroase, puternice şi adânci, înşirate mai sus, n'ar mai exista încă şi... instigatori şi instigaţii.

Da, desigur: instigatori şi instigaţii!

Am arătat mai sus cât de puţin favorabilă e vieaţa sătească pentru orice inovaţii, schimbări, revoluţii, revolte, pe cari neagra mizerie a ţărănimii le face şi mai puţin probabile fără instigatori şi instigaţii. Guvernanţii noştri aveau, deci, perfectă dreptate când, la orice izbucnire de revolte, căutau instigatori; numai atâta că n-au ştiut unde să-i caute. Există, în adevăr, instigatori sau un instigator mare şi puternic, cu o organizare întinsă în toată ţara, cu ramificaţii în fiecare sat, cu agenţi aproape în fiecare colibă ţărănească; un instigator altfel puternic decât aceia pe cari îi căutau guvernanţii: este însuş statul cu întreaga lui organizaţie de stat modern burghezo-democrat, este statul care prin organele lui, prin organizaţiile lui democratice, face aceste instigaţii.

Şi ca dovadă luăm unul din cele mai importante organe şi organizaţii de stat: armata noastră. Să nu creadă cetitorii că vrem să facem glume şi paradoxe. Acestea ar fi de rău gust — ca să nu zicem o vorbă mai aspră — când ne aflăm la capitolul revoltelor ţărăneşti şi mai ales după 1907. Lucrarea aceasta caută, în mod obiectiv şi cinstit,

www.dacoromanica.ro

să descop re şi să spună tot adevărul. Glumele le las oamenilor mai glumeţi decât mine şi pretextelor mai puţin triste.

Armata noastră, după principiul ei, e o instituţie eminamente democratică; nu socialdemocratică — ceeace ar presupune miliţiile şi înarmarea poporului — ci burghezo-democratică. Mai întâi e democratic principiul obligativităţii serviciului pentru toţi deopotrivă. Nu e vorba nici de o armată de mercenari, nici de o armată de privilegiaţi, ca în evul mediu. E adevărat că în armata noastră există încă un privilegiu — micşorarea termenului de serviciu — dar acesta e un privilegiu al culturii, un privilegiu burghezo-democratic şi el. Bacalaureatul fiu de ţăran face serviciul redus, pecând bogătaşul nebacalaureat face trei ani.

Şi iată-l pe flăcăul din sat, luat din mediul său strâmt şi tâmpitor şi adus în cazarmă. Aici, înaintea ochiului lui sufletesc se desfăşoară o întreagă vieaţă nouă. Mai întâi, deosebirea enormă care există în genere între vieaţa de sat şi cea de oraş, deosebire accentuată încă la noi prin relaţiile sociale, prin faptul că în oraş s'au realizat, în parte cel puţin, instituţiile occidentale capitalisto-burgheze, pecând la ţară au rămas cele iobage. In cazarmă flăcăul nostru începe să înveţe carte; el capătă cisme şi manta, pecând acasă umbla desculţ şi gol; în fiecare dimineaţă i se dă ceaiu, în fiecare zi o fiertură de carne — ceeace n'au la ţară nici fruntaşii satului. La vieaţa nouă ce se desfăşoară înaintea soldatului ia şi el parte. El e concentrat ca să păzească ordinea, ba împotriva manifestaţiilor boierilor din opoziţie, ba împotriva studenţilor naţionalişti, ba împotriva lucrătorilor sindicalişti. Atâtea

www.dacoromanica.ro

lucruri nouă, plinede un nou înţeles, cari revoluţionează capul şi sufletul ţăranului! Dacă e deştept, flăcăul ajunge sergent şi sergentmajor. Atunci începe să trăească o vieaţă de adevărat boier. E superior acuma şi, la rândul lui, are robi la dispoziţie, cu cari — în treacăt fie zis — se poartă mult mai rău şi mai crud decât superiorii, cei mari, ofiţerii — iarăşi povestea propriilor umiliri de răsbunat. Ca superior are sub ordinele sale şi pe boieri, pe bacalaureaţi, cari, pentru a se sustrage obligaţiilor grele ale serviciului, îi intră în voie prin daruri şi-l poftesc la petreceri de tot felul. Caşi boierii bacalaureaţi, el are amante în Dealul Spirii, ceteşte gazete, se ocupă de politică, trăeşte vieaţa oraşului cu tot binele şi răul ei: cu partea ei luminătoare, cultivătoare, deschizătoare de orizonturi nouă şi largi, dar şi cu toate stricăciunile ei.

Şi după trei ani de asemenea învăţătură, iată-l întors în sat. Ce va deveni el acolo? Uneori, dacă anume împrejurări îi sânt favorabile, intră în rândurile burghezimii săteşti şi în acest caz rolul lui în revoltele ţărăneşti îl vom vedea mai jos. Aceasta, însă, e o excepţie. Deobiceiu el se face plugar ca orice alt ţăran, adică devine iară neoiobag. Dar acum nu mai este naivul şi neştiutorul deprins cu toate mizeriile satului. Nu, el e alt om. A fost relativ bine îmbrăcat, bine hrănit, a avut galoane strălucitoare şi a avut robi sub stăpânirea lui; a muştruluit până şi pe boierii bacalaureaţi şi a făcut berbantlâcuri împreună cu ciocoii. Cum va putea el acum să muncească o vieaţă întreagă, gol şi flămând, sub arapnicul feciorului boieresc şi jandarmului rural? Şi *nota bene*, el e un om mai cult, a cetit gazete şi le ceteşte şi acum la primărie, pri-

www.dacoromanica.ro

cepe ceva din legi şi din marea ilegalitate dela ţară; simte mai clar toate anomaliile profunde din vieaţa satelor şi contrazicerea dintre instituţiile occidentale şi regimul neoiobag, — şi mai ştie şi să mânuească armele şi să comande în luptă.

E, deci, clar ca lumina zilii că acest fost sergent va deveni un revoltat, un revoltat sistematic, un conducător şi tălmăcitor al nemulţumirilor surde şi inconştiente ale ţărinimii. Şi cu toate astea, cum s'au mirat guvernanţii—şi cu ce mirare sinceră!—când la 1907 în capul revoltaţilor s'au găsit şefi de garnizoană şi în special foşti sergenţi din armată. Mare mirare!

Se înţelege că ceeace e adevărat pentru sergenţi, e adevărat — deşi într'o măsură mai mică — şi pentru caporali şi pentru simplii soldaţi. Pentru toţi, cei trei ani de şcoală dela cazarmă devin apoi, în vieaţa satului neoiobag, o şcoală de revoltă.

Se va zice, poate, că exagerăm această influenţă răzvrătitoare a cazărmii, deoarece într'însa soldatul tot vieaţa de rob neoiobag o duce. E adevărat că vieaţa neoiobagă dela sat se resfrânge şi în vieaţa de cazarmă, unde se petrec ilegalităţi, nedreptăţi, bătăi şi torturi, unde se cheltuesc fondurile alocate pentru hrana soldatului cu argintăria pentru masa ofiţerilor, etc. etc. O ştiu. Şi tocmai aceasta micşorează influenţa cultivătoare şi revoltistă a cazărmii; n'o distruge însă, ci o micşorează numai. Dacă n'ar fi această resfrângere a neoiobăgiei în vieaţa militară, dacă în cazarmă *ar domni legea*, atunci între vieaţa din cazarmă şi cea din sat ar fi o prăpastie atât de mare, încât de mult s'ar fi prăbuşit într'însa neoiobăgia noastră. Dar şi aşa cum este, vieaţa militară e un factor răzvrătitor de cea mai mare putere.

www.dacoromanica.ro

Fundatorii statului nostru modern au simţit foarte bine prăpastia ce s'a creat în ţară la noi între instituţiile occidentale, mai mult ori mai puţin realizate în oraşe, şi vieaţa dela sat, rămasă în bună parte iobagă; au simţit foarte bine că în mod real aceste două feluri de vieaţă nu pot să coexiste fără coliziuni grave şi deaceea le-au izolat una de alta, au ridicat între ele un zid chinezesc. Şi, iată că statul el însuş *e nevoit* prin instituţia democrato-occidentală a armatei să aducă în oraşe *întreaga populaţie bărbătească a satelor*, pregătind astfel el însuş acele coliziuni grave! *O contrazicere necesară şi fatală, care decurge din alte profunde contraziceri ale vieţii şi organizaţiei noastre sociale.*

Să luăm acuma ca pildă o altă instituţie democratică şi anume presa, — presa liberă, aşa numita a patra putere în stat. Influenţa presei asupra pregătirii şi producerii revoltelor e îndeobşte cunoscută şi afirmată, dar deobiceiu se înţeleşte presa ultrademocratică sau socialistă; chiar şi un om cu vederi relativ atât de clare, cum e d. R. Rosetti, inzistă în mod cu totul deosebit asupra influenţei ideilor şi presei socialiste sau ultrademocratice în producerea revoltelor. Se înţelege că această influenţă există. Decât, ea nu e ceva specific presei socialiste, ci presei în general ca atare; ba chiar presa socialistă are mai puţină influenţă în această direcţie decât cea liberală sau conservatoare.

Să ne explicăm. Las la o parte că presa socialdemocratică şi socialdemocraţia română în genere, întotdeauna au căutat să explice poporului muncitor, că în ţară la noi calea revoltelor nu poate să ducă la îmbunătăţirea stării lui nenorocite, ci, dimpotrivă, l-ar duce la o robie şi mai grea. Dar evi-

www.dacoromanica.ro

dent că nu fiecare broşură şi nu fiecare număr al gazetei socialiste va repeta aceste sfaturi, şi, deci, presa socialistă şi cea ultrademocratică trebue să aibă cu totul altă influenţă. Fie.

Dar întreb: presa cea mai ultraextremă ce lucru revoluţionar poate să-i spună ţaranului şi pe care acesta să nu-l ştie? Ii va spune că originea proprietăţii mari la noi e foarte puţin ortodoxă şi că la baza ei este răpirea şi înşelăciunea? Dar şi d. R. Rosetti—care afirmă aceasta şi o dovedeşte cu date istorice — şi împreună cu d-sa toţi aceia cari cunosc ţărănimea, din orice partid ar fi ei, ştiu că idea aceasta e înrădăcinată în conştiinţa ţăranilor. Va spune presa socialistă şi chiar cea revoluţionară, că pământul trebue să fie al aceluia care îl munceşte, că proprietarul şi arendaşul sânt paraziţi cari trăesc din munca ţăranului, că legile sânt făcute în scopul de a robi poporul muncitor? Dar, iarăşi, şi d. Rosetti şi toţi aceia, dar absolut toţi, cari cunosc ţărănimea, ştiu că ea crede toate acestea fără să i se mai spună, că au fost anume condiţii istorice cari i-au băgat în cap ideile acestea, că în mintea şi în sufletul ţăranului trăesc idei şi sentimente, cari întrec cu mult tot ce-ar putea să-i spună cel mai extrem socialdemocrat sau ultrademocrat.

Ceeace reţine dela revoltă pe ţărănimea noastră nu sânt ideile, tradiţiile, nu e respectul proprietăţii, respectul legii, etc. — toate acestea, dupăcum dovedeşte analiza istorică a d-lui R. Rosetti şi analiza economico-sociologică din studiul acesta, ţărănimea n'are de unde să le aibă—ci este frica şi forţa organizată a statului; relaţiuni, deci, de forţă brutală, nu de idei şi convingeri. Or, în presa socialistă ţăranul va ceti, — afară de idei şi cuvinte, cari ar putea

www.dacoromanica.ro

să aibă o influenţă răsvrătitoare şi pe cari le ştie el singur destul de bine,—va ceti că muncitorimea dela oraşe e obijduită caşi cea dela ţară, că socialiştii sânt persecutaţi, că întrunirile lor sânt oprite, că propagandiştii lor sânt arestaţi, maltrataţi, trimişi la urma lor, -- şi atâtea altele pe cari le ştim cu toţii. Bineînţeles că pentru ţărani toate astea nu vor fi un imbold la revoltă, dimpotrivă.

In schimb, să vedem care va fi influenţa presei partidelor noastre politice, ba chiar a presei oficioase, care nu numai că nu e oprită la sate, dar, după obiceiul ţării, e impusă de prefecţii respectivi.

In aceste gazete, ce se primesc şi la primărie — abonată în mod oficial — ţăranul va putea ceti tot ce se petrece în lumea asta largă. Aceasta, însă, este cea mai eficace propagandă antiiobagă. Intre altele, ţăranul va ceti despre mişcarea şi revendicările feniilor din Irlanda împotriva landlorzilor, despre mişcările revoluţionare ale ţăranilor din Sicilia, despre revoluţia rusească şi mişcările ţărăneşti de acolo; va ceti discursurile din Dumă ale partidului muncii *(trudoviki)*, prin cari se cere şi se dovedeşte necesitatea trecerei pământului întreg în mânile ţăranilor, sau discursurile socialiştilor-revoluţionari cu cererea de confiscare a întregii mari proprietăţi teriene şi naţionalizarea ei, şi a. m. d. Şi toate acestea le va ceti într'o gazetă impusă de stăpânire. Se va obiecta că ziarul guvernamental nu le aprobă, ci le dă numai ca simple informaţii, ca orice ziar modern. Dar se poate crede serios că ţăranul va face aceste distincţii subtile? Admiţând, însă, că le-ar face, să vedem ce zice gazeta din parte-şi şi din partea partidului dela putere, pe care-l raprezintă.

www.dacoromanica.ro

In articolul de fond — dacă gazeta e liberală — ţăranul va ceti că boierii, ciocoii, în trecut au căutat să vândă ţara streinilor şi dacă mai avem acum o ţară românească, o datorim ţărănimii, care ne-a păstrat şi limba şi ţara; va ceti că boierii s'au opus din răsputeri liberării ţăranilor de clacă şi i-au înşelat la împroprietărire, dându-le nisipuri şi râpe; că şi acuma tot ei, proprietarii şi arendaşii conservatori, dau ţărănimea pe mâna streinilor cari o despoaie şi, astfel, pregătesc pacostea răscoalelor; că, decâteori vin ciocoii la putere, dau jaf în vistierie, apasă poporul muncitor cu biruri grele, etc. (Vezi articolele de fond din gazetele liberale).

Dacă gazeta e conservatoare — conservatorii fiind la putere — atunci ţăranul va ceti că liberalii, decâteori vin la putere, împănează administraţia cu creaturile lor, cari jefuesc şi pradă fără milă, risipesc nebuneşte banii ţării, apoi fac împrumuturi, pun biruri grele şi duc ţara la peire; mai află ţăranul că liberalii, din politicieni de mâna a treea, s'au trezit peste noapte milionari şi că liberalii sânt foştii cârciumari, avocăţei s'au slugi boiereşti, cari jefuind şi pe boieri şi pe ţărani şi-au făcut moşii, domenii mari (aici urmează o serie de nume proprii doveditoare), şi azi exploatează neomenos pe ţărani; încât, faptelor caşi demagogiei lor datorim grozăvia asta a răscoalelor. Şi a. m. d. (Vezi articolele de fond din gazetele conservatoare).

Trecem peste partea de adevăr sau de exagerare cuprinsă în aceste recriminări reciproce. Intrebăm, însă, pe orice om capabil de o judecată dreaptă: se poate compara, măcar pe departe, influenţa răsvrătitoare a *acestei* prese cu a celei

www.dacoromanica.ro

socialiste? E, doar, vorba de lucruri spuse, nu de vr'o gazetă oprită, persecutată, ci de gazeta impusă de prefect; e vorba de lucruri spuse în fiecare zi de însăş stăpânirea, adică de singura putere organizată a statului, care ar putea să oprească revoltele. Şi atunci nu sânt toate acestea, în condiţiile speciale ale ţării noastre, cel mai puternic imbold la revolte?

Este, însă, o altă gazetă, şi mai importantă decât oficioasele stăpânirii: o lege, chiar, nu poate să devină lege dacă nu e tipărită în acea gazetă. E *Monitorul Oficial*, gazeta lui Vodă însuş, nu a acelui Vodă constituţional pe care-l ştim noi, ci a acelui Vodă absolut pe care şi-l închipuesc ţăranii, şi care poate — numai dacă vrea — să ia pământul dela boieri şi să-l dea ţăranilor. In acea gazetă, obligătoare pentru orice primărie, ţăranul ceteşte desbaterile parlamentare. Ce sânt desbaterile noastre parlamentare, ştim cu toţii. Desbaterile din toate parlamentele conţin o mare doză de demagogie; cele din parlamentul nostru conţin o doză şi mai mare, pentrucă parlamentul nostru, neavând funcţiuni reale de îndeplinit — şi am văzut dece — ca să-şi susţină prestigiul de parlament modern, împrumută măcar frazeologia parlamentelor streine; o împrumută şi o exagerează. In parlamentul nostru un proprietar sau arendaş, înainte de a pleca la moşie, unde în calitate de stăpân de robi aplică neoiobagului învoielile cunoscute, ţine să pronunţe un discurs patriotic, democrat şi poporanist, în care veştejeşte exploatarea neomenoasă a ţărănimii, — bineînţeles de către streini, venetici, — a acelei ţărănimi care ne-a păstrat moşia cea mare şi limba şi obiceiurile, etc., etc. Şi politicianul de-

www.dacoromanica.ro

mocrat, care-şi face cariera politică, tună şi fulgeră împotriva exploatării ţărănimii, care acum lâncezeşte ca un leu adormit, dar când se va trezi, atunci, o! atunci va fi vai şi amar de... streinii venetici. Bineînţeles că polemica dintre partide se urmează şi în parlament, tot aşa de acerbă ca în presă.

Ştiu că toate acestea nu sânt serioase; că cei cari tună şi fulgeră, caşi cei împotriva cărora se tună şi se fulgeră, după şedinţa parlamentară ies *bras dessus, bras dessous*; că totul e pentru publicul de afară, căci — *entre amis* — dece să nu se facă tirade oricât de violente, când *ça ne tire pas à conséquence* şi când, după aceea, caşi până atunci, realitatea neoiobagă va rămânea neştirbită? Ba, aceasta foloseşte chiar, ca diversiune. Decât, socoteala e greşită: acuma *ça tire à conséquence* şi încă al naibii, pentrucă acum ţăranul, prin mijlocirea chiar a gazetei lui Vodă, ascultă la uşa parlamentului, ascultă şi trage propriile sale concluzii.

Şi ceeace este adevărat despre armată, presă, parlament, e adevărat despre toate celelalte manifestaţii şi funcţii ale statului modern ca atare. Astfel e legea, justiţia, întrucât, în oraşe cel puţin, e aplicată; astfel, mai ales, e şcoala, care lărgeşte orizontul intelectual şi moral al neoiobagului; astfel e activitatea extraşcolară şi a. m. d.

Statul modern, reprezentând o organizaţie capitalisto-burgheză occidentală, el, prin toate manifestaţiile sale ca atare, dizolvă, în mod fatal, relaţiile feudale rămase; deci, în mod fatal, cată să dizolve şi neoiobăgia noastră şi, ca atare, el lucrează şi instigă încontra ei, care e la baza relaţiilor noastre agrare.

www.dacoromanica.ro

Şi lucru în adevăr abominabil: tot acest stat, care e un puternic instigator la răscoale, când izbucnesc, tot el lucrează cu ultima rigoare împotriva lor, măcelăreşte fără milă pe răsculaţi, iară imediat după cruda şi sângeroasa represiune îşi reîncepe rolul de instigator. Fireşte, această activitate a statului e fatală şi inconştientă; nimeni n'ar fi atât de nebun şi de criminal s'o facă în chip conştient şi cu tot dinadinsul.

Dar dacă activitatea statului, ca factor producător al răscoalelor, e inconştientă, involuntară şi fatală, este un alt factor, a cărui acţiune în acest senz e tot atât de puternică şi eficace, având deasemenea ramificaţii şi agenţi în toate cătunele, dar a cărui activitate e mai mult sau mai puţin conştientă şi voluntară: e burghezimea şi proprietatea mijlocie sătească.

După răscoalele din 1907 s'au oranduit anchete pentru a căuta pe autorii răscoalelor, adică pe iconari şi jugănari, pe potemkinişti, etc. Şi când, în locul acestor autori prezumptivi, s'a dat de fruntaşii satelor, adică de cârciumari, cămătari, şefi de garnizoană şi pe alocurea de dascăli şi preoţi, guvernanţii noştri au rămas petrificaţi de mirare. Ca un ţăran, ajuns în ultimul grad de mizerie, să se răscoale, asta mai poate s'o înţeleagă oligarhia noastră. — Şi oligarhii, la rândul lor, când printr'o lungă şedere în opoziţie rămân fără para chioară în buzunar, iau ciomagul, ies în stradă şi fac revoluţie pentru a răsturna guvernul. — Dar ca fruntaşii satelor—cârciumarii, notarii, şefii de garnizoană, foştii sergenţi, popii, dascălii—să se pună în fruntea mişcării, să facă revoluţie, asta a întrecut cu mult priceperea politicianismului nostru şi

www.dacoromanica.ro

a oamenilor noştri politici. Unii mai abili au găsit mijlocul potrivit ca să scape de încurcătură: negarea faptelor şi evidenţii. Participarea burgheziмii săteşti la revoltele dela 1907, pentru dumnealor e o calomnie şi o intrigă a negrei reacţiuni.

Dealtfel faptul era şi greu, ba chiar imposibil de explicat prin metoda obişnuită a sociologilor noştri, care conzistă în a măsura şi explica fenomenele vieţii noastre sociale prin măsura şi analogia celor din Occident. In adevăr, văzut prin prizma Occidentului, faptul pare absolul monstruos şi inexplicabil.

In Occident răscoala proprietarilor mijlocii împotriva celor mari e o absolută imposibilitate. Acolo proprietatea mijlocie este cea mai puternică apărătoare nu numai, dupăcum am văzut, a proprietăţii individuale în general, dar şi a proprietăţii mari îndeosebi. Dece? Din cauza identităţii de interese. Proprietarul mijlociu face aceeaş politică pe care o face şi cel mare, aparţin amândoui aceluiaş partid agrarian, care se luptă pe toate căile şi cu toată energia ca prin tarifele vamale să oprească intrarea productelor agrare streine, ca să şi-le poată vinde mai scump pe ale lor. Ei au deopotrivă interesul să afameze pe consumatorii orăşeni. Şi au de dus aceeaş luptă împotriva burgheziмii industriale, şi pentrucă ea caută să deschidă graniţele productelor agrare streine, şi pentrucă ea provoacă acel exod al populaţiei săteşti către oraşe, lăsând agricultura fără muncitori. Şi, iarăşi, aceeaş luptă o vor duce împotriva capitalului mobiliar, cămătăresc, care prin hipoteci grele îi apasă şi ruinează pe amândoi. Amândoui, însfârşit, au de dus lupta împotriva poporului muncitor pro-

www.dacoromanica.ro

priu zis—proletariatul agrar—pentru a-i zădărnici sindicatele, a-i tăia din drepturi, a-i muia cerbicia şi a-l preface într'o materie de exploatat mai ieftină, mai maleabilă, mai supusă. Atâtea interese, deci, atât de asemănătoare, fac neprobabilă chiar şi o luptă paşnică între aceste două clase. O revoltă sângeroasă, însă, e absolut imposibilă.

Dar la noi?

Mai întâi la noi o clasă *ţărănească* mijlocie, ca atare, aproape nu există. Ea ar fi putut să se formeze din vechii răzeşi mai înţoliţi, dar şi aceştia dispar mereu în condiţiile atât de grele şi absurde ale regimului nostru agrar. Inalienabilitatea pământurilor deoparte, şi relaţiile de producţie neoiobăgiste de alta, împiedecă stabilirea proprietăţii mici ţărăneşti propriu zise şi a proprietăţii mijlocii. Proprietatea mijlocie e reprezentată la ţară prin negustori, cârciumari, foşti notari, cămătari, uneori prin dascăli şi preoţi, cari acaparează pământurile ţăranilor săraci prin fel de fel de mijloace, în special prin arendări cu termene atât de lungi şi în condiţii atât de meşteşugite, încât ele reprezintă o vânzare deghizată şi frauduloasă. Astfel, această burghezie sătească are acaparate, în fiecare sat, mii de pogoane; sânt fruntaşi cari dispun fiecare de sute de pogoane. Şi am văzut mai sus ce mare întindere e arendată sau înstreinată în felul acesta.

Dar nu această acaparare creează conflicte profunde între burghezimea sătească acaparatoare şi marea proprietate. Ceeace creează aceste conflicte sânt relaţiile de producţie neoiobage dela noi.

Dacă relaţiile de producţie ar fi capitaliste, dacă pământurile burghezimii săteşti, caşi ale marei

www.dacoromanica.ro

proprietăţi, ar fi lucrate de proletari salariaţi, n'ar avea pentruce să fie între aceste două clase exploatatoare vre-o rivalitate sau duşmănie; mai curând dimpotrivă, afară doar de invidia meşteşugului şi concurenţa în acapararea pământurilor ţărăneşti. Dar la noi relaţiile de producţie sânt neoiobage şi în felul acesta neoiobag se lucrează, nu numai pământurile marei proprietăţi, dar şi ale burghezimii săteşti. Proprietarul lucrează cu ţăranii din *satul lui*, *satul moşiei*, prin învoieli, dijme— semn al iobăgiei şi al robiei. Dacă proprietarul îşi arendează moşia, atunci el vinde arendaşului, nu numai dreptul asupra pământului, ci-i vinde şi braţele de muncă şi anumite învoieli existente, hotărîte, fixe. Cu alte cuvinte, pentru o anume plată, proprietarul trece arendaşului împreună cu moşia şi drepturile sale iobăgiste asupra locuitorilor moşiei. Se înţelege, odată preţul plătit, braţele cumpărate, arendaşul cată să învoească aceste braţe cumpărate şi plătite, după regulile existente de învoieli neoiobage. Aici întâlneşte însă o concurenţă—care trebue să-i pară neleală şi frauduloasă —a fruntaşilor satului, cari au deasemenea pământ acaparat şi arendat dela ţărani, şi cari, deasemenea, trebue să şi-l lucreze în acelaş mod şi cu aceleaşi braţe, cari *aparţin* proprietarului şi sânt de mai înainte vândute arendaşului. Dacă arendaşul invoacă, în apărarea drepturilor sale, ceeace a rămas *feudal* în neoiobăgia noastră agrară, burghezul sătesc invoacă ceeace este de un caracter juridico-burghezo-capitalist în aceeaş neoiobăgie. Cum adică? N'are dreptul şi el să învoească pe ţărani? Fireşte că-l are. Şi odată ce-l are, fireşte că va uza de el după regulile existente,

www.dacoromanica.ro

adică va arvuni şi el la cârciumă, de cu iarnă, munca de vară, se va folosi şi el de mecanismul contractelor agrare existente.

Iată, deci, o cauză adâncă de conflicte şi antagonisme economice şi un prilej puternic pentru acuta vrăjmăşie de clasă. Neapărat, proprietarii şi arendaşii fiind cei mai puternici, deobiceiu ei pun mâna cei dintâi şi la timpul cel mai bun pe *braţele* moşiei. Dar atunci se scutură grâul burghezimii săteşti, care se socoate nedreptăţită şi frustrată de marea proprietate, căreea îi plăteşte din belşug în ură şi duşmănie.

Aceste antagonisme merg mai departe.

Proprietarul şi arendaşul, în virtutea relaţiilor agrare neoiobage, se socotesc stăpâni pe toată plusvaloarea produsă de ţăran. Am văzut mai sus că, prin mecanismul miraculos al contractului agricol, se poate reduce plata muncii la mai nimic. Arendaşul, în plata arendei, scontează dela început şi categoria economică a *braţelor şi învoielilor*. Dar în drumul încasării acestei plusvalori, care uneori are elasticitatea de a se ridica pânăla aproape întregul product al muncii ţăranului, stă cămătarul, cârciumarul, notarul, adesea învăţătorul, popa, etc., cari storc şi ei o parte, uneori destul de măricică. Şi cucât stoarce mai mult burghezimea sătească, cuatât îi rămâne mai puţin de încasat proprietăţii şi arendăşiei mari; şi cucât încasează mai mult proprietatea şi arendăşia mare, cuatât rămâne mai puţin de încasat burghezimii săteşti. *De aici lamentaţiile proprietarilor şi arendaşilor preţăcuţi ad-hoc în poporanişti, împotriva lipitorilor satului, cari sărăcesc biata ţărănime, şi lamentaţiile burghezimii săteşti, poporanistă*

www.dacoromanica.ro

şi ea, împotriva boierilor şi arendaşilor, cari omoară ţărănimea.

Şi mai sânt şi alte motive de vrăjmăşie între proprietatea mare şi burghezia satelor. In Occident nu poate exista nici un antagonism între cârciumarul sau berarul satului şi marele proprietar. Dacă un proletar agricol salariat începe să se îmbete, marele proprietar îi dă drumul, îl înlocueşte cu altul şi atâta tot. La noi cârciumarul cumulează şi funcţia de cămătar şi pe aceea de acaparator al pământurilor ţărăneşti şi, afară de asta, el deboşează şi alcoolizează ţărănimea. Tocmai în toiul muncii se îmbată uneori ţăranul, care nu e un salariat proletar, ca să-l poţi înlocui cu altul din marele rezervoriu naţional al muncii proletare salariate, ci e un neoiobag, face parte din *braţele* ce aparţin moşiei. Sentimentele proprietarului şi arendaşului român faţă de cârciumari trebue să fie asemănătoare cu sentimentele unui plantator din America de altădată, faţă de un cârciumar care i-ar fi deboşat şi alcoolizat *robii lui.* Natural că la aceste sentimente cârciumarul răspunde prin sentimente la fel.

In afară de asemenea cauze economice adânci, mai sânt şi cauze de ordin politic şi moral, cari înteţesc această vrăjmăşie. Marea proprietate, care, spre a-şi putea exercita neoiobăgia economică, e silită să reducă pe ţăran — şi politiceşte şi juridiceşte — la robia de fapt, vrea să realizeze acelaş lucru şi faţă de burghezimea sătească. Aceasta, însă, compusă din foşti notari, cari ştiu legile, din foşti sergenţi, cari ştiu mânuirea armelor, iară în parte şi din dascăli şi preoţi, cari adesea întrec în inteligenţă şi cultură pe proprietari şi arendaşi, opune

www.dacoromanica.ro

o rezistenţă disperată. Şi toate acestea se petrec, într'un mediu semisălbatic de relaţii anarhice, lipsit de cele mai elementare norme de vieaţă legală.

Ce mirare deci că în timpul răscoalelor, ţărănii, sub conducerea burghezimii săteşti, pornesc să spintece vitele boierului, iară boierii şi arendaşii, intrând cu armata în sate cari nici nu participaseră la revolte, caută să se debaraseze de concurent şi vrăjmaş — burghezia sătească — măcelărindu-l? Exemple de acestea, în 1907, din nenorocire, am avut destule.

Dacă mai luăm în seamă că burghezia sătească trăeşte cu ţăranii, în mijlocul lor şi din vieaţa lor, dacă luăm în seamă ce enormă înrâurire trebue să aibă ea asupra ţăranilor, prin averea, inteligenţa şi relativa ei cultură, atunci ne vom putea lămuri ce factor puternic e această burghezie sătească în producerea revoltelor. Marea massă ţărănească merge condusă şi împinsă de această burghezime, merge să scoată castanele din foc pentru alţii, căci pentru ea însăş, în orice caz şi în orice fel, numai pacoste şi nenorocire poate să iasă din aceste revolte.

Am putea urma cu analiza altor factori cari contribuesc la producerea revoltelor, dar cei enumeraţi şi analizaţi sânt deajuns, cuatât mai mult cucât sânt factorii principali, cari îi rezumează şi însumează pe toţi ceilalţi.

Neoiobăgia noastră, cu dublul ei caracter de capitalism burghez şi feudalism iobăgist; multiplele contradicţii, antagonisme şi vrăjmăşii ce rezultă dintr'însa; relaţiile sociale anarhice dela ţară; lipsa normelor legale de vieaţă; administraţia instituită în stăpânire de fapt fără justificare legală; ilegalismul ce se ino-

www.dacoromanica.ro

culează sistematic țărănimii,—toate aceste creează la sate o atmosferă latentă de revolte. Și în această atmosferă apar instigatori puternici, împrăștiați în toate satele și cătunele. Aceștia sânt: statul, prin toate funcțiunile sale de stat modern occidental și clasele superioare ce se diferențiază în satul însuș: burghezimea sătească. Toate aceste forțe sociale largi, adânci, puternice, an cu an, zi cu zi, ceas cu ceas, strâng și prepară materialul explozibil, căruia, odată acumulat în cantități suficiente, îi ajunge o scânteie, din cele multe produse de luptele și ciocnirile vieții sociale, ca să facă explozie.

Care a fost scânteia la 1907, o știm cu toții. A fost propaganda și agitația antisemită. Administratorii din provincie, dela sate, n'au priceput că agitația antisemită și poporanistă dela centru, din guvern și parlament, era în fond o diversiune, un mijloc de a masca adevăratele vini și adevăratele cauze ale răului. Toată această agitație ei au luat-o în serios și unii dintre dânșii au și pornit pe țăran împotriva *jidanului*. Unii, chiar, dintre administratorii noștri din provincie au crezut, în deșteptăciunea lor, că aprinzând casa evreului va arde numai această casă. Dar focul e foc, e o putere elementară a naturii; și dând foc casei jidadanului, au dat foc țării.

Dar este evident că nu această agitație antisemită a fost cauza profundă a revoltelor; am spus că a fost numai scânteia; dacă nu ar fi fost ea, ar fi venit alta; doar sânt atâtea în societatea noastră de azi. Ceeace e hotărîtor în revoltele țărănești, ca în orice explozie, nu e scânteia, ci massa de explozibil ce se strînge și se îngrămădește.

Și când explozia se produce, atunci guvernanții

www.dacoromanica.ro

noştri, speriaţi, uluiţi, aleargă în toate părţile ca să găsească pe vinovaţi, în mintea lor îngrozită se ivesc: ţarul şi jugănarul, potemkinistul şi anarhistul (dela Toulouse sau de aiurea), d-nii Kogălniceanu şi Vălescu şi alţi oameni mascaţi, îmbrăcaţi în verde, cari, cu flamura roşie într'o mână şi un corn de os în cealaltă, călări pe cai năzdrăvani, cutreeră satele, sunând revolta.

Astfel fetişistul căruia şuvoiul i-a luat coliba, trăsnetul i-a omorît femeea, molima i-a nimicit o parte din trib, astfel fetişistul, trist şi obidit şi revoltat, se năpusteşte asupra fetişului de lemn, creaţie a propriei lui fantazii sărace de om primitiv. Se năpusteşte, şi-l bate, şi-l biciueşte şi caută să răsbune asupra lui toată obida sa: că i-a luat coliba, i-a omorît femeea, şi i-a nimicit atâţia voinici din trib!

Sărmanii fetişişti!

www.dacoromanica.ro

VII

CURENTE DE IDEI ŞI OPINII ÎN LEGĂTURĂ CU NEOIOBĂGIA

Am văzut până acum cât de absurd e regimul nostru economic neoiobag, cât de păgubitor este el ţărănimii, agriculturii şi însăş ţării şi, deci, cât este de neviabil. Şi nici n'ar fi trăit atâta vreme — aproape o jumătate de secol — dacă însăş providenţa n'ar fi dat claselor dominante un mijloc de întreţinere a acestei existenţe absurde, prin pământurile statului. Aceste pământuri, cari cuprindeau o întindere imensă — aproape atâta cât s'a dat la prima împroprietărire ţăranilor — împărţite apoi prin împroprietăririle succesive, linişteau starea de spirit atât de îngrijitoare a ţăranilor, consolidând astfel regimul neoiobag.

Ţăranul nostru, ca toţi ţăranii dealtfel, are iubirea, setea de pământ. Această stare sufletească se explică psihiceşte prin acea legătură care se formează între pământ şi acela care-l lucrează. La această cauză se adauge, la ţăranul nostru, altele speciale lui. Astfel, în spiritul ţăranului trăeşte convingerea că el are drepturi asupra pământului

www.dacoromanica.ro

ţării, convingere rezultată şi din reminiscenţa istorică, — aşa de bine arătată de d. R. Rosetti, — şi din înseşi condiţiile regimului neoiobag, convingere întărită apoi şi prin succesivele împroprietăriri, — lucruri ce am văzut mai sus. Deaceea setea de pământ a ţăranului nostru e atât de nepotolită. Poetul Coşbuc a exprimat-o admirabil în poema sa «Noi vrem pământ!». Acolo ţărănimea zice că ar îndura toate: şi robie şi bătăi şi torturi şi batjocuri, chiar moartea copiilor — numai să aibă pământ. Pământul pentru ţăran devine un *coşmar*, o idee fixă, el nu mai e un instrument de muncă şi, deci, de îndestulare a nevoilor materiale şi morale; nu, el se preface într'un scop în sine însuş, într'o entitate religioasă, fetişistă.

Dorinţa de pământ devenea, deci, un factor primejdios de agitaţie socială, iară nouele împroprietăriri nu numai că potoleau setea de pământ, dar distrăgeau atenţia opiniei publice dela toate relele şi mizeriile ce decurg din regimul nostru agrar.

Dealtfel aceasta nu e principala cauză, care a determinat clasele noastre dominante să dea pământ ţăranilor. Dacă împărţirea pământurilor statului ar fi fost în dauna claselor dominante, dacă ea ar fi periclitat existenţa regimului neoiobag, ţărănimea n'ar fi văzut un pogon de pământ, iară frământările şi fierberea ei ar fi fost potolite ca în 1907. *Dar împroprietăririle au fost în interesul vital al regimului.* După împroprietărirea dela 1864 au rămas aproape 60.000 de ţărani fără pământ, — proletari, — număr destul de respectabil, la care se adause curând acel al adolescenţilor de atunci, deveniţi apoi vârstnici şi cari rămâneau deasemenea proletari; înmulţirea populaţiei dădea şi ea un im-

www.dacoromanica.ro

portant procent de proletari agricoli, iară regimul neoiobag, prin însuş mecanismul lui, cum am văzut, preface pe micii proprietari în proletari. Cea mai mare parte a ţărănimii fiind, deci, pe cale de a se proletariza, s'ar fi schimbat în mod fatal şi relaţiile noastre de producţie agrară, pentrucă proletarul munceşte în alte condiţii decât iobagul: el e liber, cere plată bună şi nu aduce inventar. Incât, proprietarii pe deoparte ar fi trebuit să vâre capital şi să aibă imensa grijă a exploatării moşiei, iară pe dealtăparte ar fi pierdut toate acele foloase şi ruşfeturi şi havalele, pe cari le aveau de-pe urma materialului învoibil ce erau neoiobagii.

Cu împroprietările succesive, pe deoparte se liniştea spiritele ţărăneşti şi se potolea setea de pământ a ţăranului, iară pe dealtăparte — rezultat şi mai important - se prefăcea populaţia proletară, periculoasă regimului, în neoiobagă.

Şi lucrul era fatal: cu pământ insuficient pentru organizarea unei gospodării de sine stătătoare, lipsiţi de capitalul necesar şi în atmosfera neoiobagă generală, — nouii împropri tăriţi trebueau să se prefacă neapărat, cu vremea, în neoiobagi.

Cei mai inteligenţi reprezentanţi ai regimului îşi dădeau perfect seama de cele ce arătăm mai sus şi în expunerile de motive cari însoţeau legile de împroprietărire, în fruntea argumentelor se punea pericolul înmulţirii proletariatului agricol. Acest argument suprem în primul rând avea menirea să convingă pe ideologii ţărano-fili din clasele culte — cari, naivi cum i-a făcut Dumnezeu, se şi convingeau îndată, în faţa primejdiei ca ţăranul să se proletarizeze din coşcogea proprietar ce este! — iară în al doilea rând trebuea să convingă

www.dacoromanica.ro

pe cei recalcitranţi din clasele dominante. Aceştia erau de două feluri: unii se opuneau împroprietăririlor pentrucă ei înşişi se uitau cu jind la pământurile statului, cari pe te miri ce se puteau lua în arendă, când «ai noştri» erau la putere, — ceeace a şi fost la noi o mare sursă de... acumulare primitivă; alţii, însă, se opuneau împroprietăririlor deoarece, cu drept cuvânt, vedeau în ele un pericol pentru marea proprietate, întrucât dădeau o sancţiune convingerii ţăranului că pământul i se cuvine. «Pofta vine mâncând», ziceau aceşti recalcitranţi. Dar argumentul suprem al înmulţirii proletariatului agricol învingea toate rezistenţele.

Adepţii d-lui P. P. Carp îi slăvesc umanitarismul şi ţăranofilismul, pentrucă d-sa a fost acela carc a împărţit ţăranilor peste un milion de pogoane. Ciudată glorificare! Mai întâi, e cam nu ştiu cum să slăveşti umanitarismul şi galantomia unui om, care a dat ceva ce nu e al lui. Dar afară de asta, noi am văzut că această danie s'a făcut în interesul bine priceput al claselor dominante, nu al ţăranilor. Un element de laudă se putea găsi mai degrabă în *felul* cum s'a străduit d. Carp să săvârşească împroprietăririle, iară nu în faptul simplu că le-a săvârşit. D. Carp s'a silit să dea ţăranilor şi instrumente de muncă şi capitalul necesar, pentru a preface pe unii în adevăraţi mici proprietari şi mici producători, iară pe alţii în proprietari mijlocii şi proprietăţile acestora în unităţi de producţie prospere. D. Carp s'a străduit să formeze sate model în Bărăgan — procurând acolo apă prin puţuri arteziene—să ridice producţia ţării şi pe producători. Asupra întregii acestei ac-

www.dacoromanica.ro

tivităţi, mai ales asupra celei din urmă, adepţii d-lui Carp trec cu vederea, jenaţi că această activitate n'a reuşit, s'a arătat utopică. Este evident că întreaga vieaţă şi întreaga luptă a d-lui Carp sânt pătrunse de un element utopic şi de o profundă contrazicere. D-sa a voit să desvolte categorii economice ieşite sub şi din regimul capitalisto-burghez, a voit să le desvolte într'o ţară cu regim semifeudal, neoiobag—şi asta, nu numai fără a înlătura acest regim, dar silindu-se încă să-l consolideze. Asta e adevărat. D. Carp nu numai că n'a văzut piedicile din drumul său, şi deci n'a căutat să le înlăture, dar le-a şi înmulţit; decât, cel puţin a văzut drumul şi a lucrat în consecinţă, fără a se abate pe căi lăturalnice, fără a căuta diversiuni, spunând adevărul aşacum îl vedea şi sfidând bărbăteşte demagogia din toate partidele — chiar şi dintr'al său.

Şi înloc să-l glorifice pentru aceste merite şi pentru altele, adepţii săi găsesc împărţirea de pământ!

* * *

Am văzut ce rol adevărat providenţial au avut pentru regimul nostru pământurile statului. Din nenorocire, însă, vorba neamţului: *alle Herrlichkeit hat ein Ende;* şi au început să «aibă sfârşit» şi pământurile statului, pecând proletariatul creştea, creştea mereu, şi prin înmulţirea populaţiei şi prin însuş mecanismul regimului neoiobag.

Ce era de făcut? Unde să găseşti un mijloc atât de bun, cum au fost pământurile statului, pentru a linişti spiritele pe deoparte, şi a consolida regimul neoiobag, pe de alta? Şi au început să dea din colţ în colţ oamenii noştri politici, politicianii,

www.dacoromanica.ro

filantropii, cărturarii, economiștii, sociologii noștri, căutând acest nou mijloc, care să facă măcar în parte serviciul pe care l-au făcut pământurile statului.

Atunci a început acel potop de proiecte, propuneri, discursuri, ochiri asupra stării și pentru îmbunătățirea poziției țăranului nostru, caşi potopul de reforme. Și tot atunci a început și potopul de sfaturi date țărănimii ca să-i înlocuească pământul—sfaturi politice, economice, sociale, agricole, sanitare, higienice, administrative, dar mai ales culturale și morale, pentrucă, îndefinitiv, omul nu trăește pentru stomac, ci pentru suflet.

Câte sfaturi și învățături, și ce sfaturi și învățături!

Unii învățau pe țăran că e și ruşinos și nesănătos să trăească în coliba de hotentot în care trăește el acuma, căci locuința trebue să aibă o anumită cantitate de aer, să fie anume împărțită în vederea higienii și moralei; iară pentru a demonstra învățăturile acestea în mod intuitiv, după sistemul lui Pestalozzi, au construit pe valea Prahovei un șir de vile-model — numerotate — cari să servească de tip pentru casele țărăneşti. Alții îl învățau cum trebue să mănânce, pentrucă mâncarea îşi are și ea socoteala ei, și anume: unui om normal îi trebue atâta azot, atâta carbon, etc., și toate acestea le poate găsi în... soia japoneză, soia miraculoasă, din care se poate face și pâne și lapte și brânză și... pastramă și salată de țâri. Alții îl povățueau cum să se îmbrace, observând și higiena și estetica, alții cum să-și lucreze ogorul și cum să facă grădinăritul, prefăcându-se într'un producător de pătrunjel și postârnac. Unii îi dădeau lecții de sobrietate, povățuindu-l cum și cât

www.dacoromanica.ro

trebue să economisească şi să depună la bancă spre fructificare, pentrucă se ştie că dacă strămoşul nostru Adam ar fi fost mai prevăzător şi ar fi depus la bancă numai cinci parale, fiecare din noi ar dispune azi de-o avere care ar întrece pe a lui Rothschild, Rockefeller şi Carnegie la un loc. Alţii, iarăşi, îi dădeau sfaturi morale cum să trăească în societate şi în familie: să nu bea, să nu înjure, să aibă frică de Dumnezeu şi de stăpânire şi mai ales să iubească pe aproapele său ca pe sine însuş – şi, în treacăt fie zis, cine e mai aproape de ţăran decât proprietarul, arendaşul şi jandarmul rural? Alţii, însfârşit, îl povăţueau să înveţe, să se cultive, să studieze neîncetat, că numai aşa va scăpa de toate nevoile, căci nu degeaba zice românul: «ai carte, ai parte».

Toate aceste învăţături sânt profesate de poporaniştii cari n'au nici o răspundere, sânt o manifestare a poporanismului *volintir*, sânt vorbe — deobiceiu inofensive — cari reprezintă activitatea verbală a ţăranofilismului şi poporanismului. Acestei activităţi verbale, ca un corolar necesar, îi corespunde activitatea de fapt a celor cari au răspunderea situaţiei, cari deţin guvernul şi parlamentul. Aceştia, îmboldiţi de aceleaşi pricini, au pornit acea activitate reformătoare, acea neobosită legiferare ţăranofilă, care bântue încă.

Fireşte, când n'ai pământ pentru ţăran, îi dai legi.

Asupra celor mai însemnate din legile «protectoare», cari privesc relaţiile dintre ţărani şi stăpâni, am vorbit mai sus. Dar în afară de acestea — atât de multe şi variate — au început să se fabrice şi altele, cu caracter economic, social,

www.dacoromanica.ro

moral, cultural, sanitar, etc. Şi astfel se stabilea o relaţie directă — cum trebue să fie în orice regim democratic — între opinia publică şi legiuitor, între cei ce stau în afară de guvern — aşa numiţi, în limbajul politic, *poporul* — şi cei ce stau în lăuntrul lui, şi astfel se realiza, deasemenea, armonia dintre vorbă şi fapt

Spre pildă. Poporanistul care stă în afară de guvern deplânge lipsa de administraţie la sate, din pricina căreea ţăranul trăeşte ca în codrul Vlăsiei; iară poporanistul ajuns la guvern, preface dezideratul în fapt, dăruind ţaranului — pe jandarmul rural. Poporanistul de afară deplânge starea de groaznică necurăţenie în care trăeşte ţăranul; iară poporanistul dela guvern dă o sancţiune acestei plângeri, trimiţând pe ţărani sub escortă, ca să fie scăldaţi în mlăştinile satului — cu săpun gratis [1]). Poporanistul de afară deplânge oribila stare sanitară a ţăranului; iară cel dela guvern face infirmerii populare, a căror organizare—două laviţe cu câte o rogojină — costă 30 de lei şi inaugurarea de către d. prefect 300, iară restul de cheltuieli administrative 3000. Poporanistul cel fără de răspundere povăţueşte pe ţăran să studieze, căci e o ruşine naţională să fim poporul cel mai analfabet din Europa; iară poporanistul cu răspundere trânteşte o amendă sdravănă recalcitrantului care nu-şi trimîte copilul la învăţătură — şi astfel băiatul, care nu urmează iarna la şcoală pentrucă are numai o ciobotă, o pierde şi pe aceea. Poporanistul fără situaţie sfătueşte pe ţăran să nu bea, arătându-i dezastroasele urmări ale beţiei; iară poporanistul cu situaţie

[1]) Aceste sânt fapte autentice.

www.dacoromanica.ro

închide cârciuma ţăranului care a avut îndrăzneala să-şi piardă nevasta, pentrucă o cârciumă condusă de un văduv ar putea să vateme morala văduvelor vesele din sat. Şi astfel, vorbele celor cari stau în afară de guvern se prefac de către acesta din urmă în fapte, adică în legi, cari la rândul lor se prefac în... vorbe goale. Şi asta încă în cazul cel mai fericit, pentrucă de multe ori vorbele inofensive ale celor dintâi se prefac de către cei din urmă în legi foarte ofensive.

A vorbi pe larg despre toată această activitate teoretică şi practică, e imposibil. Dar o analiză sumară se impune, întâi pentrucă ea ne va ajuta să adâncim problema noastră agrară ca atare, al doilea pentrucă în toată această activitate teoretică şi practică este şi o parte pornită din cuget curat, din dorinţa sinceră de-a ajuta şi mântui ţărănimea, aşacă are tot dreptul să fie tratată serios, şi al treilea pentrucă această activitate reprezintă un întreg curent în opinia publică, o anume mentalitate a unei epoci întregi,— ca rezultat al unui anumit regim economico-social, — este deci un document sociologic de oarecare însemnătate.

* * *

Când regimul neoiobag nu-şi arătase încă toate urmările nenorocite,—iară pe măsură ce ele se iveau clasele dominante puteau să le potolească, graţie imenselor întinderi de pământ ale statului, —atunci nu era nevoie şi nu era nici loc de ţăranofilism şi proporanism. Atunci oamenii de stat şi apologiştii regimului erau mândri, dârji, intransigenţi şi găseau că totul e admirabil în această cea mai bună dintre lumi, iară, îndeosebi, mai

www.dacoromanica.ro

bine decât oriunde e în ţara românească. Curentul de opinie şi idei dominant pe atunci se caracterizează admirabil prin celebra frază depe vremuri, o frază rămasă istorică şi despre care am mai pomenit: «*în ţara românească nimeni nu moare de foame*», frază care, prin motivările ce i s'au dat, nu reprezenta numai faptul concret de *bine* din ţara noastră, dar şi idea de *mai bine* decât aiurea, chiar decât în ţările occidentale, unde sânt oameni cari mor de foame, pecând la noi nu-s. Şi tocmai pentrucă această frază reprezintă mentalitatea unei epoci, cată să ne oprim câtuşi de puţin asupra ei.

Este adevărat că în Occidentul capitalist lucrătorul proletar, care trăeşte din vânzarea acelei mărfi speciale ce este munca lui, uneori nu găseşte cumpărător şi atunci moare de foame. Mai mult: regimul capitalist, prin însuş mecanismul lui, creează o armată de rezervă a muncii, a muncitorilor fără ocupaţie. Această armată de rezervă nu este posibilă şi în regimul nostru agrar, ţăranul nostru nu poate rămânea fără lucru, pentrucă, întrucât îşi înstreinează munca, el o dă în calitatea sa de *învoit*, e învoit încă de cu iarnă, şi nu numai el, ci şi nevasta, şi copiii, şi cei vârstnici şi cei nevârstnici. Urmează de aici că ţăranul nostru stă mai bine decât proletarul din Occident? Ferească Dumnezeu! Mai întâi proletarul din Occident e un om relativ liber, pecând ţăranul nostru, şi absolut şi relativ, e încă neoiobag. Se înţelege că în regimul sclavajului, în robia *sans phrases*, stabilitatea muncii e şi mai mare decât la noi, robul nu rămâne niciodată fără muncă.

Dacă comparăm starea materială a proletarului din Occident cu a ţăranului nostru — şi doar

www.dacoromanica.ro

aceasta o are în vedere acea frază celebră — constatăm că proletarul occidental, chiar când rămâne fără lucru, când e nevoit să trăiască din rămăşiţi, datorii şi expediente, când este adică ceeace se cheamă muritor de foame, încă trăeşte mai bine decât trăeşte deobiceiu imensa majoritate a ţărănimii noastre.[1])

Comparaţia dintre proletariatul occidental şi ţărănimea română ne duce la următoarea con-

[1]) Prin legile economice, în regimul capitalist, ceeace primeşte lucrătorul în medie pentru munca sa e *strictul necesar pentru vieaţă*. Aceasta reprezintă valoarea muncii în regimul capitalist. Dar acest *strict necesar* pentru vieaţă, care formează *standard of life* al muncitorului, nu reprezintă o mărime şi o sumă fixă, nu e acelaş, ci dimpotrivă variază foarte mult, după timp, după loc, după împrejurări. Înălţimea la care ajunge acest strict necesar şi, împreună cu ea, înălţimea *standard of life*-ului lucrătorului, depinde de multe împrejurări, mai ales însă de trei: 1) productivitatea muncii şi bogăţia ţării în general, 2) înălţimea culturală şi morală la care au ajuns lucrătorii şi, deci, cerinţele neapărate ce au ei de un anume nivel al vieţii, care şi formează aşa zisul „strict necesar" şi 3) conştiinţa muncitorimii de interesele ei de clasă şi organizarea ei de luptă pentru a-şi îmbunătăţi traiul, (sindicate, Gewerkschaften, trades-unions).

Standard of life-ul ţăranului nostru învoit, care e un fel de salariat, arendaş şi proprietar, adică un neoiobag, e natural să fie incomparabil mai jos decât al proletarului occidental, şi din cauzele speciale ale neoiobăgiei, pe cari le-am arătat mai sus, şi din cauză că cerinţele strictului necesar sânt mult mai joase, ţara e mult mai săracă, cultura mai inferioară, iară despre organizări de lucrători ţărani în senzul celor occidentale, nici vorbă nu poate fi. In aşa condiţii e uşor de înţeles dece proletarul occidental trăeşte mai bine, nu numai decât imensa majoritate a ţărănimii noastre, dar chiar decât fericitele ei excepţii: fruntaşii satelor. Cât depreciază regimul nostru neoiobag munca ţăranului, am văzut mai sus.

www.dacoromanica.ro

cluzie· proletariatul occidental, uneori, neavând de lucru rămâne muritor de foame; ţărănimea noastră având întotdeauna de lucru în timpul sezonului agricol, este, în imensa ei majoritate, veşnic muritoare de foame. Iară fraza celebră: «în România nimeni nu moare de foame», se preface aproape, întrucât priveşte ţărănimea săracă, în contrarul ei.

Dealtfel, vieaţa reală s'a însărcinat să dea o desminţire grozavă apologiştilor regimului. Ţărănimea degenera văzând cu ochii, nu mai dădea soldaţi după măsură, şi pe cine nu-l convingeau nici aceste fapte, îl convingeau răscoalele că e ceva putred în Danemarca Orientului. Cu mult regret a trebuit părăsită poziţia mândră şi atât de intransigentă şi, înloc de a mai tăgădui cumplita mizerie a ţăranului, a trebuit explicată.

Şi seria explicaţiilor a şi venit.

* * *

Prima cauză şi primul vinovat descoperit de apologiştii regimului, a fost însuş ţăranul. Ce nu s'a făcut pentru ţăran? Liberat din iobăgie, împroprietărit, i s'au dat libertăţi politico-sociale, i s'a dat votul, administraţia comunală a fost dată pe mâna lui, i s'a dat o instituţie de credit, i s'a dat o întreagă legislaţie de protecţie a muncii. Şi dacă totuşi a rămas în mizerie, în mizerie cumplită, cauza e el însuş. Ţăranul e leneş, — un ţăran occidental face într'o zi cât al nostru în trei, — beţiv — bea tot ce are; ţăranul e neprevăzător, când are o bucată de mămăligă rece nu-l mai prinzi la muncă oricât i-ai plăti; însfârşit e rău, crud, necinstit, fatalist, etc., etc. De toate păcatele regimului era, deci, vinovat ţăranul, adică hoţul de păgubaş.

www.dacoromanica.ro

Această tactică nouă era destul de abilă. Prin ea, pe deoparte, se făcea o diversiune în spiritul public, substituindu-se adevăratei cauze — regimul existent — o cauză aparentă: inferioritatea culturală şi morală a ţăranului; pe dealtăparte se deplasa, implicit, şi întreaga activitate practică pentru îndreptarea răului. Căci dacă nu regimul economico şi politico-social e de vină, ci inferioritatea culturală şi morală a ţărănimii, atunci leacul nu mai trebue căutat în schimbarea regimului şi a condiţiilor obiective de vieaţă ale ţăranului, ci în modificarea subiectivă a acestuia, şi în ridicarea nivelului său cultural şi în schimbarea caracterului său moral.

E unul din meritele socialismului român că a distrus întreagă această argumentare. El a răspuns victorios apologiştilor regimului, restabilind adevăratele cauze. Socialiştii au demonstrat că nu caracterul moral al claselor muncitoare produce mizeriile economice şi sociale, ci, dimpotrivă, el e un produs al acestor mizerii. *Viciile ţăranului nostru sânt doar rezultatul regimului economic în vigoare, nu cauza lui. Când, deci, agrarienii noştri descriu în culorile cele mai negre viciile ţărăneşti, crezând că prin asta apără regimul, atunci dau de-a dreptul cu oiştea în gard. Cucât sânt mai negre culorile în cari se arată viciile ţăranului, cuatât mai de osândit e regimul care le produce.* Aşa fiind, dacă e adevărat că ţăranul român a ajuns în halul moral descris de agrarieni, — şi aceasta e adevărat, lăsând la o parte exagerările, — asta e cea mai strigătoare dovadă că regimul trebue înlăturat. *In felul acesta, arma reacţionară pe care apărătorii regimului o credeau atât de sigură, a devenit o armă revoluţionară şi s'a întors împotriva lor.*

www.dacoromanica.ro

Era, deci, de-o necesitate imperioasă ca să se schimbe frontul şi tactica. Şi ele au fost schimbate. Hulirea ţăranului a fost înlocuită prin cea mai demagogică şi deşănţată complimentare. Nu-i vorbă, între patru ochi agrarianul nostru îşi păstrează vechea părere şi îl descrie pe ţăran ca autor al propriilor sale mizerii şi al mizeriei altora (adică a proprietarului şi a arendaşului). Dar în manifestările oficiale, în parlament, în presă, ţăranul are toate calităţile din lume şi e superior, moralmente, ţăranilor din celelalte ţări. Dacă înainte, pe vremea tacticii vechi, a găsi vr'o calitate ţăranului era un act subversiv, astăzi a-i găsi vr'un defect e un act de lèse-naţionalism şi acela care o face e sau un reacţionar ruginit sau un internaţionalist-sindicalist-anarhist. Fireşte, aceasta numai întrucât e vorba de complimentarea platonică; în ce priveşte purtarea practică faţă de ţăran, ea a rămas tot cea veche: brutală, crudă, iobăgistă.

Nici o îndoeală că tactica nouă e mult mai abilă decât cea de altădată. Când exploatezi neomenos pe cineva şi nici tu singur nu eşti convins că ai dreptate şi că faci bine, e mult mai abil să-l copleşeşti cu complimentele decât să-l detractezi, căci astfel ai mai multe şanse să-l zăpăceşti şi pe el şi mai ales, — ceeace-i mai important, — pe aceia cari, eventual, i-ar putea sări în ajutor. Şi de zăpăceală, de *aiureală* a început să se simtă mare nevoie decând poporanismul — vom vedea dece — tinde să devină o forţă socială. Această forţă — aliata posibilă a ţărănimii — trebuea ademenită în favoarea regimului, ori măcar neutralizată! Şi pentru asta, tactica cea nouă era foarte potrivită. Dealtfel poporanismul, — nu vorbesc de cel de

www.dacoromanica.ro

doctrină, ci de acela care reprezintă un curent în opinia publică,— prin însăş metoda sa de cercetare naivo-idealistă, era menit să cadă în cursă. După el, nu starea morală şi intelectuală e rezultatul relaţiilor şi forţelor sociale (între cari, în primul rând, cele de producţie economică), ci dimpotrivă, acestea din urmă sânt rezultanta celor dintâi; prin urmare prefacerile sociale trebue să urmeze, nu din schimbarea condiţiilor obiective de traiu, ci din schimbarea calităţilor subiective, a calităţilor culturale şi morale ale oamenilor. Am văzut mai sus cât de mult îi convine regimului concepţia asta şi ce consecinţe utile pentru el a ştiut să scoată dintr'însa. Aici a fost, deci, primul punct de contact între poporanişti şi apărătorii regimului.

Dar poporaniştii nu sânt servitorii conştienţi şi de bunăvoie ai claselor privilegiate şi ai regimului neoiobăgist, — vorbesc, bineînţeles, de poporaniştii sinceri, — ci dimpotrivă, vor să apere interesele ţărănimii. Deaceea ei n'au putut accepta teoria inferiorităţii morale a ţăranului. Căci după concepţia lor, dacă ţăranul ar fi atât de inferior, cum zic au altădată apărătorii regimului, atunci şi-ar merita soarta, n'ar merita atâta simpatie, n'ar merita ca oamenii de inimă să se ocupe de el; sau, dacă s'ar ocupa, în interesul naţional al viitorului, atunci ar trebui să înceapă prin a-i schimba cultura şi caracterul moral, înainte de a-i schimba condiţiile de traiu.

Spre a scăpa de această cursă pe care le-o întindeau şi apărătorii regimului şi propria lor concepţie, poporaniştii au început să idealizeze pe ţărani, să le găsească toate calităţile, pentruca astfel, pe temeiul acestor calităţi, să poată ajunge

www.dacoromanica.ro

la încheierea că ţăranii *merită* o soartă mai bună şi că, deci, clasele superioare şi culte sânt datoare să le-o asigure, ridicându-le starea economico-materială şi însemnătatea politică. Dar tocmai acum poporaniştii cad în cursă, pentrucă apărătorii inteligenţi ai neoiobăgiei, nu numai că nu contrazic apologia ţărănimii, dar se asociază la ea — şi am văzut dece. Decât, în mod tacit trag alte concluzii: dacă regimul nostru economic produce efecte atât de bune încât îl face pe ţăranul nostru superior celui strein, atunci trebue susţinut din răsputeri împotriva oricărei tentative de răsturnare. Cu această rezervă mintală, apologiştii regimului se asociază cu poporaniştii, recunosc oarecari neajunsuri şi se declară gata să le îndrepte: să mai modificăm tocmelile agricole, spre a feri ţărănimea de prea marea lăcomie a arendaşului strein (se ştie doar că lăcomia e un defect eminamente strein); să mai îmbunătăţim administraţia. înlocuind pe subprefecţi prin administratori comunali; să facem infirmerii, băi sătesti, şi mai ales şcoli şi iară şcoli, căci doară cel mai mare duşman al ţăranului este lipsa de cultură. Şi aşa se stabileşte acordul între apărătorii regimului şi poporaniştii noştri.

Şi iată cum neoiobăgiştii au început să devină poporanişti şi poporaniştii, de multe ori fără să vrea şi fără s'o ştie, au început să devină apărătorii regimului neoiobag.

Este însă alt fapt mai important, care constitue o legătură mai puternică între poporanism şi neoiobăgism. Poporanismul nostru — şi, iarăşi, îl am în vedere pe cel sincer — se erijează în sprijinitor şi reprezentant al intereselor ţărănimii. Ţărănimea noastră, însă, după alcătuirea şi interesele ei, nu

www.dacoromanica.ro

este o massă uniformă, cum o arată numele, ci e împărţită în grupe şi clase, cari au, se înţelege, interese comune ţărăneşti, dar au şi interese deosebite şi uneori chiar antagonice. E, prin urmare, dela sine înţeles, că poporanismul poate să reprezinte interesele întregii ţărănimi numai întruatâta întrucât ele sânt aceleaşi; acolo însă unde ele se deosebesc, poporanismul trebue să aleagă, şi reprezentând interesele unei grupe sau clase, implicit se va găsi în vrăjmăşie cu celelalte. *Asta e fatal. Asta nu depinde de buna sau reaua voinţă a omului, ci de fatalitatea împrejurărilor sociale obiective.*

Poporanismul nostru, însă, e de origine şi natură mic-burgheză; aceasta din capul locului, prin însăş originea imensei majorităţi a acelora cari îl compun. Poporaniştii, deobiceiu, sânt fii ai micei burghezii orăşeneşti şi ai clasei profesiunilor libere, care este la rândul ei de origine mic-burgheză; apoi fii ai ţărănimii înţolite, ai preoţilor şi învăţătorilor, ai negustorilor săteşti. Din această cauză şi din altele, poporanismul român e pătruns de ideologia micei burghezimi. *Sub cuvântul şi pretextul de reprezentant al intereselor poporului ţărănesc (de aici şi denumirea de poporanist), în fond el reprezintă mai ales interesele burgheziei ţărăneşti, iară pe ale imensei majorităţi, pe ale ţărănimii desmoştenite, le reprezintă numai întrucât sânt în armonie, sau cel puţin nu se ciocnesc cu cele dintâi. Când însă această ciocnire se iveşte, poporanismul trece de partea burghezimii săteşti, împotriva mulţimii.* Dovezi despre toate acestea vom avea destule mai jos.

Dar noi am văzut şi vom vedea că burghezimea sătească are tot interesul, ca regimul neoiobăgist să crească şi să înflorească, nu să dispară.

www.dacoromanica.ro

Pe baza acestui regim ea practică exploatarea țărănimii, în mic nu e vorbă, dar mai intenziv chiar decât arendașii și proprietarii mari. Burghezimea sătească e împotriva acestora din urmă, dar nu pentrucă ei sânt temelia regimului, ci pentrucă nu-i dau și ei destulă latitudine ca să se folosească de acest regim cât ar vrea. Burghezimea sătească e cea mai aprigă vrăjmașă a proprietarilor și arendașilor; idealul ei ar fi dispariția lor totală, dar nu pentruca odată cu dânșii să dispară și regimul, ci pentruca, pecât posibil, să-i înlocuească. Tot astfel și poporanistul, în calitatea sa de reprezentant ideolog al intereselor burgheziei sătești, e un strașnic adversar al marilor proprietari și arendași, dar face ochi dulci neoiobăgiei. Și pe acest teren apărătorii inteligenți ai neoiobăgiei și poporaniștii noștri se întâlnesc nu ca vrăjmași, ci ca aliați.

Și iată cum chiar și o bună parte din clasele noastre dominante și dintre guvernanții noștri au devenit poporaniști, poporaniștii au devenit guvernanți, și țara toată s'a acoperit de poporaniști și poporanism: poporaniști civili și militari, laici și clerici, bărbați și femei; poporanism liberal, poporanism conservator, poporanism guvernamental, poporanism opoziționist, poporanism național, poporanism antisemit, poporanism democrat, poporanism socialist și poporanism poporanist propriu zis.

* * *

Am pomenit până acum de mai multe ori cuvântul poporanism, fără să lămuresc ce este acest curent de idei și opinii și ce înțeleg eu prin poporanism.

www.dacoromanica.ro

Şi nu că n'ar merita-o; dimpotrivă. Despre poporanismul literar, politic, economic, etc., se vorbeşte atâta, încât încercarea de a lămuri pe larg chestia poporanismului ar fi foarte utilă. Din nenorocire, nu pot s'o fac aici, aceasta ar ieşi cu totul din marginile studiului de faţă. Câteva cuvinte sânt, totuşi, absolut necesare, având în vedere marea confuzie ce se face cu termenul poporanism.

Şi înainte de a vedea despre ce fel de poporanism vorbesc aici, vreau să precizez care e poporanismul despre care nu vorbesc. Aici nu mă ocup de poporanismul specific rusesc, acea teorie atât de larg umanitară, revoluţionară (cel puţin în aparenţă), atât de frumoasă şi ademenitoare în formă şi atât de superficială, utopică şi uneori chiar reacţionară, în fond. Acest poporanism a influenţat începuturile mişcării socialiste române deacum un sfert de veac. El ocupa încă un loc destul de important în prima lucrare socialistă marxistă română, *Ce vor socialiştii români*, şi anume în partea care tratează problema agrară. Acolo se mai face încă încercarea de-a împăca poporanismul cu marxismul, de a pune poporanismul sub scutul marxismului şi al metodei lui de cercetare.

Nu voiu vorbi nici de poporanismul apărut în ţară la vr'o 15 ani după cel dintâi şi din aceeaş sursă, dar de data asta nu sub scutul marxismului, ci, caşi în Rusia, în opoziţie cu el şi împotriva lui. Lipsit de metoda riguroasă a marxismului, acest poporanism se arată cu toată semnificarea lui originară şi cu tot utopismul lui, în articolul d-lui Şărcăleanu asupra poetului Goga. Nu voiu vorbi nici despre poporanismul aşacum se prezintă în articolele d-lui Stere *Socialdemocratism sau popora-*

www.dacoromanica.ro

nism. In aceste articole poporanismul pare să aibă ca principal atribut de a fi contra socialdemocratismului şi lucrul cel mai greu de descurcat dintr'însele e tocmai: ce e poporanismul?

Despre toate aceste feluri de poporanism nu voiu vorbi aici; poate, sper chiar, s'o fac altădată. Aici am în vedere numai poporanismul nostru naţional, român, aşacum a izvorît din condiţiile deosebite şi reale ale ţării noastre. Acest poporanism e mai mult practic decât teoretic, ba nici nu-şi are propria sa teorie. Strădania d-lui Stere de a-i da una, n'a reuşit deloc. Dar acest poporanism are propriile sale vederi şi atitudini şi — ceeace e mai important — propria sa practică. Şi la această practică reală, care influenţează mersul real al lucrurilor din ţară, s'au asociat, într'un fel sau într'altul, toţi poporaniştii de tot felul, incluziv aceia cari stau sub înrâurirea poporanismului rusesc ca teorie. Dar şi acest poporanism naţional e departe, foarte departe de a fi uniform. Aceasta se vede chiar din acele grupuri multiple cari îl compun, grupe pe cari le-am enumerat mai sus şi cari de multeori se războiesc crâncen între ele.

Aici, pentru lămuririle ce ne sânt neapărat necesare, voiu căuta să deosebesc pe poporanişti numai în două grupe principale, cari diferă între ele prin însăş originea poporanismului lor. In prima grupă pun pe poporaniştii claselor dominante, apărători conştienţi şi interesaţi ai regimului nostru economico şi politico-social în vigoare. Noi am văzut de unde vine mai cu seamă poporanismul lor, am văzut că el nu este sincer, ci este un poporanism de nevoie, de tactică bineînţeleasă. In a doua grupă

www.dacoromanica.ro

pun poporanismul cel sincer, care-şi are izvorul în alte clase şi alte interese sociale.

Dacă în ţara noastră — lipsită, în bună parte, de marea industrie şi, deci, de marele comerţ — burghezia mare e foarte slab reprezentată, în schimb s'a desvoltat burghezia mică şi cea mijlocie, din micul comerţ, din industriile mici şi mijlocii, din burghezia sătească însfârşit. Or, interesele acestei mici burghezii, în special ale celei orăşeneşti, nu numai că nu sânt antagonice cu ale ţărănimii muncitoare, dar de multeori se armonizează. Mica burghezie orăşenească trăind în mare parte din tranzacţiile cu ţărănimea, propăşirea celei dintâi atârnă de a celei de a doua. Până şi burghezimea sătească, interesată să exploateze cât mai mult pe ţăranii muncitori, *şi chiar în interesul acestei exploatări*, are, totuşi, şi interese identice cu ale lor, interese special ţărăneşti. Mica burghezie, deci, în generalitatea ei, în mod firesc îşi îndreaptă mai mult sau mai puţin simpatiile către ţărănimea oropsită.

Pe urmă vine o clasă, desvoltată peste măsură la noi, biurocraţia, care în straturile ei superioare se confundă în interese cu clasele dominante, dar în straturile inferioare e înclinată mai mult în favoarea ţărănimii; — aceasta atât prin originea ei — căci în imensa majoritate a cazurilor se trage din mica burghezie orăşenească şi sătească şi din profesiunile libere — cât şi din pricina situaţiei sale precare şi nenorocite. Bineînţeles, nu vorbim de acea parte a biurocraţiei inferioare, care e întrebuinţată în administraţie, direct împotriva ţărănimii.

Apoi vine clasa, foarte importantă, a profesiilor libere, a intelectualilor, mai ales a proleta-

www.dacoromanica.ro

riatului intelectual. Acesta din urmă a luat şi la noi, ca la toate popoarele semicapitaliste, o desvoltare anormală, patologică. Şi această clasă va fi deasemenea înclinată să simpatizeze cu ţărănimea, atât din cauza originei şi situaţiei sale precare, cât şi din cauza culturii sale, care o face să vadă că decăderea, ruina şi degenerarea ţărănimii într'o ţară agrară, înseamnă degenerarea, decăderea şi ruina ţării însăş. Această clasă e menită, nu numai să mărească curentul ţăranofil şi poporanist, dar şi să-i dea teoreticianii, ideologii şi utopiştii, cari ştiu câteodată să se libereze de păcatul originii lor mic burgheze şi să simtă interesele adevărate ale masselor muncitoare oropsite, — din nenorocire să le simtă numai, nu să le vadă clar. Aceştia cad, deobiceiu, în exagerări — exagerarea fiind inerentă curentelor de idei pornite din sentimente — şi apărând interesele ţărăneşti, ei prefac vieaţa ţărănistă într'un ideal moral şi social, în senzul căreea trebue să se desvolte ţara, ba chiar lumea toată [1]).

---

[1]) Nu mai vorbim de proletariatul industrial dela oraşe, care reprezintă în mod firesc interesele adevărate ale profundelor masse muncitoare ţărăneşti, dupăcum poporanismul reprezintă interesele burghezimii săteşti, iară în viitor proletariatul industrial e menit să formeze avangarda în lupta de desrobire a întregii muncitorimi. In acţiunea lui, el se solidarizează cu ţărănimea oropsită, se institue în protectorul ei şi, agitând în favoarea ei prin graiu şi prin scris, măreşte în opinia publică curentul de simpatie pentru ţărani. Dar acesta e singurul punct de contact dintre proletariatul industrial conştient şi poporanismul cel sincer. Incolo, între acest proletariat şi acest poporanism este o deosebire profundă şi de concepţie şi de metodă.

Dar despre aceasta vom vorbi în lucrarea viitoare.

www.dacoromanica.ro

Iată, deci, atâtea clase şi grupe cari reprezintă o mare forţă socială şi cari produc curentul poporanist sincer, deosebit de cel nesincer al claselor dominante şi al reprezentanţilor regimului neoiobag.

E o chestie de elementară dreptate să nu confundăm aceste două curente, cari au şi origine şi imbold şi intenţii atât de deosebite. Din nenorocire, însă, şi acest curent poporanist sincer, curat, de multeori cade în păcatele celui nesincer, alunecă în felul de a vedea al acestuia, substituind cauze imaginare celor adevărate şi adânci, deplasând atenţia publică şi îndreptând astfel activitatea socială mai mult împotriva, decât în folosul masselor muncitoreşti agrare. E, deci, de cel mai mare interes pentru însişi poporaniştii sinceri o critică, fie chiar şi mai caustică, a concepţiei şi activităţii lor.

Şi aici o mică lămurire, mai mult personală. Ştiu că multora critica pe care o fac poporanismului le va părea că e rezultatul intransigenţii sectare socialisto-marxiste a subsemnatului, care nu vrea decât totul sau nimica, pentru care nu contează decât activitatea pornită în vederea schimbării societăţii actuale în societate socialistă, iară restul e reacţionarism şi burghezism infam. Nu! De această concepţie sectară: *totul sau nimica*, nu m'am făcut vinovat nici în tinereţele mele cele fragede, când o asemenea intransigenţă îi şade bine omului, când ea este şi explicabilă şi justificată; dar încă la bătrâneţe! In ţările semicapitaliste, cari sufăr de răul a două regimuri deosebite — al celui feudal, care nu vrea să moară şi al celui capitalist, care nu poate încă să trăească — răul acesta e atât de mare, încât cel mai mic bine real în intenţie sau în executare e binevenit, de oriunde ar veni.

www.dacoromanica.ro

Când un învăţător sătesc, aşa numit apostol al satului, — nu acela care ca membru al unei bănci populare, al unei asociaţii de arendare, îşi face treburile şi cariera, — când un învăţător caută din răsputeri să mai aducă puţină lumină în bezna satului şi se sbuciumă să capete un pic de dreptate pentru sătean, atunci fapta lui e mare şi frumoasă [1]). Ştiu că rezultatele acestei activităţi vor fi mici, meschine, uneori aproape nule: lumina nu e făcută pentru rob şi dreptatea nu e pentru neoiobag. Dar mărimea morală a faptelor omeneşti nu se judecă numai după rezultat, ci mai ales după intenţia curată cu care au fost făcute, după jertfa ce li s'a închinat. De multeori rezultatele mari şi frumoase, cari fac sgomot, sânt urmarea condiţiilor obiective ale împrejurărilor sociale, în ivirea cărora omul n'are nici merit, nici vină.

Când un doctor sătesc, întreaga vieaţă, în condiţii absolut mizerabile, se străduesţe să aline cât de puţin durerile ţăranului neoiobag,— fapta lui e mare şi frumoasă! Ştiu că rezultatele vor fi meschine, aproape nule. In starea sanitară a satelor, cu mizeria lor înfiorătoare, intervenţiile sânt aproape de prisos. Dar fapta lui e totuşi mare, prin inima voioasă şi spiritul de sacrificiu cu care a fost făcută.

Când un ministru, o vieaţă întreagă, se sileşte să stimuleze activitatea şcolară şi extraşcolară, ca să ridice starea culturală şi morală a ţăranilor, fapta lui e foarte importantă, oricât de mici ar fi

[1]) Mulţi, foarte mulţi din aceşti învăţători au făcut parte din aşa numita veche mişcare socialistă şi au fost educaţi în ideile, morala şi idealismul ei. La criza acelei mişcări, dânşii au fost moşteniţi de poporanism.

www.dacoromanica.ro

rezultatele obţinute. Şi campania acerbă întreprinsă de protivnici încontra acelui ministru, arată cât de însemnată moralmente este activitatea lui. Dar—şi aci e un *dar* serios de tot — e foarte important să se ştie clar *la portée*, marginile acelei activităţi, ce poate şi ce nu poate să dea; să nu fie erijată în ceeace nu este şi nu poate fi, să nu se creadă şi să nu se caute să se încredinţeze şi pe alţii, că acea activitate rezolvă sau vrea să rezolve o problemă mare şi adâncă, pecând în realitate trece pelângă ea fără s'o atingă — şi mai ales să nu se creeze prin ea diversiuni, să nu se distragă profundele masse ale ţărănimii muncitoare dela adevăratele ei ţeluri de mântuire.

Când un lucrător, rămas fără lucru, e muritor de foame cu nevasta şi copiii, şi silit să întindă mâna, — atunci daţi-i cât vă lasă inima şi cât puteţi; şi dacă nu puteţi mai mult, daţi-i o para: para cu para, în douăzeci de zile va strânge 20 de bani, şi dacă până atunci nu va muri de foame, va cumpăra o pâne—şi tot e mai bine decât nimic. Dar nu ziceţi că prin filantropia dv. i-aţi rezolvit sau sânteţi pe cale de a-i rezolvi problema mizeriei, căci vă înşelaţi pe dv. înşivă, induceţi în eroare opinia publică, pe care o faceţi să se creadă cu conştiinţa împăcată şi rătăciţi şi pe bietul om dela adevărata cale a rezolvirii problemei, care e: căpătarea unei munci sigure şi bine retribuite.

Din nenorocire, cum am zis, şi poporanismul cel sincer cade în cursă, şi crezând că lucrează pentru salvarea ţărănimii, de multeori îşi iroseşte zadarnic energia, creează diversiuni şi produce şi confuzie în spirite, chiar în acele chestii în cari, în fond, are dreptate. Să luăm, ca pildă izbitoare,

www.dacoromanica.ro

campania atât de dreaptă dusă de poporanismul cel sincer împotriva crudei şi neomenoasei exploatări a ţăranilor de către clasa marilor proprietari şi arendaşi, pentru a vedea că până şi în această campanie pornită din motive atât de curate, poporanismul reuşeşte să producă o confuzie în spirite şi o diversiune, care serveşte aşa de mult regimului neoiobag.

Şi mai întâi, e greşit felul cum pun chestia poporaniştii, găsind ultima cauză eficientă a groaznicei exploatări şi aserviri a ţăranului, nu într'o anume organizaţie economică, în anume instituţii, în anume fel şi relaţii de producţie şi împărţire a bogăţiilor, ci în răutatea oamenilor, a proprietarilor şi arendaşilor, sau a unor anumite categorii de proprietari şi arendaşi.

Arendaşul cel mai omenos, mai cumsecade şi mai cu frica lui Dumnezeu, când va lua o moşie îşi va face socoteala câţi locuitori are ea, cari sânt condiţiile şi relaţiile existente de muncă şi conform cu aceste date va plăti arenda corespunzătoare. Apoi va trebui să valorifice toate acele condiţii şi relaţii de producţie, să lucreze cu învoielile existente,—dijme, ruşfeturi, contractul agricol actual,— să lucreze cu inventarul ţăranului, etc., ca să scoată arenda şi câştigul obişnuit. Or, lucrând în toate condiţiile astea, pentru cari n'are nici o vină, căci doar nu el le-a creat, arendaşul va urma să ruineze totodată şi ţărănimea şi producţia agricolă a ţării. Sub regimul capitalist, lucrând ca fermier, cu lucrători salariaţi, ar fi nevoit să bage capital în producţie, să facă agricultură sistematică, să exploateze, firește, şi acolo, — exploatarea, până la realizarea regimului socialist, fiind o condiţie ine-

www.dacoromanica.ro

vitabilă şi necesară a vieţii economico-sociale, — dar această exploatare ar fi mai omenoasă şi în-loc de element de ruinare a producţiei ţării, ar fi un element de propăşire a ei. Deci, în ultima instanţă, nu arendaşul, ci sistemul, regimul e de vină.

Se înţelege, sânt proprietari şi arendaşi cari duc consecinţele regimului la ultima limită, cari duc cruzimea chiar peste marginile impuse de regim. Şi se înţelege că lupta cea mai aprigă împotriva lor e o datorie de cinste. Pe dealtăparte, în lupta politico-socială nu te războieşti cu un regim abstract, ci cu oameni, cu indivizi, cărora le dai şi dela cari primeşti lovituri. Dar pentruca lupta să fie rodnică, nu trebue permise diversiunile, ci sub răutatea oamenilor trebue pătrunse adevăratele cauze ale răului, raporturile sociale din cari izvorăşte el. Altfel, mai mult deserveşti cauza acelora pe cari vrei să-i aperi.

Când dai toată vina pe caracterul personal al arendaşilor sau pe excrescenţele regimului, pe exagerările la cari ajunge el în unele cazuri, apologiştii regimului se agaţă cu multă dibăcie de aceasta şi trag concluziile ce le convin: dacă pricina e răutatea unor arendaşi, atunci trebue găsiţi alţii mai buni; dacă exploatarea e uneori absurd de exagerată, trebue luate măsuri împotriva acestor exagerări cari compromit regimul — măsuri cari vor ajuta la consolidarea lui. Şi astfel regimul, — principala cauză a răului,—este consolidat nu numai de prietenii lui, ceeace ar fi natural, dar şi de protivnicii lui, ceeace nu e natural deloc; iară poporanistul, care se crede atât de înaintat, încât se miră el singur de revoluţionarismul său, navighează cu pânzele întinse în apele regimului existent.

www.dacoromanica.ro

Toate acestea se văd cu o claritate absolută în campania dusă de poporanism în genere, de cel antisemit în special, împotriva arendaşilor streini, îndeosebi — bineînţeles — a arendaşilor evrei: jidanul e de vină! Dacă în arendăşie, ca instituţie a sistemului, dacă în arendaşi, ca agenţi ai lui, se vede încă legătura directă cu regimul şi, deci, se mai poate da de cauza adevărată a răului, aici orice legătură dispare, deplasarea şi substituirea sânt complecte, înotăm în plină diversiune ideală: cauza e arendaşul ca jidan, cauza e în religia şi rasa arendaşului, cari sânt tocmai atât de vinovate cât şi culoarea părului sau ochilor lui. Şi dacă culoarea părului şi ochilor arendaşului n'a fost întrebuinţată ca diversiune, pricina nu e în absurditatea vădită a unei asemenea aserţiuni, ci în faptul că religia şi rasa fac serviciul acesta în mod mai temeinic. Nu e vorbă, o mică deosebire există între arendaşul pământean şi cel strein în privinţa exploatării nemiloase a ţărănimii; dar această deosebire nu atârnă de religie şi rasă, ci de poziţia politico-socială respectivă a unuia şi a celuilalt; şi această deosebire dovedeşte contrarul de ceeace vor să dovedească antisemiţii noştri.

Am arătat mai sus că neoiobăgia noastră conzistă din două elemente: unul economico-social — amestecul ibrid de capitalism şi feudalism — şi altul politico-social — desbrăcarea ţărănimii de orice drepturi, cari sânt trecute, spre uz şi abuz, claselor dominante. In privinţa întâia, poziţia arendaşului evreu şi a celui român este egală; în privinţa a doua, poziţia celui dintâi e absolut inferioară: el nu poate să-şi valoreze toată puterea lui de exploatare, din cauza lipsei de drepturi po-

www.dacoromanica.ro

litice şi din cauza situaţiei lui de evreu. Poziţia lui e inferioară şi faţă de cei exploataţi, pentru cari el nu este un boier, un ciocoiu, ci un jidan, şi faţă de administraţie, pe ale cărei organe subalterne ştie să le împace, nu-i vorbă, dar cele superioare îi rămân ostile. Poziţia lui e îngreuetă şi de curentul antisemit, atât de puternic, şi de opinia publică, ostilă, şi de presă, în mare parte antisemită, dar mai cu seamă de regimul însuş, care dându-i pe deoparte toate avantajele neoiobăgiei, se foloseşte, pe dealtăparte, de poziţia lui de jidan, pentru a face din el o diversiune şi un ţap ispăşitor al păcatelor regimului.

Din toate aceste cauze, arendaşului evreu îi este mult mai greu să ducă exploatarea la ultimele ei consecinţe, şi asta nu pentrucă n'ar dori-o — cum să n'o dorească? — dar pentrucă, având prea mulţi ochi aţintiţi asupră-şi, nu poate să întindă prea mult coarda, căci la el se rupe mult mai curând decât la colegul creştin. Dând brânză putredă ţăranului, arendaşul evreu riscă s'o vadă expusă în vitrina unui ziar liberal sau conservator; pecând o brânză şi mai putredă, poate, a arendaşului alegător în colegiul I şi deputat, nu va avea cinstea să fie expusă în vitrina ziarului, sau va apărea acolo sub forma unei splendide roţi de cremă de Olanda, pentrucă ziarul e liberal sau conservator, iară arendaşul deputat e deasemenea liberal sau conservator — sau şi una şi alta [1]). Urmează

[1]) Sânt cunoscute de toţi cazurile dela Iaşi şi Vlaşca, unde nişte mari cultivatori au dat muncitorilor să mănânce carne de vite, ce fuseseră tăeate fiindcă erau bolnave, pricinuind astfel moartea mai multor muncitori, şi acel dela Constanţa, unde un proprietar dăduse argaţilor săi opinci din pielea

www.dacoromanica.ro

de aici că pe moşiile arendate evreilor ţăranii trăesc mai bine? Doamne fereşte! Mizeria e aceeaş, şi asta arată înc'odată că regimul, în impersonalitatea lui, îşi impune, vrând-nevrând, toate consecinţele nefaste.

Mai original e când campania împotriva arendaşilor e dusă de marii proprietari. Original, dar explicabil. Clasele dominante, ca să producă diversiune şi să distragă atenţia dela regimul care li-i sursa de dominare, sânt gata să acuze pe Dumnezeu şi pe oameni; iară când regimul merge spre decădere şi sursele de diversiune sânt epuizate, încep să se acuze reciproc. Arendaşii sânt toată vina, zic unii proprietari; arendaşii, cari prin lăcomia lor, au îngreueat învoielile, au mărit exploatarea, au ruinat ţărănimea, şi a. m. d. E adevărat că arendaşii au fost, în mare parte, aceia cari au dus exploatarea la ultimele margini, trăgând ultimele consecinţe din regimul existent. Dar în aceasta ei au fost agenţii marei proprietăţi, pentru ridicarea rentei şi valorii ei.

Arendaşul e un produs fatal şi firesc al regimului, caşi ţăranul neoiobag. Arendaşul X. ia în arendă moşia Z. pentru 50.000 de lei anual, iară beneficiul lui mediu este, să zicem, de 30.000. Ingreuind învoielile, exagerând exploatarea, scoate înloc de 80.000 de lei, 100.000, şi astfel, peste câştigul obişnuit de 30.000, scoate încă 20.000. Dar aceasta va dura numai cât ţine termenul contractului, destul de scurt la noi—

---

unei vite moarte de boală, ceeace iară pricinuise moartea unui om. Unul din vinovaţi fiind jidov, a fost arestat, ceilalţi, fiind români, alegători şi prinurmare ocrotiţi, au rămas liberi, unul din ei punând chiar autoritatea pe fugă. (R. Rosetti, *Pentruce s'au răsculat ţăranii,* (pag. 506, notă).

www.dacoromanica.ro

deobiceiu 3-5 ani. Pe urmă, în baza nouelor condiţii de învoieli şi exploatare introduse de arendaş, proprietarul urcă arenda la 70.000, profitul obişnuit al arendaşului revenind la cel de mai înainte. In felul acesta renta şi valoarea moşiei Z. se măresc enorm şi aşa s'a făcut că în ultimul pătrar de veac renta şi valoarea moşiilor au crescut atât de imens[1]). E, deci, vădit că din mărirea exploatării ţărăneşti arendaşul beneficiază un termen scurt, iară pe urmă proprietatea mare beneficiază pentru totdeauna şi că arendaşii, mărind exploatarea, au fost agenţii cei mai eficaci pentru mărirea rentei şi valorii pământului.

Şi atunci? Poate că nu arendaşii, ci proprietarii au toată vina?

Personal şi individual tot atâta cât şi arendaşii. Astfel, în exemplul de mai sus, proprietarul cel mai cumsecade din lume, dacă ar scădea arenda ar dovedi o inimă bună, dar şi multă naivitate, pentrucă scăderea ar folosi arendaşului şi burgheziei săteşti, iară nu ţărănimii muncitoare. Dealtfel, a cere ca lumea să vândă mai ieftin decât se oferă, este o copilărie economică, ar fi a întoarce pe dos legea ofertei şi cererei şi legea concurenţei — legi economice fundamentale ale societăţilor moderne[2]).

---

[1]) Mărirea exploatării muncitorului nu e unicul factor de mărire a rentei. Mai e şi preţul cerealelor din piaţa mondială şi mărirea întinderii culturii şi mărirea populaţiei; dar acestea nu interesează aci.

[2]) In condiţiile semifeudale dela ţară se poate ca un proprietar, om bun şi care exploatează singur moşia, să facă învoieli mai favorabile, ce ies din regulă. Dar un asemenea proprietar va fi o excepţie şi de excepţii aici, bineînţeles, nu putem vorbi.

www.dacoromanica.ro

Mai clar se vede lipsa de vină a proprietarului, ca individ, în cazul când moşia e cumpărată decurând, — şi doar acesta e cazul foarte multor moşii în ţara noastră, unde marea proprietate fonciară nu e legată de anume familii şi tradiţii, — boierii proprietari fonciari fiind, în genere, de origine foarte burgheză şi de dată foarte recentă. La noi pământul este pe deoparte o marfă, ca toate mărfurile, iară pe dealtăparte o plasare de capital, ca oricare alta. Deci un capitalist, având de plasat 500.000 de lei, cari la noi, unde rata profitului e cam de 5%, produc 25.000, îi plasează într'o moşie care produce 25.000 de lei, sumă pe care o cere când dă moşia în arendă. Insă în această arendă, date fiind raporturile sociale de producţie, e fixată şi exploatarea ruinătoare a ţăranului şi tendinţa de ruinare a agriculturii şi ţării. Ei bine, întrucât proprietarul acesta este el, personal şi individual, mai vinovat acuma de ruinarea ţăranului şi a ţării, decât atunci când îşi avea capitalul plasat în bonuri? Şi cucât e mai vinovat el decât colegul său, care a plasat o jumătate de milion în proprietatea urbană sau în acţiuni industriale?

* * *

Poporaniştii mai inteligenţi şi mai culţi au simţit naivitatea acestei explicări a profundelor noastre anomalii agrare, prin însuşirile sufleteşti personale ale proprietarilor şi arendaşilor, de unde ar rezulta, bineînţeles, că rezolvirea problemei constă în selecţionarea şi educarea unor proprietari şi arendaşi mai buni. Şi atunci au găsit altă explicaţie: problema noastră agrară rezidă în reaua împărţire a proprietăţii noastre rurale, în prea

www.dacoromanica.ro

marea ei concentrare în câteva mâni, luând astfel forma de proprietate fonciară latifundiară. Aici e problema, aici e buba, în asta rezidă cele mai multe anomalii ale vieţii noastre agrare şi ale vieţii sociale în general. Dacă, după vorba celebră a lui Pliniu, *latifundia perdidere Roma*, acea Romă care era stăpâna lumii, cucât mai uşor vor pierde pe fiica ei plăpândă depe ţărmul Dunării?

Trebue să recunoaştem că, făcând toate constatările acestea, pe cari dealtfel le făcuse şi vechea mişcare socialistă, poporaniştii cei democraţi se ridică aici mult mai sus decât deobiceiu, şi prin puterea de abstracţie în căutarea unor cauze generale, şi prin metoda de a le căuta. Impărţirea proprietăţii — respectiv a celei rurale — e un fenomen economic atât de important, încât e explicabilă greşeala de a lua acest fapt ca fenomenul esenţial şi generător al problemei noastre agrare. Pe dealtăparte au dreptate poporaniştii-democraţi când inzistă asupra fenomenului special al formei de proprietate-latifundii, şi nu inzistă asupra fenomenului generic al acestei proprietăţi — forma ei individuală.

In adevăr, proprietatea individuală — nu numai asupra pământului, dar asupra tuturor instrumentelor de muncă — e fenomenul general şi generător, nu al problemei şi chestiei agrare, ci al problemei şi chestiei sociale în general şi nu numai în ţara noastră, ci în toate ţările moderne; iară schimbarea formei de proprietate din individuală în colectivă va deslega, când va veni vremea, întreaga problemă şi chestie socială, cu toate problemele ce cuprinde şi dintre cari chestia agrară e una din cele mai importante. *Problema agrară*

www.dacoromanica.ro

însă, de care ne ocupăm noi, nu cuprinde chestia socială şi nici nu seamănă cu problemele agrare ale ţărilor din Occident; e o problemă specială ţării noastre, şi pentru a o pricepe, trebue să ne îndreptăm atenţia nu asupra elementelor prin cari ne asemănăm cu Apusul, ci tocmai asupra acelora prin cari ne deosebim, cari ne sânt speciale, căci tocmai acolo rezidă şi problema şi rezolvirea ei.

Or, proprietatea latifundiară e un fenomen economico-social şi foarte important şi foarte bătător la ochi şi, în forma în care se găseşte la noi, e un fenomen special ţării noastre. Şi tocmai pentrucă îndeplineşte multe condiţii esenţiale pentru găsirea şi rezolvirea problemei, deaceea a încurcat şi pe cercetătorii noştri şi opinia publică, astfel că la un moment dat a răsunat dela Severin la Dorohoiu: proprietatea latifundiară, iată inamicul!

Să vedem cari sânt elementele de adevăr şi neadevăr cuprinse în această aserţiune.

A fost o vreme când concentrarea peste măsură a întinderilor de pământ în unele mâni, în proprietate individuală — latifundiară — se socotea de către unii economişti şi unii teoreticiani ai socialismului, ca un rezultat inevitabil al desvoltării capitaliste a societăţilor moderne, această concentrare fiind un caz special al fenomenului general şi inevitabil: concentrarea capitalurilor în puţine mâni. Spencer, în tinereţele sale, a fost aşa de îngrozit de această perspectivă, încât el, intransigentul manchesterian de mai târziu, a şi devenit, pentru puţină vreme, un parţial socialist. In prima lui lucrare socială mai importantă, *Social Statics*, Spencer argumentează cam aşa:

Dacă concentrarea pământurilor va urma îna-

www.dacoromanica.ro

inte, atunci vom ajunge ca ţara întreagă, pământul întreg să devină proprietatea câtorva familii. Acestea însă, în virtutea principiului proprietăţii individuale — *jus utendi et abutendi* — vor avea voie să gonească pe toată lumea depe moşiile lor, însuş dreptul de a trăi al oamenilor va ajunge la discreţia unei mici coterii de latifundiari. Omenirea va ajunge, deci, într'o robie cumplită, cum n'a mai fost, şi rezultatul va fi sau peirea societăţilor cu toată civilizaţia lor, sau prefacerea proprietăţii individuale asupra pământului în proprietate colectivă [1]).

---

[1]) Reproducem întreaga argumentare pe care o făcea în această privinţă, Spencer, ferocele individualist şi antisocialist de mai târziu, care a scris «Robia viitorului». E interesant de văzut ce păreri avea el mai înainte despre robia prezentului:

«Dreptatea nu admite proprietatea asupra pământului, pentrucă dacă o parte a pământului poate fi a unui individ care o ţine pentru trebuinţa sa proprie ca pe un lucru asupra căruia are drept excluziv, tot astfel celelalte părţi ale pământului pot fi ţinute cu acelaş drept, şi aşa toată faţa planetei noastre ar putea să cadă în mânile câtorva inşi. Iată atunci dilema la care se poate ajunge:

«Dacă toată faţa locuită a globului ajunge proprietatea excluzivă a câtorva familii, în acest caz acei cari nu sânt proprietari n'au niciun drept de-a avea loc pe pământ. Aceştia din urmă există numai prin toleranţă, sau sânt toţi uzurpatori, şi numai cu voia stăpânului de pământ găsesc un loc pe care să-şi pună piciorul; şi dacă stăpânul pământului ar voi să nu le dea acest loc, atunci oamenii aceştia fara pământ pot fi surghiuniţi pentru totdeauna din lumea asta. Dacă admitem dar că pământul poate fi supus proprietaţei excluzive, urmează că tot globul poate fi proprietatea câtorva inşi, domeniul lor privat; şi în acest caz, toţi cei cari n-au pământ nu şi-ar putea exercita facultăţile, ba nici n'ar putea să existe, decât cu consimţimântul proprietarilor.

«E lucru lămurit, deci, că proprietatea excluzivă calcă

www.dacoromanica.ro

Desvoltarea reală a societăţilor capitaliste n'a justificat prevederile teoreticianilor socialişti, nici temerile lui Spencer. Concentrarea acestui capital special ce este pământul n'a mers progresiv în ţările capitaliste, cum este cazul cu celelalte feluri şi forme de capital — industrial, mobiliar, financiar, cămătăresc, etc. După unii teoreticiani, în anumite ţări se observă chiar — fapt dealtfel contestabil — un proces contrar, — neînsemnat.

Nu-i vorbă, capitalul ajunge la acelaş scop— la concentrarea şi supunerea către el a proprietăţii rurale — şi pe alte căi, lăturalnice, cum e înglodarea ei în datorii şi hipoteci. Neputându-şi ajunge scopul sub forma de capital producător, şi-l ajunge sub aceea de capital cămătăresc, mobiliar. Dar concentrarea directă şi progresivă a proprietăţii rurale în unele mâni, în adevăr nu se observă.

Cari sânt cauzele acestui fenomen neprevăzut? Ele sânt multiple. Astfel e, spre pildă, concurenţa ţărilor înapoeate agricole semicapitaliste, care reduce straşnic profitul agriculturii ţărilor industriale, şi face mai profitabilă plasarea capitalului în industrie. Astfel e, în ţările industriale, emigrarea

---

în picioare principiul libertăţii, pentrucă oamenii cari nu trăesc şi nu se mişcă decât cu voia altuia, încetează de a fi fiinţe libere caşi stăpânii lor. Nici lucrul, nici chiar împărţirea egală a pământului nu pot da naştere dreptului absolut şi excluziv, pentrucă ajungând la marginile sale extreme, un asemenea drept dă naştere despotismului desăvârşit al proprietarilor şi întotdeauna legile votate de parlament sânt negarea unui asemenea drept.

«Infine, teoria dreptului colectiv al moştenirii fonciare, recunoscute fiecărui om, este potrivită cu progresul şi cu civilizaţia şi oricât ar fi de grea realizarea acestei teorii în practică, totuşi dreptatea cere să se îndeplinească».

www.dacoromanica.ro

lucrătorilor agricoli în centrele de industrie; ridicarea salariilor muncitorilor agricoli şi, deci, reducerea profitului agricultorilor mari; creşterea intenzităţei culturii pământului, care face ca pentru unele culturi — cari ajung să se efectueze în felul grădinăritului — mica proprietate să fie mai potrivită decât cea mare şi, deci, s'o poată concura cu succes; astfel e faptul că agricultura intenzivă cere capital tot mai mare; însfârşit mai e şi munca excesivă şi munca istovitoare la care se supune pe sine şi a-i săi micul proprietar agrar, pentru a-şi conserva proprietatea, şi asta e poate una din cauzele cele mai principale; — mai sânt şi alte cauze, asupra cărora nu putem inzista aici.

Cum vedem, în ţările capitaliste sânt condiţii sociale puternice cari se împotrivesc tendinţei latifundiare. *Intr'o ţară semicapitalistă şi neoiobagă, cum e a noastră, dimpotrivă, toate condiţiile favorizează foarte mult formarea latifundiilor.* Intruatâta întrucât sântem o ţară capitalistă, pământul la noi a devenit o marfă, trecerea lui din mână în mână— neîntâmpinând condiţiile împotrivitoare din alte ţări — e mai uşoară decât oriunde. *Regimul nostru neoiobag, prin elementul lui capitalisto-occidental, înlesneşte şi favorizează achiziţionarea şi rotuniirea latifundiilor, iară prin elementul lui iobăgist favorizează şi face rentabilă această formă de proprietate rurală.*

In adevăr, noi nu ne temem de concurenţa agrară a ţărilor occidentale capitaliste. Dimpotrivă, ca ţară agrară semicapitalistă, noi le facem concurenţă. La noi domneşte nu cultura intenzivă, ci cultura extenzivă; or, aceasta din urmă e, netăgăduit, mai rentabilă la proprietatea mare decât la cea mică. La noi proprietatea mică nu poate s'o concureze pe cea mare,

www.dacoromanica.ro

pentru motivul că proprietatea mică, în adevărata accepție a cuvântului, nici n'avem. Dar mai important decât toate este că neoiobăgia noastră, prin relațiile de producție existente, pune la dispoziția proprietății mari latifundiare un muncitor semirobit, pe care îl lipește pământului, îl prefăce într'un muncitor prost plătit, semigratuit, și totodată liberează latifundiile de grija conducerii și de necesitatea capitalului, pentrucă neoiobagul lucrează cu inventarul său. In aceste condiții extraordinar de favorabile pentru latifundiarea țării, nu e de mirare că latifundiile există, ci că nu progresează mai repede. Dealtfel, ele s'ar fi desvoltat și mai mult dacă n'ar fi existat piedica inalienabilității pământurilor țărănești. Organizația și instituțiile medievale sânt foarte favorabile latifundiilor. In despotiile asiatice întreg pământul aparține despotului, monarhului, care-l împarte favoriților săi. In Moldova noastră iobăgistă o mare parte a țării aparținea câtorva familii.

Așadar, latifundiile sânt un rezultat firesc al regimului nostru economic, nu o cauză a lui.

Problema latifundiilor nu constitue problema noastră agrară și nu e nici elementul ei cel mai important; poporaniștii i-au exagerat, deci, importanța și au exagerat și relele pe cari le înfățișează ea. După d-lor, una din cauzele creșterii exploatării și, deci, mizeriei țărănești, sânt latifundiile. Pe moșiile mai mici — așa argumentează poporaniștii — învoielile vor fi mai avantajoase, din cauza concurenții moșierilor: neconvenindu-i țăranului anume condiții de muncă, se va duce la moșia vecină, pecând așa, prins într'un domeniu imens de mai multe moșii împreunate, n'are unde să meargă,

www.dacoromanica.ro

trebue să primească condiţiile ce i se dictează. Acest raţionament e numai în parte adevărat.

Ţăranul nostru nu trăeşte sub regimul liberii concurenţe, ci sub regimul neoiobag, sub regimul unui contract agrar impus de împrejurările economice şi politico-sociale, cari nu depind de mărimea moşiei. Apoi, proprietarii nelatifundiari, spre a înlătura neajunsul ce rezultă pentru ei din micimea relativă a moşiei, se înţeleg, ca vecini, nu numai asupra învoielilor uniforme de făcut, dar şi asupra unor amănunte, cum e, spre pildă, care ţăran trebue ţinut în frâu şi care nu trebue învoit deloc pentrucă e recalcitrant, etc. In felul acesta avantajul moşiilor nelatifundiare dispare aproape cu totul pentru ţărani. In schimb, exploatarea şi stoarcerea muncii ţărăneşti, nu numai că nu-s direct proporţionale cu întinderea moşiei, dar mai curând sânt invers proporţionale: cucât domeniul e mai mare cuatâta supravegherea şi, deci, şi stoarcerea e mai dificilă; şi cea mai teribilă stoarcere a muncii e pe micile proprietăţi ale fruntaşilor ţărani. Din acest punct de vedere latifundiile sânt chiar ceva mai favorabile ţărănimii, nu în chip însemnat, dealtfel.

Nepriceperea adevăratului rost al latifundiilor duce la concluzii false, cari îngăduesc soluţii diversioniste, dacă putem să ne exprimăm aşa. Dacă latifundiile sânt inamicul, dacă principala caracteristică a ţării este că e o ţară de latifundii, cum zic unii poporanişti, atunci evident că soluţia este în dispariţia lor. Şi s'a şi cerut ca statul, printr'o lege specială, să limiteze întinderea proprietăţilor mari la un anumit maximum de hectare, lege care ar face să dispară latifundiile ca prin minune.

www.dacoromanica.ro

Insă care ar fi rezultatul?

Avem 4000 de proprietari mari şi vr'o 2500—3000 arendaşi, să zicem în total 7000. Prin fixarea acelui maximum de întindere, să zicem că numărul proprietarilor mari s'ar întrei, ar fi de 12.000. Dacă legiuitorul, fiind consecvent, ar limita şi dreptul de arendare la o singură moşie, am avea, să zicem, 20.000 de proprietari şi arendaşi.

Consecinţele pentru massa ţărănimii muncitoare şi pentru interesele adevărate ale ţării ar fi detestabile. Lasă că ţăranii înloc de 7.000 de stăpâni ar avea 20.000, cari ar duce stoarcerea ţărănimii la nişte proporţii necunoscute până acum. Dar gândiţi-vă, ce putere formidabilă ar fi cei 20.000 de agrarieni alegători în colegiul I şi ce rezistenţă de neînvins ar opune ei oricărei intervenţii adevărate în favoarea ţărănimii! Ei ar da o bază puternică neoiobăgiei noastre, care azi se clatină atât de rău, ar consolida, deci, pentru multă vreme robia şi mizeria ţăranului şi ar compromite desvoltarea ţării.

Astfel, când poporanistul nostru se apucă să fie înaintat de tot, şi cere legi strasnic de revoluţionare, tocmai atunci cade în reacţionarism.

Dealtfel, în această cerere se vede în toată transparenţa caracterul mic-burghez al poporanismului. Prin această nouă lege a maximului (par'că n'am avut destule!), s'ar crea mii şi mii de locuri vacante de mari proprietari şi arendaşi. Pentru ţărănime şi pentru ţară ar fi un rău; dar ce chilipir pentru burghezia mică, ce perspectivă pentru toţi Titircii Inimă rea ai satelor!

Ceeace am spus despre latifundii se potriveşte tot aşa de bine şi trusturilor arendăşeşti, cari sânt

www.dacoromanica.ro

un corolar al latifundiilor, şi, ca atare, un rezultat şi o excrescenţă a regimului neoiobag, dupăcum trusturile industriale şi financiare sânt o excrescenţă a regimului capitalist. Este evident, că dacă o mare parte a ţării poate să aparţină câtorva proprietari, ea poate şi să fie arendată câtorva arendaşi. Ba, latifundiarea arendăşească e chiar mult mai uşoară decât cea proprietărească. Pentru cumpărarea de moşii trebue barem capitaluri mari, pecând arendăşia neoiobagă în Moldova cere foarte puţin capital, iară în Muntenia mai deloc.

In aceste condiţii, n'ar fi de mirare ca întreaga ţară să fie arendată unui singur trust, ba chiar unui singur arendaş. Şi cum proprietarul, prin actul de arendare, trece arendaşului, nu numai dreptul de a cultiva pământul, dar şi anume drepturi semifeudale asupra ţărănimii, — iată, deci, un om care devine stăpânul de fapt al unei mari părţi a ţării şi al locuitorilor ei ţărani, un fel de Domn fanariot de odinioară, care arenda şi el ţara dela turci. Imprejurarea că acest stăpân poate să fie un capitalist strein, adus de vânt de peste mări şi ţări, face ca lucrul să fie şi mai monstruos, şi la absurdul economico-social adauge şi un pericol naţional.

Campania împotriva trusturilor ar fi fost, deci, binevenită şi perfect justificată, cu condiţia, însă, ca să se ţină bine seamă că fenomenul trusturilor — corolar al latifundiilor — e un rezultat al regimului nostru agrar, un efect, nu o cauză a lui, şi dispariţia trusturilor, chiar dacă se va putea obţine în practică, nu va aduce vre-o importantă schimbare economică, pentrucă regimul va rămânea, cu toate consecinţele lui.

www.dacoromanica.ro

Dacă nu se ţine seamă de toate astea, atunci se confundă cauza cu efectul, atunci se substitue cauze imaginare celor adevărate, atunci şi chestia trusturilor se preface într'o diversiune în folosul regimului, dupăcum s'a şi făcut la un moment dat, cu binevoitorul concurs chiar şi al poporaniştilor-democraţi, când întreaga noastră problemă agrară era cât pe-aci să fie prefăcută într'o problemă Mochi Fişer.

---

www.dacoromanica.ro

VIII

REMEDIILE SOCIALE PALIATIVE

Dupăce am văzut concepţia greşită sau insuficientă, care domneşte cu privire la chestia agrară, dupăce am văzut şi principalele remedii aduse de clasele dominante pentru îndreptarea răului produs de regim,—remedii cari în fond aveau menirea să consolideze şi să perpetueze răul,—să vedem acum remediile plănuite sau administrate sub influenţa curentului poporanist. Firește, nu le vom putea cerceta pe toate. Vom trece în revistă numai pe cele mai caracteristice, a căror cercetare critică e importantă, şi pentru luminarea opiniei publice asupra unor probleme sociale ale ţării, şi pentru priceperea problemei noastre agrare şi a soluţiei ce i se cuvine.

Incepem cu soia, de veselă memorie. Se înţelege, lecuirea profundelor rele sociale, produse de regimul agrar, printr'o misterioasă plantă japoneză, e atât de copilărească, încât n'ar merita să ne ocupăm de ea. Dar aduceţi-vă aminte ce ambalare a fost acum câţiva ani pentru această soluţie împotriva mizeriei ţărăneşti. Câţi tineri n'am

www.dacoromanica.ro

cunoscut eu însumi, cari visau mântuirea ţăranilor prin iarba miraculoasă! Dar nu e de mirare naivitatea utopică a tinerilor; mai de mirare ar fi ambalarea claselor noastre dominante, cari numai naive şi utopice nu sânt; dar aceasta din urmă are alt substrat şi altă explicaţie. Mai întâi e, bine-înţeles, şi *diversiunea*,—îndreptarea atenţiei şi activităţii publice pe căi... soioase, dacă ne putem exprima astfel. Dar mai e şi altă explicaţie a interesului claselor dominante pentru soia.

Intreg productul naţional al unei ţări se împarte, *grosso modo*, în două părţi: *valoarea necesară*, care trece în mânile producătorilor sub toate formele şi categoriile lor, şi alta, *plusvaloarea*, care trece în mânile statului şi claselor exploatatoare, iarăşi sub toate formele şi categoriile lor. E dela sine înţeles că productul naţional fiind împărţit în două părţi, cucât una va fi mai mare, cuatât cealaltă va fi mai mică. Cucât va fi mai mică partea ce va lua muncitorimea, cuatât va fi mai mare aceea pe care o vor lua clasele dominante şi statul. Hrana muncitorimii, însă, e un element important în suma producţiei naţionale şi face parte—o parte covârşitoare — din valoarea necesară. Cucât, deci, costul ei ar scădea, cuatâta ar scădea valoarea necesară şi cuatâta s'ar mări plusvaloarea. Or, se pare că soia e o hrană extraordinar de ieftină; întroducerea ei ar scădea, prinurmare, valoarea totală pe care o consumă muncitorimea şi ar mări cuatâta plusvaloarea naţională, renta pământului, veniturile statului, etc.

Şi astfel, pecând poporanistul naiv visa, că odată cu soia va intra belşugul în casa ţăranului, arendaşul, om practic, sconta în minte momentul

www.dacoromanica.ro

acela, când ţăranul se va hrăni cu brânză de soia, pecând cea bună, de oaie, va fi dusă la conacul boieresc.

Dacă chestia alimentării ţăranului cu soia e şi veselă şi comică totodată, schimbarea alimentării excluzive cu porumb prin alimentarea cu grâu, e o chestie foarte serioasă, de-o însemnătate nespusă, de-o însemnătate tragică. Avem o sută de mii de pelagroşi—şi încă asta după datele oficiale. Sântem un popor de pelagroşi, şi asta e o grozăvie care ameninţă serios însăş existenţa ţării. Aşa fiind, preocuparea poporaniştilor de-a înlocui porumbul prin grâu, e nu numai legitimă, dar importantă şi simpatică în cel mai înalt grad. Din nenorocire, ei tratează şi această chestie cu aceeaş lipsă de pătrundere cu care le tratează pe toate. Ei cred că totul se reduce la luminarea şi convingerea ţăranului: ţăranul trebue luminat asupra consecinţelor nefaste ale hranei cu porumb, mai ales necopt, iară pe dealtăparte statul să facă cuptoare comunale pentru pânea de grâu, şi atunci ţăranul va semăna grâu înloc de porumb, va coace pânea în cuptoarele comunale,—şi iată chestia rezolvită. Se poate ceva mai simplu? Foarte simplu, în adevăr.

A spune că din cauza prostiei şi neştiinţii mănâncă ţăranul porumb necopt, stricat, e neadevărat, nedrept şi revoltător. Dar cum se face că pânăla 1864 pelagra mai n'a existat în ţara noastră? Se vede că în timpul iobăgiei ţăranul era luminat, iară în epoca neoiobăgiei şi-a pierdut lumina.

Ţăranul, dupăcum am văzut, îşi lucrează câmpul pe apucate, în vremea ce-i rămâne dupăce face toate muncile la boier. Deaceea el seamănă, prăşeşte şi culege porumbul, nu când trebue şi

www.dacoromanica.ro

când vrea, ci când poate; deaceea îl lucrează rău şi îl culege necopt. Aceasta e adevărat pentru porumbul pe care-l seamănă pe pământul său sau pe pământul luat în dijmă la tarla. In ce priveşte pământul ce-l ia în dijmă deavalma, acolo intervine o altă pacoste: nedijmuitul la vreme. Ţăranul e dijmuit toamna târziu şi chiar iarna, după ce porumbul s'a acoperit de zăpadă, şi astfel e silit să mănânce porumb stricat. Această dijmuire târzie, contrară legii, nu e o simplă neglijenţă, ci este o armă teribilă în mânile proprietarilor şi arendaşilor împotriva nesupunerii ţăranului, împotriva veleităţilor lui de a scăpa de neoiobăgie cu ajutorul acelor instituţii legale cari i-o permit, o armă eficace pentru menţinerea regimului neoiobag.

Astfel, deci, cauza pentru care ţăranul mănâncă porumb stricat, care-i dă pelagra, rezidă în raporturile intime de producţie ale regimului nostru neoiobag. Se va zice, desigur: un motiv cuatât mai puternic ca ţăranul să-şi schimbe alimentaţia.

Problema este prin urmare aceasta: dece ţăranul român se alimentează excluziv cu porumb? Iată dece. Mai întâi pentru acelaş motiv pentru care clasele noastre dominante s'au entuziasmat pentru soia: mămăliga e mai ieftină decât pânea de grâu. Alimentarea ţărănimii cu porumb e mai preferabilă pentru statul nostru şi clasele dominante, pentrucă în felul acesta ţărănimea consumă o valoare totală mai mică decât ar consuma alimentându-se cu grâu, aşacă statul şi clasele dominante pot lua o mai mare valoare totală din productul naţional. Şi fiindcă nu ţărănimea ci statul şi clasele dominante dispun de vieaţa politico-socială, caşi economico-socială a ţării, deaceea porumbul a fost

www.dacoromanica.ro

impus şi se impune şi acum ca hrană excluzivă a ţărănimii [1]).

Altă cauză importantă rezidă în felul de agricultură ce facem. Sântem o ţară producătoare mai ales de grâu şi porumb. Agricultura noastră fiind extenzivă, pentru a întreţine rodnicia pământului trebue făcută rotaţia. Nu se poate pune grâu după grâu, căci pământul s'ar istovi în câţiva ani şi recoltele ar merge scăzând. Porumbul nu numai că nu micşorează rodnicia grâului, dar o sporeşte încă: cultura porumbului îmbunătăţeşte pământul, îl pregăteşte pentru cultura grâului. Aşadar, e absolut imposibil ca marele proprietar sau arendaş să dea ţăranilor întreaga moşie pentru grâu; el e obligat s'o împartă mai ales în două părţi, una pentru porumb şi alta pentru grâu. Producerea porumbului e, deci, o necesitate absolută şi, o dată produs, el serveşte de hrană ţărănimii, iară grâul, ca produs mai preţios, se exportează în streinătate.

Dar mai este ceva care favorizează cultura porumbului. Am zis că ţăranul, prin faptul că cultivă porumbul, îmbunătăţeşte pământul pentru grâul anului viitor. Or, nici prin învoielile agricole, ori cari ar fi ele, nici prin contractele de arendare către ţărani, această parte a muncii ţăranului nu este prevăzută; ţăranul o dă absolut gratuit. Un avantaj de care, iarăşi, cu greu s'ar lipsi clasele noastre dominante agrare.

---

[1]) Se înţelege că odată ce un aliment se impune populaţiei, intervine pe urmă obişnuinţa, care face ca ea să ţie la acel aliment. Dar încăpăţânarea ţăranului de a se hrăni cu mămăligă, şi nu cu pâne de grâu, e mult mai mică decât se presupune. Un ţăran stabilit la oraş, iute-iute se deprinde cu pânea bună de grâu — numai să o aibă.

www.dacoromanica.ro

Insfârşit, o altă cauză şi poate cea mai importantă, e relativa nedensitate a populaţiei noastre agrare şi, deci, lipsa de braţe în sezonul muncilor agricole, mai ales al secerişului, care în condiţiile climaterice ale ţării noastre trebue făcut cât de repede. In vremea aceea toată ţărănimea, dela primar pânăla cel din urmă sătean, bărbaţi, neveste, copii, toţi sânt la munca boierească; până şi copiii de ţâţă apar pe lanurile boiereşti, ca să nu reţină dela muncă pe mamele lor. Şi cu toate astea, uneori tot nu ajung braţele şi o parte din grâu se scutură. Ce-ar mai fi dacă ţărănimea ar pune grâu pe mai toate pământurile ei, ceeace ar fi necesar deîndatăce ar fi să se hrănească excluziv cu el? S'ar întâmpla una din două: ori boierul şi-ar secera grâul lui cu ţăranii învoiţi şi aduşi de jandarmi — şi în acest caz grâul ţăranului s'ar scutura şi prăpădi; ori ţăranul ar fi lăsat să-şi secere grâul propriu — şi atunci proprietatea mare ar trebui să-şi mărginească întinderea culturii grâului. Dar grâul e baza însăş a gospodăriei noastre naţionale şi a veniturilor claselor dominante agrare. O însemnată restrângere a culturii grâului din partea proprietăţii mari, ar aduce o perturbare gravă în gospodăria generală a ţării.

Toate aceste cauze importante fac din alimentarea ţărănimii cu porumb, şi cu porumb stricat, o necesitate socială. *Această alimentare, ca fenomen economico-social, e strâns împletită cu regimul neoiobag şi nu va putea să dispară decât odată cu dânsul. Incât, explicaţia faptului atât de ciudat şi trist, că sântem unica ţară modernă pe lumea asta, unde poporul se alimentează excluziv cu porumb, se găseşte*

www.dacoromanica.ro

în faptul, nu mai puțin trist, că sântem unica țară neoiobagă dintre toate țările moderne [1]).

* * *

Să trecem acum la alt remediu parțial al mizeriei țărănești, preconizat de poporanismul nostru.

Acum câțiva ani, în timpul absurdului conflict de tristă memorie cu Bulgaria, s'au descoperit, între alți bulgari din țara noastră, și bulgari grădinari. Și astfel economiștii noștri au aflat că țărănimea noastră nu se ocupă de grădinărit, care se face, mai tot, de grădinari bulgari, iară poporaniștii, conduși deopotrivă de considerații economice cași de considerații naționale, au început să propage naționalizarea grădinăritului, — grădinăritul să se facă de țărani români. Foloasele ce ar rezulta de aici pentru economia și viața noastră națională ar fi incalculabile. Mai întâi, cele douăzeci de milioane pe cari le scot bulgarii ar rămânea în țară. Și apoi, cercetând ultimele compendii de agricultură, poporaniștii descoperiseră ce mare rendement dă pământul prin grădinăritul sistematic. Dacă țăranii ar face grădinărie sistematică numai în curtea casei, care deobiceiu rămâne părăginită, încă ar scoate atâta zarzavat încât le-ar ajunge din belșug pentru a se hrăni toată iarna. Astfel, una din cele mai grave probleme ale mizeriei ță-

[1]) Rusia, ce e drept, are unele puncte de asemănare cu neoiobăgia noastră. Dar dacă regimul rusesc n'a impus poporului alimentarea cu porumb (sau cu o soia oarecare), e că în Rusia porumbul nu rodește. Neavând porumb sau soia pentru înlocuirea grâului, regimul rusesc l-a înlocuit cu ce-a putut, și anume: cu secara.

www.dacoromanica.ro

răneşti — foametea din timpul iernei — ar fi în parte rezolvită.

Şi atunci apostolul satului a fost însărcinat de urgenţă să intervină pelângă ţăran, să-l lumineze asupra importanţei chestiunii şi să-l înveţe grădinăritul. Da, să fim bineînţeleşi: nu apostolul să înveţe grădinăritul dela ţăran, care e agricultor din moşi-strămoşi, şi cunoaşte meseria asta în condiţiile speciale climaterice şi agricole ale ţării noastre, ci dimpotrivă: el, apostolul, care foarte adesea habar n'are de agricultură şi a cetit despre ea într'un compendiu, care tratează despre agricultura din alte ţări, — el să-l înveţe pe ţăran. Dealtfel, întreprinderea aceasta ar fi reuşit, cu sau fără intervenţia apostolului — dacă... dacă grădinăritul s'ar putea face iarna, pe zăpadă. Atunci s'ar fi procopsit în adevăr ţăranul, din această dublă cultură a pământului; nu-i vorbă, numai o scurtă vreme, deoarece creşterea productivităţii pământului ar fi avut de rezultat creşterea rentei lui, şi foloasele, în mare parte, ar fi intrat la urma-urmei în alte mâni; dar câţiva ani măcar ţăranul ar fi avut zarzavat din belşug, pentru tot anul. Din nenorocire, grădinăritul pe zăpadă nu-i posibil; el se face numai vara şi anume în toiul muncilor agricole şi deaceea întreaga întreprindere a trebuit să cadă. Doar câte un apostol mai practic şi mai abil, folosindu-se de munca gratuită a elevilor, îşi face o grădină bună pelângă şcoală, şi mănâncă sănătos zarzavat gratis, în numele poporanismului român.

Nicăieri, poate, nu se vede mai clar, ca în chestiunea asta, nefamiliarizarea cu condiţiile economice de vieaţă ale ţărănimii noastre. In virtutea regimului în vigoare, ţăranul munceşte vara, cu

www.dacoromanica.ro

nevastă, copii şi nepoţi, lanurile proprietăţii. El nu e lăsat să-şi lucreze propriul său pământ semănat cu porumb, care cere o muncă relativ simplă; şi dumnealor îi recomandă grădinăritul— o muncă migăloasă şi complexă, care cere concentrarea întregii atenţii şi a tuturor forţelor tocmai vara, când omul e executat aiurea [1]).

* * *

Inainte de a trece la remediile şi reformele poporaniste fundamentale, încă un exemplu de remediu parţial.

D. C. Alimăneştianu a tradus o broşurică de 20 de pagini a lui Louis Tegner, despre *Desvoltarea agriculturii şi a creşterii vitelor în Danemarca.* In prefaţă d. Alimăneştianu scrie:

«M'am crezut dator, în interesul obştesc, s'o traduc numaidecât, fiindcă e de foarte iminentă actualitate, faţă de legile ce se vor pregăti, să fim orientaţi cât mai bine asupra chemării proprietăţii mici în viitor, şi fiindcă d. Tegner a avut darul ca, într'o dare de seamă foarte modestă şi foarte restrânsă, să dea nu numai condiţiile de prosperare a pro-

[1]) D. G. Maior arată dece ţăranul nostru nu cultivă legume: «El n'a fost ţinut la îngrădirea şi cultivarea acestora, *pentru a nu-l sustrage dela munca câmpului propriu zisă*, şi proprietarii şi arendaşii au făcut un fel de monopol din cultura şi vânzarea legumelor prin bulgarul adus pe moşie, care trebue să câştige şi el şi să plătească o arendă enormă pentru pământ», (p. 81).

Iară d. C. Garoflid, în *Problema agrară şi deslegarea ei*, (pag. 84), spune următoarele:

«E ridicol a-l face vinovat (pe ţăran) că e tributarul sârbului zarzavagiu, când felul lui de cultură latifundiară pe pământ propriu sau arendat, îl sileşte în timpul muncii să-şi petreacă toată săptămâna pe câmp. Cât timp acest fel de cultură nomadă va dăinui, o activitate gospodărească mai desvoltată a ţăranului nu e cu putinţă».

www.dacoromanica.ro

prietății mici în Danemarca, dar și tot, însă absolut tot, ce fără pretenții, trebue să se știe, pentruca dintr'o întindere de pământ de 2 hectare să se creeze, pentru o familie, un izvor nesecat de adevărate bogății și de vieață demnă și de traiu independent».

Ca să ajungă și țărănimea noastră să-și creeze din două hectare «un izvor nesecat de adevărate bogății și de vieață demnă și de traiu independent», d. Alimăneștianu propune organizarea pentru țărani a călătoriilor de studii, «călătorii de învățământ și pregătire». Și anume: țăranii să-și aleagă o sută dintre ai lor, cari sub conducerea a doui specialiști, să fie trimiși în țările cu cultură agricolă înaintată, ca «să vadă ei cu propriii lor ochi, să pipăe cu propriile lor mâni și să audă cu propriile lor urechi, și dela alții nu numai dela noi și la fața locului, ce-au făcut și ce fac alte neamuri cu pământul ce-l stăpânesc». Pe urmă, se înțelege, după studiile făcute, țăranii au să aplice cunoștințele căpătate la propriile lor mici proprietăți, alții îi vor imita — exemplele bune cași cele rele fiind molipsitoare — și astfel, puțin câte puțin, ne vom preface din Belgia în Danemarca Orientului. Și d. Alimăneștianu face socoteală că întreaga expediție n'ar costa mai mult de 100.000 de lei. Desigur, rar un rezultat mai important a fost obținut cu sacrificii mai neînsemnate.

Sânt perfect de acord cu d. Alimăneștianu. Mai întâi, am avut atâția bursieri surtucari, încât dece n'am avea și o sută de bursieri țărani, mai ales când asta s'ar face, cum zice d. Alimăneștianu, pentru «biata țărănime și mica proprietate». Al doilea, pentrucă țăranii trimiși ar avea în adevăr ce să învețe, mai ales în Danemarca. Acolo vor

www.dacoromanica.ro

învăţa, cum vedem din broşura lui Tegner, cum să îngraşe pământul, cum să crească vitele, cum să desfacă productele. Inprivinţa îngrăşămintelor ţăranul va învăţa că trebue să construească un fel de «casă pentru băligar, sub care el să fie ferit de a se subţia prin apa din ploi sau din zăpezi» (pag. 26), iară înprivinţa îngrăşămintelor artificiale, va învăţa că cele mai bune sânt: «azotatul de potasă de Chili, sulfatul de amoniac, guano din Peru şi guano de peşte» (pag. 27). Inprivinţa culturii pământului, ţăranul român va afla că nu trebue să se mulţămească numai cu cultura cerealelor. «Trebue să cultive şi plante cu *rădăcini* întrebuinţabile... — Pelângă acestea mai trebue cultivate una sau mai multe plante *de grădinărie* ca: mazăre, bob, morcovi, fragi, castraveţi, conopide, ş. a.» (pag. 21). In privinţa creşterii şi hranei vitelor, ţăranul român va afla că trebue să dea vacii următoarea hrană, în anume combinaţie: «turte de rapiţă, sămânţă de bumbac, floarea soarelui, grăunţe amestecate, sfeclă, fân, paie» (pag. 23). Va vedea deasemenea cu «propriii lui ochi», că «va fi de mare importanţă să se ţină vaci de cea mai bună rasă. Ele trebue să fie de *statură mare* şi să dea *mult lapte gras*» (pag. 22). Insfârşit, va afla că «atât vacilor cât şi porcilor trebue să li se dea grâul bine uruit» (pag. 25). Această cunoştinţă, mai ales, va fi de mare folos ţăranului român, pentrucă hrănind porcul cu grâu neuruit, dupăcum obişnueşte, porcul capătă de multeori deranjare de stomac.

Aşadar, sânt de acord. Dar, pentru a obţine în adevăr foloase temeinice şi rezultate ştiinţifice din experienţa sociologică propusă de d. Alimăneştianu, a-şi modifica-o în senzul următor.

www.dacoromanica.ro

«După o prealabilă înţelegere cu miniştrii şi consulii noştri respectivi», dupăcum zice şi d. Alimăneştianu, să se intervină pelângă Danemarca în senzul ca să putem stabili acolo o sută de ţărani români, cari să-şi facă agricultura în condiţiile economico şi politico-sociale de acolo, iară Danemarca să ne împrumute o sută de ţărani, pe cari să-i punem să facă agricultură în condiţiile naturale şi economico-sociale româneşti. Atunci vom avea toată garanţia că experienţa va fi făcută în condiţiile cerute de ştiinţă şi că ne va da rezultate pecât de exacte peatât şi de instructive. Şi rezultatele se pot uşor prevedea, şi d. Alimăneştianu, care e un om inteligent, cult, şi cunoaşte bine ţara, sânt sigur că va fi perfect de acord cu subsemnatul asupra lor.

Ţăranii noştri, deveniţi mici agricultori în Danemarca, s'ar trezi în următoarele condiţii extraordinar de favorabile: un sol fertil, condiţii climaterice admirabile, umiditate suficientă, şi din cauza mărilor ce scaldă ţara şi din cauza pădurilor seculare, păstrate cu atâta îngrijire, încât ieşi dintr'o pădure minunată ca să dai într'o superbă vale roditoare, care te duce în altă pădure minunată. Ploi suficiente, dese, parcă înadins comandate. Condiţii naturale de muncă extrem de favorabile — nici prea brusce schimbări de climă, nici călduri sufocante ca în Sahara, ci o temperatură parcă înadins făcută pentru lucrul câmpului. Dealungul coastelor, pe-o întindere de sute de kilometri, păşuni naturale splendide, parcă înadins aranjate de Dumnezeu spre a servi producătorilor de unt. Condiţii economice şi mai favorabile decât cele naturale: ţăranul e un mic producător perfect liber,

www.dacoromanica.ro

independent, ocupându-se numai de mica lui proprietate şi nu numai neîmpiedecat dela această ocupaţie, dar favorizat de stat prin toate raporturile sociale existente. Pentru desfacerea productelor micei lui proprietăţi, ţăranul este iarăşi favorizat în chip neobişnuit, în primul loc prin situaţia geografică a ţării sale: ţară marină — popor marinar de mii de ani — alături de Germania şi aproape de Englitera — cele mai puternice state industriale din lume — aproape, dealtfel, de toate ţările accesibile pe apă, ceeace e foarte important; şi apoi, mai are pentru desfacerea productelor sale şi o piaţă internă, graţie unei industrii naţionale destul de puternic desvoltate. Dar ţăranul danez e şi mai favorizat prin condiţiile politice, culturale, morale. Cetăţean liber de sute de ani, cu o cultură veche, el are glas hotărîtor în afacerile ţării. Bucurându-se de toate drepturile politico-sociale, este egal cu toţi cetăţenii, absolut egal, mai cu seamă în faţa legii: legea şi servitorii ei — justiţia şi administraţia — îi apără averea şi cinstea deopotrivă caşi bogătaşului ori ministrului, îi garantează munca liniştită şi folosinţa sigură şi fără grijă a roadelor muncii lui. Se înţelege că în aşa împrejurări ţăranul danez e sănătos la trup şi la suflet şi are toate acele calităţi pe cari i le cunoaştem.

Iată, deci, în ce condiţii naturale şi economico-politico-sociale, în ce atmosferă, în ce rai s'ar pomeni în Danemarca ţăranii noştri. Şi care ar fi rezultatul? Cred că şi aci vom fi perfect de acord cu d. Alimăneştianu: ţăranii noştri ar deveni, după o vreme oarecare, tot aşa de buni agricultori caşi danezii. Se înţelege, la început ar merge cam şovăind, cam împletecindu-se; rezultatele unei cul-

www.dacoromanica.ro

turi seculare nu se capătă în câteva zile. Dar aceasta priveşte mai mult partea psihică. In ce priveşte partea economico-socială, ţăranul român ar deveni curând un bun gospodar caşi danezul, cuatât mai mult, cucât, dacă are atâtea inferiorităţi, are şi o superioritate care l-ar ajuta să se adapteze: ţăranul român ştie să muncească optsprezece ceasuri pe zi sub arşiţa unui soare ca în Sahara— şi fără mâncare. Să poftească danezul să facă acest *tour de force*, nu toată vieaţa, dar măcar o singură lună. Şi astfel, ţăranul român şi mai ales copiii lui crescuţi acolo, ar munci şi ei «ca dintr'o întindere de două hectare să creeze pentru o familie un izvor nesecat de adevărate bogăţii şi de vieaţă demnă şi de traiu independent».

Să vedem acuma ce s'ar întâmpla cu suta aceea de ţărani danezi, mici cultivatori de pământ, mutaţi în ţara românească, pentru a munci aici, în condiţiile naturale şi economico-politico-sociale ale ţării noastre?

Aici ţăranii danezi vor găsi o ţară cu un sol fertil, dar o climă aspră, schimbări brusce de temperatură, un sezon de muncă scurt şi o arşiţă de Sahara în timpul muncilor agricole, lipsă de umiditate, secetă frecventă, mărită încă prin devastarea pădurilor, distrugerea nefastă a codruluifrate cu românul. Dar nu condiţiile naturale sânt cele mai rele,— marea fertilitate a solului le compensează adesea. Condiţiile economico şi politico-sociale, relaţiile de producţie, ar deveni fatale ţăranului danez. Aici, înloc de a fi proprietar liber şi independent pe propriul său pământ, el va da de învoieli, de contractul agricol ce-l robeşte de cu iarnă, de dijma deavalma şi dijma la tarla, de

www.dacoromanica.ro

ruşfeturi şi alte rămăşiţe feudale. Aici, în scurtul sezon de muncă, sub arşiţa dogorîtoare a soarelui, el va fi adus de jandarm să lucreze lanurile boiereşti, să execute învoielile, iară porumbul lui se va îngălbeni, grâul se va scutura. Piaţă internă de desfacere pentru alte producte nu va găsi, pentrucă avem atât de puţină industrie, iară grâul şi porumbul, articol de export, cât i-ar mai rămânea, va fi cumpărat de cămătar, sau scos în vânzare de perceptor... şi cumpărat tot de el. Aici curând ar rămânea şi fără mămăligă, aşacă ar fi silit să se învoească pentru anul viitor, şi ar tremura, gol şi desculţ, într'un bordeiu de troglodit. Aici legea nu va exista pentru el, iară păzitoarea ei, administraţia, nu numai că nu-i va da cele mai elementare garanţii de vieaţă, dar dimpotrivă, prin reprezentanţii ei autorizaţi — cum e jandarmul rural — se va uita cu jind la francul din buzunarul lui, ca să pună mâna pe el; tot administraţia îi va necinsti nevasta şi fata, iară la cea dintâiu protestare din partea lui, îl va declara răsvrătitor şi îl va trânti, legat, în beciurile primăriei, unde-l va tortura ca pe timpul inchiziţiei. Aici, într'un cuvânt, pus în condiţiile economico-politico-sociale şi culturalo-morale ale ţăranului român, danezul va trăi vieaţa caracteristică a neoiobagului nostru de sub regimul în vigoare [1]).

[1]) Firește că experienţa noastră sociologică s'ar putea face şi altfel: să aducem o sută de ţărani danezi, să le facem, pe socoteala statului, ferme model, să-i hrănim din buget, iară la plecare, după obiceiul ţării, să le dăm şi un banchet de despărţire la Capşa, ca să plece oamenii cu amintiri plăcute şi să ne laude în streinătate. Dar experienţa astfel făcută n'ar dovedi nimica. Pentruca experienţa să dovedească

www.dacoromanica.ro

Şi atunci ce s'ar întâmpla cu ţăranii noştri danezi? Sper că şi aci vom fi de acord cu d. Alimăneştianu. Unii dintre ei — prea puţini — foarte rezistenţi şi foarte adaptabili, s'ar adapta nouelor condiţii de traiu şi ar deveni şi ei, cu timpul, neoiobagi români, caşi cei de baştină. Cea mai mare parte, însă, s'ar muta, unul câte unul, în tristul ţintirim al tristului sat românesc. Şi în faţa atâtor morminte deschise, în faţa atâtor victime ale experienţelor noastre sociologice, poate s'ar lumina şi poporaniştii noştri danemarcofili, că, în general condiţiile sociale de vieaţă şi de muncă ale muncitorimii, şi relaţiile sociale de producţie în special, hotărăsc de vieaţa şi materială şi culturală şi morală a muncitorimii — şi nu viceversa; că a da sfaturi şi a ţine predici ţărănimii, fără a-i schimba aceste condiţii fundamentale, cari hotărăsc de vieaţa ei, e caşicum, văzând un om cu mânile şi picioarele încătuşate, i-ai ţine prelegeri higienice, arătându-i cât de importantă e mişcarea, ba încă l-ai şi trimite, aşa încătuşat, în Suedia, — voiaj de «învăţământ şi pregătire» — ca «să vadă el, cu propriii lui ochi, să pipăe cu propriile lui mâni şi să audă cu propriile lui urechi», ce binefăcătoare e gimnastica suedeză!

Descătuşaţi ţărănimea română şi ea va porni şi va merge, cu sau fără ajutorul Dv. Şi atunci şi sfaturile Dv. şi predicile Dv. vor avea un rezultat şi vor da un folos real. Altfel sânt inutile şi zadarnice, vai! cât de inutile şi cât de zadarnice!

---

ceva, trebue ca ţăranii noştri, duşi în Danemarca, să fie puşi în condiţii perfect egale cu ale ţăranilor danezi, iară aceştia din urmă, aduşi la noi, să fie puşi în condiţii perfect egale cu ale ţăranului neoiobag român.

www.dacoromanica.ro

IX

BĂNCILE POPULARE

Să trecem acum dela aceste remedii paliative la remediile radicale, la acele cari ar fi *le clou* al remediilor şi instituţiilor poporaniste. Acestea sînt, dupăcum se ştie, băncile populare, casa rurală şi obştiile ţărăneşti.

Cine vrea să vadă până unde poate merge ambalarea în ţara noastră, să recitească desbaterile parlamentare, să-şi reamintească tot sgomotul făcut în jurul băncilor populare. Se părea că însuş ţăranul găsise, însfârşit, mijlocul liberării şi emancipării sale. Se formase o întreagă literatură, care povestea — în parte adevărat, în parte exagerat — cât sufere ţăranul depe urma cametei. Se enumerau satele unde sânt cămătari, cari au strâns zeci de mii de lei depe spinarea ţăranului. Atâta sgomot s'a făcut în jurul acestei exploatări, încât s'ar fi părut că toată plusvaloarea produsă de ţărănimea noastră nu e creată în timpul producţiei şi nu e înghiţită de stat şi de clasele dominante, ci apare numai în timpul tranzacţiunilor

www.dacoromanica.ro

dintre ţăran şi cămătar, şi e înghiţită de cămătarii satelor.

Dealtfel, această ambalare e foarte explicabilă la clasele noastre dominante. Mai întâi, este iarăşi chestie de diversiune şi încă de ce diversiune? Cămătarii satelor prefăcuţi în cauza principală a răului şi băncile populare în marele leac, iară neoiobăgia noastră nicăieri, parcă nici n'ar fi, — se poate chilipir mai mare? Şi mai este un chilipir tot aşa de mare: orice reformă sau îmbunătăţire întreprinsă în folosul, real sau imaginar, al ţăranilor, costă pe stat parale, câteodată destul de multe, iară reforma aceasta — instituţia băncilor — nu-l costă aproape nimic: ţăranul îşi îmbunătăţeşte soarta, se emancipează de camăta ruinătoare, şi asta pe propriul său compt şi rizic.

Nu tot aşa de justificată este ambalarea poporaniştilor sinceri şi a sincerilor iubitori ai ţărănimii din alte grupări şi partide. Entuziasmul exagerat al acestora se explică, în bună parte, prin necompetinţă, prin lipsa de elementare cunoştinţi economice. Pentrucă e un adevăr elementar în economia politică, precumcă o îmbunătăţire fundamentală în soarta masselor muncitoare trebue căutată în schimbarea felului şi în modificarea raporturilor de producţie, în domeniul producţiei, nu în modificarea tranzacţiilor comerciale, a schimbului, a creditului. Creditul e o categorie economică derivată, nu fundamentală, creditul nu creează, ci, în anume condiţiuni, ajută în mod însemnat producţiunea; el poate, deci, trecând la cazul care ne interesează, să ajute unei prosperări economice create, dar nu poate s'o creeze. E adevărat că un om de mare talent şi o strălucită inteligenţă, cum a fost Proud-

www.dacoromanica.ro

hon, preconiza prefacerea raporturilor de producţie, transformarea pe alte baze a societăţii însăş, prin credit. Dar Proudhon avea justificarea că a trăit în mijlocul unei societăţi în care creditul începuse să aibă o influenţă atât de mare asupra producţiei; şi Proudhon nici n'a fost economist propriu zis şi afară de asta a trecut atâta vreme de atunci şi am mai învăţat ceva.

Instituţiile de credit şi marea lor influenţă asupra vieţii economice sânt de dată destul de recentă. Creditul şi importanţa lui s'au desvoltat treptat, împreună cu desvoltarea economică a societăţilor. El ia naştere şi se desvoltă împreună cu desvoltarea producerii valorilor de schimb, în locul valorilor de întrebuinţare. Cât timp a durat gospodăria naturală, cât timp se produceau numai valori de întrebuinţare, creditul propriu zis avea o importanţă minimă sau nulă. Cucât însă se desvoltă gospodăria bănească, în care producerea se face aproape excluziv pentru schimb, în care se produc aproape excluziv valori de schimb, mărfuri, cucât se desvoltă societatea capitalistă, creditul şi instituţiile de credit iau o desvoltare tot mai mare şi capătă o influenţă imensă asupra vieţii economico-sociale. Dar în această desvoltare, importanţa creditului pentru ţară şi pentru clasele dominante nu e aceeaş ca pentru clasele muncitoare. Pentru acestea din urmă creditul are uneori mai mult o importanţă indirectă, întrucât influenţează desvoltarea economică generală; dar importanţă directă, pentru îmbunătăţirea sorţei lor şi a prosperării lor economice, n'are deloc, sau are una cu totul minimă. Astfel, pentru robii plantatorilor de bumbac din America, creditul n'avea nici o valoare,

www.dacoromanica.ro

sub nici o formă, cum n'avea pentru caii plantatorilor. Astfel, pentru clăcaşii noştri ţărani, creditul iarăşi nu putea să aibă vr'un mare preţ.

Mai mult decât atâta. Uneori, pecând pentru economia naţională şi pentru clasele dominante importanţa creditului creşte, pentru poporul muncitor, dimpotrivă, scade. Aşa, pentru micii meseriaşi din evul mediu, întrucât ei erau proprietarii instrumentelor lor de lucru, creditul avea oarecare însemnătate; dar de atunci până în zilele noastre, pecând pentru economia naţională şi clasele economice dominante, importanţa creditului a crescut imens, pentru clasele muncitoare proletare însemnătatea lui a devenit minimă. Astăzi nici un economist burghez serios nu mai preconizează îmbunătăţirea sorţei muncitorimii proletare prin instituţii de credit; iară proletariatul însuş, perfect conştient de ceeace-i trebue, nu cere, pentru îmbunătăţirea sorţei sale, instituţii de credit şi economie, ci reducerea orelor de muncă, mărirea salariilor, contracte colective de muncă, etc., iară pentru viitor, ca soluţie definitivă, naţionalizarea sau socializarea tuturor instrumentelor de muncă. In alte cuvinte, poporul muncitor îşi caută îmbunătăţirea sorţei şi soluţia problemei sale în modificarea parţială sau totală a felului şi raporturilor de producţie, nu în instituţiile de credit, cari pentru el direct n'au aproape nici o valoare.

Se va obiecta, desigur, că toate acestea sânt adevărate pentru proletariat, nu însă pentru ţărănimea mică proprietară, stăpână pe instrumentele ei de muncă, pe micul ei capital agricol productiv, pentru care, deci, în societatea capitalistă, creditul are, dacă nu chiar atâta însemnătate cât pentru

www.dacoromanica.ro

proprietarul unei mari uzine sau mari moşii, totuşi o însemnătate destul de considerabilă. Recunoaştem aceasta. Pentru micul proprietar ţăran, creditul şi mai ales — trebue să adăugim şi să subliniăm — creditul sub forma lui socială largă şi francă, creditul statului, are destulă importanţă. Nu-i lipsit de valoare nici creditul celălalt — să-i zicem creditul popular — de care sânt legate numele lui Schultze Delitzsch şi Raiffeisen şi care e organizat, în streinătate, sub o formă mai mult ori mai puţin asemănătoare cu a băncilor noastre populare. Acestui din urmă credit i se exagerează chiar şi în streinătate importanţa — deşi nu în măsura în care lucrul se făcea la noi — dar însfârşit îşi are şi el importanţa lui pentru micul proprietar ţăran. Decât, este şi aici un *dar*, în care rezidă cauza greşelilor teoretice ale economiştilor, sociologilor şi reformatorilor noştri, caşi greşelile practice ale guvernanţilor noştri. Şi anume: *ţăranul nostru nu este mic proprietar*.

E foarte interesant şi instructiv cum economiştii, sociologii, oamenii noştri politici, şi acum în urmă şi teoreticianii poporanismului, au cheltuit atâta spirit pentru a ironiza pe socialişti, cari *quasi* n'au băgat de seamă că ţăranul nostru nu e un muncitor proletar ca în Occident, iară ei aproape cu toţii, şi nu *quasi*, ci deabinelea, au scăpat din vedere că ţăranul nostru nu este un ţăran mic proprietar ca cel din Occident. Ţăranul nostru, ce-i drept, nu e proletar, dar nici mic proprietar, ci este ce e mai rău: un neoiobag. Ce însemnează asta, am văzut mai sus. Faţă cu categoria economică a creditului, situaţia ţăranului e următoarea:

Faptul că pământul lui, avutul lui principal e ina-

www.dacoromanica.ro

lienabil, îi reduce foarte mult, uneori aproape la nimic, întinderea creditului de care se poate bucura. Iară faptul că nu e un proprietar propriu zis, care-şi lucrează propriul său pământ, ci e un semiclăcaş şi semiproletar, lucrând mai ales pământul marei proprietăţi, nu-i permite să se folosească de credit în mod productiv. Aşa fiind, creditul pentru ţăranul nostru are o importanţă relativ neînsemnată.

E adevărat că este o parte caracteristică în gospodăria neoiobagă, parte care face creditul necesar neoiobagului nostru, necesar şi lui, necesar şi economiei şi producţiei ţării: e faptul că ţăranul e depozitarul inventarului agricol. Şi acuma, dar mai ales acum douăzeci de ani, mai întreg pământul, nu numai al ţăranului, dar şi al marei proprietăţi, era lucrat aproape excluziv cu inventarul ţăranului: cu plugul lui, cu boii lui; câteodată tot el dădea — şi dă uneori şi acuma — şi sămânţa pentru pământul boieresc lucrat în dijmă. Conservarea şi chiar îmbunătăţirea inventarului era, deci, şi este, şi în interesul ţăranului, dar şi mai mult în interesul marilor proprietari şi arendaşi, precum şi al statului şi al claselor dominante în general. In consecinţă, fundarea unui institut de credit, care să vină în ajutorul ţăranului pentru conservarea şi îmbunătăţirea inventarului, procurarea săminţei, etc., era în interesul şi al ţăranilor şi al statului şi al proprietarilor şi arendaşilor, cari se descărcau de-o asemenea grijă pe spinarea statului. Şi tocmai deaceea creditul agricol a fost fundat, când ţăranul nici nu se gândea să ceară aşa ceva.

Creditul agricol a fost, deci, întemeiat sub auspiciile cele mai fericite: corespunzând unei necesităţi, fiind în folosul statului şi fundat de el şi —

www.dacoromanica.ro

caz atât de rar! — fiind totodată în folosul tuturor claselor sociale. Şi cu toate acestea, creditul agricol n'a reuşit. Cum se explică acest fapt extraordinar? Se explică foarte uşor, şi acest *fiasco* era foarte uşor de prevăzut pentru cine ştie să se uite în adâncimile raporturilor economico-sociale.

Pentru reuşita creditului agricol erau necesare, în primul loc, două condiţii esenţiale: creditul să aibă o anume întindere — cel acordat cu ţârâita şi în sume mici se risipeşte degeaba — şi creditul să poată fi întrebuinţat în mod productiv. Două mii de lei împrumutaţi şi băgaţi în îmbunătăţirea micii proprietăţi — în îngrăşăminte, instrumente perfecţionate, vite de rasă, etc. — încep să producă, după o vreme oarecare, un surplus de venit, să zicem, de 300 de lei. Scăzând 120 de lei procente, rămâne încă un surplus de 180, care, desigur, e produs şi el de muncă, dar pare căzut din cer: e un rezultat al virtuţii creditului, care măreşte prosperitatea debitorului.

Dar cele două condiţii esenţiale, dupăcum am văzut, lipsesc ţăranului. Pământul lui fiind inalienabil, întinderea creditului lui e foarte restrânsă. Dar ceeace e mai important, el nu poate să întrebuinţeze în mod productiv creditul căpătat, şi din cauza sărăciei şi din cauza raporturilor de producere existente. Se poate oare vorbi serios ca neoiobagul învoit la proprietar şi arendaş să introducă agricultură sistematică, îngrăşăminte, vite de rasă, etc., pe pământul lui? Cât valorează aceste iluzii danemarcofile, am văzut mai sus.

Dar mai este încă o formă a creditului: e creditul dat, nu pentru consumarea productivă, ci pentru consumarea personală.

Această formă a creditului de multeori e cel

www.dacoromanica.ro

mai bun mijloc, nu de a mări prosperitatea debitorului, ci de a-l ruina. Ai nevoie neapărată de bani, îi împrumuți și-i consumi; pe urmă vine termenul fatal, n'ai cu ce plăti, ți se vinde ce se poate vinde, și ca rezultat ești mai sărac decât înainte, din nou trebue să te împrumuți cu orice preț, cazi pe mâna cămătarilor și procesul ruinării e gata. E o poveste așa de veche și așa de banală!

Și s'a întâmplat aidoma țăranului român: mulțămită creditului agricol s'a înglodat și mai mult în datorii, a căzut și mai ușor pradă cămătarului din sat — și astfel creditul, înloc de instrument de prosperare, a devenit instrument de sărăcire.

Agrarienii noștri deobiceiu acuză pe țăran pentru acest rezultat negativ. E vina lui, zic dânșii; e și aci nepăsarea, neprevederea, necinstea și nesocotința lui: își amaneta cea din urmă avere, cheltuea banii fără a se mai gândi că va trebui să plătească, și pe urmă, se înțelege, i se vindea amanetul și rămânea și mai sărac, cădea în și mai mare atârnare de arendaș și cămătar.

Nu, domnilor, nu-i așa. Țăranul român, spre nefericirea lui, e om și el, om ca toți oamenii, cum sântem cu toții; erou nu e. Țăranul român e sărac lipit pământului. El are întotdeauna nevoi mari, vitale, urgente. Iarna copiii îi țipă de foame, de frig: trebue mămăligă, trebue lemne, trebue o haină, — trebue bani; trebue bani pentru botez și, vai! tot așa de des trebue bani de înmormântare; trebue bani pentru bir, că te omoară perceptorul! Și iată că s'a făcut o bancă de către boieri, de către stăpânire și ai putința să te împrumuți punând vitele amanet, ca să scapi de tortura perceptorului și să mănânci și tu și copiii... Și țăranul

www.dacoromanica.ro

se împrumută şi, până una-alta, scapă de foame. Dar consecinţele, prevederea, dar ce va fi pe urmă? Ei, va fi ce-o da Dumnezeu, că mai rău decât acuma nu va fi; şi chiar de ar fi, bine că măcar odată a mâncat şi el ca să se sature. Şi, dealtfel, ce poate fi mai rău? Or să-i vândă vitele. Lasă că trebue ciocoiul sau arendaşul să-l împrumute ca să cumpere altele, că altfel rămân cu ogorul nelucrat. Are să rămână iară fără mămăligă? Apoi când n'o mai avea de unde să ia, trebue să-i dea statul porumb, că rămâne fără birnici. Şi atunci, ce-am avut şi ce-am pierdut?

Nepăsare, neprevedere, nesocotinţă! Apoi dacă e vorba ca în orice caz să fii redus la o bucată de mămăligă cu ceapă, atunci lasă să se îngrijească cei mari de ea, că altfel rămân şi ei fără mămăligă. Şi, zău, cinstit vorbind: poate că argumentarea ţăranului nu e tocmai lipsită de temeiu.

Aşadar, creditul agricol, cu toate că a fost fundat sub cele mai fericite auspicii, cu toate că era în interesul tuturor claselor, cu toate că a fost întemeiat pe baza cea largă a creditului de stat, n'a reuşit, pentrucă nu şi-a găsit terenul în condiţiile economice rele ale ţării, pentrucă aceste condiţii sânt defavorabile existenţii şi funcţionării lui.

Şi se cerea ca băncile populare, cari mergeau pe calea cea strâmtă a creditului privat şi au fost întâmpinate vrăjmăşeşte de unele din clasele superioare, aceste bănci să fie menite a face, nu numai ceeace n'a putut creditul agricol, dar ceeace nu este în stare nici un credit: să devină punctul de plecare al regenerării şi emancipării ţărănimii române!

Dar ce se întâmplase? se schimbaseră oare aşa de profund condiţiile sociale ale ţării? Deloc,

www.dacoromanica.ro

nici umbră. Atunci ce putere tainică şi vrăjită se ascundea în băncile populare? Acea putere minunată era tocmai ceeace, după oamenii cari pricep ceva în materie, constituea slăbiciunea lor: ele nu mergeau pe calea largă a creditului statului, ci pe calea strâmtă a creditului privat, ele nu cereau ajutorul statului, ci se bazau pe ceeace englezul numeşte *self-help*, neamţul *Selbsthilfe*, rusul *samopomoşţ*, iară românul nici n'are pentru asta un termen special: *ajutorul prin sine*. Ţăranul, prin propriile sale puteri, creând băncile, alimentându-le din micile sale economii, împrumutându-se de acolo, când e în nevoie, cu un procent mic, scapă de camătă — principalul inamic — îşi îmbunătăţeşte traiul, şi puţin câte puţin se emancipează din condiţiile mizerabile în cari se sbate, o eră nouă se deschide pentru el: ajută-te şi Dumnezeu te va ajuta.

Aţi înţeles? Nu ştiu. Eu am înţeles. Neoiobagul român, sărac lipit, strivit de formidabilele forţe sociale cari îl robesc pământului şi oamenilor, să se ajute el singur şi atunci îl va ajuta şi Dumnezeu.

Bugetul unei mari părţi a muncitorimii neoiobage sărace, dupăce plăteşte toate angaralele, e în mijlociu cam de 180 — 200 lei pe an. Pentru o familie cu trei copii asta înseamnă cam la 10—12 parale pe zi. Din aceste 10—12 parale ţăranul va cheltui pentru mâncare, băutură, îmbrăcăminte, încălzit, luminat; pentru modestele sale necesităţi religioase şi culturale; pentru împăcarea autorităţilor comunale şi jandarmului rural; va face şi diversele cheltuieli neprevăzute; iară restul, paraua chioară ce-i va rămânea, dacă e om strângător şi bine chibzuit, o va depune spre fructificare la banca, al cărei acţionar va deveni; şi dacă va

www.dacoromanica.ro

avea noroc şi aptitudinile necesare, poate ajunge şi conducătorul băncii şi va avea mândria să-şi scrie pe carta de vizită: «Ioan al Saftei, preşedintele consiliului de administraţie al băncii populare din Pârliţii-de-Sus».

E adevărat că pe urmă s'a văzut, că în felul acesta băncile populare nu pot să reuşească şi atunci a intervenit un ajutor parţial al statului şi al Băncii Naţionale, care prin creditul agricol scontează portofoliul băncilor populare. Dar cu toate astea scopul urmărit tot nu se poate atinge.

Se va obiecta că, împotriva tuturor prevederilor teoretice, băncile populare au reuşit, dovadă acele mii de bănci înfiinţate, dovadă capitalul lor de vre-o 50 milioane. Şi cu toate astea, răspundem noi, prevederile teoretice s'au dovedit perfect întemeiate. Căci mai întâi trebue să vedem cât capital s'a vărsat în adevăr şi mai ales *cine* l-a vărsat, *ce fel* de ţărani sânt aceia cari l-au vărsat. O comparaţie cu Transilvania va fi edifiantă. Acolo băncile ţărăneşti au un capital deplin vărsat de 120 milioane. La noi, dacă vom ţinea seama de capitalul în adevăr vărsat, şi mai cu seamă vărsat de adevăraţi ţărani, şi dacă vom mai ţinea socoteală că populaţia noastră e de două ori mai mare decât a Transilvaniei, atunci se va vedea cât de neînsemnat, relativ, e capitalul vărsat în bănci de ţărănimea noastră. Şi doar băncile noastre sânt protejate de stat, sânt susţinute pe toate căile de autorităţi şi au cont deschis la Banca Naţională, pecând cele din Transilvania sânt persecutate în toate chipurile de statul ungar.

Şi nici nu se putea să fie altfel. Căci, încă o dată, ce s'a schimbat în ţara noastră, dela înte-

www.dacoromanica.ro

meierea creditului agricol încoace? Ţărănimea nu s'a îmbogăţit, ci, dimpotrivă, a ajuns mai săracă decât oricând. Intinderea şi elasticitatea creditului ţăranului nu s'a mărit, pentrucă pământul lui e tot inalienabil. Pentru consumarea productivă a creditului nu s'au ivit condiţii mai prielnice, pentrucă raporturile de producţie au rămas aceleaşi. Atunci ce s'a schimbat? Şi ce-a rămas din virtuţile şi potenţele creditului nostru popular de a îmbunătăţi soarta ţărănimii?

A mai rămas creditul pentru consumarea personală. Această formă de credit e cea mai puţin producătoare de bine, ea poartă în sine, dupăcum am văzut, inconveniente şi chiar pericole. Dar, însfârşit, în anume condiţii şi într'o anume măsură, e necesară şi folositoare. A se da ţăranului nostru — veşnic în nevoie şi veşnic silit să se împrumute — a i se da un credit ieftin, fie şi un credit de consumare personală, e desigur un mare bine. Aşa judecă chiar şi poporaniştii cei mai serioşi. Ei nu exagerează importanţa socială a băncilor populare, nu cred că din ele va izvorî fericirea ţăranilor; decât, ei zic că ele vor scăpa ţărănimea din ghiarele cametei. — Şi aceasta încă este o mare exagerare.

Să scape ţărănimea de camătă? Uşor de zis. Cât de uşoare le par toate economiştilor, sociologilor şi poporaniştilor noştri! Să distrugi camăta când condiţiile sociale o favorizează? De două mii de ani durează lupta asta. A dus-o statul antic şi statul medieval cu puternica lui organizaţie de stat; a dus-o cea mai formidabilă organizaţie ce-a avut vreodată omenirea, — biserica creştină. Şi n'au învins camăta. Şi o vor învinge

www.dacoromanica.ro

poporaniştii noştri, cu instituţiile lor de bancă alimentate de paraua chioară a lui Ioan al Saftei?

Să vedem, în adevăr, cum distrug camăta băncile noastre populare.

Ioan al Saftei are nevoie absolută de doi poli: trebue să plătească birul, să cumpere mălaiu, să îngroape un copil şi a. m. d. Altădată el îi împrumuta dela Titircă Inimă-rea din sat. Titircă, afară de un procent oarecare, îi lua lui Ioan, tot drept procente, anumite ruşfeturi, — o limbă de porc, pui, etc., — îi lua zile de arătură, praşilă, cărat, îi cumpăra mai ieftin o parte din porumbul necules încă, lucruri cari, socotite în bani, făceau procente de sută la sută, uneori şi mai mult. Acum omul se duce la bancă şi cu o poliţă ridică banii, cu procentul — neînsemnat în condiţiile satului — de 10—12%. Perfect. Dar condiţiile esenţiale ale funcţionării unei bănci, mari sau mici, principiile acestei funcţionări, sânt aceleaşi. O bancă nu poate da bani la infinit şi nici cât i se cere, căci nu câteva milioane, dar zeci şi sute de milioane s'ar risipi în câteva clipe. O bancă nu poate să acorde credit decât după capacitatea de credit a individului. Această capacitate pentru Ioan al Saftei e foarte mică, pentrucă e sărac şi pentrucă avutul lui principal, pământul, e. inalienabil. Să zicem că pentru Ioan această capacitate e de doi poli. El ridică aceşti bani, cari faţă de nevoile lui, multe, vitale, urgente, se topesc ca ghiaţa la soarele lui Cuptor. Şi pe urmă ce să facă? Banca nu mai dă parale, pentrucă s'a isprăvit cu capacitatea lui de credit. Capacitatea creditului a încetat, dar capacitatea nevoilor, nu. Nevoile cresc, vin puhoiu, şi iară trebuesc bani. Ce să facă Ioan? Se duce la

www.dacoromanica.ro

Titircă, acesta-i dă bani, şi-i ia procente şi ruşfeturi şi zile de arat, de prăşit, de cărat, şi îl robeşte cametei absolut caşi înainte, şi asta pentru tot restul vieţii, căci la bancă nu mai are nas. Şi atunci ce s'a schimbat?

S'a schimbat că în afară de camătă, Ioan, înglodat în datoria băncii, trebue să plătească şi acolo procente.

Se va zice: «bine, în fond nu s'a schimbat nimic, dar cel puţin pentru aceşti doi poli, ridicaţi dela bancă, nenorocitul va plăti 10—12% înloc de sută la sută; nu e mult, dar tot e ceva». Da, desigur, ar fi ceva, — dar nu e. Spre a face un împrumut trebue protecţie, şi acolo la bancă Titircă e tare şi mare; şi trebue un gir valabil, fără de care nu se pot lua bani, — şi Titircă dă un gir, dar, bineînţeles, nu degeaba, ci — după importanţa sumei ridicate — Ioan îi dă ruşfeturi, zile de muncă, etc. Incât, Ioan plăteşte procente băncii, ruşfeturi şi zile de muncă lui Titircă, iară rezultatul e mai mult ori mai puţin acelaş.

Ce s'a schimbat dar? Nimic. Ba tot s'a schimbat ceva. Mai înainte, la efectuarea unui împrumut, Ioan avea aface cu Titircă şi atâta tot: relaţii foarte grele, dar simple şi patriarhale. Acuma, însă, la reînoirea împrumutului bietul Ioan trebue să stea de vorbă cu un întreg *conţiliu* de administraţie: sânt acolo şi Titirci şi preotul şi învăţătorul şi alţii. Pe urmă e vorba acum de poliţă, de girant, de scadenţă, de protest, tot lucruri de cari, la reînoirea unui împrumut, îngheaţă şi un mic negustor de oraş, dar încă bietul Ioan, care, buimăcit şi îngheţat, stă înaintea acestor lucruri streine, pricepând doar atâta că la o zi anumită, dacă Titircă nu va pune o anume iscălitură, s'a sfârşit

www.dacoromanica.ro

cu el: i se va vinde şi cenuşa din vatră, şi nu de către Titircă — pe care e învăţat să-l împace — ci de către bancă, de către un întreg *conţiliu*. Şi de toate acestea îl scapă Titircă, prin iscălitura lui. Şi Ioan plăteşte procente şi munceşte pentru girul lui Titircă, şi caută să împace şi pe unii consilieri, muncind câte ceva şi pela ei, că doar ce-l costă munca? n'a plătit pentru ea, o are gratis! Apoi dacă făcând socoteala, el în locul sutei la sută de odinioară plăteşte acum câteodată şi mai mult, e şi drept, pentrucă acuma el are bancă proprie, populară şi poporanistă, e acţionarul unei bănci şi de! obrazul subţire cu cheltueală se ţine.

Aşadar, situaţia lui Ioan nu s'a schimbat, sau s'a schimbat foarte puţin. In schimb, situaţia lui Titircă s'a schimbat în unele privinţe chiar fundamental. In adevăr, înainte Titircă exploata cu propriile sale capitaluri, strânse, de multeori, cu cine ştie ce greutăţi şi sacrificii. Acuma însă s'au schimbat lucrurile, Titircă are cont deschis la banca populară, pe care tot el o învârteşte: el ia parale dela bancă şi cu ele îl împrumută pe Ioan. Dar banca dispune, nu numai de paralele depuse de Titircă şi de semenii săi, ci şi de paralele depuse de Ioan al Saftei şi de ajutorul statului şi al Băncii Naţionale.

Deasemenea, când Titircă îl împrumută pe Ioan în mod îndirect, intervenind la bancă, dându-i girul său, banii aceştia nu sânt numai ai lui Titircă şi ai burgheziei săteşti, ci şi ai lui Ioan al Saftei, ai ţărănimii sărace şi muncitoare, precum şi ai statului şi ai Băncii Naţionale. Ce urmează de aici? *Urmează că înainte vreme Titircă cu propriile sale capitaluri făcea cămătărie şi îl storcea pe Ioan, pe-*

www.dacoromanica.ro

când azi, cu instituirea băncii populare, îl stoarce pe Ioan cu banii Băncii Naţionale — şi chiar cu banii proprii ai lui Ioan! Cred că progresul e vădit pentru orişicine[1]).

Dar se va mai zice poate: «dacă băncile populare nu sânt şi nu puteau fi de folos masselor mari ale ţărănimii muncitoare, nu e acelaş lucru cu ţăranii fruntaşi, cari alcătuesc proprietatea noastră mijlocie; acestora, vădit că băncile le-au folosit mult, şi ăsta tot e un bine».

Da, desigur, în alte condiţii ăsta, în adevăr, ar fi un bine şi pentru proprietatea agricolă mijlocie şi pentru producţia agrară a ţării. Dar fruntaşul nostru ţăran, ţăranul bogat, nu e un proprietar mijlociu ca în Occident, care folosindu-se de un credit mai ieftin îşi rotunjeşte proprietatea, introduce îmbunătăţiri în cultură şi astfel, servindu-se pe sine, serveşte şi agricultura şi producţia ţării. Fruntaşul nostru ţăran deobiceiu este pe jumătate—dacă nu chiar pe de-a'ntregul — cămătar

[1]) In afară de burghezia sătească, mai e cineva care profită depe urma băncilor populare: e... arendaşul şi proprietarul. Aceştia, când le vine mai bine la socoteală să-şi încaseze datoriile dela ţărani în bani şi nu în învoieli nouă, pun pe ţărani să se împrumute dela banca populară şi sa le plătească lor. Aceasta s'a adus la cunoştinţa congresului băncilor populare, ţinut la Ploieşti. Iată, textual, un fragment din darea de seamă publicată de ziarul *Dimineaţa* dela 19 septemvrie 1909: ţăranul Oancea din cătunul Corbu (judeţul Buzău) a spus: «Ţăranul se împrumută la băncile populare şi cu aceşti bani plateşte datoriile la arendaşi şi proprietari. Când conducătorii băncilor cer ţăranului datoria ce are sa dea, acesta nu are nici bani, căci i-a dat boierului, nici cereale, din cauza că dijma i se ia una şi una, plus înşelătoria». Ziarul adauge că, chestiunea nefiind la ordinea zilei, preşedintele congresului a oprit pe Oancea de a continua.

www.dacoromanica.ro

agricol. El este doar acela care—caşi cârciumarul şi întreaga burghezie sătească din care face parte—ia pe nimica pământurile ţărăneşti pe termen de 99 de ani; el este acela care în felul acesta fraudulos îşi face o moşioară respectabilă şi o lucrează în condiţiile primitive arătate mai sus, după relaţiile de producţie existente, — cu dijme, ruşfeturi, servituţi, cu muncă drept procente pentru bani împrumutaţi,—şi ştie să stoarcă munca mai abitir decât proprietarul şi arendaşul. Această exploatare şi deposedare a ţărănimii muncitoare, această întărire a neoiobăgiei, ţăranul îmbogăţit, mai înainte o făcea cu propriile sale mijloace, acum o face şi cu mijloacele băncii populare, al căreea important acţionar este, adică acum o face şi cu banii Băncii Naţionale şi cu propriii bani ai celor deposedaţi.

Şi astfel băncile populare organizează cămăta, îi lărgesc câmpul de activitate, ajutând la sărăcirea şi robirea ţăranului şi la consolidarea neoiobăgiei lui.

Şi aici vedem cauza adevărată a acelei reuşite parţiale a băncilor populare, cu care se laudă poporaniştii noştri. Milioanele vărsate în băncile populare, — şi cari, cu toate rezervele făcute mai sus, ar însemna, totuşi, mult pentru o ţară cu o ţărănime atât de îngrozitor de săracă.—sânt în mare parte vărsate de burghezimea sătească, de acei cămătari, pe cari băncile erau menite să-i desfiinţeze.

Ştiu că la început cămătarii satelor erau grozav de speriaţi şi luptau din răsputeri împotriva înfiinţării băncilor. Aşa s'a întâmplat cu toate remediile agrare de o jumătate de veac încoace, începând cu cel dela 1864. La început zarvă, sgomot, luptă crâncenă, caşicum ar fi sosit o revoluţie socială ori chiar sfârşitul lumii. Unii o fac din abili-

www.dacoromanica.ro

tate, spre a căpăta mai multe avantaje; alţii se sperie serios. Apoi iese la iveală că reforma, sau aşa numita revoluţie, poate şi trebue să se întoarcă spre binele lor şi atunci se acomodează perfect şi încep să tragă toate foloasele.

«Noi am gândit—îmi spunea un arendaş, rezumând opinïa tuturor arendaşilor despre reformele agrare, poreclite socialiste—noi am gândit că reformele socialiştilor dela guvern ne vor omorî; şi când colo, ele devin pentru noi». Astfel şi burghezimea sătească şi cămătarii satelor la început s'au speriat rău, au început să combată cu energie fundarea băncilor, până au băgat de seamă că «ele devin pentru ei». Atunci au început ei singuri să dea bani, să deschidă bănci, au devenit *factotum* în ele, şi au atras spre ei pe cărturarii satelor, necesari în noua organizaţie de camătă, unde se cere mai multă ştiinţă de carte, punându-se chiar sub scutul aparent al acestora.

Deci, băncile populare, ţinând seamă de scopul pentru care au fost create, au dat un complect *fiasco*.

Şi aceasta era uşor de prevăzut. Aşa trebuea să se întâmple, prin jocul firesc al forţelor sociale din organizaţia noastră economico-agrară neoiobăgistă, aşa trebuea să se întâmple în virtutea unei legi sociologice inexorabile, o lege mecanico-sociologică, legea *relaţiilor de forţă*.

Când un corp se află în mişcare prin acţionarea unei anume forţe, dacă vreţi să-l opriţi, ori să-i schimbaţi direcţia, trebue să-i opuneţi o forţă corespunzătoare; întrebuinţând o forţă prea mică, atunci corpul îşi va urma mersul şi direcţia primitivă. Dacă într'o societate, unde domnesc anume puteri economico, politico şi juridico-sociale, ce dau o anume direcţie

www.dacoromanica.ro

întregii vieţi a ţării, vreţi să schimbaţi acea direcţie, trebue să întrebuinţaţi puteri — reforme — corespunzătoare. Altfel remediile şi paliativele voastre nu vor opri vieaţa socială din mersul şi direcţia ei primitivă, ba chiar uneori o vor ajuta în această mişcare. Prin aceasta legea sociologică se deosebeşte de cea mecanică: în aceasta din urmă, oricât de mică ar fi forţa opritoare, ea totuşi întruatâta va micşora forţa iniţială; pecând în sociologie se poate întâmpla contrarul: s'o ajute, s'o mărească.

Când într'o ţară cu un nenorocit regim economic agrar, bazat pe anume relaţii de producţie neoiobăgiste şi care dă o anumită direcţie vieţii agrare, doriţi să schimbaţi acea direcţie, atunci nu prin paliative puteţi s'o faceţi: acestea din urmă se vor preface şi ele după chipul şi asemănarea regimului neoiobag. Şi tocmai aceasta s'a întâmplat şi se va întâmpla cu băncile noastre populare. Fundate cu gândul de a distruge camăta şi a întări mica proprietate ţărănească, ele au devenit şi vor deveni tot mai mult centre de organizare mai savantă a cametei şi de deposedare a ţărănimii, pe căi lăturalnice, de micile ei proprietăţi, întărind neoiobăgia existentă.

Regimul preface băncile, în fond şi în formă, în instituţii neoiobăgiste.

In adevăr, ce era camăta mai înainte, în fondul şi în forma ei? Ea corespundea iobăgiei de altădată. Intre Ţiţircă şi Ioan erau relaţii patriarhale, asemănătoare cu relaţiile dintre boier şi iobagul sau clăcaşul de altădată. Pentru galbenul împrumutat, Ioan dădea munca în natură, cum o dădea sub forma de felurite servituţi, boierului. Era, deci, o camătă de formă iobăgistă. Dar acum,

www.dacoromanica.ro

sub regimul băncilor populare? Ioan plăteşte procentele în bună parte tot în muncă, — fondul iobăgist al cametei s'a conservat deci, — dar el dă procente, are a face cu banca, polițe, giruri, etc.; va să zică, la fondul iobăgist s'au adăugit şi elemente capitaliste, s'a adăugit şi o formă occidentală,—*cu alte cuvinte, camăta, din iobăgistă, a devenit neoiobagistă.* Vom vedea mai jos oarecari exemple pentru verificarea acestei extrem de importante legi sociologice.

Faţă de o singură categorie de ţărani băncile populare au corespuns întrucâtva scopului pentru care au fost create. Aceasta e categoria — destul de mică — de ţărani înţoliţi, semifruntaşi, dar cari nici nu fac camătă, nici nu exploatează şi deposedează ţărănimea săracă. Ţăranilor din această categorie, băncile le pot servi în forma — foarte restrânsă în condiţiile agriculturii noastre mici — a creditului pentru consumarea productivă: cumpărarea unei vite, unui plug, etc. In ce priveşte creditul pentru consumarea personală, apoi având în vedere atmosfera de risipă nebună dela oraşe, care influenţează satele şi având în vedere atmosfera de neprevedere şi nechibzuinţă dela sat, această formă de credit, chiar pentru un gospodar semifruntaş, reprezintă de multe ori mai multe pericole decât foloase.

Bineînţeles că nici prin gând nu-mi trece să neg, că uneori băncile pot să fie de un real folos, nu numai semifruntaşilor, dar şi micilor proprietari şi ţăranilor săraci. Şi creditul agricol, netăgăduit, a fost uneori de folos ţărănimii sărace. Dupăcum am spus, însă, excepţiile în vieaţa socială, caşi în gramatică, nu infirmă regula ci o confirmă. O in-

www.dacoromanica.ro

stituţie socială se judecă după tendinţele şi efectele ei generale, nu după cele accidentale.

Dar este în băncile populare ceva care n'a fost prevăzut, pentru care n'au fost create, care nu se cuprinde în competenţa lor de instituţii de credit şi prin care ele sânt, în adevăr, necondiţionat folositoare ţărănimii, şi nu numai claselor ţărăneşti mai avute, dar tuturor ţăranilor. Asta face pe oamenii de o veche şi constantă bunăvoinţă pentru ţărănime, să se entuziasmeze pentru băncile populare. E partea lor *educativă*, partea lor *ocultă;* da, *ocultă:* subliniăm cu tot dinadinsul acest cuvânt şi îndată ne vom explica.

Băncile populare au pentru ţărani — pentru unii în măsură mai mare, pentru alţii în măsură mai mică — o însemnătate educativă. In întunericul şi robia satelor, — înconjurate de un zid chinezesc, ca să nu pătrundă acolo o idee de civilizaţie, o instituţie occidentală ce ar pune în primejdie neoiobăgia, — apar băncile populare, cu poliţe, giruri, consiliu de administraţie ales de ţărani, — tot lucruri nouă, cari lărgesc orizontul intelectual al ţărănimii. Băncilor populare li s'au dat fel de fel de însărcinări: crearea de cooperative, luarea moşiilor în arendă, formarea obştiilor ţărăneşti, — şi vor să le dea până şi însărcinări administrative şi sanitare. In felul acesta ţărănimea începe să se ocupe de afacerile ei, să le discute, să le priceapă; şi nu numai afacerile fiecărui ţăran în parte, ci afacerile obştiei ţărăneşti, afacerile ţărănimii, ale *clasei*, şi afacerile ţării. Băncile populare devin, deci, un ferment de deşteptare, de luminare a ţărănimii, de educarea ei cetăţenească, de educarea ei în a se ocupa de afacerile sale şi indirect de afacerile ţării.

www.dacoromanica.ro

Fireşte, toate astea n'ar trebui să privească banca, o instituţie economică şi financiară; pentru o astfel de educare există statul şi vieaţa politică şi cetăţenească a ţării. Dar noi am văzut dece statul nostru nu-şi îndeplineşte acest rol la ţară şi dece nu şi-l poate îndeplini, am văzut dece nu este şi nu poate fi adevărată vieaţă politică şi cetăţenească la ţară. Şi deaceea funcţiile statului democratic, neputând fi împlinite pe calea directă şi francă de către stat, cată să fie împlinite pe cale indirectă, *ocultă,* de nişte organe sociale a căror menire ar fi cu totul alta. E un proces care se petrece în organismul social asemănător cu procesul care se petrece în organismul individual: când o funcţie nu poate fi împlinită de organul creat pentru aceasta, atunci e împlinită, în mod mai puţin eficace — şi s'ar putea zice în mod ocult — de unul sau mai multe organe adjacente, — când stomacul nu funcţionează, intestinele îi îndeplinesc funcţiile. Astfel sânt aceste funcţiuni ale băncilor populare, astfel e mai toată activitatea extraşcolară. Acest ocultism stă pe suflet mai ales agrarierilor noştri, tocmai pentrucă serveşte ca ferment de deşteptare a ţărănimii la vieaţa cetăţenească.

Acestui ocultism dela sate îi corespunde, sub altă formă, ocultismul dela oraşe, un ocultism care pătrunde întreaga noastră vieaţă economico-politico-socială şi culturală. La noi prefectul, înloc de administraţie face politică şi alegeri, politicianul, şeful local al partidului dela putere, face administraţie şi numeşte în funcţii; conducătorii de bănci conduc guvernul şi politica ţării, oamenii de guvern conduc băncile şi comerţul, — şi nu se poate forma, nu numai un partid sau o grupare politică,

www.dacoromanica.ro

dar nici o întreprindere comercială sau industrială şi nici chiar o grupare culturală, ca să nu apară o ocultă corespunzătoare. Acest ocultism al întregii noastre vieţi sociale atârnă de aceleaşi condiţii profunde economico şi politico-sociale şi de aceeaş dublă şi antagonică organizaţie a societăţii noastre; dar despre aceasta se va vorbi la timp, când va fi vorba de oraşe şi de chestia socială în general. La ţară, însă, ocultismul, în forma cum se manifestă prin băncile populare sau prin activitatea extraşcolară, e de un netăgăduit folos pentru ţărănimea noastră.

Şi afară de acest folos, băncile populare au şi o însemnătate simptomatică. Forţele poporului, comprimate de toate rămăşiţele medievale iobăgiste, dar trezite de toate elementele civilizaţiei capitalisto-burgheze ce se găsesc în organismul social, caută o ieşire şi nu aşteaptă decât un prilej ca să năvălească cu furie, ameninţând să rupă toate zăgazurile. Astfel, când mişcarea socialistă trecută a început să înfiinţeze cluburi politice ţărăneşti, în trei luni de zile au fost create sute de cluburi. Socialiştii nici nu visaseră o asemenea reuşită. Şuvoiul popular, stârnit, a venit cu atâta furie şi putere, încât a crescut peste capetele socialiştilor de atunci şi pentru o vreme oarecare a distrus însăş mişcarea socialistă care-i dăduse drumul. Pe urmă au venit băncile populare şi, într'o vreme relativ scurtă, s'au format mii de bănci. Ţărănimea aşteaptă dela băncile populare ceeace aştepta dela cluburile săteşti: liberarea. Aceasta băncile populare nu pot să le-o dea — ferească Dumnezeu! — aceasta băncile n'o pot deloc; dar ele dau ţărănimii prilejul ca să-şi manifesteze dorinţa supremă şi asta tot e ceva.

www.dacoromanica.ro

Folosului indirect pe care-l aduc băncile ţărănimii şi valorii lor simptomatice, sânt înclinat mai curând să le exagerez însemnătatea, decât să le-o micşorez.

---

www.dacoromanica.ro

X

CASA RURALĂ

Să trecem acum la altă reformă poporanistă: *casa rurală.*

Dacă băncile populare marchează, după poporanişti, o eră nouă pentru ţărănimea oropsită, darmite casa rurală! Ea are doară menirea — nici mai mult nici mai puţin — să răscumpere treptat proprietăţile mari teriene şi să le treacă ţărănimii, în formă de mici proprietăţi agrare. Casa rurală e, deci, cu adevărat desăvârşirea operei incomplecte dela 1864. Şi înrudirea acestor două opere pare atât de mare, încât au fost chiar apărate cu argumente la fel faţă de protivnicii lor.

Astfel, M. Kogălniceanu, ca să răspundă adversarilor liberării şi împroprietăririi ţărănimii, cari îl acuzau de socialism, anarhism, proudhonism, invoca, drept argument suprem, exemplul Rusiei. Iată Rusia, zicea el: o ţară absolutistă, autocrată, şi a liberat şi improprietărit ţărănimea: dar noi, ţară liberală, constituţională! Şi doar Alexandru II şi guvernul rusesc n'or fi socialişti, proudhonişti, anarhişti, vrăjmaşi şi distrugători ai proprietăţii private! Şi cu acest argument închidea gura protivnicilor săi, cel puţin pentru moment.

www.dacoromanica.ro

Astfel şi poporaniştii noştri mai mult sau mai puţin în curent cu vieaţa economică a Rusiei, când erau atacaţi de protivnicii casei rurale şi taxaţi de socialişti, vrăjmaşi ai proprietăţii şi ai statului, răspundeau caşi Kogălniceanu, invocând exemplul Rusiei.

Dar este în această privinţă şi o deosebire între Kogălniceanu şi apărătorii casei rurale: Kogălniceanu, pe vremea aceea, nu putea şti ce rezultate va da liberarea şi împroprietărirea ţărănimii ruse, aşacum a fost făcută; pecând apărătorii casei rurale nu puteau să nu ştie ce rezultate deplorabile a dat casa rurală rusească.

Banca ţărănească a Rusiei, casa ei rurală, a dat un *fiasco* desăvârşit, şi faţă de ţărănime şi faţă de stat. In prima şi a doua Dumă a fost o grupare puternică, numită a muncii (*trudoviki*), compusă din 120 deputaţi, dintre cari foarte mulţi ţărani, adevăraţi, nu de carnaval. Ei bine, în acele interminabile discuţii asupra chestiei agrare, cari au ţinut luni întregi, decâteori venea vorba de casa rurală, ţăranii săreau ca muşcaţi de şarpe şi strigau într'un glas: nu ne trebue banca ţărănească (casa rurală), afară cu banca ţărănească! Asta e atitudinea ţărănimii faţă de casa rurală. In cât priveşte atitudinea statului, apoi chiar acum când scriu aceste rânduri cetesc în ziarele ruseşti, că ministrul de finanţe Kokovtzev pleacă în voiaj prin Rusia, ca să vadă ce e de făcut cu pământurile băncii ţărăneşti, ca să se mântue de ele. Că de cumpărat a fost uşor: în Rusia — caşi la noi — când dai un preţ bun găseşti vânzători câţi voeşti; dar ce te faci pe urmă cu pământurile cumpărate? Le vinzi în loturi la ţărani? Dar ţăranii nu pot plăti

www.dacoromanica.ro

ratele şi pământurile se întorc de unde au plecat. Şi pe urmă, ce te faci cu ele? Bietul Kokovtzev!

Şi rezultatul acesta — fiascul casei rurale — nu era greu de prevăzut nici pentru Rusia, nici pentru noi.

Că la noi se va întâmpla acelaş lucru caşi în Rusia şi chiar mult mai pronunţat, nici o îndoeală nu încape. Dece? După cele zise până acum în această lucrare, puţine cuvinte ne vor trebui pentru a o demonstra.

Casa rurală are drept menire să cumpere pământurile proprietarilor mari şi să le revândă în loturi mici agricultorilor ţărani. In felul acesta latifundiile noastre se prefac în mică proprietate agrară. O condiţie esenţială pentru reuşita lucrului este, ca lotul vândut ţăranului să fie rentabil, adică rata plătită de ţăran să nu fie mai mare decât ce-i produce pământul cumpărat, căci altfel el îşi cumpără o belea, menită să-l ruineze, nu să-l înţolească. Or, parcelele cumpărate dela casa rurală, în general vorbind — de excepţii nu vorbim — nu sânt rentabile. Şi cu asta, basta. Dece nu sânt rentabile? Pentrucă ţăranul le plăteşte prea scump faţă de rentabilitatea lor, având în vedere condiţiile în cari trebue să le lucreze. Şi le plăteşte prea scump, din mai multe pricini, dintre cari vom vedea pe cele mai principale.

Intâia pricină este că nu ţăranul cumpără pământul, ci alţii îl cumpără pentru el: funcţionarii, diriguitorii casei rurale, cari de multeori pricep tot atâta nevoile unei mici culturi ţărăneşti în condiţiile date, cât pricepe ţăranul operaţiile complexe ale casei rurale, şi cari n'au un interes direct şi personal în această cumpărare, cum are un cum-

www.dacoromanica.ro

părător care cumpără pentru sine. In aceste condiţii, lipsind şi priceperea practică şi interesul personal, cumpărăturile făcute vor fi mai scumpe. Şi aici fac abstracţie de simpla rea credinţă, care face să se plătească preţuri exorbitante, de complezenţă, pentru a proteja un prieten, a satisface intervenţii puternice, a dobândi sau conserva partizani politici, etc. Pe urmă sânt cheltuielile de administraţie ale casei rurale, foarte mari — lefuri grase, diurne, jetoane de prezenţă — cari scumpesc pământul, iară la casa noastră rurală, care e o bancă pe acţiuni, se mai adauge şi dividendele considerabile plătite acţionarilor, cari cad şi ele în sarcina pământului cumpărat. Apoi, însuş faptul ivirii pe piaţă a unui cumpărător atât de însemnat cum e casa rurală scumpeşte foarte mult pământul. Pământul, în societatea modernă, e o marfă ca toate mărfurile, iară preţul unei mărfi se hotărăşte de legea ofertei şi cererei: cucât se măreşte cererea, cuatât creşte şi preţul. Sânt însă mărfuri speciale, acele cari nu pot fi reproduse în cantităţi arbitrare, voite, cum e pământul şi produsele sale; acestea au tendinţa să crească în preţ cu totul disproporţionat cu ridicarea cererei din piaţă.

Casa rurală, deci, dacă îşi va lua rolul în serios şi va cumpăra mari cantităţi de pământ, prin însuş faptul acesta va ridica foarte mult preţul pământului.

Şi mai e o altă cauză şi mai importantă, care face ca parcela cumpărată de ţăran să-i revină prea scumpă, să nu-i fie rentabilă. Aceasta e rentabilitatea mai mare a proprietăţii mari decât a celei mici.

D. Stere a adus în ţară discuţia teoretică din Occident asupra relativei superiorităţi sau inferiorităţi de rentabilitate a proprietăţii agrare mari

www.dacoromanica.ro

şi mici, pentru a dovedi că proprietatea mică ţărănească, nu numai că nu este inferioară, dar este chiar superioară, în această privinţă, proprietăţii mari. Desigur, d. Stere a făcut un serviciu culturii noastre economice prin faptul că a ridicat această discuţie, pentrucă ea este pecât de interesantă teoreticeşte, peatât de importantă practiceşte. Dar d. Stere n'a băgat de seamă, cum n'au băgat de seamă nici alţii, că pentru noi, *acuma*, această discuţie poate să aibă numai un interes academic, că interes practic are numai în Occidentul Europei şi în ţările capitaliste, unde există cultura agricolă intenzivă şi proprietatea mică propriu zisă. Acolo, în adevăr, se poate discuta care proprietate agrară e mai rentabilă: cea mare ori cea mică?

Noi, însă, avem cultura extenzivă şi producem în mare parte cereale pentru export. In asemenea condiţii nici un economist serios, oricât de fanatic partizan al micii proprietăţi ar fi, nu va susţine superioritatea acesteea asupra celei mari, ci contrarul. Afară de asta, noi nici n'avem proprietate mică propriu zisă, ci, dupăcum am arătat, proprietate semifeudală, neoiobăgistă. In aceste condiţii speciale, superioritatea proprietăţii mari ca rentabilitate nici nu mai trebue discutată. N'are decât să vadă cineva din statistici cât grâu şi porumb la pogon produce proprietatea mare şi cât cea ţărănească, ce calitate de produs are şi una şi alta.

Se va obiecta că lucrurile vor sta altfel în alte condiţii, în condiţii favorabile micii proprietăţi. Negreşit că atunci va fi altfel şi că atunci va fi de discutat. Dar casa rurală, prin apariţia ei, nu schimbă

www.dacoromanica.ro

o iotă în condiţiile economice esenţiale ale ţării. După, caşi înainte de apariţia ei, rămânem o ţară cu o cultură extenzivă, producătoare mai cu seamă de cereale pentru export. Asemenea nu se schimbă nimic în raporturile noastre esenţiale de producţie sau în raporturile esenţiale politico-sociale. Şi împreună cu toate condiţiile cari rămân neschimbate, rămâne şi superioritatea rentabilităţii proprietăţii mari asupra celei mici.

Preţul pământului, însă, *e renta lui capitalizată. Deci ţărănimea va plăti moşia după rentabilitatea ei de proprietate mare, dar se va folosi de ea în loturi mici, prin urmare cu rentabilitatea ei scăzută de proprietate mică; va se zică, va plăti moşia mai mult decât face, diferenţă de preţ însemnată, care-i va fi fatală.*

Cele arătate mai sus ar fi suficiente pentru a demonstra greutatea reuşitei unei case rurale. Dar această reuşită mai este dificilă şi din altă pricină, esenţială, hotărîtoare şi specială ţării noastre.

Menirea casei rurale este să creeze şi să susţină mica şi mijlocia proprietate ţărănească. Insă noi ştim acuma că aşa ceva n'avem şi — cu raporturile de producţie existente, în condiţiile economico şi politico-sociale în fiinţă — nici nu putem avea. Casa rurală, din punctul de vedere al scopului în care e întemeiată, este deci contradicţia personificată: chiar dela înfiinţare ea poartă în sine germenii morţii, îşi propune să rezolve o problemă absolut nerezolvabilă, un fel de cvadratură a cercului.

Şi e original, ca să nu zicem altfel, rolul statului (statului, în senzul larg al cuvântului) în crearea casei rurale: un rol absurd, provenit din dubla lui făptură de stat neoiobag şi burghezo-democrat. In primul său ipostas, ca stat neoiobag,

www.dacoromanica.ro

prin întreaga legislaţie a muncii agrare, prin întreaga practică administrativă, prin tot sistemul economico-social şi politico-social dela sate, el împiedecă pe ţăran de-a deveni mic proprietar şi-l menţine în stare de neoiobăgie; iară în al doilea ipostas, ca stat burghezo-democrat, el caută, prin casa rurală, să creeze proprietatea mică şi mici proprietari, *adică să creeze ceva, ale cărui condiţii de existenţă le-a distrus şi le distruge.*

Şi dupăce a tăeat craca de sub picioarele casei rurale, care astfel se va rostogoli cu capul în jos şi picioarele în sus, statul—cine ştie? poate chiar în chip sincer—va deplânge lenea, inerţia nechibzuinţa şi stricăciunea ţăranului, pe care «înzadar vei căuta să-l ajuţi, orice ai face, e înzadar»!

Dealtfel, noi cunoaştem doar o activitate analoagă a statului şi încă într'o formă mult mai largă decât casa rurală: aceasta e împroprietărirea ţăranilor pe domeniile statului. Şi una şi alta au doar acelaş scop,—prevenirea proletarizării ţărănimii,—a cărui realizare se urmăreşte prin acelaş mijloc: darea de pământ. Dar dacă e o mare asemănare, sânt şi deosebiri importante. Priceperea acestora e de mare preţ pentru priceperea casei rurale şi a rezultatelor ce trebue să dea.

Prima deosebire este că statul dădea pământul statului, al naţiunii, aşacă putea să-l dea cu preţ cât de scăzut, putea să ierte restanţele de plată, etc. Nu-i vorbă, statul a vândut deobiceiu cu preţuri curat cămătăreşti,—uneori, după mărturisirea a însuş d-lui Dimitrie Sturdza, într'unul din discursurile d-sale, cu preţuri duble decât era preţul curent,—şi astfel ajungea chiar mai sigur la scop: de a împiedeca formarea proletariatului, dar de a impie-

www.dacoromanica.ro

deca şi prefacerea proletarului în proprietar de sine stătător, prefăcându-l în proprietar neoiobag. Dar cel puţin teoreticeşte e admisibilă putinţa ca statul să vândă pământul cât de ieftin. Pecând casa rurală nu poate să-l vândă decât după costul lui, aşacum îi revine ei însăş.

Altă deosebire însemnată este între scopul şi mijloacele casei rurale şi ale statului.

Scopul principal — mărturisit şi nemărturisit — pe care-l urmărea statul odinioară, era să prevină proletarizarea ţărănimii, prefăcând-o în neoiobagă. Scopul casei rurale, însă, nu este numai de a preveni proletarizarea ţărănimii, dar şi de a crea şi de a asigura existenţa micilor proprietăţi şi micilor proprietari ca atari. De această intenţie bună şi cinstită a preconizătorilor şi iniţiatorilor casei rurale nu mă îndoiesc un moment. Şi în felul cum se deosebeşte scopul de odinioară al statului de scopul de acum al casei rurale, se deosebesc şi mijloacele respective. Statul, pentru a împiedeca proletarizarea, dădea pământ în special la proletari, pecând casa rurală, pentru a crea şi consolida mica proprietate, dă pământ numai ţăranilor mai înţoliţi, cari pot să răspundă înainte zece la sută cel puţin din preţul pământului, o sumă destul de însemnată pentru ţărănimea noastră. Acest fel de a proceda se datoreşte priceperii greşite a cauzelor cari au făcut ca împroprietăririle să dea un rezultat atât de rău. Iniţiatorii casei rurale nu văd, că dacă împroprietăririle au dat rezultatul ştiut, aceasta se datoreşte felului în care au fost făcute, însuş scopului — nemărturisit — urmărit de stat, şi, mai cu seamă, regimului nostru agrar, economico şi politico-social, cari împiedecă formarea

www.dacoromanica.ro

micilor proprietăţi de sine stătătoare. Ei cred că pricina cea mai de seamă e *incapacitatea* celor împroprietăriţi, lipsa, la cei mai mulţi dintre dânşii, a calităţilor cerute pentru a deveni proprietari. Deaceea casa rurală vrea să facă o selecţie de ţărani, cari ar fi dovedit că pot să înjghebeze şi să conducă o gospodărie, că au, prinurmare, capacitatea cerută pentru asta. Aceştia ar fi ţăranii mai înţoliţi, semifruntaşi sau fruntaşi, cari dispun de-o avere oarecare, aşacă pot da un avans de 10 %. Această procedare nu e lipsită de logică şi aparenţă de dreptate. Din nenorocire, rezultatul neîndoielnic la care va ajunge casa rurală, va fi diametral opus celui dorit — dorit sincer de astădată, nu mă îndoiesc. In mod tipic, iată ce se va întâmpla cu ţăranul devenit proprietar prin casa rurală.

Ţăranul e dornic de pământ. De cumpărători nu va fi lipsă. Ţăranul îşi va aduna toate economiile, va vinde ce va putea, se va împrumuta ca să dea avansul. Şi iată-l împreună cu alţii cumpărând o moşie, devenind stăpân pe un lot. Pământul, din cauzele multiple arătate mai sus, îi revine prea scump, nu e rentabil, încât chiar în actul de vânzare se cuprinde, în mod tacit, înstreinarea lui ulterioară. Ţăranul începe să-l muncească. Şi vine anul cel mediocru, — nu mai vorbim de un an rău, foarte probabil, — sânt nevoi multiple şi grele, cari trebue împlinite întâi, şi nu ajunge pentru rata casei rurale. Omul se împrumută dela cămătar sau ia dela banca populară cu girul cămătarului, îşi vinde munca sa arendaşului sau fruntaşului ţăran — acaparatorul pământurilor ţărăneşti — adică se *învoieşte* pentru anul viitor. De acum e neoiobag în toată regula, va munci în

www.dacoromanica.ro

dijmă, va da ruşfeturi, în mod direct sau indirect, va munci ca rob al arendaşului şi cămătarului şi mai cu seamă ca rob al casei rurale, pentru a-şi plăti ratele — iară pământul cumpărat şi-l va sgâria în vremea slobodă după munca la stăpâni. Alt an mediocru, situaţia se agravează, datoria creşte. Începe agonia, care va dura cuatât mai mult, cucât ţăranul va fi mai harnic, mai chibzuit, mai sobru, dar sfârşitul va fi mereu acelaş: din cauza neplăţii ratelor, pământul se vinde sau se întoarce la matcă: la casa rurală. Se înţelege că un an de secetă cumplită va grăbi mult acest proces. Şi, în clima noastră secetoasă, anii aceştia, din nenorocire, nu sânt rari, iară cu nenorocita despădurire a ţării vor deveni cronici. Şi astfel ţăranul va pierde pământul — ceeace e numai o jumătate de nenorocire, având în vedere câte belele i-a adus — dar va pierde şi avansul adunat cu atâtea sacrificii,— se va proletariza.

Şi aici vedem acea deosebire dintre împroprietărirea de altădată, prin stat, şi cea de acuma, prin casa rurală. *Statul, împroprietărind pe ţărani, îi prefăcea de bine de rău, din proletari în mici proprietari* — proprietari *sui-generis,* neoiobagi, dar oricum, mici proprietari; *casa rurală va prefăce pe micii proprietari în proletari.*

Casa rurală, nu numai că nu va împiedeca procesul de proletarizare a ţărănimii, proces care se petrece acum, dar încă îl va grăbi. Aceasta e neîndoielnic. Aşa s'a întâmplat în Rusia, aşa se va întâmpla şi la noi — aşa se va întâmpla mai ales la noi.

Acesta va fi rezultatul casei rurale pentru ţărănimea muncitoare, mai înţolită.

www.dacoromanica.ro

Dar pentru fruntaşi, pentru cârciumari, cămătari, pentru Titircă Inimă-rea, pentru burghezia sătească într'un cuvânt? Pentru toţi aceştia va fi o adevărată binefacere. Şi lucrul se înţelege şi *a priori*. Decâteori e vorba de o reformă poporanistă, se poate zice cu ochii închişi că ea va servi excluziv sau mai cu seamă burghezimii mici în general, celei săteşti în special. Şi asta chiar atunci când reforma e făcută împotriva ei — cum sânt băncile populare — dar ce să mai zicem când pare înadins făcută pentru ea, cum e casa rurală? Titircă de atâta vreme se uită cu jind la moşia boierului X., dar n'are destule parale ca să pună mâna pe ea. Şi iată vine casa rurală, care numai cu un avans de 10% îi dă putinţa să apuce măcar o parte din ea. Dela început va cumpăra câteva loturi maximale pe nume felurite din familia sa, ori va cumpăra o moşie întreagă cu consătenii; pe urmă îşi va rotunji el partea lui cu loturile scoase în vânzare pentru ratele neplătite.

Pentru membrii burghezimii săteşti sânt multe — şi vor fi şi mai multe — forme şi posibilităţi, spre a face ca moşia latifundiară a boierului X. să devină, prin intermediul casei rurale, proprietatea lor, împărţită în moşii mai mici. Şi lor moşioarele acestea le vor renta, şi încă bine. Pentru ei pământul nu este doară un instrument de muncă nerentabil, sub forma de mică proprietate neoiobăgistă, din cauza preţului exagerat; pentru ei pământul este un instrument de stoarcere a muncii altora, *un capital* şi *încă un capital sui-generis*, care afară de însuşirea lui proprie de capital, aşacum este el în societatea capitalistă, mai are şi virtuţi de exploatare speciale, feudalo-iobă-

www.dacoromanica.ro

giste. Şi astfel, latifundiul boierului X. se va împărţi în câteva moşii mai mici. Rezultatul, deci, va fi creşterea numărului proprietarilor mari şi deci— dupăcum am văzut — creşterea intenzităţii exploatării ţărăneşti şi consolidarea detestabilului regim neoiobag[1]).

Am văzut până acum care va fi rezultatul casei rurale pentru feluritele categorii ţărăneşti de cumpărători ai pământului, — lucru ce ne interesează în special. Să vedem, cât de pe scurt, care va fi situaţia proprie a casei rurale, — ceeace, dealtfel, ne interesează mai puţin.

Casa rurală va avea greutăţi de cari nici nu-şi dă seama. Intemeietorii au şi început să le simtă dela primii paşi, când au dat de greutatea cu pădurile şi acareturile moşiilor cumpărate. Pământul îl împarţi în parcele ţăranilor cumpărători; dar cu pădurea şi cu acareturile ce te faci? Grea problemă! Dar când casa rurală va fi nevoită să scoată în vânzare parcelele neplatnicilor şi când, din lipsă de cumpărători, aceste parcele îi vor rămânea pe seamă şi ea va deveni proprietara a mulţime de parcele risipite între micile proprietăţi ţărăneşti? Acestea sânt însă detalii cari, îndefinitiv, privesc pe acţionarii casei rurale; lucrarea de faţă, după însuş planul ei, nu se ocupă de amănunte, ci de principii şi fenomene generale. In general şi în principiu vorbind, însă, casa rurală, în afară de

[1]) Nu-i vorbă, nici această dezagregare a latifundiilor nu va dura mult. După obiceiul ţării, Titircă îşi va trimite copiii să înveţe la Paris, îşi va mărita fetele cu boieri scăpătaţi şi în atmosfera noastră de consumare neproductivă, moşia va fi cu vremea vândută şi iarăşi va întregi un latifundiu oarecare.

www.dacoromanica.ro

pământurile ce va vinde burgheziei sătești, va rămânea stăpână pe mari întinderi de pământ, fie de acel ce nu va putea fi vândut, fie de acel ce i se va întoarce înapoi. Ce va face ea cu acest pământ? Evident că, sau îl va lucra singură, pe propriul său compt și după sistemul agrar în vigoare sau — ceeace e mult mai probabil — îl va da în arendă, pentru a scăpa de imensa greutate pe care o prezintă agricultarea a mulțime de moșii, în diferite colțuri ale țării.

Și ce înseamnă asta? Insemnează că astfel casa rurală devine un proprietar latifundiar, se preface în cel mai mare latifundiu și în cea mai mare proprietate de mână moartă.

Și acum, cetitorule, vom putea cu și mai multă tărie și siguranță să verificăm exactitatea legii mecanico-sociale enunțate mai sus.

Casa rurală, în intenția preconizătorilor și întemeietorilor ei, a fost instituită pentru crearea și consolidarea de mici proprietăți țărănești și mici proprietari țărani, prin îmbucățirea latifundiilor particulare și de mână moartă, spre a scăpa țara, astfel, și de proprietatea latifundiară și de arendășia latifundiară à la Mochi Fișer. Dar în atmosfera economică a țării noastre și sub regimul nostru neoiobag, *casa rurală va grăbi procesul de proletarizare a țărăniinii,va mări latifundiarea țării și proprietățile de mână moartă*, și — cine știe? viitorul ne rezervă atâtea surprize! — va crea, poate, o serie de Mochi Fișeri mai mărunței, căci din toate ironiile istorici omenirei, cea mai sângeroasă e ironia istoriei economice.

---

www.dacoromanica.ro

XI

OBȘTIILE SĂTEȘTI

Când s'a invederat pentru oricine, chiar pentru promotorii legilor agrare dela 1907, că ele sânt menite unui *fiasco* desăvârșit, bineînțeles în ce privește scopul lor, atunci reformatorii noștri au început să se gândească la alte soluții, dintre cari cea mai simpatică este, desigur, arendarea moșiilor către obștiile țărănești.

Un lucru ar părea curios: pecând toate re formele guvernului, cari erau sau mai bine zis păreau inspirate de idei socialiste — sau și mai bine zis: de idei quasisocialiste — au fost strașnic combătute de conservatori și agrarieni, formarea de obștii țărănești pentru a li se arenda pământurile, — un fel de cooperative de producție, — n'a făcut nici un sgomot, n'a întâmpinat aproape nici o rezistență. Faptul e, însă, foarte explicabil, pentrucă idea obștiilor țărănești n'are nici o sancțiune.

Cine va închiria obștiilor?

Pământurile statului și cele de mână moartă sânt puține, deci contează puțin. Atunci, bineînțeles, rămân proprietarii mari. Aceștia vor arenda, dacă

www.dacoromanica.ro

vor voi. Dar dacă nu vor voi? Şi cum vom vedea îndată, în cea mai mare parte nu vor voi. Atunci s'a sfârşit cu toată reforma. Apoi aşa poţi să preconizezi fără cea mai mică opunere din partea cuiva, şi naţionalizarea complectă a pământului,—dacă o doresc clasele dominante.

Asta-i curat vorba muscalului, care preconiza republica, dacă o doreşte autoritatea (*nacialstvo*) şi ţarul. Or, nici nacialstvo şi nici ţarul nu vor dori republica şi nici marii noştri proprietari, în *regulă generală*, nu vor arenda pământurile lor obştiilor ţărăneşti. Şi dece, e uşor de văzut.

Mai întâi, e foarte greu de tratat şi de avut o afacere cu o întreagă obştie, alcătuită nu numai din diferite temperamente, dar şi din diferite clase. Greutăţile ce izvorăsc de aici sânt nenumărate şi siguranţa încasării regulate, şi în orice împrejurări, a arendei, suferă foarte mult.

Dar este un alt motiv mult mai serios, care în regulă generală va împiedeca arendarea proprietăţilor mari obştiilor ţărăneşti. Am văzut mai sus condiţiile istorice şi economico-sociale cari fac pe ţărani să aibă credinţa înrădăcinată că ei au un anume drept asupra moşiilor boiereşti. In credinţa lor, justificată cum am văzut, marea proprietate e grevată de anume servituţi către ei. Şi odată moşia arendată lor, ei vor socoti că au un drept anume şi excluziv ca să fie dânşii arendaşii ei, şi nu alţii. De arendat va fi mai uşor; de scos din arendă va fi greu. Când proprietarul va fi nemulţumit de obştia sa, cum va arenda el altei obştii? «Şi noi, şi părinţii noştri şi părinţii părinţilor noştri s'au hrănit pe moşia asta; cum să vină streinii peste noi»? Moşia arendată obştiei s'ar trezi

www.dacoromanica.ro

deci, ştirbită în drepturile ei capitaliste, grevată de o servitute, şi ca atare ar pierde şi din preţul de vânzare, din valoarea ei venală.

Dar cel mai puternic motiv de nearendare către obştii e următorul: într'o obştie, care ar arenda pământul, s'ar stabili relaţii de producţie cu desăvârşire altele decât cele neoiobăgiste de acum. Generalizarea arendării către obştii ar fi, deci, desfiinţarea în bună parte a neoiobăgiei. Să presupunem că un proprietar, care a arendat obştiei moşia sa, la sfârşitul contractului doreşte, el sau moştenitorul său, să-şi lucreze singur moşia. Va putea el s'o lucreze iară în dijmă, cu ruşfeturi şi tot felul de servituţi, cu o ţărănime care s'a deprins să muncească în cu desăvârşire alte condiţii? Şi cine să desfiinţeze aceste raporturi neoiobage, aceste importante rămăşiţe ale iobăgiei? Acea clasă care de multe generaţii se luptă ea însăş pentru menţinerea lor!

Aşadar, arendările către obştii a proprietăţilor mari private, nu numai că nu se vor generaliza, dar va scădea şi numărul acelor arendate până acuma ca încercare, ca experiment.

Dar să presupunem şi asta. Orice presupuneri sânt permise. La început se vor găsi — şi s'au găsit — un număr de proprietari cari să arendeze obştiilor. Ce se va întâmpla? Experimentul economico-social nici de astădată nu va reuşi, din cauza obştiilor înseşi, mai ales din cauza felului constituirii lor, din cauză că obştiile nu conzistă dintr'o massă omogenă de ţărani, ci din clase de ţărani. Pentru economiştii, reformatorii şi poporaniştii noştri, toţi ţăranii sânt ţărani, dupăcum toate păsările sânt păsări.

www.dacoromanica.ro

Toţi ţăranii sânt ţărani, pentrucă toţi au aceeaş denumire şi cam acelaş port. Adevărul e, însă, că în sânul ţărănimii s'a făcut o diferenţiare însemnată, sânt şi acolo clase cu interese protivnice cari se războiesc între ele. Ţăran e Titircă Inimărea cel dela ţară, dar ţăran e şi Ioan al Saftei, pe care Titircă îl exploatează şi îl suge. Şi doară nu de hatârul poporanismului Titircă îşi va jertfi interesele şi va conlucra frăţeşte cu Ioan al Saftei, pentru reuşita obştiilor săteşti. Se înţelege, va veni şi vremea aceea, când Titircă se va înfrăţi cu Ioan, când lupul va sta alături cu oaia, sau mai bine zis, când nu vor mai fi nici lupi, nici oi, nici clase în luptă; dar vremea aceea e depărtată, iară acum a te bizui pe solidaritatea de interese dintre Titircă şi Ioan al Saftei, înseamnă să construeşti pe nisip. Titircă şi semenii lui, burghezimea satului (vedeţi: iarăşi burghezimea satului), care conduce băncile populare, va conduce şi obştiile săteşti, va cumpăra, va vinde, şi profitul arendaşului îl va încasa tot ea, în diferite moduri şi sub diferite forme; iară massa, muncitorimea ţărănească, va rămânea tot cu buzele umflate.

O mare piedică pentru reuşita obştiilor săteşti sânt, desigur, şi defectele înseşi ale massei muncitoare ţărăneşti, defecte desvoltate de istorie şi de regimul nostru economic. Ţăranul nostru, crescut în condiţiile neoiobagului şi având psihologia acestuia, e cam puţin susceptibil să devină membrul unei obştii semisocialiste,[3] şi să muncească stăruitor pentru obştie, sub cuvânt că o părticică din munca asta îi va reveni şi lui, ori sub cuvânt de interese obşteşti superioare.

Şi o dificultate foarte mare rezidă asemenea

www.dacoromanica.ro

în faptul că membrii obştiei sânt în bună parte şi arendaşii colectivi ai unei moşii boiereşti, dar tot odată şi mici proprietari pe propriul lor pământ. Ţăranul va avea, deci, interes să lucreze înainte de toate propriul său pământ, al cărui product îi aparţine integral, şi numai resturi de vreme să dea obştiei, iară obştia va avea interesul contrariu. Cu alte cuvinte, poziţia ţăranului mic proprietar faţă de obştie va fi, întrucâtva, asemănătoare cu poziţia lui de neoiobag faţă de marele arendaş, cu toate dezavantajele văzute mai sus.

E o contrazicere flagrantă să cauţi să realizezi un fel de cooperativă semisocialistă, cu un ţăran care rămâne tot odată proprietar individual pe propriul său pământ.

Aceasta în cazul când obştia ar forma o cooperativă producătoare.

Dacă însă obştia va împărţi în loturi între membrii ei pământul arendat? Aceasta ar avea alte neajunsuri foarte mari. Mai întîi, în felul acesta s'ar pierde toate avantajele arendării obşteşti (prin obştie). Pe urmă, în cazul acesta burghezia sătească şi fruntaşii satelor ar pune neapărat mâna pe moşie şi pe foloasele fostului mare arendaş, robind pe cei săraci şi ca producători şi ca vânzători de producte. Insfârşit, când obştia va împărţi moşia în loturi, ea le va reveni prea scump — dupăcum am arătat mai sus — întrucât ei vor plăti arendă după productivitatea pământului ca moşie mare, şi o vor munci ca producători mici.

Se va zice, desigur: «bine, aşa e acum ţăranul; dar cu vremea tocmai obştiile îl vor educa».

Dar cine îl va educa? Agrarienii, Titircii sau jandarmul rural?

www.dacoromanica.ro

Să presupunem, însă, imposibilul. Să presupunem, că mulţi dintre marii proprietari (într'o generalizare a faptului nu cred nici adepţii obştiilor) vor arenda obştiilor moşiile lor; că înăuntrul obştiilor Titircă se va înfrăţi cu Ioan al Saftei, în aplauzele entuziaste ale conducătorilor şi participanţilor; că administraţia va da un concurs dezinteresat, iară jandarmul rural va deveni şi el — *ad hoc* — un fervent şi neobosit promovător al ideii semisocialiste a obştiilor ţărăneşti. In acest caz obştiile, ca arendaşi, vor avea în adevăr un succes desăvârşit, adică vor încasa ele ceeace până acum încasa arendaşul, ca intermediar între proprietar şi ţărani. Aceasta, însă, va dura o vreme foarte scurtă, cât va dura primul contract; pe urmă proprietarul va ridica arenda, încasând el şi partea arendaşului, iară ţăranii vor rămânea în situaţia de mai înainte, şi asta în virtutea unor legi economice inexorabile ce cârmuesc societăţile moderne.

In societăţile moderne capitaliste productul agricol se împarte în trei părţi: în renta pământului, profitul capitalului fermierului şi salarul muncitorului. Intr'o ţară neoiobăgistă legea împărţirii productului sufere modificări, asupra cărora nu ne putem întinde, dar cari nu influenţează rezultatul care ne interesează aci. Renta pământului în societăţile capitaliste, caşi arenda într'o societate semicapitalistă ca a noastră, nu sânt cantităţi accidentale, ci impuse de anume condiţii şi norme economice. Preţul arendării se stabileşte, între altele, prin legea ofertei şi cererei. Dacă proprietarul ar cere mult peste preţul normal, normal în condiţiile date, arendaşii ar pleca în căutarea altor moşii, că sânt destule dela Dorohoiu pânăla Severin. Dacă

www.dacoromanica.ro

arendaşul va oferi un preţ sub cel normal, proprietarul se va adresa altor arendaşi, căci arendaşi sânt şi mai mulţi decât moşii. Şi astfel se hotărăşte preţul, *în condiţiile date* ale arendării.

Dar obştia arendătoare va fi oare şi ea faţă de proprietar în aceeaş situaţie ca oricare alt arendaş? Evident că nu. Obştia se găseşte în condiţii excepţionale. Ea nu poate — ca alt arendaş — dacă nu-i convine preţul arendei, să ia altă moşie în alt judeţ; ea nu poate, cu tot satul, cu familiile, cu vitele, cu locuinţele, să se mute din Dorohoiu în Teleorman; ea e legată, lipită de moşia boierului: nu degeaba o consideră obştia ca grevată de o servitute către ea.

Faţă cu obştia proprietarul e, deci, într'o situaţie deosebit de avantajoasă: obştia e şi mai mult robită proprietarului decât fiecare ţăran în parte. Obştiei, deci, proprietarul îi va putea impune un preţ, nu hotărît de legea ofertei şi cererei, ci un preţ de monopol, — orice preţ posibil în condiţiile date.

Şi impunându-i o arendă egală cu renta plus profitul arendaşului, o lasă cu partea ce i se cuvine în condiţiile neoiobage date, cu partea muncii, reducând-o la nivelul întregii ţărănimi a ţării. Şi omul va avea şi o scuză morală: de! are şi el destul bocluc dacă arendează unei obştii întregi şi *trebue* să ia o arendă mai mare; şi apoi, nu ia nimic din partea cuvenită muncii în împărţirea obişnuită a productului agrar, ci ia numai partea ce s'ar fi cuvenit arendaşului.

Şi aici găsim altă cauză explicativă dece obştiile au avut o reuşită oarecare şi n'au fost atacate de clasa dominantă agrară: *ele vor avea tendinţa să ridice simţitor renta pământului.*

www.dacoromanica.ro

Deci, *în cazul improbabil că obștiile țărănești ar avea o reușită* — ca obștii cu adevărat *țărănești*, nu ca asociații conduse și exploatate de burghezia sătească — *rezultatul ar fi rdicarea simțitoare a rentei pământului, iară folosul material al țărănimii ar fi foarte neînsemnat.*

In ce privește agricultura țării, obștiile încă prezintă un mare neajuns. Din acest punct de vedere, ele se găsesc în aceleași condiții ca oricare alt arendaș: având pământ strein în arendă și pe termen scurt, obștia n'are nici un interes să facă agricultură sistematică, îmbunătățiri și instalații, ci dincontra e interesată să stoarcă pământul cât mai mult și mai repede. Deci, *agricultura prădalnică* rămâne în vigoare.

Folosul material al obștiilor va fi minim, dacă nu cu totul nul, pentru massele muncitoare țărănești, — pentru massele muncitoare, nu însă și pentru burghezimea sătească (iară d-ei!), pentru care, dimpotrivă, pot să fie de un mare folos material.

Dar dacă foloasele materiale sânt atât de slabe, nu e tot așa și cu foloasele morale și educătoare; acestea sânt mult mai importante chiar decât ale băncilor populare.

Obștiile țărănești, nu numai că fac pe țărani— și pe toți țăranii — să se ocupe de propriile lor afaceri, le lărgesc orizontul intelectual, le educă spiritul de inițiativă, dar îi învață și pe ei și pe vecini că mai sânt și alte relații de producție decât cele știute, cu dijme, rușfeturi, servituți; obștiile țărănești, chiar nereușite, constituesc un dizolvant al relațiilor de producție existente, deci al neoiobăgiei noastre.

www.dacoromanica.ro

In acest senz, folosul lor, iarăşi, sânt mai dispus să-l exagerez decât să-l micşorez; *în acest senz, din toate întreprinderile poporaniste, obştiile ţărăneşti sânt întreprinderea cea mai simpatică, şi cea mai producătoare de rezultate bune.*

www.dacoromanica.ro

XII

LEGISLAŢIA NEOIOBAGĂ QUASISOCIALISTĂ DELA 1907.

In fiecare dată după mişcările ţărăneşti, cari ameninţau să degenereze în răscoale ori luau chiar forma de răscoală ţărănească, clasele noastre dominante erau apucate de dragoste de ţărănime şi de dor de legiferare pentru protecţia *minorului*. Curentele din opinia publică, ce împingeau la legiferare şi motivele celor chemaţi să legifereze, erau, bineînţeles, diferite. Ele ar putea fi grupate în trei categorii.

In prima categorie — o mică minoritate — se aflau democraţii, prieteni sinceri ai ţărănimii, cari doreau cu adevărat să realizeze o sumă cât mai mare de bine pentru ţărani şi pentru ţară, dar ei nu vedeau clar calea de urmat, — astfel ar fi fost, spre pildă, Rosetti şi rosetiştii. Pe urmă venea o categorie numeroasă, care pricepea că în interesul claselor dominante trebue făcut ceva pentru ţărani, căci e cuminte şi practic să dai ceva, ca să'ţi asiguri restul. Insfârşit, cei mai mulţi din clasele dominante doreau şi preconizau legiferarea, pentru

www.dacoromanica.ro

a face diversiune în spiritul public, pentru a svârli praf în ochii celor interesaţi, pentru a linişti şi amuţi spiritele agitate.

In legiferarea dela 1907 toate aceste curente au fost reprezentate; decât, deastădată s'a operat o schimbare în relaţiile lor de număr şi forţă: unele — şi anume curentele democratice — au crescut în număr şi forţă; altele — cele conservatoare-agrariene — au scăzut.

Cauzele acestei schimbări sânt multe. Astfel, cum am văzut, în ultimii ani s'a operat în ţară o schimbare esenţială, prin creşterea şi desvoltarea unor clase nouă, ca mica burghezie şi clasa numeroasă a intelectualilor, a proletariatului intelectual, caşi aceea a proletarilor industriali, cari au multe interese comune cu ţărănimea. Apoi, în 1907 sguduirea a fost mai violentă ca niciodată, a ameninţat chiar existenţa ţării, încât înseşi clasele dominante, înspăimântate, au început să ceară reforme. Era o atmosferă atât de prielnică legiuirilor agrare, cum cu greu o să se mai vadă. Şi mai erau şi condiţii speciale, tot atât de prielnice, cum e manifestul regal din timpul răscoalelor, prin care se pusese în joc însuş cuvântul solemn al regelui, şi cum e — *last not least* — faptul prezenţii în partidul liberal a tinerimii generoase.

Sub cuvântul că în ţările înapoeate, ca a noastră, socialismul n'are ce căuta, o întreagă generaţie de intelectuali, educaţi în socialism şi sub bandiera socialdemocratică, trecuseră în partidul liberal, chemat să legifereze pentru ţărănime. Formidabila problemă agrară era chiar una din piesele de justificare ale acestei tinerimi generoase: «sântem o ţară de ţărani, nu de proletari; trebue să ne

www.dacoromanica.ro

gândim înainte de toate la îmbunătăţirea sorţii ţăranilor şi aceasta n'o putem face decât într'un partid de guvernământ, cum e cel liberal». Intrată în partidul liberal, tinerimea aceasta a avut neşansa să se trezească în faţa revoltelor ţărăneşti dela 1907 şi a unei represiuni groaznice şi sângeroase. Era, deci, pentru această tinerime — care căpătase atâta trecere în partidul liberal — era un punct de onoare şi o datorie de conştiinţă, să facă mult, cât se poate mai mult, pentru ţărănime. Şi că aceasta îi era dorinţa sinceră, nu mă îndoiesc un moment.

Va să zică era o conjunctură, un întreg complex de împrejurări atât de favorabile unei legiuiri protectoare pentru ţărani, cum n'au mai fost niciodată şi, îndrăznesc s'o spun, cum cu greu se vor mai găsi altădată. Şi care e rezultatul? O ştim cu toţii. A fost chemată o comisiune de 40 de inşi, presupuşi a fi cei mai cunoscători în materie; a fost chemată o comisiune atât de numeroasă; pentruca din discuţie să iasă lumină, dar socoteala de acasă pesemne că nu se potriveşte cu cea din târg, şi înloc de lumină . . . au ieşit legile agrare dela 1907, poreclite socialiste!

Ce decepţie!

Că legile acestea, făcute sub auspicii atât de fericite, au avut o nereuşită complectă, de asta nu se mai îndoieşte nimeni, — nici măcar cei mai zeloşi preconizători ai lor, cari le mai apără în public, de formă şi din amor propriu, dar între patru ochi le recunosc complecta nereuşită.

Dece rezultatul acesta? Cetitorii cari m'au urmărit cu atenţie până aci, ştiu bine dece.

Cauza e că s'a legiferat pe baza regimului

www.dacoromanica.ro

economico şi politico-social în vigoare. Toate neajunsurile adânci şi nenumărate, pe cari legile din 1907 au vrut să le înlăture, decurg din însuş regimul neoiobag în vigoare la noi. Spre a le înlătura, trebue desfiinţată — evident! — însăş cauza care le produce, *adică regimul neoiobag*. Legiuitorul, însă, a legiferat pe baza acestui regim şi nu numai că n'a căutat să-l desfiinţeze, dar, dupăcum vom vedea mai jos, a căutat încă să-l fortifice, să-l consolideze. Şi chiar şi micile îmbunătăţiri ce puteau rezulta pentru ţărani din nouele legi, n'au putut şi nu pot să fie realizate, din altă cauză fundamentală: lipsa de legalitate la ţară, neaplicarea şi inaplicabilitatea legilor.

Legiferăm pentru ţărani pe baza unui regim juridic occidental şi cu un aparat de legiferare iarăşi occidental, — însă pentru susţinerea şi consolidarea unor raporturi economice în bună parte medievale; contradicţie absurdă, din care neapărat urmează neaplicabilitatea legilor. Deci, legile dela 1907 trebueau să dea rezultat negativ, caşi toate legile anterioare.

Şi aici cu drept cuvânt am fi putut să ne oprim, fără să mai urmăm cu critica legilor dela 1907. Ştim că legile au dat un rezultat lamentabil, ştim şi cauzele profunde ale acestui rezultat; prinurmare, dece să mai pierdem vremea şi să îngroşăm degeaba această lucrare, care şi aşa a devenit prea voluminoasă? Şi totuşi trebue să facem această critică, măcar cât de fugitiv, — şi iată pentruce.

Mai întâi, legile acestea nu reprezintă trecutul ci prezentul, sub ele trăim şi ele au şi susţinători, fie şi de formă, dar, oricum, susţinători, inteligenţi şi culţi. Pe urmă, am credinţa şi speranţa că, pentru

www.dacoromanica.ro

norocul acestei țări, legile acestea, așa numite protectoare, sânt ultimele de acest fel și nu se vor mai repeta, fie sub forma asta, fie sub altă formă. Insfârșit, ele au fost poreclite legi socialiste, pe tema asta s'a dus și se duce împotriva lor o campanie, întreagă și deci eu, ca socialist, am obligația să descurc și să spun ce este cu socialismul acestor legi.

Așadar, trebue să vorbesc negreșit. Promit însă că voiu fi scurt. Pentru o critică mai amănunțită nu dispunem de spațiu și după cele spuse nu e nici necesară: cetitorii o vor face și singuri.

* * *

Toate legiuirile trecute asupra tocmelilor agricole, așa numite legiuiri de protecție a muncii țărănești, se pot împărți, dupăcum am văzut, în două părți.

Intâia, dacă putem zice așa, stabilește starea civilă de neoiobag a țăranului, garantând și consolidând regimul neoiobăgist — aceasta e partea care se aplică și se aplică cu strășnicie. A doua privește apărarea țăranului împotriva asperităților prea crude și exagerate ale regimului — aceasta e partea platonică a legii și care în mare parte nu se aplică.

Afară de asta, prima parte, aceea care consolidează regimul, se subdivide și ea în două părți. Una directă, care stipulează fățiș neoiobăgia, cum sânt acele articole cari lipesc pe țăran pământului, îi împiedecă libertatea economică de mișcare, regulamentează raporturile de producție neoiobăgiste, pedepsesc pe primarul care ar tolera învoirea unui țăran din alte părți, pedepsesc pe proprietarul care ar momi la muncă pe țăranii altuia

www.dacoromanica.ro

şi însfârşit, cum a fost la 1872, pun forţa publică şi armata la dispoziţia proprietarilor şi arendaşilor, ca să aducă la muncă pe robul recalcitrant. A doua parte e indirectă şi e reprezentată prin întreaga economie a legii. Pentrucă e evident, că odată ce legiuirea e făcută pe baza regimului în vigoare, chiar acele articole cari ar părea că sânt împotriva lui, îi servesc tot lui, întrucât, înlăturând asperităţile prea exagerate, cari l-ar putea compromite, îl consolidează.

Legea dela 1907 are toate aceste părţi caracteristice.

Partea directă pare a fi mai moale reprezentată, dar sânt destule articole cari lipesc pe ţăran pământului, pun piedici libertăţii economice a ţăranului, ameninţă pe proprietarii cari ar momi lucrătorii altuia (caşicum ţăranii ar fi robi negri).

Dar în această lege este o inovaţie cu o tendinţă indiscutabilă de a preface pe ţăran în rob. Această inovaţie este *libretul*. Citâm aici întreg articolul respectiv, în vederea marei lui însemnătăţi:

«Art. 39.—*Fiecare ţăran, care se învoieşte pentru a munci pe pământul unui proprietar sau arendaş, este obligat să aibă un libret de munci agricole, după modelul ce se va publica de ministerul de agricultură.*

Acest libret va fi eliberat de secretarul comunei domiciliului ţăranului şi va forma pentru el un certificat de identitate faţă de orice proprietar sau arendaş care ar voi să-l învoească.

Fiecare libret va cuprinde numele, semnalmentele şi vârsta ţăranului, comuna unde locueşte, numărul şi vârsta membrilor familiei sale minori şi cari n'ar avea librete proprii, precum şi întinderea de pământ propriu şi numărul vitelor de cari dispune.

In libret se vor trece pe rând şi legalizate, pe deoparte rămăşiţele de muncă din anul precedent, întinderea de pământ luată în dijmă sau în bani dela proprietar sau aren-

www.dacoromanica.ro

daş, muncile învoite, timpul aproximativ şi locul unde trebuesc executate şi sumele ce ţăranul are de luat; iară pe dealtăparte muncile făcute şi banii primiţi.

Inscrierile în libret se vor face cu cerneală şi cel mai târziu în prima duminică; ştersăturile şi îndreptările nu se vor ţinea în seamă decât dacă sânt certificate de cel ce le-a făcut, ca contabilul moşiei sau secretarul comunal».

Cine cunoaşte realmente raporturile dela ţară — caşi acela care a cetit desvoltările noastre anterioare — îşi va da seama de marea importanţă a acestei inovaţii. Prin libret, prin această condicuţă de servitor, ţăranul e robit în chip mai eficace decât prin legile şi măsurile de altădată. Deacum, prin condicuţă, ţăranul e mai mult şi mai temeinic decât oricând lipit pământului şi robit proprietarului. E adevărat că legea îi permite să contracteze şi aiurea, dar, citäm textual (art. 41):

«Ţăranul însă poate încheia contracte agricole şi în altă comună, cu condiţia de a prezenta libretul său din care să reiasă muncile agricole contractate».

Şi mai departe legea pedepseşte pe primarul care ar autentifica învoieli, fără să fi controlat şi cercetat libretul. Oriunde ar apărea acum ţăranul, el trebue să arate condicuţa de servitor, care e *biletul său de identitate*, unde e trecut *cu toate semnalmentele*, trecut acolo şi el şi nevasta şi copiii, şi deci... marş înapoi la stăpân!

Iată-l, deci, pe ţăranul român, pe care-l ştiam neoiobag, iată-l şi servitor cu condicuţă — şi nu un servitor liber, care trece dela un stăpân la altul, *ci un servitor neoiobag, lipit pământului şi unui anumit stăpân.* Dacă până acum mai putea scăpa, prin excepţie, măcar câteva zile în toiul muncii, când

www.dacoromanica.ro

munca e plătită cu suma, enormă pentru ţăran, de doi şi trei lei pe zi, acuma legea ia măsuri ca lucrul să nu se mai întâmple; dacă până acum măcar unul din familie, un flăcău nevârstnic, de 17-18 ani, mai putea să scape din neoiobăgie şi în timpul muncilor agricole să capete o muncă mai bine plătită, — acum tendinţa legii este ca să împiedece şi aceasta.

Spiritul din care au pornit asemenea dispoziţii este evident şi nu încape îndoeală că ele sânt foarte practice şi au venit tocmai la vreme.

Am văzut cum şi din ce cauză ţărănimea noastră se proletarizează tot mai mult, încât am ajuns să avem peste o jumătate milion de ţărani proletari şi semiproletari. Or, proletarul, care vagabondează din loc în loc, pentru a-şi vinde munca liberă, e o antiteză, e însăş negarea neoiobăgiei. Cum să aperi regimul de acest pericol, când statul nu mai are pământuri, cari împărţite în loturi să prefacă pe atâţia proletari în tot atâţia neoiobagi! Administraţia, jandarmeria, sânt un mijloc bun de a lipi pământului şi robi proletariatul, dar numai când acesta e în număr restrâns; care administraţie din lume ar mai putea-o face, când massele proletarizate n'ar mai fi sute şi mii, ci zeci de mii, sute de mii? Şi iată că vine o lege, care printr'un singur articol preface pe toţi ţăranii în servitori cu condicuţe. Deacuma pot ei să fie şi sute de mii: «scoate condicuţa şi marş înapoi la stăpân!»

Admirabilă lege!

Ştiu că nici cu asta regimul actual n'o va mai duce mult. Sântem o ţară semicapitalistă, trăim în mijlocul capitalismului modern, întreaga noastră desvoltare şi evoluţie economică ne duce spre dizol-

www.dacoromanica.ro

varea regimului. Vorba e că pentru moment, cu condicuța și cu adaosul de 6.000 jandarmi rurali, regimul s'a întărit, s'a consolidat.

— Dar legea și chiar articolul cu condicuța au fost făcute ca să apere pe țăran împotriva înșelătoriei, ca să nu fie încărcat la socoteală.

O știu, și unii au urmărit chiar foarte sincer acest scop. Să vedem, deci, cum și în ce fel apără această lege interesele țărănești. Nu ne mai oprim la partea cea indirectă, prin care se consolidează neoiobăgia: ce noutate ar putea să ne mai spună partea cea indirectă, dupăce a vorbit cea directă, cu articolul ei 39?

* * *

Când cetești și începi să te pierzi în haosul dispozițiilor, articolelor, aliniatelor din legea dela 1907, te izbește munca și sbuciumul legiuitorului de a veni în ajutorul țărănimii, măcar în chestii de amănunt. Munca și sbuciumul sânt sincere, e sinceră dorința de a veni în ajutorul țăranilor, întrucât pornește dela fracțiuna cea democrată și binevoitoare lor. Dacă legea, în locul rezultatului dorit, a dat unul opus, vina nu e a legiuitorului, ea este în contradicțiile regimului, în raporturile economico-sociale existente. Vina legiuitorului e numai că s'a apucat să legifereze în aceste condiții, că a încercat imposibilul, că a pornit să rezolve nerezolvabilul. Aceasta se vede chiar din primul articol protecționist, ca să-i zicem așa, al legii.

Se știe că unul din mijloacele, prin cari țărănimea e exploatată cămătărește și ținută în lanțurile contractului agricol, e dubla învoeală, în bani și în dijmă. Legiuitorul a vrut să înlăture acest

www.dacoromanica.ro

rău şi deaceea, după ce în primul articol defineşte obiectul legii, în cel următor, primul articol de protecţie (art. 2), glăsueşte:

«Arendarea de pământuri pentru arătură şi fâneţe se poate face sau numai (excluziv) în bani, sau numai (excluziv) în dijmă din recoltă (deavalma). Pentru acelaş loc nu sânt îngăduite învoieli şi în dijmă şi în bani».

Foarte bine, frumos şi categoric, căci nu lipseşte nici cuvântul categoric de *excluziv*. Dar, după ce legiuitorul a hotărît această dispoziţie categorică, i-au venit şi lui în minte, în mod vag, greutăţile aplicării ei. Cum aşa? Invoeala în dijmă rezultă dintr'un anume regim economic, rămăşiţă medievală, iobăgistă; învoeala în bani rezultă dintr'un anume regim economic, capitalisto-burghez. Aceste două regimuri le menţin pe amândouă, în forma lor ibridă şi amestecată de regim neoiobag. Cum se poate, deci, să menţin regimurile economice şi să opresc tranzacţiile, învoielile, ce rezultă dintr'însele?

Cum să iasă legiuitorul din această greutate? Foarte simplu. Legiuitorul nostru, după ce, în prima parte a articolului, *opreşte — excluziv şi categoric*! — învoeala dublă, în a doua parte a articolului *o admite*, tot aşa de categoric. A doua parte a articolului glăsueşte astfel:

«Pe aceeaş moşie, acelaş locuitor poate să se învoească deodată şi în bani şi în dijma deavalma, cu condiţia însă de a se determina deosebit prin contract partea de loc dată în bani şi partea de loc dată în dijmă».

Cu alte cuvinte: ţăranul ia dela arendaş câteva pogoane de loc, pentru cari dă arendaşului dijmă

www.dacoromanica.ro

şi o anume sumă de bani. «Nu, zice legiuitorul, asta nu se poate». Arendaşul ia acelaş contract şi specifică precumcă dijma o i-a pentru o parte de pământ şi banii pentru alta. «Aşa da, zice legiuitorul, aşa înţeleg şi eu». O fi înţelegând legiuitorul; dar ce va înţelege de aici ţăranul?

Altă excrescenţă a regimului neoiobag, una din cele mai urîte, desigur, e dijma la tarla, atât de păgubitoarea şi ţăranului şi agriculturii ţării. Legiuitorul şi aici a vrut să fie categoric şi deaceea declară scurt şi hotărît (art. 3):

«Este oprită învoeala cu munca la tarla, adică obligaţia ţăranului de a cultiva, pentru o anumită întindere de pământ, în folosul său, altă întindere de pământ în folosul proprietarului sau arendaşului».

Perfect. Decât arendaşul, mânuind dubla învoeală, va face sa treacă aceeaş dijmă la tarla, cu toate neajunsurile ei pentru ţăran şi ţară, sub forma de învoeală pe bani.

Sub vechea lege arendaşul dădea ţăranului un pogon, pentru care ţăranul trebuea să-i muncească arendaşului alt pogon, cu anumite munci specificate. Sub noua lege muncile absolut identice făcute pe pogonul arendaşului, vor fi exprimate în bani, drept plată pentru pogonul dat ţăranului.

Ce s'a schimbat?

Incă o excrescenţă urîtă a regimului e o veche şi antipatică cunoştinţă a noastră: ruşfeturile. Impotriva lor s'a mai luptat legiuitorul şi altădată. Şi nu pentrucă sânt cele mai rele pentru ţăran, dar pentrucă sânt jenante, prea arată caracterul feudal al regimului şi, îndefinitiv, nici nu-s necesare, deoarece toate ruşfeturile se pot lua ţăranului şi

www.dacoromanica.ro

sub o altă formă, mai puțin medievală și mai puțin urîtă. Deaceea au mai fost interzise și altă dată, dar fără rezultat: în practică au înviat, împotriva legii. Dece au înviat, e clar: un anume regim economic produce anume efecte și oricât le-ai declara desființate, ele vor renaște, în fond și în formă, ca fenixul din cenușa lui.

Noua lege din 1907 interzice din nou rușfeturile. Dece? Își va fi zis legiuitorul că tot interzicându-le mereu, vor dispărea și ele de atâta interzicere. Dar prin mânuirea dublei învoieli, rușfeturile pot foarte bine să reînvie, ba nici nu se gândesc să moară. Altădată arendașul dădea țăranului câteva pogoane de pămînt, pentru care lua o anumită dijmă, plus, ca supliment, felurite munci, rușfeturi. Acum o parte din acest pământ se va trece în contract ca dată pe bani, iară rușfeturile vor trece ca munci plătite cu acești bani.

Și aici n'avem de a face cu lucruri de amănunt, lipsite de importanță; sânt punctele esențiale cari privesc protecția țăranului: învoeala amestecată, dijma la tarla, rușfeturile, rele împotriva cărora se duce lupta de atât amar de vreme și ele tot rămân. Și rămân, nu numai prin ocolirea sau călcarea legii, dar chiar pe însăș baza ei. In realitate știu că nici nu va fi nevoie de multă bătaie de cap. Legea va fi ocolită, nu va fi luată în seamă și vorba ceea: o lege care nu se aplică va să zică că nu există.

Negreșit, mai sânt în lege și alte articole — și câte încă! — menite să protejeze pe țăran împotriva abuzurilor ce decurg din regimul în vigoare. Dar lasă că chiar dacă legea și-ar ajunge scopul, încă mare procopseală n'ar fi, căci ar dispărea abu-

www.dacoromanica.ro

zurile, dar ar rămânea regimul şi asta e destul. Dar nici atâta bine nu va face. Articole sânt multe, 115, afară de diverse aliniate, în total 56 de pagini. Legiuitorul a procedat energic, a strâns toate cazurile de abuzuri ce se cunoşteau şi împotriva fiecăruia a făcut un articol preventiv sau represiv— în felul acesta a vrut să impună măcar prin cantitate, dacă nu prin calitatea articolelor. Din nenorocire, însă, de multe ori se strecoară câte un articol care le nimiceşte pe celelalte. Aşa spre pildă, partea legii care priveşte răfueala dintre ţăran şi arendaş.

Răfueala e un moment deciziv în vieaţa economică a ţăranului: la răfueală el e încurcat, înşelat, aşa că veşnic munceşte şi veşnic rămâne dator. Legea de faţă are multe dispoziţii — unele bune — pentru apărarea ţăranului împotriva tragerii pe sfoară. Dar pe nesimţite s'a strecurat şi următoarea (un mic aliniat la marele articol 81):

«Declaraţia în scris făcută înaintea primarului şi atestată de acesta, prin care ţăranul se recunoaşte dator pentru preţul rămăşiţelor de muncă, face credinţă înaintea justiţiei ca act autentic».

Şi acum s'a sfârşit. Căci, desigur, ţăranul «*se va recunoaşte dator*», fie că — fără voia lui — *va fi recunoscut* astfel de către primar, fie, mai ales, că se va «recunoaşte» singur, pentrucă e neoiobag— iară, după legea nouă, slugă cu condicuţă; se va «recunoaşte» de nevoie, cum se recunoaşte datornicul prins în mrejele cametei. Cu toate protestările d-lui Radu Mandrea, e neîndoielnic că, sub regimul neoiobag, relaţiile dintre ţărani şi stăpâni sânt cămătăreşti, au toate caracterele cametei: şi

www.dacoromanica.ro

fondul şi forma ei şi, între altele, *indestructibilitatea* ei. Datornicul prins în mrejele cametei se declară el însuş dator cât nu datorează. Şi atunci, ce puteţi face? Nimic. Şi cam aşa se întâmplă în relaţiile economice ale satelor noastre, — iară legiuitorul pare că nici n'o ştie.

Sau să luăm ca exemplu chiar faimosul articol 39, cel cu condicuţa. Şi el pare a fi fost făcut *in extremis*, ca să apere ţărănimea împotriva înşelăciunii. In condicuţă se înscrie doară cât a muncit ţăranul, cât mai are a munci, câte parale a primit şi cât mai are să primească, şi a. m. d. «Şi acum, se gândea legiuitorul cel poporanist, să poftească stăpânul să mai înşele pe ţăran la răfuială! Că vine inspectorul agricol şi vede tot, negru pe alb»! Lasă că pentru a vedea negru pe alb şi nu alb pe negru, ar trebui să avem inspectori de un aluat cu totul deosebit; lasă că pentru a controla cu efect socotelile unui milion de ţărani, ar trebui o armată de inspectori; lasă că pentru a mânui toate aceste socoteli şi a se apăra cu toate legile astea, ţăranul ar trebui să fie măcar cât de puţin contabil şi jurist; dar chiar dacă toate acestea ar exista, ar mai trebui altceva: ar trebui ca ţăranul să nu fie nevoit să recunoască de bune cele scrise în condicuţă, ar trebui să trateze cu stăpânul său în condiţii egale — nu economice, acestea nu există nicăieri — dar politice şi juridico-sociale: să fie egal înaintea legii, să aibă, caşi stăpânul, *drepturile omului*. Or, el este neoiobag şi servitor cu condicuţă şi, deci, va zice cum vrea stăpânul. Asta e clar.

Chiar acuma, când scriu aceste rânduri, cetesc în *Adevărul* următorul fapt autentic şi grozav. La

www.dacoromanica.ro

o moşie din Brăila au fost învoiţi 70 de muncitori din Prahova, între cari 16 femei şi fete mari. Ca deobiceiu, muncitorii au început să fie trataţi ca negrii, bătuţi, schingiuiţi, hrăniţi cu brânză cu viermi şi mămăligă mucedă. Noaptea femeile şi fetele au fost violate de personalul moşiei, iară când bărbaţii le-au sărit în ajutor, au fost crunt bătuţi şi schingiuiţi. Atunci unii din ei, mai curajoşi, au fugit spre casă. Pe drum au fost ajunşi de jandarmii rurali, întorşi cu sila la moşie, iarăşi bătuţi şi schingiuiţi şi închişi într'un coteţ de gâşte, unde într'o stare de nedescris i-a găsit inspectorul agricol. E un fapt autentic constatat şi confirmat de inspectorul agricol şi de prefectul din Brăila.

In altă parte acest fapt grozav ar fi ridicat ţara întreagă în picioare, luni de zile nu s'ar fi vorbit decât de el; la noi nimeni n'a suflat un cuvânt, gazetele şi întreaga opinie publică erau şi sânt prea ocupate de foarte importanta chestiune a eventualei, posibilei, probabilei sau sigurei remanieri ministeriale. Dealtfel, această nepăsare se explică uşor: ea e rezultatul obişnuinţei. *Aiurea, acest fapt ar fi o excepţie grozavă; la noi, sub forme mai puţin drastice, e un fapt obişnuit.*

Şi iată. legiuitorul îl scoate pe ţăranul nostru din coteţul de gâşte, îi presupune cunoştinţe juridice şi de contabilitate, îl consideră ca pe un cetăţean egal cu stăpânul său, bucurându-se, în mod conştient, de toate drepturile cetăţeneşti, şi în consecinţă — legiferează, legiferează, legiferează.

Când ceteşti toată grămada asta de articole şi alineate, culese şi înşirate cu atâta trudă sinceră şi atâta iscusinţă, fără voie îţi aduci aminte de cuvintele atât de adevărate spuse la o întrunire de

www.dacoromanica.ro

lucrători de marele agitator socialist Lassalle. Lassalle zicea că muncitorimea, democraţia, a avut şi are ca servitori şi apărători ai intereselor ei, oameni însufleţiţi de cele mai frumoase intenţii, dar doctrinari naivi, pecând stăpânii, clasele dominante, au ca servitori şi apărători ai intereselor lor, oameni pricepuţi, abili şi practici. Şi Lassalle îşi termina discursul dorind astfel de servitori şi muncitorimii.

Cât de mult se potrivesc aceste cuvinte ţării noastre şi democraţilor noştri, dela neuitatul C. A. Rosetti până în prezent! Uitaţi-vă şi acuma: pecând democraţii noştri poporanişti, cu intenţiile cele mai bune, discutau asupra intervenţionismului de stat şi asudau ca să adune cât mai multe articole şi alineate în apărarea ţărănimii, articole menite ca la prima serioasă întâlnire cu realitatea să se prefacă în scrum şi praf, — ceilalţi, printr'un singur articol, au prefăcut ţărănimea în servitori cu condicuţă, şi au instituit jandarmeria rurală, relativ cea mai puternică depe faţa pământului.

Astfel de servitori ai intereselor ei dorim şi noi ţărănimii noastre.

* * *

S'ar putea obiecta — şi cu oarecare dreptate — că toate criticile aduse legii din 1907 o ating foarte puţin, întrucât sânt făcute părţii ei secundare, care îndefinitiv reproduce — modificate — legiuirile anterioare, al căror rezultat îl cunoaştem cu toţii. Partea esenţială a acestei legi şi cu desăvârşire nouă, e cea aşa numită socialistă: e minimul de salar, maximul de arendă, islazurile comunale. mpotriva acestei părţi s'au îndreptat toate criti-

www.dacoromanica.ro

cile, s'au dus toate campaniile, acestei părți i-au dat și făuritorii legii o deosebită importanță.

Să trecem, deci, și noi la această așa zisă lege socialistă.

Trecerea în corpore a foștilor socialiști în partidul liberal poate fi judecată în chip deosebit de fiecare, după felul lui de a vedea, după convingerile lui sociale și după partidul căruia aparține. Intr'o privință vor fi de acord cu toții, neexceptând nici pe foștii socialiști ei înșiși, și anume: trecerea lor la liberali a mărit într'un mod considerabil confuzia politico-socială existentă. Și mai înainte se făcea o confuzie fără seamăn între denumirile de liberal, conservator, junimist, radical și doctrinele corespunzătoare; și se făcea și atunci împerecheri atât de stranii ca liberal-conservator, conservator-democrat, radical-conservator, și a. m. d. Cu intrarea, însă, a foștilor socialiști în partidul liberal și cu formarea unei împerecheri nouă de liberal-socialist, această confuzie a ajuns la culme. Și e firesc. Toate partidele existente și doctrinele lor corespunzătoare, au un fond — mare și însemnat — comun între ele: toate stau pe terenul societății de azi, al organizației sociale actuale. Socialismul, însă, stă pe terenul unei organizații sociale diametral opuse celei de azi. Incât dacă, cu oarecare bunăvoință se mai poate pricepe o împerechere ca radical-conservator, — una ca liberal-socialist e un *non sens*. E, deci, lesne de înțeles cât de mult s'a mărit confuzia existentă prin intrarea foștilor socialiști în partidul liberal.

Cauza confuziei, în general vorbind, o cunoaștem: ea nu rezidă în oameni ci în raporturile sociale, în faptul că am adoptat — și am fost siliți

www.dacoromanica.ro

să adoptăm — formele occidentale, păstrând un fond în parte feudal. Dar la această cauză generală, întrucât priveşte problema agrară, se mai adauge o cauză specială.

Ai văzut desigur, cetitorule, piese amuzante a căror intrigă e bazată pe trucul următor: un personaj principal e luat drept altul, şi de aici tot felul de încurcături inextricabile, mai ales pentru cel luat drept altul. Cam aşa ceva s'a întâmplat şi la noi, şi la noi cineva a fost şi e luat drept altul: e regimul nostru economico-social neoiobăgist, care a fost şi este luat drept regim capitalisto-burghez, şi e ţăranul nostru neoiobag, care a fost şi este luat ba drept proletar, ba drept mic proprietar, ba drept fermier ca în Occident. De aici, bineînţeles, confuzii şi încurcături inextricabile.

Aceste încurcături s'au arătat cu toată claritatea în timpul nesfârşitelor discuţii teoretice asupra intervenţiei de Stat, asupra şcoalei intervenţioniste şi manchesteriane. In adevăr, să vedem în două cuvinte, ce e intervenţionismul de Stat ca teorie şi practică?

Dupăce a căzut regimul feudal, economiştii burgheziei preziceau o eră nouă strălucită pentru desvoltarea societăţilor, cu condiţia, însă, ca libertatea absolută a muncii şi raporturilor economice să nu fie împiedecată de nimeni şi de nimic. Statul să-şi facă numai datoria de păzitor al ordinei, să fie un jandarm corect; în raporturile economice n'are pentruce să se amestece, căci mai mult ar strica decât ar drege. Toate tranzacţiile omeneşti să fie lăsate libere, fiecare să-şi caute netulburat de propriile lui interese; şi atunci, în această societate, bazată pe proprietatea privată şi pe con-

www.dacoromanica.ro

curenţa liberă, toate interesele omeneşti se vor armoniza spre mai marea fericire a tuturor, fiecare va primi ce i se cuvine şi desvoltarea socială va atinge nişte culmi neînchipuite. *Laissez faire, laissez passer!*

E de netăgăduit că aceste preziceri s'au realizat în parte. Un socialist conştient o va nega mai puţin decât oricare altul. Şi dealtfel, creşterea uriaşă a societăţilor, a bogăţiilor omeneşti, şi creşterea corespunzătoare a tecnicei, a ştiinţii, a culturii, o certifică îndeajuns.

Dar împreună cu această uriaşă desvoltare în bine, s'au desvoltat unele rele nu mai puţin mari: crizele de supraproducţie, cari sgudue din temelii societatea burgheză, abizul dintre bogăţia imensă şi sărăcia lucie, mizeria claselor muncitoare care ameninţă cu degenerarea ţării, etc., — mizerii — acestea şi altele — cari cresc mereu şi nu vor fi înlăturate decât de altă organizaţie socială, cea socialistă.

Faţă cu aceste efecte atât de triste ale deplinei libertăţi a tranzacţiilor economice, s'a cerut iarăşi intervenţia statului, deastădată a statului burghezo-capitalist, pentru a micşora efectele rele ale unei societăţi bazate pe proprietatea privată şi concurenţa liberă.

Cererile de intervenţie au pornit din două părţi. Mai întâi, bineînţeles, din partea claselor apăsate, desmoştenite şi în noua organizaţie socială. In numele acestor clase cererea a fost formulată de reprezentanţii lor teoretici, de socialişti. Dar şi o parte a burghezimii, — cea mai prevăzătoare, mai cuminte,— a înţeles câte pericole ar prezenta, chiar pentru existenţa societăţii burghezo-capitaliste, o

www.dacoromanica.ro

desvoltare bazată pe libera concurenţă şi absoluta libertate a tranzacţiilor; şi, deci, în chiar interesul societăţii actuale şi al desvoltării ei ulterioare, această parte a burghezimii a început să ceară intervenţia statului.

Cei cari mai ales au formulat teoreticeşte cererile de intervenţie din partea unora din clasele dominante chiar, sânt aşa numiţii «Kathedersocialişti», porecliţi astfel mai mult de protivnicii intervenţiei — ca armă de luptă — căci de socialism n'au nici urmă, iară în măsura în care cer intervenţia şi în folosul muncitorimii, sânt democraţi, nu socialişti. Socialiştii cer intervenţia statului în folosul proletariatului, mai întâi ca reprezentanţi fireşti şi direcţi ai intereselor lui imediate, dar o cer şi spre a ridica puterea lui materială, culturală şi morală, pentru o mai repede înlăturare a societăţii actuale capitalisto-burgheze şi înlocuirea ei cu societatea socialistă. Kathedersocialiştii cer intervenţia tocmai pentru întărirea societăţii actuale. Este deci un abiz între unii şi alţii — şi nu numai în motive: el se întinde şi asupra felului cum cer intervenţia şi asupra măsurii în care trebue făcută.

Nu pot să mă opresc mai mult asupra acestor deosebiri profunde, dupăcum nu pot să mă opresc asupra caracterului intervenţiilor statului, făcute, chipurile, în folosul lucrătorilor, dar cari sânt nu socialiste ci antisocialiste, retrograde. Lămuririle în această privinţă ar fi foarte interesante la noi, mai ales acuma, când mulţămită confuziilor existente, orice intervenţie a statului, cât de retrogradă, e botezată socialistă, numai pentrucă e o intervenţie a statului, astfelcă şi o intervenţie a statului pentru desfiinţarea socialismului tot socialistă va fi.

www.dacoromanica.ro

Dar nu pot să mă întind asupra acestora, oricât de necesare şi interesante ar fi, că m'ar duce prea departe.

Insă şi din cele spuse urmează destul de clar, că *intervenţionismul reprezintă tendinţa de a remedia efectele rele produse de raporturile economice bazate pe absoluta libertate şi concurenţa liberă în societatea capitalistă,—intervenţionismul, deci, e un remediu împotriva, dacă putem zice aşa, excesului de libertate.*

Dar la noi, în relaţiile agrare româneşti, există oare acest exces de libertate? Ţăranul nostru este el proletar salariat ca în Occident şi raporturile economice dela ţară sânt ele bazate pe libera concurenţă? Relele ce decurg din raporturile noastre agrare rezidă ele oare în faptul că tranzacţiile economice sânt lăsate în absolută libertate? Este oare vinovat statul nostru de a fi lăsat absolut libere raporturile bazate pe concurenţa liberă? Nimic din toate astea. Ţăranul nostru nu e proletar salariat ci neoiobag şi rob, raporturile economice ca şi cele politico-sociale sânt neoiobăgiste, statul nostru cît i-a fost în putinţă—şi prin starea legală şi prin starea de fapt—a încătuşat libertatea economică a ţăranului. La noi există încă, în parte, acea stare de lucruri care a fost în Europa occidentală înaintea revoluţiei franceze; datoria unui democrat burghez şi în bună parte a unui socialist, este deci mai curând de a preconiza *neintervenţionismul statului actual, pentrucă intervenţionismul statului şi reglementarea raporturilor economice pe baza unui regim neoiobăgist, trebue să ducă neapărat la condicuţa de servitori şi la şease mii de jandarmi, ori la ceva identic.* Şi indiferent cine va fi la guvern, rezultatul va fi acelaş.

www.dacoromanica.ro

La noi, deci, *atâta vreme cât există regimul neoiobăgist*, intervenţionismul statului e un fapt mai curând reacţionar decât democratic.

Asta n'au înţeles'o democraţii şi poporaniştii foşti socialişti şi deaceea, sub cuvânt că în Apus intervenţionismul e un principiu oarecum democratic, se sileau să dovedească după Brentano, Wagner, Schmoller, Sombart, etc., dreptul şi datoria statului de-a interveni în raporturile economice dintre stăpâni şi muncitori. Şi asta se predică statului nostru, care de o jumătate veac nu face decât să intervie— n'ar mai fi făcut-o!

Se înţelege uşor că, în asemenea împrejurări, opiniile preconizate de democraţii noştri, — democratice pentru ţările capitaliste, — în mod fatal trebueau să aibă, pentru ţara noastră, o mare doză de reacţionarism, ceeace şi explică dece atîtea elemente reacţionare le-au adoptat. Este drept că atunci conservatorii noştri, văzând că socialiştii prefăcuţi în liberali predică intervenţia statului şi reglementarea raporturilor economice, au devenit neintervenţionişti — din intervenţioniştii straşnici ce erau altădată. O fi fost teama de ideile prea înaintate,—căci în streinătate, pentru împrejurările de acolo, concepţia asta are un caracter semisocialist,— ori o fi fost spiritul de contrazicere politică, oricum un lucru e sigur: conservatorii au devenit neintervenţionişti, se înţelege, numai în discuţiile teoretice, şi în tot cazul cu rezerva expresă ca intervenţionismul neoiobag existent să rămână în vigoare.

Astfel au început conservatorii să protesteze împotriva intervenţiei exagerate a statului, împotriva tiraniei statului, care ucide spontaneitatea şi

www.dacoromanica.ro

iniţiativa individuală, moaie energiile şi resorturile sufleteşti ale producătorilor; astfel au început conservatorii să vorbească de necesitatea de a descătuşa forţele producătoare ale naţiunii, etc. etc.,— adică au început să exprime idei curat burghezo-democratice, idei pe cari, la noi, ar trebui să le exprime democraţii consecvenţi şi în parte chiar socialiştii. Şi ceeace este mai caracteristic pentru confuzia existentă, este că, vorbind astfel, conservatorii cred că combat grozav socialismul!

Pe dealtăparte liberalii, oameni practici, cari simt clar lucrurile, chiar când nu le înţeleg bine, văzând că ideile preconizate de foştii socialişti şi încheierile practice pe cari le scot, nu numai că nu ameninţă neoiobăgia existentă, dar caută chiar s'o consolideze prin legi aşa zise socialiste, prin infuzarea unui sânge socialist şi tocmai la o vreme atât de critică pentru regimul neoiobag,— liberalii şi-au zis, cu drept cuvânt: «dacă acesta e socialism, atunci sântem şi noi socialişti».

Şi au început să apere cu energie ideile aşa zise socialiste ale foştilor socialişti.

Şi iată cum conservatorii au devenit liberali-democraţi burghezi, liberalii — socialişti-conservatori, iară socialiştii: democraţi-reacţionari.

Şi în vremea asta, cauza involuntară a întregii confuzii, ţăranul nostru — cel luat drept altul, caşi personajul din piesa teatrală — încasa toate neajunsurile confuziei — condicuţa de servitor şi şease mii de jandarmi — el care nu e vinovat deloc de toată confuzia existentă.

Se înţelege că toate aceste confuzii şi discuţii atingeau foarte puţin fondul lucrurilor, ele se pe-

www.dacoromanica.ro

treceau şi se petrec în partea cea formală a ţării, care n'o atinge pe cea reală.

Iară neoiobăgia îşiurma cursul.

Dar dacă realitatea cea profundă a vieţii economice agrare s'a resimţit foarte puţin de toate aceste confuzii, legile aşa numite socialiste s'au resimţit foarte mult.

Ca pildă să luăm partea cea mai socialistă din legea tocmelilor agricole: *minimum de salar.*

Ce este minimum de salar în ţările capitaliste, acolo de unde l-am luat şi unde, în adevăr, are oarecum un caracter socialist?

Am văzut ce însemnează intervenţionismul ca principiu general, în ţările capitaliste. Să vedem acuma ce însemnează el ca aplicaţie specială la minimum de salar.

Toate tranzacţiile omeneşti, lăsate în voia lor pe baza concurenţei libere, se vor armoniza, fiecare va primi, la urma urmei, ce i se cuvine, — ziceau economiştii burghezi. Iată, spre pildă, salarul. Ce este salarul? Este plata pe care o primeşte lucrătorul pentru marfa sa — munca. Valoarea acestei mărfi, ca a oricărei mărfi, este egală cu cheltuielile necesare pentru producerea ei, — în cazul de faţă pentru producerea şi reproducerea lucrătorului, sau, cu alte cuvinte, strictul necesar pentru întreţinerea vieţii lucrătorului şi familiei lui. Acesta, ziceau economiştii, e *adevăratul salar*, pe care în mod logic poate să-l pretindă lucrătorul şi pe acesta îl va primi, pe baza liberei concurenţe şi sub imperiul legii ofertei şi cererei. Deci: *laissez faire, laissez aller!*

Prevederile economiştilor, însă, nici aici nu s'au realizat. Pe deoparte marfa-muncă, şi ca toate

www.dacoromanica.ro

mărfurile dealtfel, de multeori nu se putea vinde deloc, formându-se o armată de rezervă, masse de muncitori muritori de foame; pe dealtăparte capitaliştii, folosindu-se de ascedentul ce-l dă capitalul şi de însuş mecanismul organizaţiei capitaliste, reduc salarul, de multeori nu la strictul necesar vieţii, ci la strictul necesar pentru a muri de foame.

Atunci proletariatul lucrător şi reprezentanţii lui, socialiştii, au pus capitalismul, cum s'ar zice, *au pied du mur:* «Recunoaşteţi dv. înşivă că salarul normal, echitabil, în societatea capitalistă, e strictul necesar pentru vieaţă, că valoarea mărfii-muncă sânt cheltuielile necesare pentru producerea ei; ei bine, fixaţi dar acest strict necesar printr'o lege, în formă de minimum de salar, fixaţi preţul mărfii-muncă, spre a nu putea fi vândută sub valoarea ei, recunoscută şi atribuită ei de însăş societatea capitalistă. Aceasta trebue s'o faceţi chiar în interesul d-v., pentrucă munca marfă e o marfă cu totul deosebită, ea produce toate celelalte mărfuri, ea reproduce nu numai valoarea sa, dar şi plusvaloarea,— dispărând ea, muriţi de foame cu toţii».

Această cerere e, deci, pecât de logică şi dreaptă, peatât de importantă pentru interesele poletariatului muncitor.

Ţăranul nostru, însă, nu e proletar ci, dupăcum am văzut, e întrucâtva şi proprietar de pământ, şi chiar proletarizat, e proprietarul instrumentelor de muncă. Legat de satul lui, de moşia boierului, el contractează în nişte condiţii, cari n'au nimic a face cu legea cererei şi ofertei şi a concurenţei libere. Munca lui nu e prefăcută într'o marfă, care să se vândă pe piaţă ca orice marfă, căci el îşi lucrează propriul său pământ ca pro-

www.dacoromanica.ro

prietar, iară pe pământul boieresc lucrează în parte ca fermier şi în bună parte ca serv, iobag. Intr'un cuvânt, ţăranul nostru nu e un proletar, ci un neoiobag.

Şi atunci ce rost are să legiferezi minimul de salar acolo unde n'ai salariaţi? Nu-i vorbă, avem noi salariaţi: lucrătorii din oraşe. Lor această lege li s'ar potrivi de minune şi le-ar fi, în adevăr, de mare folos. Şi tocmai deaceea lor nu li s'a dat.

Pentru ţărănimea noastră, însă, sub imperiul contractului agricol neoiobăgist, în toată complexitatea lui şi cu toate feluritele învoieli pe cari le consacră, minimul de salar va fi eliminat înainte de-a începe să existe. Unde mai pui că acest minimum e fixat de comisiuni, cari prin compunerea lor reprezintă interesele proprietăţii mari şi ale burghezimii săteşti?

Totuşi legea ar putea să aibă un înţeles. Ştim că ţăranul nostru e o fiinţă complexă, o mixtură de atâtea categorii economice: proletar, fermier, proprietar, plus neoiobag. Sânt deci în vieaţa ţăranului momente — foarte scurte — când el e proletar. Asta se întâmplă, când prin împrejurări fericite scapă de învoielile de cu iarnă, sub toate formele lor, şi astfel în timpul muncilor, om liber, este la largul lui: se tocmeşte unde găseşte condiţii mai bune. Atunci cererea de lucrători fiind mare, iară lucrătorii fiind mai toţi robiţi, *învoiţi*, se foloseşte şi el de legea ofertei şi cererei şi obţine preţul, extraordinar de rar în vieaţa lui, de 2—3 lei pe zi. Dar atunci împrejurările fiindu-i prielnice, ţăranul n'are nevoie de protecţie şi cuatât mai puţin de un minimum de salar fixat de o comisie regională. Totuşi, dacă n'are nevoie acuma, poate

www.dacoromanica.ro

să aibă în viitor. Oricum, e singurul caz când poate fi vorba de protecţia minimului de salar.

Ce face însă legea de faţă? Conformându-se sistemului şi mentalităţii neoiobăgiste, ea tratează pe ţăranul proletar ca pe un fiu vitreg al ţării, îi retrage tocmai lui orice protecţie, ba chiar îl excomunică de tot din ţară, punându-l alături cu streinii. Iată ce zice, textual, articolul 36:

«Dispoziţiile legii de faţă, în ce priveşte învoielile agricole arătate la art. 1, al. c, se aplică numai ţăranilor învoiţi cel puţin cu 30 (treizeci) zile înainte de începerea muncii respective în localitate. Aceste dispoziţii nu privesc pe muncitorii streini, nici pe cei români învoiţi chiar în timpul muncii».

In acest articol respiră întreg sufletul neoiobăgist al acestor legi aşa numite socialiste: nu acordă protecţie decât celor învoiţi de cu iarnă; e un fel de premiu acordat acelora cari nu vor voi să iasă din neoiobăgie. Legea pare a zice ţăranului: «ori te învoieşti de cu iarnă, rămâi neoiobag, şi atunci îţi acord protecţia minimului de salar de care are nevoie proletarul, — ori te faci proletar şi atunci îţi retrag această protecţie».

Logica omenească urmează şi ea formele de producţie economică, devine şi ea neoiobăgistă.

D. N. Filipescu, combătând legea minimului de salar, zicea că e o lege socialistă, pe care cele mai înaintate ţări n'au realizat-o încă. D. Filipescu are perfectă dreptate. Din parte-mi pot să adaug că această lege cu caracter socialist ar fi excelentissimă, dacă ar fi menită să apere... proletariatul industrial de excesul de exploatare din

www.dacoromanica.ro

partea capitalului. Şi atunci dece s'a supărat d. Filipescu pe această lege, eu nu pot s'o înţeleg.

* * *

A doua parte aşa numită socialistă a legii este cea privitoare la islazurile comunale. Impotriva acesteea s'au ridicat multe obiecţii şi atât de temeinice, încât făuritorii ei n'au putut să dea nici un răspuns valabil. Iată unele dintre cele principale.

Proprietarii vor da pentru islazuri pământul cel mai puţin fertil şi îl vor vinde scump, încât, îndefinitiv, ţăranului îi vor reveni păşunile tot aşa de scump caşi mai înainte. A fixa prin lege întinderi mari de pământ pentru păşuni, însemnează a încuraja şi a menţine starea de înapoiere agricolă a ţării. Acum e nevoie de păşuni artificiale, de cultura plantelor furajere, nu de păşuni naturale. Doar nu vom tinde să ne prefacem într'un popor de păstori, fixând imense întinderi din pământul ţării pentru păşuni naturale. Apoi, în condiţiile climaterice ale ţării noastre, păşunile nu servesc decât două-trei luni; restul vremii vitele pasc în mirişti — deci ţăranul tot rămâne rob proprietarului sau arendaşului, pentru păşunatul în mirişti. Insfârşit, obiecţia principală poate: pământul de păşuni trebue schimbat mereu — ceeace şi fac proprietarii şi arendaşii — pentrucă pământul fiind mereu bătătorit de vite, după câţiva ani se întăreşte şi devine impropriu pentru păşuni. Incât, peste câţiva ani ţăranii vor continua să plătească islazul comunal, dar vor ajunge iară pe mâna arendaşului, plătindu-i şi lui islazurile, sau vor împărţi islazul, ceeace însemnează o împroprietărire

www.dacoromanica.ro

deghizată (şi ce însemnează o împroprietărire chiar nedeghizată o ştim noi acuma) şi vor rămânea iară fără păşuni.

La toate aceste obiecţii legea a răspuns doar în chestia miriştilor, dând voie ţăranului să-şi pască boii în miriştea pământurilor învoite; însă legea adauge — şi recunoaştem că a fost nevoită să adauge: — «în afară de locurile rezervate de proprietar pentru vitele sale». Or, noi ştim foarte bine că toate locurile vor fi rezervate «pentru vitele sale». Dar chiar dacă prin această dispoziţie legea ar para una din obiecţiile aduse, celelalte rămân în picioare şi sânt cât se poate de serioase [1]). Şi este una care s'ar putea face, care trebue făcută şi care le întrece pe toate.

Legiuitorul a văzut că ţăranul nostru se prezintă în mai multe ipostase, că e şi proletar şi fermier şi mic proprietar. Deaceea legea a şi dat fiecărei categorii câte un avantaj şi câte o protecţie: pentru proletari minimum de salar (am văzut cum), pentru micii proprietari păşunile, pentru fermieri maximum de dijmă şi arendă. E, desigur, logic şi consecvent. Din nenorocire, legiuitorul n'a observat că *aceste categorii economice nu le avem deosebite, ci aproape fiecare ţăran face parte din toate deodată şi în plus mai e şi serv medieval — neoiobag.* Şi fiindcă n'a băgat de seamă acest lucru, deaceea dispoziţiile legilor sau nu servesc la nimic

[1]) Nu-i vorbă, legea a mai răspuns şi la altă obiecţie, la aceea care priveşte cultura plantelor furajere, obligând pe ţărani ca pe o parte a pământului de islaz să samene acele plante. Dar în condiţiile noastre, aşacum le-am văzut, şi această obligaţie va rămânea literă moartă, caşi aceea de a face grădini.

www.dacoromanica.ro

ţăranului, sau se întorc împotriva lui. Astfel sânt păşunile comunale.

Am văzut mai sus că una din cauzele principale cari leagă pe ţăran, îl lipesc pământului, îi împiedecă libertatea economică şi îl dau legat proprietarului şi arendaşului, e bucăţica lui de pământ— mai mult sau mai puţin iluzorie — şi faptul că el e depozitarul inventarului agricol: vitele şi uneltele. Acum, când massele ţărăneşti se proletarizează tot mai mult, acest inventar — între altele, nu excluziv — le robeşte. Dar, cu toată greutatea de mişcare cu plug şi vite, ţăranul uneori tot mai scăpa de învoielile cămătăreşti, ducându-se pe alte moşii mai mult ori mai puţin depărtate, după cum ţăranii dela munte se coboară cu boi şi pluguri la şes. De aci înainte, având şi păşuni comunale scump plătite, ţăranul e mai legat ca oricând de sat şi moşie, de boier sau arendaş. Păşunile îl leagă mai mult decât împroprietăririle. Acestea din urmă, de bine, de rău, îl făceau proprietar; primii câţiva ani ţăranul se mai lupta să trăească din proprietatea lui, putea să mai reziste abuzurilor boiereşti şi arendăşeşti.

Păşunile, însă, îl leagă de moşia boierească fără să-i dea altă resursă de viaţă decât învoielile la proprietar sau arendaş; păşunile sânt, deci, o armă de robire curată.

Şi aicea se vede cu cea mai mare claritate cum se verifică adevărul legii mecanico-sociale enunţate mai sus — şi aici se vede, iarăşi cu cea mai mare claritate, cum cu cele mai bune intenţii nu se poate face nimic pentru ţărănime sub regimul neoiobăgist.

Lipsa de păşuni e o boală veche pentru ţărani.

www.dacoromanica.ro

De treizeci de ani se discută această chestie şi binevoitorii ţărănimii, cum au fost Rosetti şi rosetiştii, au spus de mult că aceasta e cauza principală a robirii ţăranilor. Nu-i vorbă, pentru un observator mai perspicace era evident, că dacă ţăranul va avea islaz, se vor găsi destule alte mijloace pentru robirea lui — în această privinţă resursele regimului fiind inepuizabile; — dar netăgăduit e că unul din principalele mijloace de robire era lipsa islazului.

Şi iată, guvernul liberal actual a avut energia şi curajul să taie în carne vie, să meargă pânăla exproprierea forţată pentru a da păşuni ţăranilor. Ce-i drept, când a fost la o adică, a dat înapoi, dar însăş enunţarea principiului e un act de curaj. Ei, şi care ar fi rezultatul întemeierii islazurilor?

Până acum ţăranul a fost robit proprietarilor şi arendaşilor pentrucă nu avea păşuni; deacum el va fi robit pentrucă le are. Cine nu se va convinge nici de aici, e dificil de convins.

Dealtfel, această lege de protecţie, caşi cea cu minimul de salar, are un articol care-i strică întreaga economie, o reduce aproape la nimic:

«Ţăranii sânt obligaţi a cultiva o întindere oarecare de zarzavaturi trebuincioase familiei lor. Acei cari nu vor fi următori acestei obligaţii nu se vor folosi de islazul comunal» (art. 59).

In bună limbă românească asta însemnează că, afară de excepţii, ţărănimea, în special cea săracă, nu se va putea folosi de islazul comunal. Dece, s'a văzut mai sus.

Această dispoziţie, caşi toate celelalte prin cari legea ordonă o cultură mai sistematică, mai inten-

www.dacoromanica.ro

zivă, arată cât de puţin e pătruns legiuitorul de raporturile economice din ţara noastră. Luându-se după poporaniştii noştri, legiuitorul pare a crede că dacă ţăranul n'a ajuns la o cultură mai superioară a pământului, cauza e că n'o ştie şi n'o vrea; şi atunci legiuitorul caută să-l înveţe şi să-l silească, dându-i ordine. Legiuitorul pare a nu cunoaşte un lucru elementar în economia politică, şi anume, că pentru o mai superioară cultură a pământului se cer neapărat anume *condiţii economice obiective*. Dacă există acestea, vine ea şi cunoştinţa şi voinţa, iară îndrumătorul lor e interesul propriu; dacă însă aceste condiţii economice obiective lipsesc — şi am văzut că la noi lipsesc — atunci cunoştinţa şi voinţa servesc tot atât de puţin, cât serveşte cunoştinţa înotatului şi voinţa de-a înota omului care se găseşte pe uscat.

* * *

Să trecem la a treea parte a legii cu caracter quasisocialist: maximum de dijmă şi de arendare.

Această parte privind cele mai esenţiale relaţii de producţie neoiobăgistă, nu e de mirare că a provocat o campanie acerbă din partea agricultorilor conservatori şi a doctrinarilor lor. Toate obiecţiile de natură teoretică aduse împotriva acestei părţi a legii, şi pe cari acum în urmă şi le-a însuşit un tânăr inteligent şi cult, d. Radu Mandrea, prin cunoscutul său raport şi prin demisia sa, toate aceste obiecţii teoretice sânt de o valoare minimă sau nule.

Mai întâi, e vorba de legile economice imuabile, cum e aceea a rentei, pe cari le înfrânge această lege nouă. Sărmane legi imuabile! Mereu

www.dacoromanica.ro

sânt înfrânte şi violate de clasele dominante agrare, când e vorba de mărit renta în interesul lor—cum e, spre pildă, în Germania şi aiurea, prin impunerea productelor agricole streine. Când e vorba, însă, să fie violate şi înfrânte în folosul muncitorimii, atunci reapare, deodată, caracterul lor de legi imuabile şi naturale, cari nu trebue nici atinse, dar încă violate!

«Dar renta, ştiinţificeşte vorbind, nu e o lege naturală?»

Nu. Renta e o lege sociologică, socială, ea apare şi e rezultatul unei anume întocmiri sociale, dar odată ce există, ca o creaţie sociologică, e condiţionată şi de anume împrejurări naturale. Astfel, întrucât, spre pildă, renta e rezultatul fertilităţii deosebite a pământurilor, ea derivă din condiţii naturale. Dar întruatâta, iarăşi, ea nu este un bine, ci un rău, un rău natural, făcut de însuş Dumnezeu, dar nu mai puţin un rău. Dacă strămoşii noştri Adam şi Eva, înloc să se ţină de fleacuri şi să se lăcomească la mărul oprit, ar fi rămas oameni serioşi şi evlavioşi, atunci poate-poate că Dumnezeu ar fi fost mai galantom cu omenirea asta păcătoasă, i-ar fi dat un pământ peste tot aşa de fertil ca pământurile cele mai fertile de acuma, şi ne mai existând deosebire de fertilitate, n'ar mai fi existat nici renta din această cauză. Şi cred că şi d. Mandrea va admite că aceasta ar fi fost un mare bine, nu un rău.

«Dar bine sau rău, e o lege naturală, deci nu trebue înfrântă niciodată!»

Dar cine poate înfrânge o lege, dacă în adevăr e naturală? Când societatea sau legiuitorul intervine în raporturile economice şi face să fie mai bine plătit

www.dacoromanica.ro

cel care muncește pământul, sau impune renta pământului, prin aceasta nu se înfrânge legea naturală a rentei; legea rămâne lege, dar efectele ei sânt altfel împărțite: o parte din renta naturală intră în buzunările muncitorilor și societății, înloc să intre în buzunările proprietarilor de pământ.

«Renta și creșterea ei, în vremea noastră și în condițiile sociale actuale, sânt un rezultat natural și necesar al desvoltării și progresului economico-social și cultural al societăților moderne».

Perfect adevărat. Dar luând o parte din rentă, care e un factor parazitar și dând-o producătorilor și societății, eu prin aceasta, nu numai că nu împiedec creșterea și desvoltarea naturală a societății, dar dimpotrivă: îi dau un imbold mai mare.

«Renta la noi în țară crește, nu numai din cauze interne, ci și din cauze externe, din cauza creșterii prețului cerealelor pe piața mondială».

Iarăși perfect adevărat.

«Renta se ridică la noi, nu numai din cauza înmulțirii populației noastre, dar și din cauza înmulțirii populației și desvoltării industriei țărilor importătoare de producte agricole, ceeace face să crească necontenit prețul cerealelor și împreună cu acesta să se urce renta».

Dar ce-a făcut guvernul actual ca să înfrângă această lege? A oprit exportul? A luat măsuri ca cerealele noastre să se vândă mai ieftin decât oferă streinătatea? Un astfel de guvern n'ar sta trei ceasuri la putere. Nu, guvernul, prin legea maximului dijmei și arendei, a vrut să facă numai ca o părticică din creșterea rentei să intre și în buzunarul neoiobagului.

Inde ira.

www.dacoromanica.ro

Astfel e mentalitatea claselor economice dominante, mentalitate pe care şi-o însuşeşte d. R. Mandrea: numai buzunarul lor le pare natural, al celorlalţi se vede că e artificial; şi ceeace, după ele, ar trebui să intre în buzunarul lor şi nu intră, li se pare distrus, pierdut nu numai pentru dânsele, dar pentru societatea întreagă, ale cărei legi naturale de desvoltare sânt violate şi înfrânte.

Toate celelalte obiecţii teoretice sânt de aceeaş putere.

Cu totul altceva e cu obiecţiile practice împotriva legii, cu dovezile practice aduse pentru a-i arăta neaplicabilitatea, retrogradismul, şi — ceeace e mai important — că nu-şi ajunge deloc scopul. Aici sânt perfect de acord cu criticii legei şi cu d. Mandrea, dupăcum sânt şi mai de acord cu d-sa, când zice, că sub legea de excepţie sub care trăim nu se poate face nimic temeinic pentru ţăran. Această constatare face cinste perspicacităţii d-sale practice, deşi teoreticeşte cade în contradicţii flagrante [1]).

Greşeala fundamentală a acestei legi, caşi a celor de mai sus, rezidă în confuzia pe care am arătat-o: legea îl ia pe ţăran drept altul, lucru pe care-l fac, dealmintrelea, şi toţi criticii legii. Legea îl ia pe ţăranul nostru ba drept proletarul, ba drept fermierul din ţările capitaliste, pecând el nu este

[1]) Astfel, pe deoparte d-sa, cu drept cuvânt, găseşte răul în faptul că trăim sub un regim economic de excepţie, deci un regim în care legile economice burgheze obişnuite, aşa numite veşnice, în partea lor esenţială nici nu există sau nu sânt aplicabile; iară pe dealtăparte acuză legile guvernului, în special a maximului dijmei, că înfrânge legile naturale imuabile, adică înfrânge nişte legi cari nu există.

www.dacoromanica.ro

niciuna nici alta. Iată, spre pildă, cum fixează legea dijma (art. 65):

«Dijma cea mai ridicată ce va lua proprietarul nu va întrece proporţia capitalului ce a depus faţă de muncitor. Pentru aceasta se va evalua tot ce pune pentru cultura în dijmă proprietarul sau arendaşul, ca pământ, arătură şi alte munci; pe dealtăparte se va evalua tot ce pune ţăranul ca muncă».

Aş vrea să văd şi eu acea comisie regională, care să fi făcut evaluarea pe baza indicată de lege. O asemenea comisie regională nu s'a găsit şi nici nu se va găsi, dar în schimb s'a găsit o obştie de ţărani, un sat din Olt, Băltenii, care printr'o petiţie adresată inspectorului agricol şi iscălită de toţi locuitorii comunii, fac socoteala exactă ce dau ei, în conformitate cu legea de care-i vorba, şi ce dă proprietarul. Petiţia asta e un act de cea mai mare însemnătate. Ţăranii considerându-se ei înşişi ca proletari salariaţi, iară nu ca învoiţi, socotesc în bani muncile făcute de ei, însă nu după preţul iernei, când, dupăcum zic ţăranii:

«... când murim de foame, căci noi dupăce am muncit din greu anul întreg, tot noi rămânem datori şi eram forţaţi de ger şi de foame să ne învoim cu 20 de bani pe zi. Preţurile zilelor de muncă socotite după *valoarea muncii* (subliniat în petiţie chiar) şi momentul când trebue executată, sânt următoarele».

Şi aici urmează mijlocia preţurilor din timpul muncilor: ziua pentru secerat 3 lei, ziua cu mânile la orice fel de muncă 1.50, şi a. m. d. Cum vedem, ţăranul, în conformitate cu legea, se ia drept pro-

www.dacoromanica.ro

letar, când munca lui devine marfă în adevăr şi socotind foarte migălos şi foarte exact, câtămun că trebue pentru un pogon şi cât valorează această muncă-marfă, ajunge la concluzia că ţăranii pun într'un pogon de porumb o valoare de 64 lei, iară proprietarul 15 lei, — renta pământului, — şi deci, conchid ţăranii, cu cel mai bun şi sfânt drept din lume, dijma trebue să fie din şease una sau din patru una, dupăcum e evaluată arenda pământului, şi nu una şi una, cum a hotărît comisia regională, — «căci atunci dăm dijmă şi din capitalurile noastre» [1]), adaug naiv locuitorii.

Imi închipui ce mutră vor fi făcut şi comisia regională şi inspectoratul agricol şi consiliul superior de agricultură, cetind această socoteală atât de clară şi exactă, acest raţionament de-o logică atât de implacabilă. Ce puteau răspunde decât purul adevăr, că deşi legea vorbeşte de raporturi libere între muncă şi capital, de valoarea muncii şi de alte categorii economice occidentale, *ea subînţelege, însă, valoarea muncii robite, învoite de cu iarnă; că legea, într'un cuvânt, a făcut o mică omisiune, a omis, adică, elementul neoiobăgist*, — pe baza căruia însă legiferează,—şi de aici şi o mică diferenţă între socoteala comisiunii regionale şi socoteala ţăranilor, diferenţă de *trei sute la sută* (una din şease, şi una şi una). In jenantă situaţie s'a mai pus şi legiuitorul nostru!

Ori să luăm cealaltă confuzie: ţăranul arendaş luat drept fermier.

Fermierul din Occident e un mic arendaş, care ţine o bucată de pământ cu un contract lung, câte-

[1]) *Adevărul*, 20 August, 1908.

www.dacoromanica.ro

odată foarte lung. Capitalul băgat în fermă îi aparţine lui în întregime, sau în parte proprietarului. E destul de uşor în streinătate — mai ales ţinând seama de mijloacele de investigaţie de cari se dispune acolo — de a deosebi ceeace există în fermă ca muncă, rentă, capital. Reducând renta, prin asta nu se stinghereşte capitalul, iară munca fermierului câştigă, întrucât e redusă renta. Reducând renta, se îmbunătăţeşte soarta fermierului, el e încurajat să-şi lucreze şi mai bine ferma, şi poate să bage şi mai mult capital în îmbunătăţiri, întrucât, la rezilierea contractului, legea îi garantează rambursarea îmbunătăţirilor făcute. Pe dealtăparte şi proprietarul în orice caz, deşi pierde ca rentier prin reducerea rentei, are totuşi tot interesul să facă îmbunătăţiri pe pământul său, întrucât reducerea rentei nu loveşte capitalul propriu zis, iară pentru capitalul cheltuit de proprietar în îmbunătăţiri, fermierul îi plăteşte deosebit. Incât, în streinătate, reducerea rentei şi arendei, nu numai că nu împiedecă progresul producţiei agricole, dar, dimpotrivă îl stimulează.

Ţăranul nostru însă nu e fermier El arendează anul acesta o bucată de pământ, anul viitor alta şi pe urmă alta; el vagabondează dela o bucată la alta, n'are şi nu poate avea un cât de mic capital vârît într'un anume pământ arendat. Legea noastră, reducând dijma, renta şi arenda pământului, şi presupunând că ţăranul, arendaş-neoiobag, se va folosi de această reducere, nu-l poate încuraja însă ca să facă îmbunătăţiri la pământul proprietarului: doar nu e nebun să îmbunătăţească pământul ciocoiului, care anul viitor va fi luat de altul. Pe dealtăparte, maximul arendei

www.dacoromanica.ro

şi dijmei odată fixat, proprietarul nu mai are nici el absolut nici un interes să facă vr'o îmbunătăţire, ba are chiar interesul să lichideze şi îmbunătăţirile făcute. Orice măsuri luate pentru a combate această tendinţă, pe care o are reducerea arendei sub regimul nostru, sânt şi vor rămânea fără rezultate apreciabile.

Aşadar, în ţările capitaliste reducerea rentei şi arendei în folosul fermierului stimulează progresul producţiei agricole; pecând la noi, reducerea rentei şi arendei în folosul arendaşului-neoiobag nu stimulează deloc acel progres. Afară de asta, legea e şi retrogradă, pentrucă stabileşte şi consolidează relaţii de producţie medievale, şi încă biurocrato-medievale. Dar despre aceasta mai jos.

Mergem mai departe cu analiza legii. Am zis că în streinătate mijloacele de investigaţie economică sânt foarte puternice. La noi sânt nule. Acolo e relativ uşor de constatat cvantumul rentei propriu zise ce plăteşte un fermier; la noi e foarte greu. Deaceea legiuitorul împarte ţara în regiuni întinse şi stabileşte maximul arendei şi dijmei egal pentru toate moşiile dintr'o regiune. Cu cultura noastră extenzivă, însă, renta variază foarte mult, după diferenţa de fertilitate şi condiţiile naturale în cari se găseşte moşia; şi de multeori două moşii apropiate au, din cauze pur naturale, venit şi valoare cu totul deosebite. Iară legea, prin maximul dijmei şi arendei, le declară egale în venituri, deci şi în valoare. Astfel un proprietar e avantajat, iară altul este expropriat în toată forma de o parte din averea sa. Şi această expropriere se face în toată ţara şi fără nici o despăgubire.

Va întreba cineva: «ce vă pasă, dacă asta

www.dacoromanica.ro

servește țăranului?» Dar tocmai că nu servește! Cel avantajat va urma să lucreze moșia în dijmă și arendare, ridicând prețul pânăla valoarea fixată de comisiune, deci va pierde țăranul; iară cel dezavantajat va lucra moșia în regie și, pur și simplu, va eluda legea cu desăvârșire [1]).

Și aici se vede încă odată marea deosebire — când e vorba de protecția muncii — între noi, cu regimul nostru neoiobag, și țările occidentale, cu regimul lor capitalist. Acolo, în Occident, legea nu poate fi eludată, categoriile economice sânt clare și hotărîte. Fermierul e fermier, nu e și un fel de arendaș și proletar în senzul burghezo-capitalist și proletar învoit de cu iarnă; deaceea odată prețul arendei redus, va rămânea redus frumos și bine: proprietarul n'are cum să se opună acestei reduceri. La noi, însă, proprietarul sau arendașul tratează cu țăranul în feluritele lui ipostase, caşi avarul lui Molière, care îmbrăcându-și servitorul în felurite moduri, îl preface ba în bucătar, ba în vizitiu, ba în fecior de casă.

Jonglând cu aceste felurite ipostase ale țăranului și cu combinațiile lor, proprietarul și arendașul eludează perfect toate legile de protecție.

Cum vedem, cam puțin rămâne și din această lege a maximului.

Și n'am vorbit de faptul cel mai important care îi nimicește efectele, caşi pe ale oricărei legi de protecție: călcarea ei brutală. Aceasta a și început să se practice în lung și în lat, în tot cuprinsul țării. Astfel, legiuitorul a exceptat cu drept

[1]) In desbaterile parlamentare din ultimii doui ani s'au dat destule dovezi pentru asta.

www.dacoromanica.ro

cuvânt din legea aceasta cultura tutunului, grădinăriile şi cultura pepenilor. Arendaşul, căruia comisiunea i-a redus arenda pogonului dela 30 la 20 de lei, face contractul tot pentru 30 lei de pogon, dar înloc de porumb trece în contract grădinărie sau pepeni. E o practică devenită curentă. Şi dacă legea va mai dura câţiva ani, statisticianul care se va orienta după contractele agricole, va constata cu surprindere că sântem o ţară producătoare de spanac şi pătrunjel. Dar iată o altă practică şi mai curentă acuma: arendaşul face contractul pentru 20 de lei, iară restul de 10 lei îl pune pe ţăran să i-l plătească în afară de contract. Dar dece se lasă ţăranul jupuit, chiar împotriva legii? Am arătat dece. Aici e tocmai una din originalităţile acestui regim, atât de bogat în originalităţi. Ţăranul intră într'un fel de complot, ca să înşele stăpânirea nu în scopul de a se folosi el din această tragere pe sfoară, ceeace ar fi urît dar explicabil, ci în scopul de a fi exploatat mai bine de complicele său.

Toate acestea le confirmă pe de-a'ntregul protivnicii legii, între cari şi d. R. Mandrea, acesta după o practică de doi ani ca inspector agricol şi, ceeace-i mai important, o confirmă un om de valoarea d-lui Th. Rosetti, fostul preşedinte al consiliului superior de agricultură. Cum vedem, deci, încăodată, din legea aceasta, caşi din celelalte, rămâne, cum ar zice neamţul, *verdammt wenig*.

Şi totuşi, opinia mea personală este că din toate dispoziţiile legii din 1907, tot din aceasta — a maximului de arendă şi dijmă — ţăranul va trage mai mult folos. Şi iată dece: din toate mijloacele pentru eludarea şi desfiinţarea acestei legi, cel mai simplu şi eficace este exploatarea în regie — călca-

www.dacoromanica.ro

rea brutală a legii prezentând şi inconveniente supărăcioase. Or, lucrarea în regie a unei moşii întregi nu convine proprietarilor şi arendaşilor. Cum să părăseşti dijma deavalma şi mai ales dijma la tarla, pe faţă sau deghizată, dijmele atât de dulci şi cari constituesc unul din caracterele esenţiale ale neoiobăgiei?

Agrarienii noştri, şi doctrinarii lor, cum e d. Pietraru şi între alţii şi d. R. Mandrea, ameninţă mereu cu trecerea la cultura în regie şi plâng amar soarta bietului ţăran, care nu va mai căpăta pământ în dijmă. Dar cu cine vor lucra acelaş pământ în regie? Nu tot cu aceiaşi ţărani? Dacă proprietarilor şi arendaşilor le-ar conveni mai bine lucrarea întregii moşii în regie (lucrarea unei părţi, cu învoieli neoiobăgiste, le convine în adevăr şi aceasta o şi practică), atunci dece n'au făcut-o şi pânăla legea din 1907? Din compătimire pentru bietul ţăran? Astea sânt glume! Se înţelege, lucrarea în regie, nu cu munca-marfă proletară cumpărată, ci cu munca neoiobăgistă învoită, e încă foarte avantajoasă proprietarului şi arendaşului. Dar cucât s'ar generaliza lucrarea în regie, cuatât sistemul neoiobăgist de învoieli ar trebui să cedeze sistemului de cultură capitalistă cu inventar propriu. Şi asta tocmai nu vor proprietarii şi arendaşii neoiobăgişti de azi. Dacă ei ameninţă să treacă la cultura în regie şi chiar dacă în multe părţi o vor face, va fi numai pentru a înfrânge cerbicia ţăranului român şi a-l preface într'o materie învoibilă şi dijmuibilă supusă. Proprietarii şi arendaşii nu vor părăsi munca în dijmă, pentrucă nu le convine şi deaceea factorul principal al eludării legii, dacă nu dispare, se atenuează mult.

www.dacoromanica.ro

Deci legea maximului arendării şi dijmei va folosi totuşi ţăranimii.

E drept că pentru aceasta trebue următorul concurs de condiţii favorabile: comisiunea regională, chiar aşacum e constituită, să fixeze un maximum de arendă mai omenos decât cel existent; administraţia şi biurocraţia agrară, ca să-i zicem aşa, să controleze imparţial învoielile şi să apere interesele ţăranului; ţăranul să-şi cunoască interesele şi legea, şi să fie destul de dârz în apărarea lor. Unde va exista concursul acesta de condiţii favorabile, acolo legea — alături cu partea-i negativă, arătată mai sus — va avea şi o parte pozitivă şi va fi de un folos destul de însemnat ţărănimii.

Dealtfel nu tăgăduesc deloc, că şi celelalte legiuiri dela 1907, în unele locuri, având un concurs de împrejurări favorabile, pot să fie de folos ţăranilor. In aceste condiţii şi legile anterioare dădeau câteodată un rezultat bun. Dar o lege, caşi o instituţie socială, se judecă după tendinţele ei generale şi după rezultatele cele mai însemnate, pe cari le dă în condiţiile iarăşi generale.

Să vedem acum cât ne costă aplicarea legilor dela 1907.

---

www.dacoromanica.ro

XIII

CÂT NE COSTĂ NEOIOBĂGIA ŞI LEGIUIREA QUASI-SOCIALISTĂ DELA 1907

Când în aceşti trei ani din urmă, după răscoale, guvernul a venit cu un spor bugetar de 60 milioane, cifra asta a reuşit să pună pe gânduri chiar pe parlamentarii noştri.

Ce Dumnezeu! e a cincea parte din bugetul ţării, e anuitatea unui capital de un miliard şi un sfert. E imens!

D. Costinescu, pricepând perfect imensitatea acestei cifre, a dat explicaţia necesară: această sumă înfricoşătoare, aceste sporuri bugetare, se cer în parte însemnată pentru aplicarea legilor agrare, pentru ţărănime şi asigurarea ordinei sociale. Atunci, bineînţeles, sporurile au fost votate. Unii le-au votat de dragul ţărănimii, alţii de dragul ordinei sociale.

In capitolul suplimentar al acestei lucrări, cetitorii vor vedea toată însemnătatea acestei cifre înfiorătoare. Aci o vom caracteriza numai în treacăt.

Se ştie că în anii obişnuiţi ţăranul îşi vinde porumbul cu vr'o 40—50 lei chila. Aceste 60 de milioane reprezintă, deci, o cantitate de porumb cam

www.dacoromanica.ro

de un milion şi un sfert pânăla un milion şi jumătate chile. Pe dealtăparte, din peste cinci milioane de suflete ţărăneşti sânt cel puţin două milioane şi jumătate, cari n'au destulă mămăligă şi sufăr de foame.

Să exprimăm această lipsă de mămăligă, această foamete, prin două şi jumătate milioane de suflete, cari timp de şease luni pe an — 180 de zile — n'au o fărâmă de mămăligă. E poate exagerat; nu ştiu, mi se pare, însă, că faţă de înfiorătoarea mizerie a ţăranului, nu exagerăm. In tot cazul, dacă cifra e exagerată, dacă mizeria ţăranilor e mai puţin grozavă, aceasta ar fi şi mai în favoarea tezei noastre. Inmulţind 2.500.000 cu 180 avem 450.000.000 de zile de foame; distribuind ţăranilor un milion şi un sfert pânăla un milion şi jumătate de chile de porumb, vedem că fiecare flămând ar avea cam un kilogram şi jumătate de porumb pe zi, iară o familie ţărănească de 5 inşi ar avea cam 8 kgr. pe zi, adică atâta cât n'ar putea să consume şi ar mai rămânea şi pentru păsări, pentru porc şi pentru vite.

Aşadar, întrebuinţând aceste 60 de milioane la cumpărarea de porumb pentru cei în nevoie, foametea sub forma ei cea mai hidoasă — lipsa de mămăligă goală — ar dispărea ca prin minune din ţara noastră.

Se înţelege, nu zicem că aşa ar fi trebuit să facă guvernul, să hrănească el cu mămăligă populaţia ţării. Atâta ar mai trebui, ca să ne îndrumăm direct spre despotiile asiatice. Am făcut numai această socoteală spre a demonstra cam ce însemnează suma de 60 de milioane în vieaţa ţării noastre. Şi cred că demonstrarea e destul de sugestivă. Nu

www.dacoromanica.ro

mai inzist. Acesta e numai un exemplu de sacrificiul economic, material, pe care-l face ţara pentru aplicarea legilor agrare şi susţinerea ordinei sociale (adică a regimului neoiobăgist).

Să aruncăm o privire şi asupra sacrificiilor politico-sociale şi morale.

Relaţiile noastre agrare semimedievale au avut întotdeauna o influenţă detestabilă asupra întregii noastre vieţi economice şi culturale. Această influenţă e foarte naturală şi foarte explicabilă. O societate nu e un agregat confuz, ci *un organism social*; deci nu se poate ca vieaţa anormală dintr'o parte esenţială a organismului, cum sânt raporturile agrare, să nu influenţeze întreaga vieaţă a întregului organism. Intotdeauna, în toate raporturile şi în toate manifestările sociale, am suferit de virusul medieval; dar parcă niciodată în aşa măsură ca în vremea din urmă, după revoltele ţărăneşti, după regimul poporanist şi după legislaţia aşa zisă socialistă. Intotdeauna, de o jumătate de veac încoace, statul a fost alfa şi omega vieţii noastre sociale, soarele către care se îndreptau toate privirile şi toate nădejdile, împărţitorul binelui şi al răului, regulatorul întregii vieţi... prin buget: statul poate tot, statul trebue să facă tot. Dar parcă niciodată această statomanie n'a luat aşa proporţii ca în aceşti trei ani: statul intervine peste tot şi în toate, el e singurul leac la toate nevoile, şi din toate colţurile ţării se aude acelaş strigăt de implorare: *intervenţie!*

Caragiale, cu simţul lui fin pentru exagerările ridicule ale vieţii noastre sociale, face pe un personaj dintr'o nuveletă a sa să ceară intervenţia statului pentru reglementarea raporturilor conj -

www.dacoromanica.ro

gale ale doicilor pentru protejarea sănătăţii pruncului român.

Această manie a intervenţiei ajunge curat la absurd.

Ce e, spre pildă, acea faimoasă lege, care reglementează producţia petroleului rafinat? O asemenea lege medievală, la începutul veacului al douăzecilea, într'o ţară care tinde chipurile să devină industrială! Şi altădată nici măcar la noi n'ar fi fost posibilă această lege; acum, cu intervenţionismul de azi, a fost posibilă.

Şi era şi necesară, căci consumatorul român începuse să plătească prea din cale afară ieftin petroleul rafinat [1]). Iară rezultatul grotesc este că fa-

[1]) Ceeace a provocat votarea acestei legi medievale e faptul că societatea «Româno-Americană» a lui Rockefeller a ieftinit foarte mult petroleul rafinat, făcând o concurenţă strașnică celorlalţi fabricanţi. Argumentul principal al acelora cari au fabricat legea, este că americanii vor vinde foarte ieftin petroleul pânăce vor ruina pe concurenţi şi pe urmă, dupăce vor acapara şi vor monopoliza de fapt toată piaţa, vor ridica teribil preţurile, făcând pe consumatori să plătească întreit.

Superficialitatea acestui argument este evidentă. Dacă americanii, acaparând piaţa, ar fi ridicat preţurile, atunci statul ar fi putut doară să intervină, cu drept cuvânt, fixând el preţurile petroleului. Ar fi fost o represalie dreaptă împotriva manifestării unei acaparări nedrepte. Dar statul nici n'avea nevoie să alerge la represalii. Ar fi putut deschide graniţa petroleului rusesc şi atunci publicul ar fi avut un petroleu foarte bun şi ieftin, iară americanii sau ar fi ieftinit petroleul lor la fel cu cel rusesc, sau l'ar fi exportat în streinătate. Se înţelege însă că l'ar fi ieftinit, pentrucă şi în streinătate trebuea să concureze cu cel rusesc. Dealtfel, împotriva unor concurenţe neleale există depe acum sancţiuni anumite şi măsuri, altele decât medievalizarea producţiei.

www.dacoromanica.ro

bricanţii umblă cu petiţii şi cu stăruinţi politice, ca să li se permită să fabrice câteva vagoane de petrol mai mult.

«Măcar de m'ar lăsa să distilez încă zece vagoane pe an!», îmi spunea cu jale unul din ei.

Şi, dealtfel, dece adică nu s'ar generaliza această lege, dacă e bună? Dece nu s'ar întinde asupra altor branşe de producţie industrială? D. N. Basilescu, profesor de economie politică şi fabricant de bere, a şi tras această consecinţă, cerând la rândul d-sale, ca statul să reglementeze producţia berei, pentru a-l apăra de concurenţi. Şi dece nu, mă rog? Cum avem un consiliu superior al agriculturii, care regulează raporturile economice agrare, dece n'am avea unul al industriei, care să regulaze raporturile industriale, altul pentru cele culturale şi morale, iară deasupra tuturora oligarhia noastră politicianistă şi statul biurocrat, prezidând la regularea producţiei, a distribuţiei bogăţiilor şi a întregului mers al vieţii economice, culturale şi morale a ţării!

Statul nostru biurocrat bazat pe neoiobăgie şi condus de oligarhia politicianistă, introducând un fel de socialism! O aşa caricatură a socialismului nici unui Eugen Richter nu-i putea trece prin cap.

Am arătat că unul din rezultatele originale ale confuziei existente e, că toate măsurile acestea semimedievale sânt declarate de neştiutori ca având un caracter democrat şi chiar socialist, caşicum oriunde e intervenţie din partea statului, implicit ar fi şi socialism.

Posibilitatea existenţei într'o ţară a unor legi, cum e aceea care regulează producţia petroleului, e o descurajare şi o ameninţare pentru desvolta-

www.dacoromanica.ro

rea normală a industriei şi vieţii economice a ţării.

Alt rău, care acum în urmă a luat o întindere foarte mare, e biurocraţia şi biurocratismul, clasa în bună parte parazitară, care roade de mult organismul nostru social, dar niciodată nu luase încă proporţiile îngrijitoare din ultimii trei ani, când cele şeasezeci de milioane i-au dat o extenziune nemaipomenită.

Şi împreună cu această plagă merge centralizarea biurocratică a întregii noastre vieţi. Nu e o întâmplare că tocmai acum s'a desfiinţat autonomia comunelor rurale, care exista măcar pe hârtie, că toată conducerea statului se concentrează din ce în ce în mânele miniştrilor, adecă ale biurocraţiei ministeriale şi că statul nostru se poliţienizează tot mai mult şi că, după o jumătate secol de existenţă a regimului constituţional, tocmai acum s'a simţit nevoie de o secţie a treea poliţienească.

Nu sânt întâmplătoare toate acestea; ele se ţin una de alta, sânt efectele aceloraşi cauze. Prin biurocratizarea şi poliţienizarea ţării noi nu mergem spre socialism — ce socialism? păcatele mele! — ci de-a dreptul spre rusism. Acesta e cel mai curat şi cel mai sfânt adevăr.

Un semn caracteristic al biurocratizării ţării sânt şi toate proiectele din ultima seziune parlamentară, cari sub cuvânt de legi proteguitoare lucrătorului — de cele deadreptul represive nu mai pomenim—ţintesc să-i dea şi lui condicuţă, să-i impună respectul medieval către stăpân, întinzând astfel şi asupra lucrătorilor dela oraş relaţiile neoiobăgiste şi omnipotenţa biurocratică. Dar ce să mai

www.dacoromanica.ro

vorbim de lucrători? Proiectul legii teatrelor caută să prefacă în neoiobagi până şi pe artişti, iară proiectul de aşa numită încurajare a industriei naţionale caută să prefacă în neoiobagi ai biurocraţiei oligarhice pe fabricanţii înşişi — ca în Rusia. E acelaş spirit biurocrat, educat de neoiobăgia noastră, care se arată în toate şi are aceleaşi surse sociale.

Biurocraţia rusească, numeroasă, puternică şi parazită, care conduce tot şi toate, care reglementează întreaga vieaţă socială a ţării — economică, politică, intelectuală, morală — acea biurocraţie nu este nici ea întâmplătoare; ea este, în bună parte, rezultanta unui regim economic agrar, asemănător întrucâtva cu al nostru. Şi ea este aceea care a adus imensul imperiu la marginea prăpăstiei. Şi noi prin biurocratizarea noastră ne îndreptăm nu spre poporanism—ce poporanism? păcatele mele!— ci spre stolypinismul rusesc. Mă mir şi mă mir cum n'o văd poporaniştii noştri cei democraţi?

Dar jandarmeria rurală!

Sântem unica ţară cu regim economic neoiobăgist şi sântem unica ţară, care avem o jandarmerie rurală atât de numeroasă. Cel puţin aici se vede cu perfectă claritate legătura puternică dintre cauză şi efect: pentru susţinerea unui aşa regim, trebue o aşa jandarmerie. E logic. Jandarmeria rurală e o imensă nenorocire pentru ţărănime, dar, cercetător imparţial, trebue să recunosc, că guvernanţii noştri, din punctul lor de vedere, nu puteau să procedeze altfel. Ei au simţit foarte bine că prin legile lor agrare nu se înlătură cauzele profunde, cari produc răscoalele, că dimpotrivă, prin perturbarea adusă de acele legi în relaţiile

www.dacoromanica.ro

economice, şansele de răscoale se înmulţesc. Şi atunci, pe deoparte au votat legile despre cari ei cred că vor aduce o uşurare materială ţărănimii, iară pe dealtăparte au înmulţit jandarmii pentru reprimarea revoltelor. Insuşi d. R. Rosetti se vede că aşa a simţit, căci în soluţiile date de d-sa, jandarmul rural joacă un rol însemnat.

Dar ce lamentabile condiţii de legiferare impune acest regim economic, dacă pe deoparte, prin legile făcute, trebue să măreşti perturbarea existentă, iară pe dealtăparte trebue să creezi tot mai mari forţe pentru înăbuşirea ei! Solid regim!

Decând am scris capitolul despre administraţia noastră sătească şi jandarmeria rurală, gazetele aduc necontenit alte şi alte ştiri despre isprăvile groaznice ale acestei jandarmerii. Şi doar în gazete nu se strecoară nici a suta parte din ce se întâmplă în adevăr.

Iată ce se întâmplă într'un sat din Prahova, — la nevoie pot să-i spun şi numele — lucruri cunoscute mie personal. Un ţăran, având pică pe alt ţăran, economiseşte ceva bani, întruchipează o sumă, să zicem zece lei, şi-i duce plocon la postul de jandarmi, cu rugămintea să i se dea o învăţătură duşmanului său. Sub un pretext oarecare, duşmanul e chemat la postul de jandarmi. Omul pleacă, urmat de ţipetele nevestii şi copiilor, că doară ştiu ce-l aşteaptă. Acolo e băgat la carceră şi torturat îngrozitor. A doua zi vine acasă — sau e *adus*, asta depinde de mărimea sumei plătite — începe şi el să strângă parale şi când a strâns cincisprezece lei se duce şi el la postul de jandarmi, ca să fie torturat şi celălalt. Bineînţeles, nu acesta e faptul cel mai groaznic săvârşit de jandarmi; dar cât e de caracteristic!

www.dacoromanica.ro

Cuvier, dintr'un os găsit a reconstituit scheletul unui animal preistoric; tot aşa din faptul citat, cine cunoaşte ţara poate reconstitui întreaga stare de silnicie şi jaf adusă de jandarmeria rurală, care înăbuşă orice sentiment de demnitate omenească şi nimiceşte orice rest de siguranţă personală.

Şi pentruce toate acestea? Pentruce aceste imense sacrificii materiale? Pentruce falsificarea întregii noastre vieţi politico-sociale şi economice printr'un virus medieval? Pentruce biurocratizarea noastră rusistă? Pentruce această rupere dela munca cinstită a 6000 de muncitori români şi năpustirea lor asupra satelor? Pentruce toate astea şi atâtea altele, cari s'au văzut în lucrarea de faţă? — Pentru a susţine un regim economic agrar detestabil, care în mod firesc şi inevitabil merge spre peire. In mod firesc şi inevitabil, pentrucă întreaga noastră evoluţie îl duce într'acolo.

Şi tot acolo îl duc chiar legile agrare dela 1907, votate pentru a-l consolida şi menţine. Aceasta ar putea să pară un sofism, dar e un adevăr şi un adevăr foarte explicabil: pentrucă regimurile economice cari se duc, sânt prăbuşite nu numai de forţele protivnice, dar şi de cele chemate să le susţină. Am vorbit atâta de legile dela 1907, încât ar fi o nedreptate să nu relevăm şi acest efect al lor.

Mai întâi, legile dela 1907 dau în mod direct o puternică lovitură regimului, prin faptul că arată clar ca lumina zilii că nimic nu e de făcut pe baza regimului agrar existent. Am văzut sub ce auspicii fericite, în ce împrejurări excepţional de favorabile, au fost votate aceste legi. Am văzut că până şi quasisocialismul a fost pus la contri-

www.dacoromanica.ro

buţie şi foştii socialişti chemaţi la lucru. Şi totuşi rezultatul e negativ sau nul.

Acelaş lucru ni-l dovedeşte şi critica făcută de adversarii extremi ai legii, adversarii partidului liberal. Ei strigă triumfători că legea a dat faliment. Foarte bine: am văzut că nici nu se putea altfel. Dar soluţiile lor cari sânt, ei ce propun? Nimic, nimic, — sau căpităna tele. Acestea ar însemna întoarcerea înapoi la o organizaţie politico-socială franc feudală, ceeace ar fi în adevăr o soluţie, — pe dos; dar ea e nerealizabilă, e o himeră şi o utopie reacţionară şi nici d. Carp n'a căutat s'o tălmăcească în acest fel.

Atunci rămâne tălmăcirea d-lui Filipescu: administraţia fiind marele vinovat, însănătoşirea ei este soluţia căutată; iară pentru această însănătoşire, administraţia trebue dată pe mâna unor oameni fără prihană şi cu puteri întinse. Deci, oameni providenţiali. Dar ce alt au făcut liberalii când în consiliul superior de agricultură au numit oameni a căror cinste, bunăvoinţă şi bunăcredinţă sânt în afară de orice bănueală? Şi rezultatul îl ştim.

Am arătat pe larg că nu administraţia proastă e cauza raporturilor economice detestabile dela ţară, ci dimpotrivă, aceste raporturi detestabile sânt cauza că administraţia e proastă. Şi atunci? Şi afară de soluţia asta nimic, nici un cuvânt de nicăieri. Dece? Foarte simplu: nu există vr'o soluţie. Liberalii au epuizat toate soluţiile, până şi una quasisocialistă.

Nu mai există nici o soluţie decât dispariţia a însuş regimului agrar, atât de nefast, dispariţie spre care-l îndrumează chiar şi legile agrare.

Toţi protivnicii acestor legi constată că ele au

www.dacoromanica.ro

adus o mare perturbare şi în raporturile economice şi în sufletul ţărănimii. Ţăranii, zice şi d. Mandrea, au devenit dârji; ei socotesc legile de faţă numai ca o arvună şi aşteaptă, nu ştiu nici ei singuri ce aşteaptă. Fireşte! In legile recente ţăranii au văzut în adevăr dorinţa de a se face şi pentru ei ceva temeinic; şi ei văd că acel ceva nu există şi, deci, îl aşteaptă şi îl vor aştepta, şi nu se vor mai linişti pânăcând raporturile economice nu se vor statornici pe alte baze, — pânăcând nu va fi dispărut regimul. Cuatât mai mult nu se vor linişti, cucât legile, prin toate formalităţile introduse, întreţin această aşteptare şi această nelinişte. Pe dealtăparte legile liberale, dacă n'au putut — şi nu puteau — să facă ceva temeinic pentru ţărani, au îngreueat însă situaţia proprietarilor şi arendaşilor şi anume a celor mai omenoşi, mai cinstiţi. Ceilalţi, dimpotrivă, mai mult vor folosi decât vor pierde depe urma legii, căci vor şti să-i întoarcă în favoarea lor toate dispoziţiile.

Când d. Filipescu zice că situaţia proprietarilor nu este de invidiat, îl credem pe cuvânt, întrucât are în vedere tocmai pe cei mai omenoşi şi mai corecţi. In adevăr, deoparte e nemulţămirea şi fierberea continuă a ţărănimii, pe dealtăparte e o biurocraţie nouă, care se amestecă în toate afacerile proprietarilor, deprinşi până acum să fie stăpâni absoluţi. Orice inspecţie mai serioasă a unui inspector agricol, care în adevăr îşi face datoria, le-ar ştirbi prestigiul. Şi mai e şi opinia publică: aceasta începe să-i acuze pe ei de toate neajunsurile ce produce regimul.

Deaceea cred chiar, că proprietarii şi arendaşii mai inteligenţi, mai muncitori şi mai corecţi,

www.dacoromanica.ro

vor începe să vadă ei singuri, că nu mai merge cu regimul agrar neoiobăgist. Şi asta cuatât mai mult cucât creşterea populaţiei, maşinele agricole, o cultură mai sistematică, vor face posibilă adaptarea acestor proprietari şi arendaşi inteligenţi şi muncitori la alt regim economic.

Adversarii legilor dela 1907 declară triumfători că ele au dat faliment, dar se feresc să pomenească măcar că acelaş faliment l-au dat toate legile agrare anterioare.'

Legile dela 1907 au dat faliment, se înţelege.

Dar împreună cu ele a dat faliment întregul regim economic agrar, un faliment nereabilitat şi nereabilitabil.

Afară cu el!

www.dacoromanica.ro

XIV

SOLUȚIA PROBLEMEI AGRARE

Când după 1907 chestia țărănească a fost pusă din nou pe tapet,—în mod atât de tragic și sinistru,—mai tot ce gândește în clasele noastre culte s'a pus în căutarea unei soluții a chestiei.

De aici au urmat foarte multe soluții, dar afară de unele excepții, cari nici ele nu reprezintă o vedere destul de clară, soluția tot negăsită a rămas. Bineînțeles, n'am în vedere pe acei oameni de stat eminamente practici, cari, după sistemul cunoscut, caută să împace capra cu varza, să dea ceva țăranului fără să ia de undeva, și deci să lase lucrurile tot cum au fost, având aerul, totuși, că au făcut ceva. Vorbesc de oamenii de bunăvoință și bunăcredință, cari au priceput că așa cum mergem, mergem spre dezastru și deci era abilităților eclectico-oportuniste trebue să ia sfârșit.

Una din cauzele nereușitei nici a acestora din urmă e însuș felul cum pricepeau ei *soluția*. Pentru ei soluția e un fel de iarbă a fiarelor, o formulă magică; aceasta, odată găsită și enunțată, va face,

www.dacoromanica.ro

vorba ceea, ca «fiecare să prospere şi România să trăească».

O revistă satirică din Capitală a avut pe vremea aceea o caricatură foarte reuşită: un automat de soluţii alături de care se perindau toţi oamenii noştri politici, punînd câte un ban în automat şi fugind fiecare cu soluţia în buzunar, de teamă să nu i-o afle rivalul.

Cauza acestei concepţii a soluţiei e şi nefamiliarizarea cu ştiinţele economíco-sociale. La noi nu s'a priceput un lucru atât de elementar, că, *apriori* chiar vorbind, o soluţie a problemei noastre agrare nu putea fi decât o indicaţie a direcţiei şi orientării pe care trebue s'o ia desvoltarea noastră economico-socială agrară şi că, deci, rezultatele, — pentru cari trebue muncă şi sacrificii, — vor fi la sfârşitul acestei desvoltări, sau în timpul ei. Soluţioniştii noştri, însă, ar dori o astfel de soluţie ca să avem rezultate îndată. Doar însuş regimul neoiobag ne-a învăţat cu rezultate fără muncă. Dealtfel, când e vorba nu de interesele tale egoiste ci de interesele altora, această dorinţă de rezultate peşin e destul de lăudabilă. Din nenorocire e nerealizabilă: există *un imperiu de necesităţi fatale*, căruia trebue să se supună dorinţele noastre cele mai curate.

Altă pricină, şi mai serioasă, a nereuşitei, e tot de natură metodologică. Unii căutau soluţii, fără să-şi dea seama ce însemnează, în cazul de faţă, o soluţie. Alţii căutau deslegarea problemei noastre agrare, fără să-şi dea seama ce anume problemă agrară au de deslegat. Unii făceau confuzie între problema noastră agrară şi cea din Occidentul european. Pe calea aceasta ajungeau

www.dacoromanica.ro

la deslegarea chestiei fermierilor din Irlanda, nu a neoiobagilor români. Alţii vedeau bine că, ţară eminamente agricolă, ne deosebim mult de ţările capitaliste, dar exagerau chiar această deosebire şi, sub influenţa poporanismului rusesc, construeau pentru noi o evoluţie proprie, care n'a existat nicăieri şi care face din vieaţa ţărănească un ideal social şi un mijloc de trecere directă în societatea socialistă, fără a mai trece prin capitalism. Aceştia, orbiţi de concepţia lor, considerau ţara noastră din punctul de vedere al oricărei ţări rămase în urmă în desvoltarea economico-socială, şi deaceea la rândul lor au scăpat din vedere problema agrară specifică ţării noastre.

Şi astfel, cu toţii silindu-se să prescrie leacul, cei mai mulţi fără a căuta, iară restul fără a reuşi să afle mai întâi ce boală este de lecuit, problema noastră agrară a rămas neformulată şi cuatât mai puţin studiată [1]).

In lucrarea de faţă am studiat problema şi acum o cunoaştem sub toate aspectele şi în toate manifestările ei.

Această problemă e neoiobăgia.

Ce este neoiobăgia, o ştim acum: e o întocmire economico şi politico-socială agrară particulară ţării noastre şi care conzistă din patru termeni:

Raporturi de producţie în bună parte iobăgiste, feudale;

---

[1]) O excepţie serioasă şi onorabilă, cum am văzut, face d. C. Garoflid în interesanta d-sale lucrare: *Problema agrară şi deslegarea ei.* Pe baza producţiei noastre agrare şi a tecnicei ei, d. Garoflid ajunge la concluzii şi soluţii în bună parte asemănătoare cu ale noastre, ceeace e foarte natural, dat fiind că alte soluţii nici nu pot să existe.

www.dacoromanica.ro

O stare de drept liberalo-burgheză, prefăcută în iluzie şi minciună, lăsând pe ţăran la discreţia stăpânului;

O legislaţie tutelară care decretează inalienabilitatea pământurilor ţărăneşti şi reglementează raporturile dintre stăpâni şi muncitori, raporturi izvorîte din cei doi termeni de mai sus;

Insfârşit, insuficienţa pământului aşa zisului mic proprietar ţăran pentru munca şi întreţinerea familici sale, fapt care-l sileşte să devină vasal al marei proprietăţi.

Această întocmire am numit-o *neoiobăgie*, deoarece conservă fondul esenţial al vechei iobăgii, dar cu un amestec necesar şi fatal de elemente capitaliste, produs al vieţii şi desvoltării noastre semicapitaliste şi sub forme înşelătoare liberaloburgheze; e deci o iobăgie nouă, o *neoiobăgie* şi nu cred să se găsească un termen, care s'o caracterizeze mai bine.

Această întocmire ibridă şi absurdă, această neoiobăgie, constitue problema agrară specifică ţării noastre.

Am studiat în această lucrare ce puteri şi necesităţi economico şi politico-sociale şi ce lupte şi lupte de clasă au dat naştere neoiobăgiei, de unde şi pentruce s'a născut, mediul istoric special din care a izvorît. Am analizat-o apoi pe ea însăş, elementele şi structura ei şi contradicţiile şi absurdităţile în cari e atât de bogată. Am cercetat influenţa ei asupra vieţii şi a raporturilor sociale agrare, asupra vieţii economice, politice, culturale, morale şi am văzut ce nefastă e această influenţă, care din când în când, prin anormalităţile, contradicţiile, antagonismele şi toate relele acumulate, produce acele spasme teribile, cari se cheamă re-

www.dacoromanica.ro

volte ţărăneşti, jacheriile noastre naţionale. Am studiat relaţiile dintre diferitele noastre clase şi problema agrară, curentele de opinie publică ce s'au format în jurul ei, remediile enunţate pentru vindecarea relelor produse de ea. Aceste remedii — incluziv legile quasisocialiste dela 1907 — le-am studiat tocmai în vederea soluţiei ce trebuea găsită. Şi din toată cercetarea asta putem acuma să tragem concluzia definitivă, soluţia cea adevărată, pe care o comportă problema noastră agrară.

Soluţia aceasta, care reiese din toată lucrarea noastră, aproape din fiecare pagină, este: *desfiinţarea totală, complectă, neîntârziată, a acestui regim nefast, regimul neoiobag.* Şi tot aşa de clar reiese din întreagă lucrarea aceasta—ceeace constitue un avantaj pentru noi, întrucât ne scuteşte deacuma de multe desvoltări şi explicări—tot aşa de clar reiese ce anume însemnează această desfiinţare. Ea însemnează:

Desfiinţarea totală şi definitivă a tuturor raporturilor de producţie şi a servituţilor medievale: dijme, ruşfeturi, învoieli de cu iarnă, etc., desfiinţarea totală a contractului agricol şi înlocuirea lui prin raporturile de producţie ce există în Occidentul capitalist;

Desfiinţarea totală şi definitivă a tuturor legilor de excepţie aşa numite tutelare, desfiinţarea inalienabilităţii pământului şi a întregului nămol de legi de tocmeli agricole şi a tuturor reglementărilor pe cari le implică ele;

Prefacerea micei proprietăţi aparente de azi — caracteristica regimului neoiobag — într'o adevărată mică proprietate ţărănească de sine stătătoare, având o întindere suficientă pentru munca şi hrana unei familii;

www.dacoromanica.ro

Prefacerea stării de drept din minciună în realitate, realizarea ei în raporturile politico şi juridico-sociale dela ţară.

Din punctul de vedere economic, soluţia aceasta însemnează prefacerea raporturilor de producţie agrare, în bună parte medievale, în raporturi de producţie burgheze; din punctul de vedere politico şi juridico-social, prefacerea raporturilor de drept din iluzie şi minciună în realitate — şi... dreptul comun.

«Dreptul comun!» vor exclama, desigur, cu mirare şi îndoeală, mulţi, foarte mulţi dintre cetitorii mei; «dreptul comun, despre care d. Carp a zis că însemnează «jaful comun», frază rămasă tipică, şi cu care e de acord un om cu vederi atât de clare ca d. R. Rosetti, cu care sânt de acord oameni atât de binevoitori ţărănimii ca d. Bibicescu şi alţii, frază consacrată, asupra căreea s'a stabilit un acord deplin între prietenii şi adversarii ţărănimii!»

Insuş acest acord al prietenilor şi adversarilor asupra frazei consacrate, cam dă de gândit. Dealtfel, n'ar fi de mirare să fiu în dezacord cu toţi cei cari au tratat chestia ţărănească până acum, întrucât şi punctul meu de vedere şi metoda mea de cercetare e alta. Deastădată, însă, nu sânt deloc în dezacord, întrucât ce-a înţeles d. Carp prin dreptul comun şi ce înţeleg eu, sânt lucruri fundamental deosebite.

D. Carp a înţeles prin dreptul comun desfiinţarea numai a unuia din cei patru termeni ai neoiobăgiei — şi anume a legislaţiei excepţionale tutelare — şi păstrarea celorlalţi, adică rămânerea în vigoare a relaţiilor de producţie neoiobăgiste, cari prefac pe ţăran în neoiobag, faţă de dreptul comun

www.dacoromanica.ro

iluzoriu, care la rândul lui îl lasă la discreţia stăpânului. Se înţelege că rezultatul unui asemenea drept comun n'ar putea fi decât jaful comun, după-cum, dealtfel, rezultatul dreptului excepţional — al legilor «tutelare» — a fost jaful necomun

Eu însă înţeleg ca o condiţie prealabilă a dreptului comun desfiinţarea raporturilor de producţie neoiobăgiste, adică tocmai a acelor raporturi, cari prefăcând pe ţăran în neoiobag, au prefăcut şi starea de drept existentă în minciună şi au provocat o legislaţie agrară excepţională; înţeleg desfiinţarea legislaţiei excepţionale, dar şi a acestor raporturi de producţie. Intre dreptul comun cum îl înţelege d. Carp şi cum îl înţeleg eu, e deci o prăpastie.

«Desfiinţarea neoiobăgiei, prefacerea raporturilor de producţie medievale în capitalisto-burgheze, desfiinţarea întregii legislaţii excepţionale, dreptul comun», vor repeta cu deziluzie mulţi dintre cetitorii mei — o ştiu, chiar foarte mulţi — cari se aşteptau la o soluţie-formulă magică şi cari nu-şi dau seama că prefacerea relaţiilor de producţie economică însemnează, nu numai prefacerea vieţii materiale a unei societăţi, dar şi o prefacere profundă a vieţii ei politice, culturale, morale, naţionale.

«Dar prefacerea capitalisto-burgheză a vieţii noastre agrare nu va aduce oare după sine toate acele mizerii şi neajunsuri inerente regimului capitalist?» vor zice alţi deziluzionaţi de soluţia dată.

Se înţelege că da. Desfiinţarea neoiobăgiei va lecui mizeriile regimului neoiobăgist, nu pe ale celui capitalist; pentru acesta din urmă va veni odată alt regim, care va lecui toate rănile produse de el: acesta e regimul socialist, care va veni şi el, va veni sigur, de asta nu poate fi nici o îndoeală.

www.dacoromanica.ro

«Dar cu înlăturarea regimului neoiobăgist şi a legilor tutelare şi mai ales a inalienabilităţii pământului, nu se va proletariza oare o parte din ţărănime?» vor obiecta alţii, în special dintre poporanişti.

Se înţelege că da şi se înţelege, iarăşi, că-mi dau seama de toată importanţa acestui fapt.

Dar să lăsăm discuţia cu cetitorii deziluzionaţi şi să vedem, cari sânt clasele economice, ce se vor forma după desfiinţarea regimului neoiobăgist. Aceasta ne va lămuri, între altele, asupra senzului şi însemnătăţii desfiinţării neoiobăgiei.

* * *

Acum mai bine de un sfert de veac, pecând vorbeam şi eu cu atâta grijă de proletarizarea ţărănimii, asta mai avea un înţeles. Astăzi însă, a te îngrozi de posibilitatea proletarizării, când după d. Creangă avem 500.000 de ţărani proletarizaţi sau aproape proletarizaţi, astăzi o asemenea îngrozire ar fi cel puţin deplasată. Ţăranii noştri, sub regimul neoiobăgist, încep să se proletarizeze într'o proporţie înspăimântătoare. Mai mult de jumătate din ţărănimea muncitoare s-a şi proletarizat sau semiproletarizat.

Aceasta e aproape o monstruozitate!

Şi proletarul ţăran, pe care îl produce acest regim, e de speţa cea mai nenorocită: are toate dezavantajele proletarului occidental, fără să aibă avantajele lui; e proletar şi iobag în aceeaş vreme, e legat de sat, învoit de cu iarnă şi lucrează în condiţii iobăgiste, munca lui e robită, iară pe deasupra regimul îi pune în spinare şi grija conservării şi întreţinerii inventarului, de care el nu mai are

www.dacoromanica.ro

nevoie, neavând pământ. Situaţia lui, deci, în comparaţie cu a proletarului ţăran occidental—om liber, deslipit de gleba iobăgistă şi care-şi vinde munca unde şi când găseşte condiţiile cele mai bune — e din toate punctele de vedere inferioară. Dealtfel, ca să vedem deosebirea politico-socială, culturală şi morală dintre un proletar în senzul occidental şi ţăranul nostru proletarizat, n'avem decât să-l comparăm pe acesta cu proletarul nostru orăşenesc şi mai ales cu cel sindicat: e un adevărat abiz între ei. Nu-i vorbă, condiţiile proletarului agricol sânt peste tot locul mai defavorabile decât ale altor categorii de proletari, dar chiar ţinând seama de asta, încă poziţia materială politico-sosocială, morală şi culturală a proletarului liber e superioară poziţiei robului neoiobag.

Ceeace-i pune pe gânduri pe poporaniştii noştri, caşi pe cei din alte ţări agricole, este starea economico-materială a proletarilor agricoli. In privinţa aceasta e foarte important şi instructiv ceeace se petrece chiar în rândurile ţărănimii noastre, după revoltele dela 1907. D. Radu Mandrea, în interesantul raport citat mai sus, vorbeşte de următorul proces general, care se petrece în rîndurile ţărănimii noastre.

«In luna aceasta maiu am avut de tranşat o serie de certuri între săteni şi proprietari, a căror pricină era absolut asemănătoare şi anume: sătenii cer pământ de muncă şi de păşunat, conform hotărîrilor nouei legi, *nu vor însă în aceleaşi condiţii să se angajeze la muncă prin contract*» (subliniat de noi).

Şi mai departe d. Mandrea zice, că ţăranii îşi dau perfect seama de avantajele ce prezintă pentru

www.dacoromanica.ro

ei legea, întrucât ea opreşte întroducerea lucrătorilor streini şi deci caută să-şi ridice preţul muncii, folosindu-se de aceste condiţii favorabile.

Or, ce înseamnă această constatare, în adevăr extrem de importantă? Insemnează că ţăranul el însuş caută din toate puterile să scape din neoiobăgie: el vrea să capete pământ de muncă, dar nu sub forma învoielilor şi contractului agricol; vrea să-şi vândă munca, dar sub forma ei de muncă proletară, folosindu-se de avantajele şi conjunctura pieţii, nu sub forma de învoieli neoiobăgiste de cu iarnă. Astfel, ţăranul a înţeles mult mai bine propriile sale interese, decât toţi proteguitorii lui luaţi la un loc.

In anii din urmă, dar mai ales după 1907, ţăranii au devenit mai exigenţi, în adevăr, şi caută să-şi vândă munca pecât se poate de scump, iară pe dealtăparte, în unele locuri proprietarii şi arendaşii au început să se vaiete de preţul prea ridicat al muncii ţărăneşti. Acest fapt îmbucurător se atribue legilor agrare dela 1907 — şi se atribue şi de către prieteni şi de către adversari, cei dintâi lăudându-se cu acest rezultat, cei din urmă reprobându-l. Greşesc, însă, profund şi unii şi alţii. Acest rezultat îl produce însuş procesul proletarizării ţărănimii şi al pătrunderii relaţiilor capitaliste, proces care rupe zăgazurile neoiobăgiei; şi aceasta nu din cauza legii dela 1907, ci mai curând împotriva ei [1]).

---

[1]) In aceeaş ordine de idei d. Theodor Rosetti, cu autoritatea pe care i-o dă calitatea de fost preşedinte al consiliului superior de agricultură, a venit cu fapte şi cifre stupefiante. In discuţia mesajului din ultima seziune, d-sa a arătat că patru cincimi din totalul populaţiei munci-

www.dacoromanica.ro

Foarte interesantă în această privinţă e şi petiţia locuitorilor din Bălteni, pomenită mai sus.

---

toare ţărăneşti au refuzat să contracteze în conformitate cu noua lege.

Iată, textual, cuvintele d-lui Th. Rosetti:

«Am aci datele oficiale. Numărul locuitorilor în ţara aceasta care se poate considera mai mult sau mai puţin ca lucrători agricoli, adică numărul micilor proprietari de pământ, adică având o proprietate mai mică de zece hectare, e aproximativ de 920.000. Prinurmare dacă admitem că mai toţi aceşti locuitori sânt în relaţii de daraveri cu proprietarii sau arendaşii moşiilor mari, ar trebui să-i avem pe toţi aceşti 920.000 locuitori sau cel puţin o mare parte din ei, figurând în contractele pe cari guvernul le-a impus ca obligatorii între proprietari şi ţărani. Or, ce vedem? Vedem că din aceşti 920.000 numai 187.000 figurează în contractele actuale, cari sânt astăzi în arhivele consiliului superior al agriculturii.

«Aşacă, domnilor, după legea tocmelilor agricole, fiecare contract de felul acesta, dupăce se intabulează la comună, trebue să fie comunicat în copie consiliului superior al agriculturii. Şi consiliul superior a pus mare inzistenţă şi multă energie, ca această dispoziţie a legii să fie exact îndeplinită. Prinurmare, putem spune cu siguranţa de a nu fi prea îndepărtaţi de adevăr, că dintre cei 920.000 locuitori muncitori — sub o formă sau alta — a cincea parte, adică 20% s'au conformat legii, iară toţi ceilalţi au lucrat — dovadă că au lucrat este că câmpiile noastre sânt acoperite de-o îmbelşugată recoltă — fără să fi observat acea formă, fără ca contractul să fie făcut între proprietar, arendaş şi locuitor». (Desbaterile Senatului, *Monitorul* dela 13 dec. 1909).

Faptele citate de d. Rosetti sânt foarte elocvente şi simptomatice. In măsura în care ţăranii au fost aceia cari au refuzat binefacerile legii, lucrul dovedeşte că ei au început să-şi priceapă mult mai bine interesele decât le pricepe lugiuitorul nostru, căci ei îşi dau seama cât de nefavorabile le sânt aşa numitele legi de protecţie, — cari, chiar dacă cuprind şi oarecari părţi favorabile, nu se aplică, — şi deci fug de toate aceste legi. cu condicuţele lor cu tot.

www.dacoromanica.ro

Acolo ţăranii ei însişi, sau reprezentanţii lor, făcând socoteala migăloasă şi exactă a tuturor muncilor cu preţul mijlociu din timpul muncilor agricole pe pogonul de porumb, ajung la valoarea de 64 lei. Dat fiind că pământul din Bălteni, dupăcum zic însişi ţăranii, e de calitate slabă, aceşti 64 de lei ar reprezenta aproape tot produsul pământului; încât, plătit astfel, ţăranul ar încasa întreg produsul muncii sale.

Să ne înţelegem bine. Fireşte, nici prin gând nu-mi trece că aşa ceva se va întâmpla în adevăr; şi, bineînţeles, nu aştept pentru ţăranul proletarizat râuri de lapte şi miere. Starea proletarului în genere, iară a celui agricol îndeosebi, e mizerabilă chiar în ţările capitaliste, dar încă în cele neajunse la capitalism desvoltat. In această privinţă, şi ca socialdemocrat şi ca unul ce am scris un sfert de veac asupra neajunsurilor capitalismului, nu pot doar să-mi fac vre-o iluzie. Afară de asta, în ce priveşte ţara noastră, în înapoierea stării noastre de producţie, nici nu putem avea o ţărănime cu adevărat înţolită şi prosperă (lucru de care vom vorbi mai jos). Aşadar, numai iluzionist nu sânt şi nu pot fi. Dar ceeace afirm e, că *relativ* starea materială a ţăranului, devenit sub nouele raporturi de producţie adevărat proletar agricol liber, va fi mai bună decât starea-i actuală de semiproletar neoiobag robit; deasemenea şi starea lui morală şi socială.

Insfârşit, ceeace e foarte important, sub nouele raporturi de producţie *se creează o posibilitate pentru ulterioara îmbunătăţire materială, morală, culturală, politico-socială, a proletarului agricol.* Pe deoparte această posibilitate se creează prin o mai mare

www.dacoromanica.ro

creştere a producţiei; pe dealtăparte prin însăş lupta proletariatului agricol.

Va fi una din datoriile şi însărcinările cele mai importante ale socialdemocraţiei române, de a organiza în sindicate pe proletarii agrari, în scopul de a le îmbunătăţi starea din toate punctele de vedere şi a-i face să-şi priceapă rolul istoric de clasă proletară.

Tot pentru îmbunătăţirea stării materiale şi morale a proletariatului agricol va fi nevoie de intervenţia statului, şi va depinde de hărnicia şi vigoarea păturilor democratice, ca această intervenţie să fie mai eficace şi în senz mai larg democratic.

«Va să zică sânteţi pentru intervenţia statului? Tot intervenţia statului?»

Negreşit! Intervenţia statului în folosul claselor muncitoare e, dupăcum am văzut mai sus, un fel de corolar necesar al organizaţiei economice şi al relaţiilor de producţie capitaliste. Şi dacă pe baza relaţiilor de producţie neoiobăgiste intervenţia statului, — chiar când e făcută cu sincera dorinţă de a protegui muncitorimea, — duce la rezultate contrarii şi se întoarce deobiceiu împotriva acelora pentru cari e făcută, pe baza relaţiilor de producţie capitaliste ea dă, în adevăr, rezultatele dorite.

Dece? Pentrucă aşa e logic, pentrucă aici se potriveşte intervenţia statului în senz democratic, şi acolo ba.

La desvoltările teoretice făcute mai sus nu ne mai întoarcem, dar vom da aci încă un exemplu, pecât de clarifiant peatât de sugestiv. Am văzut ce imense sacrificii ne costă intervenţia statului prin legile dela 1907 şi ce rezultate lamentabile au

www.dacoromanica.ro

dat. Asta e intervenţia pe baze de producţie neo-iobăgiste. Acum, pe baze nouă de producţie voiu propune şi eu o lege sau mai bine zis o măsură de stat, care va avea rezultate nemăsurat de bune şi reale pentru proteguirea muncii proletariatului agricol, care va costa foarte puţin pe stat, poate mai nimic, care va fi din prima zi aplicată, fără putinţă să fie ocolită sau călcată.

Cetitorii mei, cari cunosc ţara şi rostul legilor noastre protectoare, vor zice, desigur, că ceeace spun e un paradox sau o mistificare. Nu, deloc. Şi doar nu fac din legea mea nici un mister. Guvernul să intervină la direcţia C. F. R. ca sa înfiinţeze trenuri de lucrători, să zicem cl. IV (în detalii nu intrăm), cu cari dela Dorohoiu pânăla Turnu-Severin ţăranul ar putea să voiajeze pe un preţ minim — minim chiar pentru ţărani. In acest caz proletarul agricol, având la dispoziţie întreaga piaţă de munci agricole, pe care ar putea s'o colinde cu o cheltueală neînsemnată, şi folosindu-se de nevoia de muncitori în timpul sezonului, ar putea să obţină condiţiile cele mai prielnice, fie ca argat, fie ca muncitor, care-şi vinde braţele pe termene mai scurte. Prin aceasta şi prin organizarea în sindicate puternice, proletariatul ar putea obţine maximul de remunerare posibilă; bineînţeles posibilă, nu imposibilă: echivalentul produsului întreg al muncii sale, muncitorul nu-l poate obţine în societatea modernă, — exploatarea şi crearea de plus-valoare fiind o necesară şi inevitabilă condiţie de vieaţă a acestei societăţi.

Şi este evident că această măsură atât de importantă pentru clasa proletariatului agricol se va realiza din prima zi, fără putinţă de ocolire, iară

www.dacoromanica.ro

întrucât priveşte cheltuielile statului (ale direcţiei C. F. R., care ar pierde la acest trafic) ele vor fi neînsemnate, pentrucă nu e vorba de un exod al populaţiei muncitoare: va fi deajuns o deplasare de câteva zeci de mii de lucrători pe an, va fi deajuns ca stăpânii să ştie că lucrătorii se pot deplasa în căutarea de lucru folosindu-se în toată plenitudinea de legea concurenţei şi legea ofertei şi cererei, va fi deajuns atâta pentruca stăpânii să acorde preţurile cele mai bune posibile. Se înţelege că în acelaş senz ar lucra şi o bursă a muncii bine organizată. Fireşte că aici e la locul ei, şi ar da toate rezultatele dorite protecţia muncii proletare. Da, aici ar da cu totul alte rezultate o lege a minimului de salar, aici ar da în adevăr rezultate minunate. Şi tocmai deaceea nu vor fi acordate astfel de legi decât atunci, când socialdemocraţia şi proletariatul organizat vor avea destulă putere ca să le impună.

* * *

Să trecem acum la altă categorie, foarte importantă, de muncitori agricoli de sub noua întocmire agrară, de sub nouele întocmiri de producţie: să trecem la mica proprietate ţărănească.

Deastădată ţăranul devine în adevăr mic proprietar agrar, dispunând liber—caşi proprietarul cel mare — de proprietatea sa, dând întreaga sa grijă şi întreaga sa muncă micei sale proprietăţi, sursa vieţii lui materiale. Intre acest proprietar, care poate să dispună liber de proprietatea sa, care scoate tot ce poate din pământul lui — chit că dacă-i mai rămâne vreme de prisos, să lucreze şi aiurea ca salariat, după regula «bani

www.dacoromanica.ro

gata pe muncă gata» — între acest proprietar ţăran şi ţăranul jumătate proprietar, jumătate proletar şi pe deaîntregul neoiobag, e o deosebire tot atât de mare ca între un producător liber şi unul robit. Deabea acum, sub nouele raporturi de producţie, ţărănimea devine în adevăr liberă, abea acum se va realiza acea liberare a ţărănimii şi acea formare a unei mici proprietăţi ţărăneşti libere, pe care o visaseră unii dintre ideologii dela 48. Mica proprietate ţărănească devine un instrument de muncă şi producere pentru ţăran şi ţară, iară nu un pretext de a lipi pe ţăran pământului şi a-l robi marei proprietăţi prin mijlocul contractului agricol.

Dar care e mijlocul de a preface pe ţăranul român din neoiobag în mic proprietar, în înţelesul de mai sus, adică în adevăratul înţeles al cuvântului? Descătuşarea lui din raporturile neoiobăgiste şi îngrijirea, pecât e cu putinţă, ca mica lui proprietate să aibă întinderea necesară, ca să-l poată ocupa toată vremea şi să-l facă muncitor de sine stătător.

Ţăranul dela 1864 încoace s'a luptat din toate puterile ca să poată deveni un mic proprietar în adevăratul înţeles, dar n'a fost lăsat. Impotriva lui s'au ridicat forţele formidabile ale statului, s'a mobilizat armata, s'a creat o întreagă legislaţie excepţională «tutelară», s'a falsificat toată vieaţa noastră socială, s'a detronat un Domn, numai ca ţăranul să nu poată deveni mic proprietar. Cum dar se poate gândi cineva că el nu va deveni adevărat mic proprietar şi se va duce de bună-voie în neoiobăgie, când va fi lăsat în pace, sub dreptul comun, să-şi lucreze propriul său pământ, proteguit chiar în această direcţie? Dealtfel, dela

www.dacoromanica.ro

început statul, nu numai că nu va recunoaşte nici un fel de învoieli vechi, dar le va prohibi.

Şi atunci: desfiinţarea inalienabilităţii pământurilor; desfiinţarea legilor de excepţie; aplicarea dreptului comun; nerecunoaşterea şi chiar prohibirea relaţiilor de producţie vechi; crearea adevăratei mici proprietăţi ţărăneşti, de sine stătătoare[1]*), moşiile marilor proprietari lucrate cu argaţi, cu proletariat agricol şi în mod ocazional cu micii proprietari, — cu aceştia din urmă numai în prisosul de vreme ce le rămâne din munca proprietăţilor lor şi pe baza: bani gata pe munca gata. Cu acestea, nouele raporturi de producţie sânt introduse şi mica proprietate în adevăratul înţeles creată.*

Se înţelege, noi vorbim aici în general şi în principiu; în detalii de modalităţi şi aplicări practice nu putem intra, aceasta ar ieşi din cadrul lucrării noastre.

Este, însă, o chestie de o deosebită importanţă, când e vorba de mica proprietate ţărănească, o chestie care priveşte însăş existenţa ei şi de care nu putem să nu vorbim măcar pe scurt: e chestia împărţirii proprietăţii rurale, având în vedere lipsa de pământ.

Ca să avem mică proprietate trebue să avem pământ, — şi pământul devine tot mai rar şi mai scump, şi după părerea generală, lipsa lui începe să se simtă deabinelea. Cei cari susţin această

---

[1]) Această proprietate se va forma, pe deoparte,—graţie alienabilităţii pământului — pe socoteala pământurilor copărtaşilor şi a micilor proprietăţi neviabile, devenite nonvalori, iară pe dealtăparte, prin răscumpărarea silită, pe socoteala unei însemnate părţi din proprietatea mare. Despre aceasta vom vorbi mai jos.

www.dacoromanica.ro

părere au dreptate, întrucât văd numai pe deasupra. Să privim, însă, lucrurile mai deaproape şi mai adânc.

Chiar dela prima vedere trebue să fie clar pentru toată lumea, că nu numai n'avem lipsă de pământ, absolut vorbind, dar avem încă prea mult, în comparaţie cu populaţia agricolă a ţării. Prima dovadă evidentă este că avem absolută nevoie de muncitori streini şi aceasta nu pentrucă sânt mai ieftini — dimpotrivă, sânt mai scumpi decât *învoiţii* noştri — dar pentrucă muncitorii noştri nu ne ajung. A doua dovadă e că pământurile ţărănimii, în sistemul neoiobag, sânt lucrate mizerabil din lipsa de timp, pentrucă cea mai mare parte a timpului ţăranul, cu nevastă şi copii, lucrează pământul boieresc. Dacă pământurile ţărăneşti ar fi lucrate măcar ca ale marei proprietăţi, ne ar trebui încă o sumă de muncitori şi asta chiar pentru o cultură extenzivă, cum e aceea a marei noastre proprietăţi. De o cultură mai intenzivă nici nu mai vorbim. E, deci, evident că avem încă prea puţină populaţie agricolă pentru pământul nostru, avem încă mai mult pământ decât ne trebue. Pe dealtăparte, este pozitiv că din cauza înmulţirii populaţiei, pământul pentru ţărănime a devenit mai scump şi mai rar, — îi lipseşte.

Cum se explică deci misterul acesta, contrazicerea aceasta flagrantă şi absurdă, care sfidează orice logică şi orice bun simţ: că avem prea puţin pământ, pentrucă avem prea mult? Se explică foarte bine, tot prin regimul nostru economic.

Am arătat cum acest regim caută să reducă la nonvaloare, la un lucru auxiliar, pământurile ţărăneşti, cari ajută la formarea de neoiobagi. In

www.dacoromanica.ro

schimb caută să ridice în factor dominant— pecât se poate excluziv dominant — pământurile marei proprietăţi, pe cari în timpul muncilor lucrează toată lumea, lucrează, după vorba dreaptă şi sugestivă a d-lui Gh. Maior, dela vlădică pânăla opincă, dela preot şi primar pânăla cel din urmă vătăşel. Aceste pământuri proprietăreşti sânt factorul şi instrumentul dominant, care mai ales hotărăşte de belşugul sau lipsa pământului. Nu proporţia între populaţia agricolă şi întreg pământul ţării, ci *mai ales* proporţia între populaţia agricolă şi pământul marei proprietăţi, hotărăşte de belşugul sau lipsa pământului. Pământul marei proprietăţi rămânând însă acelaş şi chiar împuţinându-se, iară populaţia mărindu-se, e natural să se producă o *lipsă relativă* de pământ, chiar atunci când în mod absolut această lipsă nu există deloc.

Această creare a lipsei relative de pământ e încă unul din cele mai absurde şi groteşti rezultate ale regimului neoiobag.

Nouele raporturi de producţie liberează şi descătuşează nu numai pe ţărani, dar şi pământurile lor: întreg pământul ţării devine un fond liber caşi cel al marei proprietăţi de azi. Mica proprietate — a ţăranului, care îşi munceşte propriul său pământ şi n'are nimic de împărţit cu proprietarul mare, căci acesta îşi lucrează pământul său cu proletari agricoli, nu cu ţărani-proprietari — mica proprietate, caşi cea mare, constitue acum fondul întreg al pământului ţării, faţă de întreaga ei populaţie agricolă. Şi raportul fiind între *tot* pământul şi *toată* populaţia agricolă, se va arăta îndată că pentru o vreme *încă* avem pământ îndestulător.

www.dacoromanica.ro

Căzând regimul neoiobag, dispare cauza producătoare a lipsei relative de pământ.

. Afară de asta, o parte din populaţia agricolă a ţării fiind proletarizată, cererea de pământ scade în raport cu numărul proletarilor,—proletarii având cu totul alte revendicări de făcut pentru a-şi îmbunătăţi soarta, — încât e absolut evident că vom avea destul pământ pentru formarea unei mici proprietăţi destul de puternice şi numeroase.

In calea acestei formări se ridică, însă, o piedică însemnată, care este încă o problemă mare şi grea: este repartizarea atât de monstruoasă a pământului nostru, faptul că marei proprietăţi îi aparţine mai mult de-o jumătate din pământul ţării (mai ales ţinând seama şi de păduri), fapt anormal în cel mai mare grad. Dar am văzut că şi aceasta e un rezultat al regimului nostru economic; am văzut cum regimul neoiobăgist favorizează strașnic concentrarea pământurilor în latifundii, şi numai inalienabilitatea pământurilor ţărăneşti mai pune frâu acestei tendinţi de concentrare. Contrar unor prevederi teoretice—cari ca teorie rămân şi acuma juste — întocmirea şi raporturile agrare capitaliste nu favorizează întruatâta, practiceşte vorbind, o creştere a concentrării pământurilor micii proprietăţi — şi în Occident mica proprietate, cel puţin vremelnic, îşi conservă mai mult sau mai puţin poziţiile. La noi, prin dispariţia neoiobăgiei şi introducerea nouelor raporturi de producţie, mica proprietate va fi mult favorizată faţă de cea mare.

In adevăr, ce realizează nouele raporturi de producţie pentru micul proprietar ţăran? Realizează visul lui de aur dela 1864 încoace — caşi de veacuri înainte de acea dată — să i se dea putinţa

www.dacoromanica.ro

să fie de sine stătător, să fie lăsat în pace ca să-şi lucreze pământul propriu. Pe dealtăparte, de greutăţi de tecnică agrară nu poate fi vorba: doar tot el lucrează şi acuma şi proprietatea mare ceva mai bine, şi propria sa proprietate mai prost, dar tot el şi în bună parte cu propriul său inventar. Atunci va începe din prima zi să-şi lucreze pământul său aşacum îl lucrează azi pe al marei proprietăţi, iară cu timpul, îmboldit de propriul său interes şi de încurajarea din afară— pe aceasta o vom lămuri îndată — va începe să lucreze mai bine, şi din ce în ce mai bine. Aşadar, nouele raporturi favorizează foarte mult mica proprietate — şi materialmente şi moralmente — şi nu-i pun nici o piedică tecnică.

Cu totul altceva e, însă, cu marea proprietate. Aceasta sub nouele raporturi de producţie, mai ales la început, se va pomeni în condiţii foarte grele. Edenul exploatării uşoare a muncii aservite, dispare. Nici tu dijmă, nici tu învoeală de cu iarnă, nici tu ruşfeturi făţişe sau ascunse, nici tu contract agricol, care le rezumă pe toate şi procură o muncă aservită şi semigratuită. Acum moşiile trebue lucrate pe compt propriu, cu muncitori tocmiţi cu anul (argaţi) şi cu munca-marfă cumpărată din piaţă, cum ar face un atelier sau o fabrică. E o muncă mai scumpă decât cea neoiobagă. Iară dacă socialdemocraţia îşi va face datoria, organizând pe muncitorii agrari în sindicate, şi întreaga democraţie îşi va face datoria, obligând statul să dea protecţia cuvenită muncii, această muncă va fi şi mai scumpă. Apoi dispare neoiobagul, depozitarul, îngrijitorul şi conservatorul inventarului primitiv. Deacum trebue inventar

www.dacoromanica.ro

propriu, acarete costisitoare, vite bune, maşine perfecţionate, personal numeros pe tot timpul anului, — deci, un capital însemnat băgat în producţie; şi pentru a conduce o moşie în asemenea condiţii, mai trebue şi multă osteneală, multă muncă pricepută şi încordată, cunoştinţi tecnice şi practice.

Astfelcă, pentru marea proprietate această prefacere a ei din neoiobăgistă în capitalistă va fi o criză însemnată, cum a fost şi cea dela 1864.

Şi aceasta cuatât mai mult, cucât pentru arendaşi nouele condiţii devin şi mai grele decât pentru proprietari. Mulţi proprietari, neputând trece criza, vor fi siliţi să-şi vândă proprietăţile. Nu mai vorbesc de aceia cari nici nu ştiu bine pe unde le sânt moşiile, cari le consideră drept — ceeace şi sânt, dealtfel — nişte fiefuri feudale, unde lucrează robii, a căror muncă proprietarii o toacă la Monte-Carlo şi pe bulevardele Parisului. Aceştia nici cuvânt că vor fi siliţi să-şi vândă cu orice chip moşiile. Ce-ar putea face cu ele în nouele condiţii? Să le lucreze singuri, firește că nici vorbă nu poate fi; arendaşi se vor găsi greu, iară cei găsiţi, având capital, pricepere şi socotind greutăţile, scumpirea muncii şi a exploatării moşiei, vor da o arendă redusă. Nu numai proprietarii mai sus pomeniţi—şi doar sânt mulţi, foarte mulţi—dar şi o bună parte dintre proprietarii cari azi îşi văd singuri de moşii, vor fi siliţi să le vândă. Să nu uităm că după criza prin care marea proprietate a trecut la 1864, cei mai mulţi boieri de baştină şi-au vândut proprietăţile.

Rezultatul vădit al crizei, pe care o vor provoca felul nou şi nouele raporturi de producţie, va

www.dacoromanica.ro

fi, deci, o simţitoare scădere a rentei, iară din cauza ofertei abundente de moşii, o şi mai simţitoare scădere de preţuri. Va fi mult pământ de vânzare şi ieftin. Ca urmare a desfiinţării neoiobăgiei, va fi cu putinţă ca o parte din pământurile marei proprietăţi să treacă la ţărani. Indeosebi ţăranii mai înţoliţi, mai chiaburi, în asociaţie, vor cumpăra multe din moşii. In acest fel, pe comptul proprietăţii mari se va crea şi consolida o proprietate mijlocie, care deastădată, sub nouele raporturi de producţie, va fi adevărată proprietate mijlocie, şi nu proprietate parazitaro-neoiobagă, aşacum e cea a burgheziei săteşti de azi.

Pe dealtăparte, statul va avea putinţa să cumpere întinderi mari de pământ, pentru propriile sale necesităţi viitoare şi pentru a-l trece micei proprietăţi, fie pentru a rotunji şi a face viabile şi rentabile prea micile proprietăţi existente, fie pentru a crea asemenea mici proprietăţi de sine stătătoare.

Statul, printr'un împrumut de 700—800 de milioane, ar putea deplasa o parte însemnată de pământ dela marea la mica proprietate. Această deplasare, împreună cu pământul cumpărat de ţăranii înţoliţi, va face să ne apropiem de o repartizare mai normală a pământului ţării.

Şi poate că nici nu va fi nevoie de o răscumpărare silită. Se înţelege, nu sânt împotriva principiului răscumpărării silite; dimpotrivă, sânt partizanul ei, când e nevoie de dânsa, — ce Dumnezeu! doar şi guvernul liberal de azi a admis principiul acesta prin legea răscumpărării silite a pământurilor pentru islazuri, — dar poate că nu va fi nevioe, va fi destul pământ de răscumpărat şi aşa. Dacă însă această transformare nu s'ar face destul de radical

www.dacoromanica.ro

şi de repede, atunci prevederea mea nu se va realiza, atunci va fi absolută nevoie de răscumpărare silită (expropriere pentru utilitate publică) a unei însemnate părţi a proprietăţii mari, şi *aceasta va trebui făcută neapărat*, pentru a asigura o mică proprietate ţărănească, pecât de serioasă peatât de temeinică. După toate probabilităţile, însă, răscumpărările silite şi de bunăvoie vor merge mână în mână.

Odată stăpân pe mari întinderi de pământ, cum ar trebui să procedeze statul? Să-l vândă ţăranilor în loturi, întregind mica proprietate existentă şi creând noua mică proprietate de sine stătătoare, sau să formeze mici ferme, îndestulătoare pentru a constitui gospodării agricole suficiente pentru munca şi hrana unei familii, şi să le arendeze la ţărani? E o chestie practică, desigur foarte importantă, de care însă nu ne putem ocupa aici. In treacăt doar putem spune că: dacă statul nostru ar deveni un stat cu adevărat democratic, expresia sinceră a votului obştesc, atunci se înţelege că ar putea fi preferabilă soluţia din urmă. In felul acesta, micile ferme arendate pe termene extrem de lungi (50—60 de ani şi mai bine) şi transmisibile la urmaşi, ar avea cea mai mare parte din avantajele micei proprietăţi, fără să aibă dezavantajul înrădăcinării sentimentelor individualiste ale micei proprietăţi exclusive, şi statul democratic ar avea şi cuvântul său de zis în felul de a lucra pământurile arendate. Dar ca statul cenzitar, politicianist, oligarhic, cum e al nostru, să rămână stăpân pe întinderi imense de pământ, să aibă la discreţia lui zeci de mii de fermieri ţărani, pe cari să-i prefacă într'o cetăţue a biurocraţiei

www.dacoromanica.ro

oligarhice, aceasta ar fi dezastruos şi periculos în cel mai mare grad pentru vieaţa şi desvoltarea politico-socială a ţării. In acest caz, mica proprietate ţărănească e din toate punctele de vedere preferabilă.

Deplasarea unei părţi din proprietatea mare, *pe baza nouelor raporturi de producţie*, arată clar imensa deosebire dintre aceste raporturi şi cele neoiobăgiste de azi. In adevăr, noi ştim ce s'ar întâmpla dacă s'ar deplasa *acuma*, prin răscumpărare, o parte din proprietatea mare, trecând-o la cea mică: pământul ar reveni prea scump ţărănimii şi deci ar fi nerentabil; prin acest pământ s'ar preface în neoiobagi atâţia ţărani deveniţi proletari, aşacă s'ar consolida neoiobăgia; însfârşit, domeniul marei proprietăţi fiind micşorat prin această deplasare, s'ar agrava acea *lipsă relativă de pământ* şi s'ar înrăutăţi, deci, învoielile ţăranului neoiobag. Va să zică, tot rezultate negative. Pecând deplasarea pământului sub nouele raporturi ar servi numai la crearea de mici proprietari de sine stătători, cu excluderea acestor neajunsuri.

D. R. Rosetti se sperie de idea unui împrumut de câteva sute de milioane pentru o consolidare a micei proprietăţi ţărăneşti. Dece? Se înţelege că faţă de sărăcia noastră lucie sântem poate ţara cea mai îndatorată din lume [1]). Dar este datorie şi dato-

[1]) In cei *trei ani* din urmă după răscoalele ţărăneşti, bugetul ţării a crescut cu 60 de milioane, pentru crearea unei jandarmerii rurale, unei armate de funcţionari şi a. m. d. Aceste 60 de milioane reprezintă o anuitate la un împrumut de un miliard şi un sfert. Şi de aceasta d. R. Rosetti nu se sperie. Şi doar e mai preferabil să prefaci pe ţăran în mic proprietar, decât în jandarm rural!

www.dacoromanica.ro

rie, şi e o imensă deosebire între creditul productiv şi cel neproductiv. Datoriile făcute chiar în scopuri necesare, dar economiceşte neproductive, pot să ameninţe cu ruina o ţară caşi pe un individ; dar datoriile făcute în scopuri productive pot fi o sursă de prosperitate. Dacă un om se împrumută cu un milion pentru consumarea proprie, atunci cele cincizeci de mii de lei procente pot să-l ruineze; dar dacă ia milionul spre a-l plasa într'o producţie, care-i dă un profit de o sută de mii de lei, evident că împrumutul devine o sursă de înavuţire. Şi se poate oare o plasare de capital mai productivă decât prefacerea ţărănimii neoiobage în producătoare independentă, şi prefacerea pământului ei, — adică a unei mari părţi a ţării, — din pământ sgâriat în pământ lucrat mai bine şi tot mai bine? In afară de toate avantajele sociale şi morale, dar vorbind strict economiceşte, se poate o mai productivă plasare de capital? Şi nu încape îndoeală că ţăranul mic proprietar, liberat de neoiobăgie şi de contractul agricol, şi ajutat de stat pentru procurarea unui inventar mai bun, a săminţii superioare, etc., va lucra din ce în ce mai bine şi mai intenziv.

Fundarea micei proprietăţi pe baza noilor raporturi de producţie va da o mică proprietate care, dacă nu va fi la înălţimea celei din Apus, cât timp, din cauza lipsei de industrie, nu vom avea piaţă internă de desfacere, va deveni totuşi din ce în ce mai productivă.

Cauza principală care va face pe ţăranul nostru să lucreze tot mai bine pământul, să-şi îmbunătăţească inventarul şi a. m. d., e o cauză banală şi veche, dar nu mai puţin sigură: *e interesul propriu — şi acest interes nu împiedecat în toate chipu-*

www.dacoromanica.ro

rile ca acuma, ci dimpotrivă, stimulat de condiţiile obiective economico şi politico-sociale ale vieţii.

Il va împinge pe ţăran concurenţa capitalistă, lupta pentru conservarea proprietăţii; şi-l vor împinge şi condiţiile negative, greutăţile numeroase, cari apasă mica proprietate în societatea capitalistă. Şi în aceasta ţăranul va fi ajutat şi de acele caractere bune şi rele pe cari le desvoltă într'însul adevărata mică proprietate: sobrietatea, avariţia chiar, hărnicia, care merge din nenorocire pânăla istovirea puterilor lui şi alor săi, spre a putea înfrunta forţele sociale adverse, desvoltate, la rândul lor, de raporturile de producţie capitaliste.

Statul *va trebui* să intervină şi el, în diferite moduri, pentru ocrotirea şi încurajarea micei proprietăţi, în primul rând uşurându-i dările, pecât posibil, şi dându-i un credit ieftin în vederea procurării unui inventar mai bun şi a altor îmbunătăţiri. *Va trebui*, căci va fi în propriul lui interes. In noua întocmire, mica proprietatea devine o categorie economică totatât de importantă, ba mai importantă chiar decât proprietatea mare. *Pe dealtăparte, dispar acele antagonisme neoiobăgiste speciale dintre marea şi mica proprietate, cari fac ca un ajutor cu adevărat eficace dat proprietaţii mici să lovească în interesele celei mari.* Acum antagonismele vor fi mai mult între proprietatea mare şi proletariatul agricol. Deaceea statul nu va fi împiedecat şi va trebui să intervină cu toată energia pentru propăşirea proprietăţii mici, pe spinarea căreea va trăi în parte.

Poporaniştii cei sinceri vor avea aici un câmp larg pentru activitatea lor poporanistă. Asociaţiile pentru cumpărarea de sămânţă şi maşine, coope-

www.dacoromanica.ro

rativele de consum şi de vânzarea productelor, băncile populare, cari fără să aibă importanţa creditului de stat, au totuş importanţa lor, întreaga activitate extraşcolară pânăla călătoriile de studii incluziv — toate vor fi în adevăr folositoare.

Greşeala poporaniştilor sinceri este că preconizează acuma aceste măsuri de ocrotire a proprietăţii mici şi nu bagă de seamă că această proprietate noi n'o avem încă. Deaceea rezultatele activităţii lor sânt înfime, câte odată nule şi uneori chiar deadreptul vătămătoare, prefăcându-se în mijloace de diversiune pentru regimul neoiobag.

* * *

Am vorbit de proletariatul agricol şi de mica proprietate. Să spunem ceva şi de proprietatea mare.

Economiştii şi sociologii noştri, cari n'au băgat de seamă că n'avem mică proprietate propriu zisă (afară de cea răzăşească), n'au băgat de seamă nici faptul că n'avem nici proprietate mare propriu zisă, în senzul occidental-capitalist. Proprietatea noastră mare şi latifundiară, după senzul şi caracterul ei juridic, e desigur quiritară şi capitalistă; după funcţionarea ei economică, însă, după relaţiile ei cu munca, e încă în bună parte feudală. Numai după întroducerea raporturilor nouă de producţie, ea va deveni o categorie economică asemănătoare cu cea occidentală, o categorie economică în adevăr capitalistă, având toate caracterele bune şi rele ale acesteea [1]).

[1]) Am văzut mai sus că din desfiinţarea neoiobăgiei câştigă păturile muncitoare, iară cheltuielile, gloaba acestei

www.dacoromanica.ro

Sânt două caractere, mai ales, prin cari marea proprietate capitalistă se deosebește profund—și în folosul ei—de marea proprietate latifundiară neoio-

---

transformări o va plăti marea proprietate. Lucrul se înțelege, dealtfel, și *a priori*. Acele adânci prefaceri economice, cari să fie în folosul tuturor claselor sociale în acelaș timp, sânt un basm interesat al oamenilor politici, cari vor să împace toate interesele, servindu-le în fond pe ale celor tari, sau păgubindu-le pe toate. E doar foarte clar, că dacă ar fi existat vre un mijloc de a rezolvi problema noastră agrară în folosul tuturor claselor interesate—și al celor dominante și al celor dominate — problema ar fi fost rezolvită în câteva zile — și asta de zeci de ani. Ceeace a împiedecat rezolvirea ei și ceeace a încâlcit și întunecat priceperea ei, sânt acele interese profunde ale claselor dominante, direct interesate, și interesele statului și ale altor clase, indirect interesate în existența ei. Dealtfel, dupăce marea proprietate va trece prin criza de care am vorbit și care va avea de urmare împuținarea ei și scăderea rentei și valorii ei, când ea se va adapta la nouele condiții și va crea o cultură agrară superioară, renta și valoarea ei se va ridica iarăși, desigur mai sus chiar decât acuma.

Nouele raporturi, deci, de producție sânt favorabile unei proprietăți mari capitaliste, sânt însă defavorabile proprietății mari neoiobăgiste.

Cât de solide sânt la noi cunoștințele înprivința fenomenelor economice, arată următorul fapt destul de elocvent.

In penultima seziune parlamentară, un tânăr deputat, d. Banu, a pronunțat un lung discurs, foarte aplaudat de Cameră, în apărarea legilor agrare ale guvernului liberal. In acest discurs d. Banu spunea, între altele, că prevederile pesimiste ale adversarilor legii nu s'au realizat deloc: și renta pământului și prețurile arenzilor au crescut înloc să scadă, deci marii proprietari au câștigat din lege, iară de acum înainte va folosi din ea și țăranul. — Mai miraculoasă împăcare, printr'o simplă lege, a intereselor tuturor claselor, se poate?

Dar dacă renta și arendările au crescut, aceasta se poate atribui la două cauze. Una externă: ridicarea pre-

www.dacoromanica.ro

băgistă. Mai întâi ea nu împiedecă defel consolidarea şi prosperarea micei proprietăţi rurale[1]). Al doilea,

---

ţului cerealelor pe piaţa mondială, — aceasta, însă, n'are nimic a face cu legile noastre agrare; doar nu va susţine d. Banu că acestea au ridicat preţurile cerealelor din Odesa, Marsilia, Anvers, etc. Şi o cauză internă: punerea în cultură a unor întinderi nouă de pământ; dar la noi întreaga suprafaţă arabilă e pusă în cultură, iară ridicarea productivităţii muncii nu se poate face într'un an de zile. Ridicarea rentei şi arendei, întrucât ar fi un rezultat al nouelor legi, trebue atribuită, deci, relaţiilor nouă dintre ţărani şi proprietari şi arendaşi, create de aceste legi nouă; aceasta tocmai vrea s'o spună şi d. Banu. Or, această creştere nu se poate explica decât prin mai marea exploatare a ţărănimii. Arendaşii, oameni practici, văzând că prin legile nouă se poate căpăta un profit mai mare ca înainte, au ridicat arenzile.

Aceasta e, însă, cea mai vădită şi hotărîtă condamnare a nouelor legi făcute pentru protejarea ţărănimii. Dar se vede că după economia politică în vigoare, ridicarea ratei şi gradului de exploatare a ţăranului e o sursă de înavuţire pentru el.

[1]) In însăş socialdemocraţia există două şcoli, ce se deosebesc fundamental în concepţia lor asupra evoluţiei proprietăţii agrare în societatea modernă. Una, reprezentată mai ales prin E. David, crede că această evoluţie merge cu totul altfel decât a industriei. Pecând industria merge tot concentrându-se, întrucât întreprinderile mari sânt mai productive şi mai rentabile, agricultura, dimpotrivă, va merge desconcentrându-se, întrucât cultura mică e mai productivă şi mai rentabilă decât cea mare. Altă şcoală, reprezentată mai ales prin Kautsky, deşi admite că în unele ramuri ale agriculturii cultura mică e superioară celei mari, dar, *în general vorbind,* nu admite o deosebire fundamentală între evoluţia industriei şi agriculturii, susţinând că tot cultura mare e superioară celei mici ca productivitate, iară concentrarea capitalisto-agrară şi exproprierea micei proprietăţi agrare, chiar când nu se face în mod direct, se face în mod indirect, prin înglodarea în datorii a micei proprietăţi, prin hipoteci, etc. Nu putem intra în discuţia acestor teorii.

www.dacoromanica.ro

ea nu împiedecă desvoltarea agriculturii, ci o stimulează. Dupăce va trece prin marea criză arătată mai sus, proprietatea mare va fi nevoită să-şi lucreze pământul cât mai sistematic şi asta indi-

---

E însă clar că şi la noi, sub nouele raporturi de producţie, dacă are dreptate şcoala lui David, proprietatea mare, dela sine, prin însuş jocul forţelor economice, se va preface în proprietate mică. Să presupunem o moşie care, ca proprietate mare, dă un venit net de treizeci de mii lei. Dacă ea, împărţită în mici proprietăţi ţărăneşti, va da cincizeci de mii de lei, atunci evident că se va împărţi în asemenea mici proprietăţi, aceasta fiind şi în interesul marelui proprietar, care va primi un capital ce-i va da un venit egal cu al moşiei, fără să-şi mai bată capul cu ea, va fi şi în interesul micilor proprietari-cumpărători, cari vor împărţi între ei plusul de douăzeci de mii de lei, şi va fi şi în interesul ţării, care-şi va vedea mărit productul naţional.

Dacă, însă, are dreptate şcoala lui Kautsky, — cu care sântem dealtfel de acord, — atunci, dimpotrivă, mica proprietate îşi va vedea situaţia ameninţată. In streinătate proprietatea mică îşi apără poziţiile pe deoparte prin aplicarea principiului asociaţiei, pe dealtăparte şi mai ales printr'o muncă excesivă şi istovitoare a ţăranului şi a familiei sale.

Tocmai acest fapt nu este îndeajuns ţinut în seamă de campionii micei proprietăţi, când afirmă *în general* superioritatea economică a culturii mici asupra celei mari. Aici e principala lor eroare. Se înţelege că în acest caz şi la noi ţărănimea va avea să-şi apere poziţiile prin asociaţie şi supramuncă. Insă cred că la noi lupta ţărănimii va fi mai uşoară, după criza prin care va avea să treacă proprietatea mare. Dar în acest caz, adică admiţând teoria lui Kautsky, marea proprietate, cu condiţia muncii bine retribuite, devine un factor util în desvoltarea ţării, întrucât reprezintă o unitate economică progresivă în producţia ei.

Se înţelege, o categorie economică utilă, pecât poate ea să fie utilă într'o societate bazată pe apropierea individuală a instrumentelor de muncă şi ţinând seamă de toate relele cari decurg de aici, — acuma, însă, altă societate e încă imposibilă.

www.dacoromanica.ro

ferent dacă moşiile vor fi lucrate de însişi proprietarii sau de arendaşi, cari le vor lua în arendă pe termene foarte lungi.

Această cultură superioară, dupăcum am arătat, va fi impusă de aceleaşi raporturi agrare nouă. Acei proprietari cari n'o vor face, vor fi înlocuiţi prin alţii mai destoinici. Şi când un capital fix tot mai însemnat va fi băgat în proprietatea mare şi tot aşa şi în proprietatea mică, şi când un capital fix tot mai însemnat va fi băgat şi în industrie, căci va trebui şi ea să înceapă să se desvolte şi la noi, — fără ea nici desvoltarea ţării nu este posibilă şi nici măcar scăparea din mizerie a ţăranului însuş, care în industrie va găsi o piaţă internă de desfacere pentru productele sale, — atunci vom începe şi noi să trăim o vieaţă economică mai modernă, mai normală, producând nu numai pentru consumare, dar şi pentru producere.

Producere pentru consumare şi pentru producere, şi producere numai pentru consumare! — sau consumare productivă şi consumare neproductivă.

Ce termeni inocenţi la prima vedere şi de ce imensă importanţă economico-socială! Conţinutul lor caracterizează doar stări sociale deosebite, civilizaţii deosebite. Mai mult decât atâta: el explică în primul rând dece toate civilizaţiile trecute au pierit, pecând deacuma avem siguranţa că civilizaţia capitalistă va trăi, luând alte forme, superioare, — cele socialiste, — dar de pierit nu va pieri niciodată.

In civilizaţiile trecute se producea pentru consumare neproductivă. Tot ce se producea se consuma şi uneori se consuma chiar mai mult, ruinându-se astfel resursele ţării. Deaceea n'au avut

www.dacoromanica.ro

nici o conzistenţă şi nici o bază trainică. Era deajuns câte o puternică furtună socială sau invazie externă, ca să le mături depe faţa pământului, şi omenirea, jalnică şi încovoeată, îşi începea iarăşi mersul trudnic, ca să creeze alte civilizaţii. In civilizaţia capitalistă, însă, se produce pentru consumare — şi chiar şi pentru risipa claselor dominante — dar se produce tot mai mult şi mai mult şi pentru producere şi pentru consumare productivă. Capitaluri tot mai mari se bagă în agricultură, în industrie, în construcţii, în invenţii de tot felul, capitalul constant şi fix creşte imens şi vertiginos, dând posibilitate măririi populaţiei.

Şi în felul acesta se creează o bază largă, imensă, indestructibilă, pentru civilizaţia şi cultura lumii — şi se creează condiţiile materiale obiective, necesare pentru desvoltarea civilizaţiei pe alte baze, mai largi, mai umane, mai progresive: cele socialiste.

Noi, ţară eminamente agricolă, producem, mulţămită în primul rând regimului neoiobag, numai pentru consumare şi risipă. Nu numai că nu creem o bază solidă pentru desvoltarea noastră, dar cheltuim din patrimoniul părintesc, risipim şi surpăm bazele existente. Deaceea şi întreaga noastră desvoltare materială, culturală, morală, naţională, e aşa de şubredă, e construită pe nisip. După desfiinţarea neoiobăgiei şi stabilirea nouelor raporturi de producţie, vom putea începe să trăim ca o ţară modernă, între altele şi în agricultură, producând şi pentru producere şi pentru consumare productivă, nu numai pentru consumare neproductivă. Şi în acest proces economic, rolul unei proprietăţi mari, agricultată sistematic şi în chip modern —

www.dacoromanica.ro

bineînţeles cu munca bine retribuită[1]) — e destul de însemnat.

Şi aici se vede încăodată şi atât de sugestiv, marea şi indiscutabila superioritate a raporturilor nouă de producţie asupra celor vechi: pecând sub regimul neoiobag rolul marei proprietăţi latifundiare e atât de nenorocit şi nefast, încât ameninţă ţara cu cele mai ireparabile dezastre, sub întocmirea nouă, proprietatea mare, bineînţeles mai modestă, devine — în orice caz poate să devină — un factor util pentru producţia ţării şi desvoltarea ei ulterioară.

Cred că o mai bună dovadă nici nu e cu putinţă.

Repet încăodată, că în acest capitol asupra soluţiei problemei agrare vreau să arăt numai în linii generale drumul de urmat, nu pot să intru însă aici în detalii. Dar e vădit că o stare de lucruri, mai ales în vieaţa economică, nu poate fi schimbată dintr'o zi într'alta, că între starea de neoiobăgie şi starea economică occidentalo-burgheză, va urma necesarmente o stare de tranziţie, foarte supărătoare, ca toate stările de tranziţie, şi tocmai deaceea trebue urmărit cu toată energia ca ea să fie de cea mai scurtă durată. Deasemenea e vădit că în afară de cele trei mari clase sociale agrare: mari proprietari (şi mijlocii), mici proprietari agrari şi proletariatul agricol, se mai poate forma, după împrejurările speciale ţării noastre, încă o clasă de muncitori agrari, şi anume micii fermieri agricoli. Sub felul şi nouele raporturi de producţie, însă, aceştia vor fi mici fermieri ca în

[1]) Munca mizerabil plătită, al cărei rezultat e degenerarea populaţiei, nu poate fi prin nimic nici justificată, nici compensată.

www.dacoromanica.ro

Occident, — nu învoiţi şi dijmuiţi neoiobagi. Dupăce, în condiţiile nouă, marea proprietate va fi fost redusă la o întindere mai normală, poate că unora dintre marii proprietari le va fi mai convenabil să împartă moşia în mici ferme, pe cari să le arendeze pe termen lung ţăranilor, cari n'au pământ, dar au încă inventar agricol.

E datoria statului să intervină în favoarea acestor mici fermieri, ca termenele contractelor să fie cât se poate de lungi: 30, 40 şi chiar 50 de ani, ca aceste contracte să fie transmisibile asupra moştenitorilor. Deasemenea statul trebue să reducă, pecât e cu putinţă, renta acestor ferme (atunci această reducere va fi posibilă şi raţională, servind atât muncitorilor fermieri cât şi producţiei agricole); apoi statul va trebui să mijlocească pentru fermieri, caşi pentru micii proprietari, un credit ieftin, asociaţii şi cooperative pentru vânzare de producte, cumpărare ieftină de instrumente, îngrăşăminte, etc. etc... Aceşti fermieri constituesc, caşi micii proprietari de pământ, o categorie economică occidentalo-burgheză, având în mare parte avantajele şi neajunsurile adevăratei mici proprietăţi rurale; între aceştia şi neoiobagii orientalo-feudali de azi, cari sub regimul contractului agricol existent iau pământ în arendă cu dijma la tarla sau deavalma, e o adevărată prăpastie.

* * *

Impreună cu liberarea economică a neoiobagului, mână în mână cu ea, trebue să meargă şi liberarea lui politico şi juridico-socială.

Ştim acuma că asta însemnează: desfiinţarea legii excepţionale şi prefacerea în realitate a tuturor

www.dacoromanica.ro

instituţiilor liberalo-burgheze dela ţară, izvorîte din Constituţia noastră, aplicarea cinstită, corectă, împarţială, a legilor comune tuturor cetăţenilor acestei ţări, — *domnia legilor*. Ştim deasemenea ce-a împiedecat realizarea acestei domnii. Cu introducerea nouelor raporturi nu mai există acea contrazicere fundamentală între vieaţa şi raporturile economice deoparte şi starea de drept dealta; deci, aceasta din urmă va putea şi va trebui să fie realizată.

Numai după această liberare economică şi juridico-socială, se va realiza cu adevărat acea liberare desăvârşită din iobăgie a ţărănimii române, visată de ideologii cinstiţi ai burghezimii dela 1864, dar nerealizată de ei. Se înţelege că odată cu dispariţia neoiobăgiei vor dispărea toate rezultatele ei nefaste analizate în această lucrare, rezultate atât de nefaste pentru populaţia satelor, caşi pentru desvoltarea vieţii agrare şi pentru întreaga noastră vieaţă socială.

Astfel, ca să luăm un exemplu tipic, vor dispărea revoltele ţărăneşti. Căci este evident, că dispărând acele profunde contradicţii şi anomalii, cari sădesc în sufletul ţăranului sămânţa revoltei şi prefac până şi burghezimea sătească în instigatoare la revolte; dispărând acele contradicţii politico şi juridico-sociale, cari distrug simţul legalităţii şi prefac până şi statul în instigator; iară pe dealtăparte existând o clasă puternică de adevăraţi mici proprietari agrari, — atunci nu va mai putea fi vorba de revolte. Atunci socialdemocraţia şi democraţia înaintată vor avea de luptat ca să facă ţărănimea — inertă şi recalcitrantă — mai accesibilă ideilor şi mişcărilor progresiste. Revoltele vor rămânea o amintire a tristului trecut.

www.dacoromanica.ro

Şi ce se va întâmpla cu revoltele, se va întâmpla şi cu celelalte rezultate nefaste ale regimului economic de azi.

Bineînţeles, nici atunci nu se va coborî raiul pe pământul ţării româneşti. Proletarul agricol, exploatat de marele proprietar, va trăi într'o mizerie mai mare decât proletarul de oraş, şi din cauza exploatării şi din cauza înapoierii producţiei. Deasemenea micul proprietar se va sbate şi se va istovi, cu toată familia, spre a-şi apăra proprietatea, pecând capitalul va căuta să-l robească copleşindu-l prin hipoteci, prin credite, prin cumpărarea ieftină a productelor, şi a. m. d. Vor fi dispărut anomaliile şi mizeriile izvorîte din raporturile neoiobăgiste, dar în locul lor vor rămânea şi se vor desvolta anomalii şi mizerii rezultate din raporturile capitaliste. Unele din acestea se vor putea lecui sau îndulci chiar în societatea de azi. Pentru celelalte n'a crescut şi nu va creşte leacul în societatea modernă; leacul îl va da desvoltarea socială şi societatea socialistă, — până atunci sânt inevitabile.

Decât, totul e relativ. Şi în satul francez sau belgian sânt destule mizerii, ştiute de oricine cunoaşte măcar din auzite literatura agrară occidentală. Totuşi pentru noi gradul de prosperare al satului francez sau belgian e un vis, un vis frumos şi, din nenorocire, pentru multă vreme nerealizabil, pentrucă Franţa şi Belgia sânt ţări cu industrie bogată, fără de care propăşirea temeinică a satelor nu e cu putinţă. La început ne-am mulţumi şi cu satul transilvănean — românesc şi el doară — cu starea lui materială, morală, culturală; după o jumătate de veac a gospodăriei noas-

www.dacoromanica.ro

tre neoiobăgiste, satul transilvănean, de sub stăpânirea ungurilor, ne serveşte de model şi ideal! Un sat asemănător cu cel transilvănean, ce pas însemnat ar fi acesta pentru însănătoşirea vieţii noastre săteşti, şi, indirect, a vieţii întregii ţări!

Totul e relativ.

Dealtfel, soluţia problemei agrare de care ne ocupăm, nu reprezintă vr'un plan ticluit de imaginaţia noastră. Cu puţina imaginaţie câtă mi-a dat Dumnezeu aşi putea ticlui soluţii şi planuri neasemănat mai frumoase. Dar la ce folos, când ele s'ar îneca în marele imperiu al necesităţii istorice, ca visuri? Nu. *Soluţia aceasta se găseşte în linia şi direcţia desvoltării noastre, e un rezultat necesar al acelor complexe puteri şi raporturi sociale, cari ne hotărăsc evoluţia.* Aceste forţe complexe sapă regimul neoiobăgist şi ni-l impun pe cel capitalist.

Astfel este evoluţia economică a oraşelor, care în desvoltarea ei e stingherită de neoiobăgismul agrar. Astfel e desvoltarea cât de înceată a agriculturii sistematice, care nu se împacă defel cu munca neoiobăgistă. Astfel e desvoltarea elementelor şi raporturilor capitaliste chiar la sate, în vieaţa agrară, şi în primul loc poletarizarea în massă a ţărănimii. Aceste masse proletarizate vor rupe zăgazurile neoiobăgiei, oricâte condicuţe şi oricâţi jandarmi le-ai pune în cale. Apoi sânt legăturile noastre economice cu ţările capitaliste, cari în totalitatea lor lucrează la desfiinţarea neoiobăgiei; sânt clasele nouă ce se desvoltă în societatea noastră — proletariatul industrial, proletariatul intelectual, mica burghezime orăşenească — şi cari toate nu pot fi decât vrăjmaşe neoiobăgiei şi tuturor rămăşiţelor medievale. Mai este apoi întreaga vieaţă

www.dacoromanica.ro

şi desvoltare a statului nostru, care în ipostasul lui capitalisto-burghez lucrează la dărâmarea neoiobăgiei, — şi, însfârşit, e· desvoltarea stării de drept burghezo-civilizate şi a sentimentelor de dreptate juridică izvorîte din ea, cari duc la acelaş rezultat.

Acestea sânt principalele puteri sociale cari sapă neoiobăgia şi, cu toată apărarea ei legislativă, o dizolvă încetul cu încetul, încât, — cel puţin în unele privinţe, — ea nu mai este astăzi ce-a fost acum treizeci de ani şi chiar acum zece ani. Şi e netăgăduit că chiar unele lucruri spuse în volumul acesta cu privire la neoiobăgie, nu se mai potrivesc acuma în aceeaş măsură în care se potriveau acuma câţiva ani.

Dar atunci trebue lăsată în seama evoluţiei fireşti, ca ea singură să suprime neoiobăgia?

Nicidecum. *Se înţelege, evoluţiile sânt fireşti, ele se fac în virtutea unor puteri obiective şi subiective şi cad sub imperiul necesităţii istorice.* Dar una din aceste puteri şi încă o putere mare şi singura conştientă, e doar omul însuş, pentru care şi prin care se face această evoluţie.

Dacă omul ar lucra împotriva acestei evoluţii fireşti, împotriva a însăş direcţiei în care se desvoltă societatea, rezultatele acţiunii lui ar fi sau nule sau negative şi ar putea compromite însăş desvoltarea societăţii. Dacă, însă, această acţiune e îndreptată în senzul evoluţiei fireşti, în direcţia desvoltării sociale, ea îi dă acesteea un tempo mai puternic şi o face calitativ superioară.

La noi e tocmai cazul întâi: neoiobăgia şi statul care o susţine, merg împotriva evoluţiei fireşti, expunând ţara la cele mai ameninţătoare

www.dacoromanica.ro

pericole şi dezastre. Neoiobăgia trebue, deci, să dispară cât mai curând, cât mai curând cuatât mai bine.

Dar cine e chemat să înfăptuească această prefacere?

Formal se înţelege că statul. Statul trebue să lucreze acum pentru înlăturarea neoiobăgiei, el care timp de 50 de ani a făcut atâta pentru consolidarea şi susţinerea ei. Apoi sânt toate grupările realmente democratice, începând cu socialdemocraţia, cari trebue să vegheze ca interesele păturilor muncitoare să fie salvgardate. Trebue salvgardate interesele proletariatului agricol ca atare, extinzându-se asupra lui întreaga protecţie a muncii proletare dela oraşe, întrucât i se potriveşte, complectată prin toate acele măsuri, pe cari le comportă vieaţa lui specială.

Şi trebue salvagardate şi interesele micului proprietar agricol. Trebue vegheat ca deplasarea pământului în folosul acestuia să se facă în condiţiile cele mai favorabile, ca proprietăţile mici ţărăneşti de sine stătătoare să aibă întindere suficientă pentru munca şi hrana unei familii; apoi el trebue ajutat în apărarea poziţiei sale de mic proprietar, prin realizarea principiului de asociaţie sub toate formele ei şi ajutorul statului sub toate formele lui de credit ieftin, degrevare de impozite, întinderea instrucţii, favorizarea culturii agrare, favorizarea şi încurajarea de cooperative sub toate formele lor, şi a. m. d.

Dar statul şi păturile democratice de unde se ia puterea de a săvârşi această operă?

Evident că n'au de unde, decât dela însuş poporul muncitor.

Aşadar, desfiinţarea neoiobăgiei implică şi che-

www.dacoromanica.ro

marea masselor muncitoare țărănești și orășănești la vieața politico-socială.

Atunci ele nu numai că vor putea impune prefacerea economico și politico socială, dar vor avea garanția că ea se va face în adevăr în folosul și al lor și al țării. Am arătat că realizarea instituțiilor democratice și domnia legilor vor deveni posibile numai prin dispariția neoiobăgiei, înlocuită prin raporturile economice burghezo-capitaliste. Asta e indiscutabil.

Dar a face posibil un lucru nu înseamnă că el va și fi realizat. Impotriva realizării instituțiilor constituționale la sate vor sta încă multă vreme moravurile învechite, cum va sta și inegalitatea economică, tot mare și sub nouele raporturi.

Numai chemarea și participarea conștientă la vieața publică a masselor muncitoare profunde de la sate și orașe, va preface starea de drept democratică, deastădată *posibilă*, în realitate. Și acelaș lucru trebue spus despre toate celelalte rezultate ale desființării neoiobăgiei.

Așadar, chemarea și participarea la vieața publică a masselor populare dela orașe și sate va asigura rezultatele progresive ale prefacerii sociale de care am vorbit, dupăcum tot ea va face ca desvoltarea înainte a vieții agrare să realizeze o tot mai mare sumă de bine posibil pentru aceasta vieață și pentru țară. Și tot ea va fi o unealtă puternică în desvoltarea țării către un ideal și o societate din care să dispară mizeriile societăților moderne. Sufragiul universal, întrebuințat de un popor chemat la vieața publică, va fi încă o unealtă puternică și eficace pentru realizarea celor de mai sus: în unele privințe el ar putea fi chiar factorul

www.dacoromanica.ro

inițial, care să pună în mișcare massele profunde muncitorești din orașe și din sate și în tot cazul ar fi un imbold puternic pentru înlăturarea neoiobăgiei.

* * *

Inainte de a sfârși acest capitol, ținem să deschidem o paranteză pentru a răspunde, măcar în câteva cuvinte, unei obiecții serioase, foarte serioase, care poate să ne fie făcută de protivnicii noștri, ca și de unii din prietenii noștri de idei.

«Preconizarea evoluției capitalisto-burgheze a societăților agrare înapoeate și mai ales preconizarea micei proprietăți individuale, a marei proprietăți teriene, a proletariatului agricol... toate aceste sânt autentice concepții și soluții burgheze» — va zice cu multă malițiozitate un adversar, căutând să pună pe autorul acestei lucrări în contradicție cu ideile sale socialiste.

«Consolidarea micei proprietăți, prefacerea unei părți din marea proprietate în mică și a unei categorii de proletari în mici proprietari, e o soluție menită să întărească starea capitalistă, nu să grăbească evoluția socială către o stare socialistă», — vor zice cu nedomirire chiar unii din prietenii de idei ai autorului. Și acești prieteni ar putea să invoace chiar propriile mele cuvinte de mai sus, în cari prefacerea marei proprietăți *din Occident* în mică și a proletarilor agricoli *de acolo* în mici proprietari, e considerată ca o faptă reacționară menită «să mărească simțul și puterea de rezistență a proprietății individuale, micșorând tot peatât simțul și puterea de rezistență ale proletariatului socialist și puterea clasei proletare».

www.dacoromanica.ro

In câteva cuvinte, dar numai în câteva cuvinte, iată răspunsul meu:

Socialdemocratul marxist, în virtutea concepţiei sale sociale însăş şi a metodei sale de cercetare, nu e un inventator de forme de convieţuire şi evoluţie socială. Evoluţia societăţilor se face în virtutea unor legi, cari rezultă din întreg complexul vieţii sociale — din istoria omenirii — şi dintr'un întreg complex de condiţii naturale, în cari se desvoltă omul şi societatea. Socialdemocratul marxist cercetează aceste legi şi din aceastà cercetare se domireşte asupra evoluţiei societăţilor moderne. Inventarea unor forme de societate şi a unor evoluţii închipuite, derivate din anume motive şi formule morale şi umanitaro-sentimentale şi din anume fantazii poetice, — aceasta, marxismul socialist o lasă pe seama sentimentalismului umanitar burghez şi a umanitarismului sentimental poporanist. Socialdemocratul marxist ştie bine, că inventarea unor astfel de evoluţii închipuite, efemere, ori din ce motive curate ar purcede, ar avea de efect întârzierea evoluţiei sociale, sau îndreptarea ei vremelnică pe căi greşite, — ar fi, deci, un fapt regresiv şi reacţionar, nu revoluţionar.

Unul din caracterele esenţiale ale evoluţiei formelor de convieţuire socială conzistă şi în faptul că aceste forme se desvoltă pas cu pas, una din alta, astfel că o formă socială şi o epocă istorică pregăteşte condiţiunile de existenţă necesare epocei următoare şi dupăcum, spre pildă, epoca feudală a pregătit toate condiţiunile obiective şi subiective de existenţa epocei burgheze, astfel şi aceasta din urmă le pregăteşte epocei socialiste. De aici urmează, în chip evident, că o societate nu numai

www.dacoromanica.ro

că nu poate, fără să-şi primejduească existenţa, să-şi creeze o proprie evoluţie în afară de aceea care rezultă din desvoltarea ei istorică şi firească, dar nici măcar nu poate să sară peste o anumită epocă de desvoltare a societăţilor, cum ar fi, spre pildă, cea capitalistă—şi nu poate dintr'o cauză foarte simplă: pentrucă tocmai această epocă e aceea care pregăteşte condiţiunile necesare de trai celei viitoare. Făcând un astfel de *salto mortale* societatea şi-ar frânge gâtul, pentrucă i-ar lipsi condiţiile esenţiale de existenţă şi cele subiective şi cele obiective.

Aşa încât, societăţile capitaliste *trebue* să-şi urmeze ciclul lor de desvoltare, pânăce se vor realiza în ele condiţiunile necesare de trai, obiective şi subiective, pentru o societate socialistă. Cuatât mai mult, bineînţeles, prin această desvoltare capitalistă trebue să treacă societăţile rămase în urmă, atât din cauză că ele sânt târîte şi duse într'acolo de societăţile capitaliste înaintate, cât şi prin faptul că ele n'au doar nici măcar condiţii necesare de vieaţă pentru o societate capitalistă desvoltată, dar încă pentru una socialistă.

Toate aceste se admit deobiceiu de toţi socialiştii şi deosebiri de vederi nu intervin decât numai când e vorba de evoluţia producţiei agrare şi, deci, de evoluţia societăţilor a căror vieaţă materială e mai mult sau mai puţin bazată pe agricultură. Se obiectează că evoluţia agriculturii şi a producţiei agricole e alta decât cea industrială; astfel, spre pildă, se obiectează, că pecând producţia şi proprietatea industrială merg concentrându-se în tot mai puţine mâni, cea agricolă sau se divizează sau rămâne *statu quo*.

Dar această deosebire între evoluţia industriei

www.dacoromanica.ro

şi a agriculturii, întrucât ea există în adevăr, ar putea decide doar asupra chestiunei mai marei sau mai micei viabilităţi a proprietăţii mici teriene în societăţile moderne capitaliste, nici într'un caz, însă, din această deosebire n'ar putea să urmeze, că societăţile agrare înapoeate pot să se prefacă deadreptul în societăţi socialiste, sau semisocialiste, dupăcum cred, spre pildă, poporaniştii sau socialiştii revoluţionari ruşi.

Producţia economică agrară, chiar în ţările industriale, e o parte aşa de importantă din întreaga vieaţă socială, încât e cu neputinţă ca această producţie să se prefacă în socialistă, fără să se prefacă în atare şi întreaga societate. Dar încă în ţările înapoeate eminamente agricole, unde producţia agricolă serveşte de bază materială şi indirect culturalo-morală întregii vieţi sociale. Acolo e doar de ultima evidenţă că prefacerea vieţii agrare în socialistă ar însemna *ipso facto* prefacerea societăţii întregi în socialistă. Dar o astfel de prefacere, într'o ţară înapoeată agrară e absolut imposibilă, întrucât ea n'are nici măcar atâtea condiţii necesare de vieaţă pentru o societate socialistă cât le au societăţile capitaliste, — şi doar nici acestea nu le au încă pedeplin.

Astfel, dacă vom lua ca exemplu ţara noastră, vom găsi în ea, pentru o societate socialistă, următoarele condiţii obiective materiale de traiu: o producţie naţională mizerabilă, — 50 de bani de cap de locuitor, cum vom vedea mai jos, — pe aceste baze materiale o populaţie analfabetă, abrutizată şi demoralizată de mizerie şi nedreptate, cu moravuri semibarbare; iară sus, clase parazitare burgheze şi biurocrate, cari împrăştie în toate vân-

www.dacoromanica.ro

turile producţia atât de mizerabilă a ţării; vom găsi destrăbălare morală, politicianism şi oligarhie politicianistă, etc...

Evident că în astfel de condiţii obiective şi subiective, materiale, culturalo-morale şi politico-sociale, pot înflori raporturi omeneşti neoiobăgiste, dar socialiste nu.

Da, oricare ar fi evoluţia agrară a societăţilor moderne capitaliste, evoluţia societăţilor agrare înapoeate trebue să treacă prin felul de producere şi raporturi de producere burgheze.

«Dar în acest caz, va zice cu maliţiozitate amabilul meu adversar, dacă admiteţi necesitatea evoluţiei burghezo-capitaliste a societăţilor agrare înapoeate, cum bunăoară e ţara noastră, trebue *ipso facto* să admiteţi ca socialiştii ei înşişi să devină oameni politici şi luptători burghezi luminaţi, colaboratori ai burghezimii, pentru transformarea mai repede şi mai temeinică a ţării într'un stat burghezo-capitalist înaintat».

Am răspuns în *Cuvinte uitate* la această întâmpinare şi am răspuns, cred, destul de temeinic, deoarece nimeni n'a încercat măcar să combată arătările mele.

Ceeace hotărăşte de socialismul sau nesocialismul unui om în societăţile înapoeate, nu e faptul constatării că aceste societăţi trebue să treacă prin forma de desvoltare burghezo-capitalistă. Această constatare e obligatorie pentru orice cercetător înarmat cu o metodă adevărată de cercetare.

Ceeace face pe un om socialist, *e felul cum pricepe această evoluare, senzul ce-i dă, sentimentele lui faţă de ea, convingerile lui socialiste, poziţia anume pe care el o ea în calitate de socialist în lupta de clase ce du-*

www.dacoromanica.ro

reazâ în societate, interesele sociale anume pe cari el le apără, aspiraţiile lui pentru viitorul şi desvoltarea societăţii, într'un cuvânt, ceeace hotărăşte de socialismul unui socialist în societăţile înapoeate, nu e constatarea realităţii sociale existente şi a necesităţii evoluţiei ei burgheze, ci atitudinea lui specială socialistă faţă cu această realitate şi cu această evoluţie.

E un adevăr atât de evident şi cu toate aceste atât de puţin priceput. Intre alţii, nu l'au priceput deloc foştii socialişti, — tinerimea generoasă.

Constatând că ţara noastră încă n'are condiţii pentru existenţa socialismului asămănătoare cu cele din Occidentul capitalist şi că ea trebue să treacă prin faza capitalistă, democrato-burgheză,— ceeace, dealtfel, e perfect adevărat, — ei au dedus de aici că şi atitudinea lor faţă de această realitate socială şi de această evoluare trebue să fie deasemeni democrato-burgheză şi nu socialistă, — ceeace nu e adevărat deloc. Şi făcând această deducţie foarte greşită dintr'o premisă foarte adevărată, ei s'au şi grăbit să intre în partidul liberal (care *par dessus le marché* nu e nici burghezo-democrat, ci, în parte cel puţin, neoiobăgist-medieval şi reacţionar sadea) şi au devenit membrii disciplinaţi şi devotaţi ai acestui partid. *Foştii socialişti n-au priceput, că numai rămânând socialişti, numai păstrând o atitudine propriu-socialistă faţă de realitatea socială a ţării şi de evoluarea ei, şi numai lucrând în consecinţă, ei, între altele, ar fi ajutat şi la desvoltarea burghezo-democratică a ţării.* Pecând aşa, ca socialişti prefăcuţi de hatârul evoluţiei noastre sociale în liberali, rezultatele activităţii lor pot fi mai curând protivnice acestei desvoltări.

In adevăr: ce-ar fi putut face şi cum ar fi putut

www.dacoromanica.ro

lucra socialiştii intraţi la liberali pentru democratizarea ţării?

Să fi intrat în partidul liberal cu *reservatio mentalis* socialistă, să-şi fi zis liberali burghezi şi totuşi să-şi fi conservat atitudinea lor proprie socialistă faţă de realitatea socială şi de evoluarea ei? Dar în acest caz ar fi fost măturaţi din partidul liberal în 24 de ore şi fără să aibă cel mai mic drept să protesteze, sau să murmure măcar. Atunci poate ar fi trebuit, ca odată intraţi în partidul liberal, foştii socialişti să se prefacă în burghezi veritabili, să-şi înlocuească mentalitatea şi concepţiile lor socialiste prin cele burgheze şi în consecinţă, lucrând ca burghezi luminaţi, să ajute la democratizarea ţării? Dar cum poate un om, care de ani şi ani are o anume mentalitate şi o anume concepţie despre oameni şi lucruri, despre vieaţa socială, să-şi schimbe întreagă această concepţie de hatârul unei evoluţii, oricare ar fi ea, să zică negru la ceeace a crezut şi crede că-i alb, numai pentrucă aşa îi convine evoluţiei? E imposibil şi ridicul în acelaş timp. Şi atunci, în disperare de cauză, foştii socialişti, sub pretext ca să democratizeze burghezimea şi sub cuvântul greşit că intervenţia statului e prin natura ei însăş mai mult ori mai puţin socialistă, au colaborat la neoiobăgizarea ţării, la biurocratizarea ei.

* * *

Să trecem acuma la obiecţia, pe care ar putea să mi-o facă şi un prieten de idei, şi anume, că preconizarea prefacerii unei părţi din marea proprietate în mică ar fi o soluţie reacţionară şi antisocialistă şi că, prin această preconizare, eu

www.dacoromanica.ro

însumi aş cădea în contrazicere cu cele spuse în chiar lucrarea de faţă.

Obiecţia asta se datoreşte confuziei care se face la noi, confuzie între categoriile economico-sociale din Occident şi ale noastre, şi care provine şi din faptul că şi unele şi altele poartă acelaş nume. Se înţelege că şi noi avem proprietate mare, mică, proletariat agricol, dar am văzut în cuprinsul acestei lucrări, cât de deosebite sânt aceste categorii sociale de cele din Occident, nu prin nume, ci prin conţinutul lor social. *In Occident preconizarea de mai sus ar fi cu adevărat reacţionară şi antisocialistă.*

In adevăr: să presupunem că o parte însemnată din marea proprietate rurală din Occident ar fi fost răscumpărată şi trecută în loturi, sub formă de mici proprietăţi, la familii de proletari agricoli. Care ar fi fost rezultatul? In Occident marea proprietate, cu cultura ei sistematică, cu capitaluri imense băgate în exploatarea agricolă, e o categorie economică foarte productivă. E adevărat că în unele culturi mica proprietate teriană concurează cu succes marea proprietate, dar aceste culturi, — grădinării, ferme, fructe, etc., — sânt acaparate de mica şi marea proprietate agricolă. Micile proprietăţi din nou formate n'ar înlocui aceste culturi atât de producătoare, ci cultura de cereale. Acestea, însă, sânt neîndoelnic mai rentabile sub formă de mare decât de mică proprietate. La asta se mai adauge, că pentru o vreme destul de îndelungată, aceşti proletari învăţaţi să lucreze ca salariaţi, nu să conducă ei însişi o gospodărie întreagă, ar fi slabi gospodari, şi cu toate aceste ei ar trebui să înlocuească nişte gospodării sistematice, desvoltate de generaţii de proprietari. Aşadar,

www.dacoromanica.ro

aceste mici proprietăţi, mai ales la început, ar fi mai puţin producătoare şi rentabile decât cele pe cari le-ar înlocui. Deci, din punctul de vedere al producţiei economice, transformarea aceasta ar însemna un regres.

Să vedem acuma, care ar fi fost rezultatul împroprietăririi de proletari agricoli pentru ei înşişi, adică pentru cei în interesul cărora ar fi fost făcută.

Nouii împroprietăriţi vor trebui să plătească vechilor mari proprietari, fie direct, fie prin intermediul statului, ratele de răscumpărare, cari cuprind preţul pământului şi procentele. Marele proprietar, deci, n'ar fi deloc în pagubă, întrucât aceeaş plus-valoare, pe care el o lua dela vechiul proletar prin capitalul lui fonciar rural, acuma o ia dela noul mic proprietar, sub forme de procente la capitalul lui devenit mobiliar. Noul mic proprietar ar fi, deci, tot aşa de tributar vechiului mare proprietar caşi mai înainte, numai sub o altă formă. Pe dealtăparte, având a înjgheba o gospodărie nouă, având a plăti ratele răscumpărării şi toate aceste dintr'o gospodărie rurală, care în Occident, sub forma ei de mică proprietate, devine tot mai greu de condus, — noul mic proprietar va cădea cu siguranţă pe mâna mijlocitorilor capitalişti, cari se ocupă cu cumpărarea şi vânzarea productelor, şi în mâna cămătarilor, creditorilor hipotecari.

Că aşa ceva se va întâmpla, nu mai încape îndoeală. Dacă micii proprietari de generaţii întregi, fiind stăpâni pe proprietăţile lor, neavând a plăti ratele răscumpărării, sânt totuşi înglodaţi în datorii hipotecare, ce se mai spunem de acest mic proprietar nou format, care pe deasupra mai are de plătit

www.dacoromanica.ro

şi ratele răscumpărării? Că el se va îngloda în datorii hipotecare şi va deveni robul cumpărătorului de producte şi creditorului hipotecar, de asta, încăodată, nu mai încape umbră de îndoeală.

Aşa încât vechiul proletar, în calitatea lui de nou mic proprietar, va plăti vechiul tribut fostului său stăpân (sau altuia), marelui proprietar, va mai plăti şi un tribut nou capitalului mobiliar şi cămătăresc şi astfel se va istovi, el şi cu ai săi, muncind mai mult, având mult mai multe griji decât înainte şi trăind tot în vechea mizerie.

Aşadar, pentru vechiul proletar prefăcut în mic proprietar, această transformare e de un îndoelnic folos şi de o neîndoelnică pagubă.

Dar senzul şi valoarea socială a acestei transformări? Proletariatul industrial caşi cel agricol sânt doar, mai ales, acele clase cărora istoriceşte le revine sarcina de a transforma societatea capitalistă în cea socialistă, atunci când condiţiile obiective şi subiective sociale o vor permite. Organizarea proletariatului într'o forţă şi armată conştientă de luptă, pătrunderea proletariatului de priceperea rolului său istoric, desvoltarea în el a tuturor calităţilor intelectuale şi morale necesare acestei transformări socialiste, sânt doar în primul loc acele condiţii sociale *subiective* necesare transformării socialiste, de cari am vorbit mai sus.

Prefacerea dar a unei părţi a proletariatului revoluţionar în mic proprietar individual şi individualist, ar însemna prefacerea unei părţi din puterile sociale, cari împing spre transformarea societăţii, într'o putere opritoare, adversară acestei transformări, sau, în cel mai bun caz, într'o putere indiferentă. Deci, din punctul de vedere al mişcării

www.dacoromanica.ro

şi desvoltării sociale, o astfel de împroprietărire ar fi eminamente reacţionară şi antirevoluţionară. Deci, tot rezultate negative.

Dar la noi?

Am văzut că marea noastră proprietate neoiobăgistă, nu numai că nu e o categorie economică progresivă, ci, prin însăş firea ei socială, e eminamente regresivă; ea nu numai că nu înlesneşte progresul producţiei economice, ci îl opreşte şi îl împiedecă. Prefacerea, deci, a acestei mari proprietăţi în mică proprietate, — nu mică *proprietate neoiobăgistă, ci cu adevărat mică proprietate asemănătoare celei din Occident*, care acolo ştie să concureze marea proprietate intenzivă, — această prefacere va fi fără doar şi poate un progres pentru producţia economică. Pe dealtăparte, noi am văzut cum marea proprietate neoiobăgistă preface pe ţăran în neoiobag, în serv şi caută să medievalizeze ţara nu numai economiceşte, dar şi politiceşte şi culturaliceşte şi moraliceşte, caută s'o oprească în drumul desvoltării ei sociale capitaliste. Prefacerea, deci, a unei însemnate părţi din marea proprietate neoiobagă în mică proprietate quiritară, burgheză, ar însemna transformarea unei însemnate puteri sociale, care opreşte ţara în mişcarea şi desvoltarea ei socială, într'o putere, care înlesneşte şi în orice caz nu se opune acestei desvoltări.

Aşadar, la noi transformarea unei însemnate părţi a marei proprietăţi în mică proprietate ar fi un fapt progresiv, revoluţionar, nu regresiv şi reacţionar. Şi proletarul neoiobag român, pe care această împroprietărire l-ar preface în mic proprietar, nu seamănă deloc cu proletarul salariat

www.dacoromanica.ro

occidental. Proletarul occidental reprezintă o clasă puternică, eminamente revoluţionară, care poartă în sânul ei viitoarea societate socialistă; prefacerea ei într'o clasă de mici proprietari ar fi, cum am spus, un fapt eminamente reacţionar. Pecând semiproletarul neoiobag român, legat de glie prin petecul său de pământ iluzoriu, sau numai printr'un inventar agricol sărăcăcios, acest proletar neoiobag e un rezultat al înapoierii noastre economice, e un rezultat al unor relaţii de producere medievală. Proletariatul neoiobăgist nu e o clasă progresivă, ci dimpotrivă, regresivă, menită să dispară prin desvoltarea succesivă a ţării noastre. Prin prefacerea semiproletariatului nostru neoiobag în mic proprietar, nu se preface o clasă socialmente înaintată într'una mai înapoeată, ci dimpotrivă, o rămăşiţă a trecutului se transformă într'o categorie economică civilizată, un semiserv se schimbă într'un om liber. Transformarea aceasta e, deci, nu numai economiceşte, dar şi politiceşte şi moraliceşte un fapt progresiv şi binefăcător.

Dar mica proprietate, micii proprietari nu vor deveni ei oare cu vremea, când vom ajunge şi noi la o desvoltare capitalistă mai înaintată, un factor reacţionar caşi în Occident?

Se înţelege că da. Dar aceasta n'ar putea fi un argument împotriva ei *acum*, când mica proprietate ar fi un factor progresiv. Aici am avea numai confirmarea unei legi de desvoltare socială: că toate categoriile sociale, cari la timpul lor sânt progresive, cu vremea, cu desvoltarea succesivă a societăţilor, devin regresive; că toate categoriile şi formele sociale, cari se nasc şi trăesc, trebue să îmbătrânească şi să moară. Şi legea asta socială,

www.dacoromanica.ro

la rândul ei, face parte dintr'una mai generală, din legea însăş a evoluţiei universale.

Aşadar: prefacerea unei însemnate părţi din marea proprietate în mică şi din proletari agricoli în mici proprietari, în ţările capitaliste înaintate ar fi un fapt social economiceşte păgubitor pentru ţară, ar însemna un îndoelnic folos şi o neîndoelnică pagubă pentru proletarii împroprietăriţi ei insişi, iară întrucât priveşte interesele desvoltărei sociale, acest fapt ar fi regresiv, păgubitor şi reacţionar. Pecând la noi, transformarea unei însemnate părţi din marea în mică proprietate ar fi un fapt social economiceşte progresiv şi util ţării şi desvoltării ei economice, ar însemna un folos însemnat şi economic şi politic şi moral pentru semiproletarii neoiobagi prefăcuţi în adevăraţi mici proprietari, iară pentru desvoltarea ţării ar fi un fapt progresiv, revoluţionar.

«Cum se poate, va exclama un cetitor atent, ca acelaş fapt social să producă la noi şi în societăţile înaintate capitaliste, rezultate nu numai neasemănătoare, ci chiar diametral opuse?!»

Nu numai că e natural să fie aşa, dar ar fi nenatural să fie altfel. Şi cauza acestui fenomen social, care pare cu drept cuvânt atât de straniu, e că în multe privinţi, noi şi ţările capitaliste înaintate ne găsim într'un stadiu de desvoltare istorică deosebite.

Pecând noi n'am eşit încă din stadiul de desvoltare medievală şi trebue să intrăm cu pânzele întinse în plină epocă burghezo-capitalistă; pecând noi ne găsim înaintea unei revoluţii sociale capitaliste, — paşnică, dar totuşi revoluţie, — ţările capitaliste înaintate încep să iasă din stadiul de desvoltare

www.dacoromanica.ro

capitalist şi să se îndrepte cu pânzele întinse spre cel socialist; ele stau înaintea unei revoluţii sociale socialiste.

E, deci, dela sine înţeles, că acelaş fapt social, care faţă cu punctul pe care noi îl ocupăm în drumul desvoltării sociale, ar însemna pentru noi un pas înainte, un progres; pentru Occidentul capitalist poate să însemne un regres, o retrogradare.

Priceperea şi pătrunderea relativei poziţii sociale a ţărilor înapoeate şi înaintate în drumul lor trudnic spre progres şi lumină, priceperea şi pătrunderea acestui adevăr în toată întinderea lui şi cu toate consecinţele ce decurg de aici, ar fi o călăuză sigură pentru socialismul ţărilor înapoeate, ar feri pe socialiştii acestor ţări de multe iluzii şi deziluzii, iară pe unii, cum sânt cei ruşi, de dezastre.

Dar aici încep să ies cu totul din cadrul acestei lucrări. Despre toate aceste cred, sper chiar, mai mult şi mai pe larg, altădată.

www.dacoromanica.ro

PROBLEME VITALE

www.dacoromanica.ro

XV

PROBLEME VITALE

Am sfârşit analiza economico-sociologică, se înţelege destul de incomplectă, a problemei noastre agrare.

Tratarea unei probleme atât de vaste trebue să dea loc la o mulţime de neînţelegeri, obiecţii şi contraziceri între autor şi cetitorii lui; şi în ce priveşte lucrarea de faţă, ele vor fi mai numeroase, din însăş cauza necesităţilor metodei analitice întrebuinţate aci. Pentru a analiza problema noastră agrară, a trebuit s'o izolez de celelalte probleme, cari toate, împreună cu ea, constituesc chestiunea socială a ţării. Şi această izolare poate pricinui cu atât mai multe neînţelegeri — mai ales în ce priveşte soluţia problemei — cucât ultrapoporaniştii hipertrofiând problema agrară, au reuşit oarecum să introducă în conştiinţa publică idea, că această problemă se confundă la noi cu chestiunea socială, că o constitue chiar, aşacă soluţia problemei agrare e totodată soluţia chestiunii sociale a ţării. O exagerare, care duce la confuzii şi la deducţii foarte greşite.

www.dacoromanica.ro

Problema agrară, importantă, extrem de importantă cum e, face totuşi parte din chestia socială a ţării, ca o parte dintr'un tot. Soluţia problemei agrare nu numai că nu rezolvă, prin ea însăş, chestiunea socială a ţării, dar nu rezolvă în totul măcar problema mizeriei ţărăneşti.

Pentru a pricepe, deci, problema agrară, nu numai în ea însăş, dar în înlănţuirea ei cu celelalte probleme vitale ale ţării, ca făcând parte din *chestiunea ei socială*, ar trebui studiată tocmai această chestiune socială în toată lărgimea şi complexitatea ei, cu toate problemele economice, politice, morale, culturale, naţionale, pe cari le implică. Lucrare formidabilă, de care nici vorbă nu poate fi aici.

In acest capitol adiţional doresc numai să arunc o mică făşie de lumină, să deschid o mică perspectivă asupra chestiunii sociale a ţării, ceeace va contribui, între altele, la înţelegerea problemei agrare expusă aici şi a soluţiei ei.

* * *

Inălţimea de producţie la care a ajuns un popor arată gradul desvoltării sale economice şi chiar culturalo-morale.

E evident că numai pe baza unui anume grad de producţie, pe baza unei anumite sume de bunuri materiale produse, se poate desvolta nu numai o vieaţă materială, relativ bună, dar şi una culturală şi morală, naţională. E evident că o familie cu un venit, să zicem, de 15.000 lei anual va avea siguranţa unui traiu material foarte bun pentru toţi membrii ei: copiii vor putea să urmeze la şcoli şi să ajungă oameni învăţaţi; vor putea cu toţii să meargă la teatre, concerte, galerii de pictură; să vo-

www.dacoromanica.ro

iajeze, ca să se instruească prin ţări streine, şi astfel să-şi desvolte toate aptitudinile cu cari vor fi fost înzestraţi. Dar iată o altă familie, care pentru toate necesităţile vieţii are un venit de 180 lei pe an, 15 lei pe lună, 50 de bani pe zi, pentru toţi membrii familiei şi pentru toate necesităţile lor materiale, morale, culturale; (cunoaştem noi, cetitorule, nu una, ci mii şi zeci de mii de familii de acestea). Care va fi rezultatul? Este iarăşi evident: un bordeiu umed şi murdar; nici măcar bucata de mămăligă asigurată; membrii familiei flămânzi şi goi; boalele cronice secerând copiii; moravurile înăsprite şi abrutizate; de învăţătură nici vorbă; superstiţii, ignoranţă crasă, — degenerarea fizică, intelectuală, sufletească.

Ei bine, ceeace este adevărat pentru acest mic organism social: familia, este tot aşa de adevărat pentru organismul social cel mare: societatea. O societate bogată va avea putinţa să se desvolte în toate direcţiile, o societate săracă, neproducând nici strictul necesar vieţii, va degenera şi va merge spre peire.

E drept că fiind vorba de organismul social-societate, intervine o complicaţie foarte gravă: se poate ca o societate să fie mai mult ori mai puţin bogată, dar o parte însemnată din productul naţional să fie consumată de o infimă minoritate risipitoare, iară majoritatea să fie redusă la mizerie şi degenerare. Aceasta poate deasemenea să aibă drept rezultat decadenţa unei societăţi; din vechime până acum cunoaştem, doar, destule societăţi de acestea. Şi tocmai deaceea e aşa de important de ştiut într'o societate, şi felul cum se produc bunurile, şi felul cum se distribue. Nu-i mai puţin ade-

www.dacoromanica.ro

vărat şi clar că pentru o distribuire mai echitabilă a bunurilor, care ar garanta o prosperare oarecare a membrilor unei societăţi, trebue ca bunurile... să fie produse, că altfel n'ai ce distribui[1]).

E deci vădit, că înălţimea gradului de producţie şi suma relativă de bunuri produse de societate, arată gradul de prosperitate a traiului ei material şi chiar şi al celui cultural şi moral, şi în orice caz arată putinţa de a-şi crea un anume grad de prosperitate materială, culturală şi morală.

Să vedem, deci, care e suma producţiei noastre naţionale.

Pentru aceasta vom căuta să aflăm, care e suma *valorilor nouă* produse de ţară.

Categoria *valorilor nouă* este o categorie economică, ce nu corespunde cu categoria *venit naţional*. Venitul naţional e o categorie economică mai puţin sigură. In marea complexitate a raporturilor economice, chiar statisticianul de meserie va înregistra de mai multe ori acelaş venit, pentrucă se manifestează sub diferite forme şi astfel va umfla suma venitului naţional. Sânt şi alte cauze cari fac, deobiceiu, ca această categorie economică a venitului naţional să fie umflată faţă de suma valorii productului anual produs de o naţiune.

Evaluarea sumei anuale a valorilor nouă, pe cari le produce ţara noastră pentru îndestularea materială şi culturală a locuitorilor ei, nu va putea fi decât aproximativă, — cifre mai exacte în această privinţă au numai Statele-Unite din America. Dar noi, pentru cele ce urmează. nici n'avem nevoie

---

[1]) Dealtfel şi contrarul e adevărat: o mai raţională distribuire a produselor ajută producţia.

www.dacoromanica.ro

decât de evaluări aproximative: încheierile ce vom scoate n'ar fi deloc atinse de greşeli de 10, 15 şi chiar 20 la sută, în plus sau în minus.

După *Statistica Agricolă* a d-lui Colescu, valoarea brută a întregului nostru product agricol — inclusiv viile şi livezile de prune — pe anul 1905 e, în cifră rotundă, de 966 milioane lei, iară cu venitul păşunilor e de 1.024.000.000.

Trebue să ţinem seama, însă, că anul 1905 n'a fost un an obişnuit, ci un an abundent: am produs atunci 36 milioane hectolitri de grâu — principalul nostru product agricol — cari reprezentau peste 40% din valoarea totală a productului agricol. Dar noi am avut şi un an (1904) cu 18 milioane hectolitri de grâu; iară în ce priveşte porumbul, sânt ani când se face atât de puţin, încât statul e silit să cumpere porumb ca să hrănească ţărănimea cu el. Pe urmă d. Colescu vorbeşte de valoarea *brută* a produselor agricole, aşa încât ar trebui să scădem valoarea săminţii (pentru grâu, spre pildă, destul de importantă), pe urmă amortizarea inventarului, capitalului.

Trebue prinurmare să facem mijlocia dintre anii abundenţi şi anii răi, iară în locul produsului brut să căutăm suma valorilor nouă produse, şi atunci întreg produsul agricol cu greu va ajunge la 800 de milioane.

D. Colescu ne-a furnizat, cu o extremă amabilitate, o cifră mijlocie, socotind anii buni şi răi — 1900, 1903, 1905, 1908. Acea cifră este de 924 milioane, din care, dupăce scade valoarea săminţii, amortizarea capitalului (maşine agricole, clădiri, vite, etc.), d-sa ajunge la cifra totală a productului agricol, în valori nouă — 770 milioane.

www.dacoromanica.ro

Să vedem acuma cât produce industria noastră mare.

Inprivinţa aceasta cifrele oficiale, caşi ale d-lui Paianu din broşura d-sale *Industria Mare*, sânt teribil de umflate, trec de 250 milioane.

D. Stere, în articolele sale *Socialdemocratism sau poporanism* a arătat foarte bine cât de imens de umflată e această cifră.

In adevăr, cifrele oficiale şi ale d-lui Paianu, nu scad din valoarea productului industrial valoarea materiei prime. Astfel, din valoarea făinii produse nu se scade însemnata valoare a grâului ce intră în produsul făină. E obişnuita greşeală care se face în evaluarea veniturilor naţionale. Mai întâi evaluezi valoarea grâului, pe urmă găseşti o parte din acest grâu la moară prefăcut în făină şi îl pui încăodată la socoteală; în cele din urmă îl găseşti la brutărie prefăcut în pâne şi iară îl socoteşti. Şi astfel, prin trucuri de socoteli, naţia se îmbogăţeşte fără muncă şi sacrificii.

Corijând datele oficiale şi scăzând materiile prime, combustibilul, amortizarea capitalului şi scăzând cifra de 68 de milioane «diferenţa de preţ datorită numai monopolului, protecţiunii şi încurajărilor», d. Stere reduce productul marei industrii la cifra ridiculă de 6 milioane lei (în cifre rotunde). Dealtfel pentru d. Stere, din punctul d-sale de vedere, care caută să stabilească nu cât se produce, ci dacă industria e utilă sau ba ţării, cifra aceasta e întrucâtva logică. Deaceea şi scade suma de 68 milioane, «diferenţa de preţ datorită monopolului şi încurajărilor». Insă ca sumă adevărată a producerii de valori nouă, această cifră constitue, bineînţeles, o exagerare imposibilă.

www.dacoromanica.ro

Noi avem în marea industrie (adică aceea ce numim noi marea industrie) 35.000—40.000 de lucrători. Şi productul industrial fiind de 6 milioane, ar urma că fiecare lucrător produce vre-o 35—50 de centime pe zi, iară patronul, din bunătate de inimă, îi plăteşte 2, 3, 4 lei şi mai mult pe zi.

Valoarea productului întreg produs de un lucrător este egală cu valoarea necesară şi plusvaloarea. Dacă s'ar evalua exact una şi alta, am şti exact suma productului nou industrial. Prima ne e dată cu o aproximaţie oarecare prin suma salariilor ce au primit lucrătorii, a doua, tot cu aproximaţie, prin profitul ce a încasat capitalul[1]). Dacă luăm suma salariilor după d. Paianu şi suma profitului capitalului tot după d-sa şi după d. Staicovici, ajungem la o cifră aproximativă de 80 de milioane.

Industriaşii mari contestă cifra oficială a numărului lucrătorilor şi o ridică la 60.000. Decât, nu se ştie dacă în această din urmă cifră, d-lor nu amestecă şi pe lucrătorii din industriile şi atelierele ce au mai puţin de 50 lucrători.

După numărul lucrătorilor dat de industriaşi, producţia industriei mari, în valori nouă, ar întrece suma de 100 milioane.

Aceasta ar fi suma valorilor nouă produse de industria mare; adăogind aproximativ 40 de milioane ale industriei extractive, avem o sumă de producţie industrială (valori nouă) de 140 de milioane, plus 770 milioane produsul agricol, fac 910

---

[1]) Categoriile economice *profit* şi *plusvaloare* nu coincid, dar aceasta este o chestiune teoretică foarte grea, de care nu poate fi vorba aci.

www.dacoromanica.ro

milioane. Pentru industria mică, vite, lemne de foc, brânzeturi, lăpturi, pescării, păsări, ouă, fructe (afară de livezi de prune şi vii, cari au fost trecute), şi câteva neînsemnate articole neprevăzute, punem o cifră exagerată de 290 milioane.

Astfel căpătăm 1.200.000.000 ca sumă totală a valorilor nouă produse anual. Dealtfel şi d. Colescu, în datele ce a binevoit să ne pună la dispoziţie, socotind producţia anuală a industriei mari şi mici la cifra exagerată de 250.000.000 valori nouă iară producţia industriei extractive la 55 milioane înloc de 40, ajunge, totuşi, la o sumă totală a producţiei naţionale aproape egală cu a noastră şi anume 1.260.000.000. Se înţelege, e o cifră aproximativă şi din toate socotelile făcute n'am putut să ajung la o cifră mai ridicată.

D. deputat G. C. Dragu, în documentatul său discurs dela Cameră din martie anul acesta, făcând o socoteală amănunţită asupra întregului venit naţional, ajunge la cifra de 1.400.000.000.

Dacă scădem venitul căilor ferate şi a serviciului maritim, pe care d-sa îl socoteşte o sută de milioane, dacă scădem venitul caselor şi dacă luăm în seamă că evaluarea venitului naţional e forţamente umflată, atunci suma venitului naţional dată de d. Dragu, redusă la producţia totală de valori nouă, e mai pesimistă chiar decât cea dată de mine.

Pentrucă teza mea e următoarea: avem căi ferate, şosele, porturi, docuri, serviciu maritim, case de locuit şi producem încă pentru toate trebuinţele noastre, pentru întreaga noastră vieaţă, un product naţional în valori nouă de 1.200.000.000. După d. Dragu, acest product naţional în valori nouă ar fi simţitor mai mic. Dealtfel, când ceteşti

www.dacoromanica.ro

şi vezi câtă trudă conştiincioasă a pus d. Dragu în strânsul cifrelor d-sale, şi cât de şubrede sânt, totuşi, atunci vezi *cum nu trebue* să se facă evaluările la noi ca să te domireşti asupra venitului naţional şi cucât mai superioară şi mai exactă e categoria economică a producţiei totale naţionale, evaluată în valori nouă.

D. Take Ionescu, într'un discurs pronunţat în şedinţa Camerei dela 30 noemvrie 1899 zicea că, dorind să se domirească asupra venitului naţional al României, a făcut d-sa şi d. Panu socoteala, fiecare cu mijloace deosebite, şi au ajuns la acelaş rezultat şi anume: un miliard două sute de milioane. De atunci (1886) venitul naţional s'a mărit cu două-trei sute de milioane şi deci acuma ar trebui să fie de vre-un miliard şi 400—500 de milioane. Dacă ţinem, însă, seamă că d-nii Take Ionescu şi Panu au făcut socoteala categoriei venitului naţional caşi d. Dragu, atunci, redusă la categoria productului naţional în valori nouă, vom avea o cifră aproximativă ca a noastră.

Dealtfel, cum am văzut, d. Colescu socotind productul naţional în valori nouă, ajunge aproape la aceeaş cifră aproximativă, — zic aproximativă, pentrucă astfel de calcule nu pot fi decât numai aproximative.

Deci ţara românească — socotită ca o singură gospodărie — având un capital naţional fix în drumuri de fier, şosele, porturi, docuri, serviciu maritim, etc. şi având şi case de locuit, produce încă un product naţional nou de un miliard şi două sute de milioane. Dealtfel, cum am zis, cetitorii vor vedea, că dacă cineva ar ajunge la o mărire chiar de 10, 15, 20 % a cestei cifre, încă încheierile

www.dacoromanica.ro

extrem de importante, ce vom scoate din analiza sumei productului național, nu vor suferi vre-o schimbare cât de puțin însemnată.

Din productul național de valori nouă de un miliard și două sute de milioane, trebue să trăească un popor de 7 milioane de suflete [1]). Aceasta e baza și pentru traiul material și pentru desvoltarea culturală, morală, națională a țării.

Un miliard și două sute de milioane! Atât!

Dar înainte de-a analiza cifra productului nostru național, să vedem cât retrage statul pentru trebuințele sale din acest product.

După expunerea de motive la bugetul pe exercițiul 1910—1911 găsim că cheltuielile statului propriu zise (afară de casele speciale) sânt de 305 milioane. D. G. C. Dragu găsește, probabil cu mult drept cuvânt, că cheltuielile propriu zise numai ale statului pe exercițiul 1910—1911 sânt de 312 milioane.

După datele pe cari biuroul statistic al ministerului de comerț și industrie a avut extrema amabilitate să ni le furnizeze, cheltuielile bugetare, ordinare și extraordinare ale comunelor și județelor se ridică la suma de 90 milioane (89.989.620). Aceasta, însă, fără cheltuielile pe cari comunele, imitând statul, le fac din împrumuturi și cari se vădesc abea mai târziu. Impreună cu acestea, cheltuielile pot să ajungă la 100 milioane. D. G. C. Dragu socotește că cheltuielile comunelor și județelor se

[1]) După ultimul recensământ țara a avut șease milioane și jumătate de locuitori. Populația țării înmulțindu-se cu vre-o 80.000—100.000 suflete pe an, trebue să avem acuma, debunăseamă, vr'o șeapte milioane de locuitori.

www.dacoromanica.ro

ridică la suma de 120 milioane, o cifră ce ne pare exagerată.

Dacă adunăm la un loc cheltuielile statului cu ale comunelor şi judeţelor, avem, după datele noastre, o sumă de 395 — 405 milioane, iară după socotelile d-lui Dragu chiar de 432 milioane.

Pentru a evita orice exagerare, să spunem că suma acestor cheltuieli e, în cifră rotundă, numai de 400 milioane.

Scăzând 400 de milioane consumate de stat (şi de comune şi judeţe) din întreaga producţie a ţării de un miliard două sute de milioane, rămâne încă pentru întreaga consumaţie a ţării întregi suma de 800 milioane.

Dacă presupunem că din 7 milioane de suflete 500.000 trăesc depe urma statului, atunci pentru traiul restului de 6 milioane şi jumătate rămâne o valoare totală de 800 milioane lei, sau împărţind această sumă la numărul locuitorilor, îi revine fiecăruia 123 lei pe an.

O sută douăzecişitrei lei pe an, în mijlociu, pentru fiecare locuitor al ţării, pentru fiecare suflet de român, — iată cât produce ţara noastră!

Zece lei pe lună, 33 parale pe zi, iată, în termen de mijloc, cât produce ţara noastră pentru toţi fiii şi fiicele ei, pentru mâncare, băutură, îmbrăcăminte, luminat, încălzit, pentru toate necesităţile materiale, culturale şi morale (afară de acele pe cari le satisface statul).

«Treizeci şi trei parale pe zi de om, zece lei pe lună (în cifră rotundă); cincizeci de lei pe lună pentru o familie de cinci persoane, — atâta produce ţara, în medie, pentru fiii săi. Dar aceasta e înfiorător!», va exclama cu drept cuvânt cetitorul

www.dacoromanica.ro

meu [1]). «Treizeci şi trei parale de cap de om pe zi e nu numai o înfiorătoare mizerie pentru milionari şi bogătaşi, dar e o sărăcie lucie pentru un om sărac dela oraş».

Se înţelege că da; doar numai massele ţărăneşti ar sta mult mai bine, dacă ar putea să consume ceeace le-ar reveni din media producţiei ţării pentru fiecare din fiii săi: 50 de lei pe lună, pentru o familie ţărănească săracă de 5 persoane, după ce toate angaralele statului sânt plătite, ar fi o bunăstare, relativ bineînţeles, în comparaţie cu vieaţa mizerabilă pe care o duce acum. Dar dacă am lua ca termen de comparaţie vieaţa ţărănimii din Occident, aceşti 50 de lei pe lună, pentru o familie de 5 persoane, încă ar fi o sărăcie lucie.

Dealtfel, fiindcă studiul acesta se ocupă în special de ţărănime, să analizăm puţin cifrele de mai sus cu privire la ea.

Am văzut că productul agricol propriu zis produs de ţărănime, ca valori nouă, e în medie de 770 milioane. Celelalte produse ale agriculturii: lemne, vite, lăpturi, păsări, pescării etc., se ridică la 150 milioane — avem, deci, un total de 920 milioane. Fiind ţară eminamente agricolă, cea mai mare parte din cheltuielile statului trebue să cadă, firește,

[1]) Aceia, cari vor crede că socotelile noastre asupra producţiei ţării sânt prea pesimiste şi vor găsi că ea produce cu 10% şi chiar cu 15—20% mai mult, vor avea pentru fiecare cap de român, înloc de 33 parale pe zi, până la 42 de parale pe zi. 42 de parale nu e glumă! Tocmai atâta ar reveni fiecărui locuitor român, dacă am admite suma venitului național dată de d. G. C. Dragu. Dar în acest caz locuitorul nostru ar avea de suportat din aceste 42 parale pe zi şi cheltuesla chiriei.

www.dacoromanica.ro

asupra productului agricol; să zicem numai 300 din 400 milioane. Scăzând din 920 de milioane 300 pe cari le prelevă statul (împreună cu judeţele şi comunele), rămâne un produs de 620 de milioane. Acesta e întregul produs anual agrar. Impărţind acest produs la $5^1/_2$ milioane suflete ţărăneşti, vom avea ca rezultat 112—113 lei.

Adică 112—113 lei pe an reprezintă media ce s'ar cuveni fiecărui suflet ţărănesc, dacă întreg produsul agricol ar fi împărţit între ţărani. O sută doisprezece lei pe an, 9.50 (aproximativ) pe lună, 47 lei 50 bani pe lună pentru o familie ţărănească de 5 persoane, 32 de bani pe zi de suflet de om, atâta s'ar cuveni ţăranului dacă el ar lua întregul produs al muncii sale (afară de ceeace prelevă statul), dacă n'ar fi exploatat deloc, nici de proprietar, nici de arendaş, nici de mijlocitor, nici de cămătari; *dacă ţăranul ar primi întregul produs al muncii sale, atunci s'ar cuveni fiecărui suflet ţărănesc 32 de bani pe zi.*

Treizeci şi doi de bani pe zi! Aici am ajuns după o jumătate de veac de gospodărie neoiobăgistă.

Dacă n'ar fi indiscret, aş vrea să ştiu şi eu, ce zic acuma apologiştii regimului neoiobag?

Acuma devine clară ca lumina zilii, fatalitatea, în condiţiile date, a groaznicei sărăcii a ţărănimii române.

Şi doar socotelile de mai sus sânt întemeiate pe presupunerea că ţăranul primeşte întreg produsul muncii sale. Or, din produsul de 620 milioane trebue scăzut, dintr'un singur condeiu, 140 de milioane, renta pământului marei proprietăţi. Pe urmă zeci de milioane profitul clasei arendăşeşti, pe urmă milioanele ce câştigă intermediarii, negustorii, pe

www.dacoromanica.ro

urmă milioanele ce încasează cămătarii şi burghezimea sătească. Dacă la toate acestea adăugim spre scădere ceeace ridică cele câteva zeci de mii de suflete ţărăneşti privilegiate (fruntaşii şi mijlocaşii satelor), atunci pentru întreaga ţărănime, care trece de 5 milioane de suflete, rămâne de împărţit un adevărat mezelic.

E deci evident, că pentru imensa majoritate a ţărănimii, cei 32 de bani pe zi se reduc la cei 10—15 bani de cari vorbeam mai sus, — ba chiar la mai puţin [1]).

«Treizeci şi trei de parale de suflet pe zi din întreaga producţie a ţării, 32 de parale pe zi la ţară, în cazul ideal, 10—15 parale pe zi, în cazul real!», va repeta uimit şi uluit cetitorul meu, care mai ştie din literatura socialistă şi poporanistă despre mizeria ţărănimii, dar care, desigur, va fi în culmea uimirii când va afla că ţara noastră nici nu produce mai mult decât 33 parale, în medie,

[1]) In gospodăria ţărănească dealtădată a jucat un rol mare industria casnică pentru propriile trebuinţe şi producerea hranei pentru casă (laptele, porcul de Ignat, etc.). Acestea, ca valori de întrebuinţare, nu intră în socoteala noastră a productului naţional. Fireşte, ele ar mai atenua tabloul mizerabil de mai sus. Acuma, însă, industria casnică a dispărut. La sate nu se mai găsesc vaci decât la fruntaşii şi mijlocaşii satelor. Articolul acesta, care mai micşora starea mizerabilă a ţărănimii, pentru marea ei majoritate e astăzi absolut neînsemnat.

Mai sus nu vorbim de acei ţărani, cari găsesc ocupaţie în marea noastră industrie, dealtfel atât de redusă. Aceştia sânt adevăraţi privilegiaţi ai sorţii. Şi dacă vrea cineva să se pătrundă de însemnătatea unei industrii pentru ţărănime, să vadă satele depe valea Prahovei, cum e mai ales Breaza din apropierea Câmpinei, care pare a fi un adevărat raiu în comparaţie cu satele din restul ţării.

www.dacoromanica.ro

pe zi, pentru toţi locuitorii ei (dupăce statul îşi prelevă partea sa), ceeace e o sărăcie în adevăr groaznică.

Ai dece să cazi pe gânduri şi pe gânduri negre!

Aceste 33 de parale constituesc un fenomen adânc, foarte adânc şi imens de însemnat, al întregii noastre vieţi sociale, un fenomen generător de alte fenomene sociale şi care invederează mizeria noastră economico-materială şi explică cele mai multe din mizeriile noastre culturale, morale, naţionale.

Dar atunci, va întreba cetitorul, de unde iluzia în care ne legănăm de zeci de ani că sântem o ţară bogată, ori cel puţin pe cale de a deveni şi că în orice caz am agonisit averi mari? De unde dar îşi iau materialul politicianii şi oamenii politici serioşi, cari în fiece discurs caută să ne ameţească cu progresele averei naţionale, pe care am agonisit-o în ultima jumătate de veac?

De unde provine această iluzie atât de stranie, vom vedea îndată. Acum să vedem ce este şi cu progresul bogăţiei, averei naţionale agonisite în jumătate de veac.

Apologiştii regimului nostru economic şi ai progresului înavuţirei noastre, când fac socoteala bogăţiei naţionale crescute în ultima jumătate de secol, în primul loc pun la socoteală valoarea ce reprezintă *acuma* pământul ţării. Dar acest pământ, dacă nu mă înşel, nu l-am făcut noi, el ne-a rămas din moşi-strămoşi şi noi, nu numai n'am adăogit nimic la valoarea lui, ci i-am stors încă în mod considerabil rodnicia, am împuţinat, am redus *valoarea lui de întrebuinţare.*

Se va obiecta, desigur: «bine, aşa e, dar va-

www.dacoromanica.ro

loarea lui locativă, *valoarea lui de schimb*, a crescut mult, foarte mult».

Se înţelege că da. Renta pământului a crescut enorm în ultimii patruzeci de ani, iară valoarea de schimb a pământului fiind renta capitalizată, evident că şi ea a crescut în aceeaş proporţie.

Dar noi ştim acuma cari sânt cauzele adevărate ale creşterii rentei pământului şi deci a valoarei lui. Acestea sânt mai ales trei: conjunctura pieţii mondiale de cereale, — creşterea preţului cerealelor pe piaţa universală; pe urmă înmulţirea populaţiei ţării — şi ca rezultat al ei punerea sub cultură a întregului pământ cultivabil; şi însfârşit, gradul urcat de exploatare a muncii. Aceste trei cauze au mărit aşa de mult renta pământului şi deci valoarea lui.

Din aceste cauze, pentru cele două dintâi noi n'avem nici o vină şi nici un merit. La faptul că valoarea pământului s'a ridicat prin conjunctura favorabilă a pieţii universale, la acest fapt noi n'am contribuit doar cu nimic, absolut cu nimic. Deasemenea nu ne putem face un merit nici din faptul că ţărănimea română s'a înmulţit cu toată sărăcia ei.

In cât priveşte cauza din urmă, — gradul urcat de exploatare a ţărănimii, — la aceasta am contribuit într'adevăr, mai mult: sântem adevăraţii şi excluzivii ei autori. Dar prin această urcare de exploatare a muncii ţărăneşti am dezorganizat gospodăriile ţărănimii, am făcut să degenereze şi ţărănimea, factorul principal al producţiei noastre economice, şi vitele ei. Această degenerare a ţărănimii e o colosală nenorocire naţională, care nu poate fi evaluată cu nici o sumă, oricât de imensă ar fi.

www.dacoromanica.ro

Dar, chiar considerând acest fapt numai şi numai din punct de vedere pur economic, încă prin dezorganizarea gospodăriei ţărăneşti şi prin slăbirea şi degenerarea ţăranului, principalul factor de producţie a ţării, *am redus forţele ei potenţiale de înavuţire, am săpat la baza însăş a vieţii ei economice.*

Aşadar, e adevărat că valoarea pământului ţării, în ultima jumătate de veac s'a mărit foarte mult, ceeace constitue o creştere a avuţiei naţionale. Dar la această sporire a avuţiei naţionale, noi, prin noi înşine, sau că n'am contribuit deloc, nici cât negru sub unghie, sau, întrucât am contribuit cu adevărat la acest rezultat, am contribuit reducând desvoltarea potenţială economică a ţării, săpând la baza însăş a acestei desvoltări.

Şi ne mai vine gustul să ne lăudăm cu aceasta!

Dar avem şi alte progrese economice săvârşite în deceniile din urmă, o altă înavuţire la care am contribuit, pe care am creat-o fără a săpa la temeliile economice ale ţării. Astfel avem drumuri de fier, şosele, serviciu maritim, docuri, porturi, avem armament, avem staţii climaterice şi balneare, avem edificii luxoase, pe unele moşii un utilaj oarecare mai occidental, unele oraşe ca Bucureştii arată un progres însemnat (în schimb Iaşii au decăzut, iară satele sânt în aceeaş stare, dacă nu mai rea ca mai înainte). Avem capital lichid mult mai mare decât am avut înainte, avem un început de industrie mare.

Da, desigur, avem toate acestea. Nu-i vorbă: avem un început de industrie mare, dar participarea capitalului românesc la toată această industrie şi la întreprinderile financiare e absolut in-

www.dacoromanica.ro

fimă, restul e capital strein. Avem capital lichid, dar cât de însemnat e, se vede la subscripţiile pentru împrumuturile noastre de stat, la cari capitalul indigen participă cu un mezelic de 2 sau 3 milioane. Dar, însfârşit, toate cele enumărate mai sus, şi în special drumurile de fier, constituesc o avere relativ considerabilă.

Dar vorba e, cu ce parale le-am făcut?

Din această avere agonisită în ultimele decenii trebue să scădem datoriile contractate de noi în streinătate în aceeaş vreme.

Datoria noastră publică trece de un miliard şi jumătate. Dacă adăugim datoriile comunelor făcute la bănci, al căror capital e strein, dacă luăm în seamă sutele de milioane cu cari proprietatea noastră rurală şi urbană e îndatorată la creditul fonciar şi urban, al căror capital e deasemenea în parte strein, dacă adăugim întreaga noastră datorie privată făcută la bănci cu capital strein,—atunci suma datoriei noastre către streinătate,—a datoriei publice şi private,—trece de două miliarde,

Şi dacă scădem aceste două miliarde şi mai bine din averea agonisită, enumărată mai sus, ea începe să se topească, întocmai ca zăpada în luna lui Cuptor.

Şi n'am sfârşit încă socoteala—asta e asta!

In această jumătate de veac am cheltuit enorm din averea şi disponibilităţile lăsate nouă din moşi strămoşi. Am tăeat pădurile, am desbrăcat sânul ţării de cea mai mândră a ei podoabă—codrul. Uciderea aceasta a codrului e o greşeală nemăsurată, în unele privinţe ireparabilă chiar, pentru clima şi rodnicia ţării. Dar aici avem în vedere numai valoarea imediată economică a codrului

www.dacoromanica.ro

distrus şi aceasta reprezintă sute şi sute de milioane.

Şi mai e ceva şi mai important în cazul de faţă.

De o jumătate de veac noi uzăm mereu pământul, mereu scoatem din elementele lui roditoare şi nici un apologist al progresului nostru economic nu va susţine că-i dăm pământului ceva în schimb. Mereu scoatem din rodnicia pământului, lăsată nouă din moşi strămoşi, şi o trimitem în streinătate. Dar această risipă a disponibilităţilor şi averii rămase din părinţi n'o mai putem socoti cu sutele de milioane, ci trebue să începem s'o socotim cu miliardele.

Şi dacă punem la socoteală această imensă sumă cheltuită în jumătate de veac din averea ţării rămasă din părinţi, atunci sântem în deficit, atunci socoteala devine dezastroasă în toată puterea cuvântului pentru aşa numita avere naţională agonisită, atunci se invederează că noi, nu numai că am risipit în această jumătate de veac tot ce am produs, nu numai că am risipit acea imensă sumă de 14—15 miliarde, ce am primit din streinătate în jumătate de veac pentru cerealele noastre exportate, dar am risipit şi din averea şi din disponibilităţile lăsate nouă din părinţi; şi atunci se invederează şi pentru cel care închide ochii şi nu vrea să vadă, că prin gospodăria noastră nefastă, privată şi publică, am dus şi ducem ţara nu spre progres, ci spre ruină şi dezastre.

Dar dacă progresul atât de slăvit al bogăţiei noastre acumulate e o iluzie, şi bogăţia ţării întregi, a producţiei ei, şi mai mare iluzie, prin ce se explică faptul că de zeci de ani sântem ţinuţi în

www.dacoromanica.ro

iluzii şi că ele sânt atât de înrădăcinate şi stăpânesc opinia publică?

Pricinile acestor iluzii şi legende sânt mai multe. Iată unele din cele mai principale.

Cum am văzut, noi producem o sumă relativ foarte mică de valori nouă: un miliard şi două sute de milioane. Dar această sumă de producere nu se distribue egal, ceeace ar arăta o mizerie şi sărăcie lucie. Dimpotrivă, în ţara noastră — neoiobagă la sate şi biurocrato-parazitară în oraşe — această distribuire e, relativ, poate mai neegală decât oriunde şi în orice caz rata plusvalorii în vieaţa noastră agrară e absolut enormă. Astfel, dupăce statul retrage din întreaga producţie suma imensă de 400 de milioane (împreună cu bugetele comunale şi judeţene), rămân încă 800 de milioane, din cari o parte însemnată, ca plusvaloare, intră în mâna claselor mai avute, între cari una foarte subţire de mari bogătaşi. Aceste câteva sute de milioane, într'o ţară unde se produce numai spre consumare şi nu şi pentru producere, se consumă şi se risipesc uşor şi repede, iară în clasa foarte subţire a marilor bogătaşi se risipesc într'un lux nebun pentru o ţară atât de săracă.

Aceasta, însă, ne dă o aparenţă de bogăţie în ochii streinilor şi chiar şi în ochii noştri proprii.

Noi risipim întreaga plusvaloare, a cărei rată e foarte mare, ba risipim şi disponibilităţile, pecând în ţările capitaliste, deşi rata plusvalorii e mai mică, totuşi se consumă numai o parte dintr'însa, iară restul se fixează în producţie.

Ceeace consumă şi risipesc clasele noastre avute ar reprezenta, deci, în ţările capitaliste, plusvaloarea unei producţii de câteva miliarde, nu de un miliard

www.dacoromanica.ro

două sute milioane, cât este producția noastră; de aici iluzia și pentru noi și pentru streini, că avem acea producție de miliarde.

La noi statul, care retrage din producție imensa cifră de 400 de milioane, creează o clasă biurocrato-parazitară, care risipește caşi celelalte clase avute, plus că statul, prin împrumuturi formidabile, se pune în posibilitatea de a face el însuș o risipă colosală, după tonul general al țării, în construcții de un lux nebun și a. m. d.

Și asta, iarăși, ne dă aerul de țară bogată și pentru noi și pentru streini. Streinul venit în țară, și care invariabil e dus să vadă edificiile din București, apoi Sinaia, Curtea de Argeș, Constanța și salinile din Slănic, pleacă și el cu împresia că țara face progrese formidabile și scrie aceasta și în streinătate, ceeace ne măgulește vanitatea și ne întărește convingerea că sântem în plină prosperitate economică.

Și mai e și o explicație psihologică. Intr'o țară de producere numai pentru consumare neproductivă și risipă, clasele superioare își câștigă așa de ușor vieața, iară în vârful piramidei câștigă așa de ușor sutele de mii, și trăesc așa de bine și ușor economicește, *încât e foarte natural ca în sufletul lor să se nască iluzia că în general în țara asta se trăește ușor și că țara e foarte prosperă, pentrucă lor le merge atât de bine. O iluzie psihologică perfect explicabilă.* Dealtfel — și asta e foarte important — întotdeauna clasele superioare, spre a consuma în tihnă plusvaloarea căpătată și pentru justificarea lor morală, caută să provoace în alții și în ele însele iluzia, că dacă prosperitatea nu e încă generală, prin progresele ce facem mergem într'a-

www.dacoromanica.ro

colo. Şi doară clasele superioare sânt acele cari dau tonul.

Mai sânt şi alte cauze ale acestei iluzii, dar nu le enumărăm pe toate; cele arătate sânt de-ajuns.

Astfel s'a creat şi se creează iluzia pernicioasă, extrem de pernicioasă, că deşi ţărănimea e mizeră, sântem totuşi o ţară bogată şi îndeplinim din zi în zi progrese de invidiat. Zic iluzie extrem de pernicioasă, pentrucă pătrunşi de ea şi legănaţi în ea vom merge înainte pe această cale de gospodărie, care ne duce spre dezastru şi ruină.

Ştiau şi anticii marele adevăr că începutul înţelepciunii e să te cunoşti pe tine însuţi. Asta e tot atât de adevărat pentru o naţie caşi pentru un individ. Şi noi trebue neapărat să cunoaştem următoarele trei adevăruri cari ne privesc:

Intâi, că sântem extrem de săraci, că producem valori nouă 33 de parale pe zi de cap de om, (după ce statul prelevă partea sa). — Al doilea, că prin producerea numai pentru consumare neproductivă şi risipă, nu numai consumăm tot ce se produce, dar risipim şi disponibilităţile moştenite şi înghiţim şi tainul urmaşilor. Prin această gospodărie şi publică şi particulară, a căreea una din manifestările cele mai caracteristice este gospodăria neoiobăgistă, nu ducem ţara spre progres, ci spre ruină şi dezastru. — Şi al treilea adevăr este, că în cele două de mai sus rezidă cauza principală a celor mai multe din mizeriile noastre, nu numai materiale, dar şi culturale, morale, naţionale. Când aceste adevăruri vor intra adânc în conştiinţa publică, atunci se va face posibilă o îndrumare nouă, o reînoire a felului nostru de a gospodări, de unde va urma o reînoire a întregii noastre vieţi sociale.

www.dacoromanica.ro

Bineînţeles că aici nu putem să desvoltăm toate acestea şi să tragem toate concluziile. Acest capitol e doar numai aruncarea unei fâşii de lumină asupra unor probleme formidabile şi cel mult enunţarea unora din ele, nu analiza lor. Numai în treacăt putem releva aci caracterul nefast al risipii statului şi claselor noastre avute. Se înţelege, risipa e risipă şi e condamnabilă moralmente de oriunde ar veni şi oriunde s'ar întâmpla, pentrucă se risipeşte un product muncit de alţii şi se introduce un factor demoralizător şi dizolvant pentru ţara unde risipa se săvârşeşte. Decât, în ţările capitaliste bogate ea se face — când se face — dintr'un product naţional bogat; dar când se face dintr'unul atât de sărac ca al nostru, din cele 50 de parale de cap de om!

Cu toată scurtimea acestui capitol, trebue să spunem măcar câteva cuvinte despre stat şi gospodăria sa: a-l lăsa la o parte tocmai pe el ar fi, cum s'ar zice, să fii la Roma şi să nu-l bagi de seamă pe papa.

* * *

Dupăcum am văzut, statul, judeţele şi comunele, retrag şi înghit din productul naţional formidabila cifră de 400 milioane [1]), *adică a treea parte din productul naţional; numai bugetul statului re-*

[1]) E o deosebire destul de mare între bugetul statului propriu zis şi acela al comunelor şi judeţelor. Dar la noi, unde toate se găsesc, de fapt, în mâna aceluiaş stat şi aceleeaş oligarhii politice, şi în toate trei e aceeaş risipă şi lipsă de socoteală, se poate vorbi de toate împreună ca de un singur buget de stat.

www.dacoromanica.ro

prezintă 305 milioane, adică a patra parte, 25 %, din tot productul național.

In Franța, relativ atât de bogată, și care e una din țările cele mai greu impuse, bugetul statului reprezintă a opta parte din productul național.

Ceeace se petrece la noi e, deci, pur și simplu monstruos.

Dar această monstruozitate se vădește și mai sugestiv când comparăm calificativamente — dacă putem zice așa — bugetul nostru cu al Franței. Franța, socotită ca o gospodărie națională, ar putea să achite cea mai mare parte a bugetului său din venitul imenselor capitaluri acumulate și plasate în cea mai mare parte în streinătate (aproape 14 miliarde numai în Rusia).

Să vedem cam ce însemnează bugetul statului nostru în starea economică în care ne găsim. După d. Colescu, venitul net al *întregii* noastre proprietăți rurale cultivabile — al celei mari și al celei mici — e de 276 milioane lei, în cifre rotunde[1]). Venitul net al marei noastre industrii, incluziv cea extractivă, e cam de 30 milioane lei; împreună cu venitul net al pământului, face aproximativ, în cifre rotunde, 306 milioane lei.

Astfel, într'o țară eminamente agricolă, bugetul

---

[1]) Iată, cuvânt cu cuvânt, ce zice d. Colescu: «După recesemântul fiscal, venitul *total impozabil* al proprietății cultivabile se urca în anul 1905 la cifra de *251.465.716* lei; în această sumă nu intrau domeniile statului și coroanei, nici viile, dar se cuprindea venitul păşunilor. Notăm încă că recesământul fiscal are în vedere venitul net al proprietății, dedus din valoarea ei locativă, dupăce se scade o zecime drept cheltuieli de pază și întreținere».

www.dacoromanica.ro

statului e egal cu o sumă care ar reprezenta: venitul net al întregului pământ, plus venitul net al industriei.

E să nu-ţi crezi ochilor.

Şi vorbim numai de bugetul statului. Bugetele comunelor şi judeţelor înghit o sumă egală cu întregul produs, în valori nouă, al marei noastre industrii (fără cea extractivă). Iară întreg bugetul statului, comunelor şi judeţelor, înghite o sumă egală cu venitul net al întregului pământ, plus tot ce produce ca valoare nouă marea noastră industrie şi industria extractivă [1]).

E aproape un *coşmar!*

Aici găsim şi explicaţia puterii formidabile,

---

[1]) De aici se poate vedea cât de greşit e d. P. P. Carp când afirmă, că românul e mult mai puţin impus decât cetăţeanul unei alte ţări moderne. Se înţelege, formal vorbind, dacă facem comparaţie după numărul locuitorilor unei ţări, afirmaţiunea d-sale e adevărată. Astfel, bugetul nostru de 305 milioane, ce apasă asupra unei populaţii de şeapte milioane, reprezintă 43 lei de locuitor, pecând bugetul Franţei de patru miliarde, cu o populaţie în cifre rotunde de 39.000.000, reprezintă o sută şi mai bine de franci de locuitor. Deci, francezul plăteşte de două ori şi jumătate mai mult decât românul. Dar comparaţia între sarcinile bugetare ale unei ţări şi ale alteea, trebue făcută nu cu privire la numărul respectiv de locuitori, ci după sumele lor respective de producere naţională sau venit naţional. Dacă facem această comparaţie cu adevărat raţională, logică şi socialmente adevărată, atunci vedem că bugetul Franţei reprezintă 12% din totalul veniturilor ei naţionale, iară al nostru 25% (!!!) din totalul producţiei noastre, din totalul venitului nostru naţional, *deci românul plăteşte de două ori mai mult decât francezul.*

Sacrificiul bugetar al României e de două ori mai mare decât al Franţei.

www.dacoromanica.ro

pe care începe s'o aibă tot mai mult statul, explicaţia acelei atracţii invincibile pe care o are el pentru tot românul. Statul e la noi, cum am zis, distribuitorul binelui şi răului, soarele dătător de vieaţă, toate mânile se întind către el, toate interesele se grupează împrejurul lui. Şi nu e de mirare!

Statul dispune de a treea parte din întreaga producţie a ţării, statul înghite, într'o ţară eminamente agricolă, o sumă de valori egală cu venitul net al întregului pământ, plus tot ce produce industria mare.

E aproape fantastic!

Relele cari decurg din creşterea aceasta anormală şi hipertrofică a organului statului pentru organismul social, sânt nenumărate.

In primul loc, bineînţeles, e creşterea mizeriei populaţiei, mizerie care se măreşte în proporţie directă cu creşterea anormală a bugetului statului.

Al doilea rău, foarte însemnat, e următorul. Statul, în societatea modernă, e un organ social supus, o expresie mai ales a intereselor claselor producătoare; nu a intereselor producătorilor direcţi, a muncitorimii — exprimarea directă a acestora va fi statul socialist — statul însă democrat-burghez exprimă în primul rând interesele claselor economiceşte dominante, a acelora cari conduc producţia. Dar câteodată statul, în anumite condiţii anormale, prin creşterea sa hipertrofică, prin faptul că ajunge să absoarbă o parte colosală din întreaga producţie a ţării, începe să se simtă tot mai mult şi mai mult ca un organ de sine stătător, ba mai mult, ca un organ dominant, care

www.dacoromanica.ro

tinde să stăpânească toate clasele sociale şi să dispună de însăş producţia economică a ţării.

Neavând însă funcţiunile unei clase producătoare, statul devine fatal, prin hipertrofiarea sa, un organ parazitar, care suge întreaga sevă a organismului social, îi falsifică şi îi compromite creşterea şi desvoltarea.

Această hipertrofiare a organului statului, prefacerea lui într'un organ dominant, biurocrato-parazitar, e una din cele mai pernicioase boli de care poate fi cuprins organismul social *al unei societăţi moderne.*

Tocmai de boala aceasta gravă sufere Rusia. E cancerul biurocraţiei parazitare ţariste, care roade, otrăveşte şi distruge organismul social rusesc. Şi Rusia, printr'o luptă eroică, unică în felul ei, prin jertfele nenumărate, prin sângele celor mai buni din fii săi, n'a putut să scape până acuma de boala aceasta.

Prin hipertrofiarea statului şi prin neoiobăgia noastră *(aceste două fenomene sociale sânt strâns legate)* începem şi noi să imităm Rusia şi, sub acoperişul şi scutul unor instituţii constituţionalo-occidentale, începem să ne organizăm deabinelea un stat biurocrato-parazitar.

Dar trebue neapărat să ne oprim din drumul acesta, e vremea supremă să ne oprim din drumul acesta, pentrucă ceeace poate suporta marea şi puternica Rusie, n'o putem noi: sântem prea debili pentru aceasta.

Şi tot aici şi în aceeaş ordine de idei trebue să căutăm explicaţia pentru alt fenomen social: locul aşa de nemăsurat de mare pe care-l ocupă politica în vieaţa ţării.

www.dacoromanica.ro

Politica acaparează toate interesele, atrage toate inteligenţele şi talentele, înlănţueşte toate conştiinţele. Nu numai schimbarea unui guvern, dar până şi schimbarea unui ministru de resort, ţine în suspensie respiraţia ţării întregi, parcă ar fi un eveniment important ce-i hotărăşte soarta, şi faţă de care dispar toate interesele şi preocupările economice, intelectuale, culturale, naţionale.

Din cele spuse mai sus e clar, pentruce politica ocupă un loc atât de precumpănitor în vieaţa ţării.

Statul dispune de a treea parte din producţia ţării, de o sumă de valori egală cu întregul venit net al pământului şi cu tot ce produce industria şi tot el dirigueşte afacerile ţării şi hipertrofiindu-se devine o putere covârşitoare în societate. Pe dealtăparte, politica în ţările cu regim constituţional e mijlocul prin care se poate pune mâna pe stat, e mijlocul prin care poţi să iei parte la afacerile statului. Ce mirare, deci, că politica devine ocupaţia de predilecţie, centrul hipnotic de preocupare pentru toţi cari vor să însemneze ceva în ţară, cari vor să parvină. Şi nu numai pentru aceştia, dar şi pentru aceia cari vor chiar numai să trăească, întrucât într'o ţară cu producţie mizerabilă, lipsită de mare industrie, sânt clase întregi sociale, cum sânt oamenii cu ceva carte (proletariatul intelectual), cari nu-şi găsesc şi nu-şi pot găsi decât numai la statul biurocrat mijloacele de trai.

Când, însă, statul normal prin hipertrofiare devine un stat biurocrat-parazitar, atunci într'un regim constituţional şi *politica devine politicianism, iară partidele politice se prefac în oligarhii politice, cu clientelele lor şi cu toate rezultatele nefaste pe*

www.dacoromanica.ro

cari le implică politicianismul şi oligarhia politicianistă.

Şi astfel în profunzîmile vieţii economice găsim explicaţia adevărată a fenomenelor politico-sociale.

* * *

Am spus mai sus că nu pot vorbi aci mai pe larg de toate rezultatele acestui fel de gospodărie, felului nostru de a gospodări.

Ne vom opri, totuşi, aci mai mult asupra fenomenului atât de interesant, care se cheamă *scumpirea traiului*, având în vedere importanţa, partea simptomatică şi actualitatea lui mare. Cetitorii noştri nu ne vor lua aceasta în nume de rău, întrucât fenomenul în chestie îi priveşte *acuma* aşa de aproape şi atinge atât de adânc interesele lor cele mai vitale.

In ultimele trei decenii obiectele de prima necesitate — carne, peşte, lemne, etc. — s'au scumpit într'un mod înfiorător, cu sute la sută; în acelaş interval chiriile s'au dublat, s'au triplat, şi a. m. d.

De unde provine această imensă creştere a preţurilor, care în oraşe începe să facă imposibilă vieaţa omului mai sărac?

«Cauza e, au răspuns oamenii noştri politici, de stat, că sântem acuma mai bogaţi ca înainte, că avem bani mult mai mulţi şi deaceea, ca în toate ţările mai bogate, banii se ieftinesc şi fatal cresc preţurile; dar această scumpire de traiu, întrucât ea e rezultatul ieftinirii banului, e numai aparentă, nu e reală».

Nimic mai neexact.

Lasă că bogăţia noastră e o legendă, cum am văzut mai sus, dar chiar dacă am avea mulţi bani,

www.dacoromanica.ro

mulţi de tot, aceasta ar putea influenţa preţurile numai întrucât s'ar mări cererea bunurilor şi numai pânăcând şi oferta s'ar mări, s'ar acomoda cererei, deci în mod vremelnic.

Ca să vedem foarte clar, cât de greşită e explicaţia oamenilor noştri de stat şi a economiştilor noştri, cari explică scumpirea traiului prin mai marea abundenţă şi ieftinire a banului, să facem următoarea presupunere, o hipoteză absolut exagerată, care nu se poate îndeplini în realitate, dar care invederează cele zise mai sus.

Să presupunem că renta pământului ar fi crescut aşa de mult, iară bugetul statului aşa de formidabil, încât acestea singure la un loc ar înghiţi nu 45% din întreaga producţie a ţării, cum e cazul acuma, ci o sumă aproape dublă, adică 80%. Ce s'ar întâmpla atunci?

E vădit pentru oricine, că în acest caz rămânând pentru consumul şi vieaţa tuturor claselor sociale, afară de rentieri şi stat, numai 20% din întreaga producţie a ţării, toţi locuitorii ei ar dispărea de foame şi mizerie, şi împreună cu ei ar dispărea şi statul cu clasele bugetivore şi rentivore.

Dar înainte de a ajunge la acest ultim dezastru, un altul ar veni să distrugă teoriile economice ale oamenilor noştri de stat.

In adevăr, în supoziţia noastră, rentierii şi statul absorbind 80% din întreaga producţie şi, după obiceiul pământului, cheltuind cea mai mare parte în streinătate sau pe mărfuri streine, iară întreaga ţară neavând pentru consumul său decât numai 20% din producţia naţională, mizeria ar deveni înfricoşătoare, banii ar deveni extrem de rari.

Pe dealtăparte, prin creşterea nemăsurată a

www.dacoromanica.ro

rentei pământului s'ar scumpi în aceeaş măsură toate bunurile ce provin din pământ, deci tocmai cele strict necesare vieţii, iară prin scumpirea acestora s'ar scumpi şi munca lucrătorilor, prinurmare şi toate bunurile produse de ea. Tot astfel, scumpindu-se mult produsele pământului prin mărirea nemăsurată a rentei, s'ar ridica enorm preţul tuturor fabricatelor marei şi micei industrii, în cari intră produsele pământului ca materii prime. Statul deasemenea mărind enorm impozitele, în special pe cele indirecte, ar mări întruatâta şi preţul bunurilor.

Şi atunci, în supoziţia noastră, am avea următoarea stare de lucruri: deoparte, o grozavă lipsă şi raritate a banilor, dealtăparte o îngrozitoare urcare a preţului bunurilor economice, o îngrozitoare scumpire a vieţii.

Bineînţeles că atunci oamenii noştri de stat ar găsi, că scumpirea vieţii provine din cauza rarităţii banului, dupăcum acuma găsesc, că provine din cauza abundenţii lui.

E atât de evident, atât de simplu şi atât de uşor: când vezi două fenomene coexistente, decretezi pe unul drept cauză a celuilalt şi—basta! Banul în ţara noastră e azi mult mai abundent ca acum un sfert de veac, vieaţa e mult mai scumpă, deci cauza scumpirii traiului e abundenţa banului. Nu-i vorbă, se poate zice şi altfel: cauza abundenţii banilor e scumpirea bunurilor economice, întrucât pentru a plăti şi a comercializa o sumă de bunuri mai scumpe trebuesc şi bani mai mulţi. Ei, şi atunci? Atunci ne-am încurcat, şi atâta tot!

O, dacă explicările acestea atât de uşoare şi simple, ar fi tot atât de adevărate ştiinţificeşte!

www.dacoromanica.ro

Din nefericire, explicările conforme aparenţelor şi priceperii obişnuite, practice, sânt uşoare, dar nu sânt adevărate, iară cele ştiinţifice sânt adevărate, dar nu sânt uşoare deloc.

Noi, însă, avem nevoie de explicările cele adevărate, şi deaceea trebue să facem o excursiune cât de mică în domeniul ştiinţii.

Pentru a afla dece se scumpeşte valoarea şi preţul bunurilor economice, ale mărfurilor, trebue să cunoaştem, în două cuvinte măcar, ce e valoarea unei mărfi şi ce e preţul ei?

Valoarea unei mărfi, după Marx, e egală cu timpul mijlociu necesar pentru producerea ei, iară după economiştii clasici burghezi, valoarea unui bun economic, a unei mărfi, e egală cu cheltuielile mijlocii necesare pentru producerea ei [1]).

Preţul unei mărfi e valoarea ei exprimată în bani.

Sânt două legi economice fundamentale în societăţile producătoare de mărfuri, cari fac ca în

---

[1]) Teoria lui Marx asupra valorii e incomparabil superioară, ca teorie ştiinţifică, celei a economiştilor clasici burghezi. Teoria lui Marx e mai generală, mai abstractă şi cuprinde şi lămureşte, ştiinţificeşte vorbind, mult mai bine fenomenul valorii. Dar tocmai pentrucă e mai abstractă, e mai grea de înţeles şi deaceea noi, dorind să fim cât se poate de clari, în aceste câteva cuvinte teoretice întrebuinţăm amândouă definiţiile, şi asta cuatât mai mult, cucât definiţia valorii economiştilor clasici burghezi *în practică* poate fi redusă la cea a lui Marx.

Asemenea, pentru a nu complica chestia tratată, vorbind de preţ, facem abstracţie de alte manifestări ale fenomenului preţului, cum e cel al monopolului, *preţul raritătii*, etc... Pe noi aci ne interesează numai preţul mărfurilor ce pot fi produse în cantităţi voite, şi care preţ urcându-se, scumpeşte vieaţa, dar nu ne interesează preţul tablourilor artistice.

www.dacoromanica.ro

preţul unei mărfi să se manifesteze valoarea ei, ca preţul unei mărfi să caute să devină egal cu valoarea ei — aceste două legi fundamentale sânt: legea liberei concurenţe şi legea ofertei şi cererei. Dacă în piaţă ar fi un singur vânzător de mărfuri, el s'ar folosi atunci de situaţia lui privilegiată şi ar ridica preţul mărfurilor cu mult deasupra valorii lor, iară dacă în piaţă ar fi un singur cumpărător faţă de mulţi vânzători, atunci şi acesta s'ar folosi de situaţia lui privilegiată şi ar coborî preţul mărfurilor mult sub valoarea lor. Dar vânzători sânt mulţi şi toţi vor să vândă şi prin concurenţa dintre ei caută să reducă preţul mărfurilor; deasemeni şi cumpărători sânt mulţi şi prin concurenţa dintre ei caută, la rândul lor, să ridice preţul mărfurilor.

Pe dealtăparte, în societatea modernă unde se produce nu pentru consumare directă, ci pentru vânzare, nu se ştie niciodată exact cât anume se cere în piaţă din mărfurile necesare. Deaceea se produce şi se furnizează în piaţă uneori mai mult, alteori mai puţin decât se cere. Dacă oferta mărfurilor întrece cererea, atunci preţul acestora cade sub valoarea lor, ele se ieftinesc, dar atunci şi producţia mărfurilor şi furnizarea lor în piaţă devenind păgubitoare, cată să se răstrângă, să se împuţineze, oferta deci scade şi cată să se acomodeze cererei, ceeace face ca şi preţul mărfurilor să revină la valoarea lor. Dacă se întâmplă, dimpotrivă, ca cererea să întreacă oferta, atunci preţul mărfurilor se ridică deasupra valorii lor, ele se scumpesc, dar atunci şi producătorii şi furnizorii, mânaţi de dorinţa unui câştig mai mare, caută să producă şi să furnizeze mai mult, oferta deci creşte

www.dacoromanica.ro

şi caută să se acomodeze cererei, ceeace face ca preţul mărfurilor să scadă pânăla valoarea lor.

Astfel, prin aceste două legi fundamentale: libera concurenţă şi legea ofertei şi cererei, şi prin oscilaţiile provocate de ele, preţul mărfurilor e ba mai sus, ba mai jos decât valoarea lor şi cată să ajungă, în mijlociu, la valoarea lor, care constă în chieltuielile lor de producere şi de furnizare.

Acuma, când ştim în câteva cuvinte ce e valoarea şi ce e preţul mărfurilor, să vedem ce e banul.

Aurul (noi avem etalon de aur, iară hârtia monedă, schimbabilă în aur, e un reprezentant adecvat al acestuia), aurul, zic, e un bun economic întocmai ca oricare altul, a cărui valoare e, deci, egală cu vremea necesară, cu cheltuielile necesare pentru producerea lui. Dar aurul e un bun economic *sui generis*, are anumite calităţi, cari îl prefac în bani propriu zişi, în instrument de schimb şi în instrument de măsurare a valorii tuturor celorlalte mărfuri. Faptul că aurul-monedă e totodată un bun economic ca toate celelalte, dar şi un instrument de schimb şi capital, faptul că se prezintă sub trei ipostase deosebite, că are trei funcţii economice diferite, îl preface într'o categorie economică foarte complexă, foarte greu de pătruns şi care încurcă straşnic, nu numai publicul neştiutor sau diletant, dar şi pe economistul de meserie.

Aşadar, aurul-monedă e un bun economic, o marfă ca oricare alta, are valoarea lui, care se măsoară prin timpul mijlociu necesar pentru producerea lui, prin cheltuielile lui de producere, şi tocmai deaceea, având pelângă asta şi anumite calităţi speciale, devine *monedă* — un instrument de schimb şi de măsurare a valorii celorlalte mărfuri.

www.dacoromanica.ro

O bucăţică de aur — napoleonul — pentru producerea căruia se cer, să zicem, două zile de muncă, a cărui cheltueală de producere e de 20 de lei, se va schimba şi va face să se schimbe între ele o pereche de ghete, un sac de făină sau o haină, cari cer deasemenea în medie pentru producerea lor câte 2 zile de muncă şi ale căror cheltuieli de producere sânt de 20 de lei. Dacă cheltuielile de producere a unei mese vor fi de 40 de lei, a unui pat de 60 de lei, atunci masa se va schimba pe o bucată de aur cât 2 napoleoni, patul pe o bucată de aur cât 3 napoleoni sau pe hârtie-monedă echivalentă, care, într'o ţară cu o circulaţie monetară normală şi cu etalon de aur, e un reprezentant adecvat al aurului.

Intr'un cuvânt: mărfurile se schimbă între ele prin intermediul aurului după cheltuielile lor de producere şi înprivinţa asta e indiferent dacă baniiaur vor fi abundenţi în ţară sau ba. De-or fi în ţară 5, 10 ori 20 milioane de napoleoni de aur, tot o pereche de ghete se va schimba pe un napoleon, întrucât cheltuielile de producere şi ale uneea şi ale celuilalt sânt de 20 de lei.

Dar dacă ghetele, haina, sacul de făină se vor scumpi, dacă cheltuielile lor de producere se vor dubla? Atunci e vădit că aceste mărfuri, ale căror cheltuieli de producere vor fi de câte 40 de lei, nu se vor mai putea schimba pe o bucată de aur cât un napoleon, ci pe o cantitate de aur dublă, ale cărei cheltuieli de producere sânt deasemenea de 40 de lei. In acest caz, însă, bunurile economice: ghetele, haina, sacul de făină, s'au scumpit pentrucă s'au ridicat cheltuielile lor de producere, şi nu pentrucă s'ar fi ieftinit aurul.

www.dacoromanica.ro

Dar dacă aurul s'ar ieftini, dacă cheltuielile lui de producere s'ar reduce la jumătate (prin procedee nouă de extracţiune ori prin descoperirea unor mine extraordinar de bogate)? Atunci da, atunci într'adevăr, din cauza şi în proporţia ieftinirii aurului-monedă s'ar scumpi şi toate mărfurile, toate bunurile economice. Ghetele, haina, sacul de făină, ale căror cheltuieli de producere au rămas aceleaşi, a căror valoare a rămas aceeaş: 2 zile în mijlociu de muncă, nu se vor mai putea schimba pe o bucată de aur de un napoleon, a cărui valoare s'a redus la jumătate, ci pe doi napoleoni, preţul lor, deci, se va dubla, se va scumpi aşi preţul tuturor celorlalte mărfuri. Scumpirea aceasta, însă, ar fi numai aparentă, întrucât cheltuielile de producere a tuturor bunurilor, şi deci şi valoarea lor, au rămas aceleaşi, şi numai măsura cu care sânt măsurate — banul-aur — şi-a schimbat valoarea.

Nu-i vorbă, chiar scumpirea aceasta aparentă ar face încă destule boclucuri şi ar tulbura profund toate relaţiile sociale. Astfel statul prin bugetul lui, întocmit după vechea valoare a aurului, ar retrage din producţia ţării numai jumătate din valorile vechi, ar fi deci în pierdere cu 50%, cari ar fi câştigate de contribuabili. Astfel şi un creditor, care ar avea de încasat o mie de lei, ar primi numai jumătate din valoarea reală veche — o valoare reală veche de 500 de lei — iară pe celelalte 500 le-ar câştiga debitorul. Tot aşa şi lucrătorii salariaţi, întrucât ar primi vechiul lor salar nominal, ar căpăta în realitate numai o jumătate a vechii valori reale, iară capitaliştii şi patronii ar încasa-o pe cealaltă. Şi întregul bocluc s'ar putea înlătura numai taxând aurul după noua lui

www.dacoromanica.ro

valoare, prefăcând o cantitate de aur de două ori mai mare într'o monedă nouă de 20 de lei. Atunci toate relaţiile economice ar deveni iarăşi normale.

Dar toate aceste desvoltări sânt gratuite, întrucât valoarea şi preţul aurului de zeci de ani, cu oarecari oscilaţii, nu s'au schimbat în mod simţitor şi prinurmare nici scumpirea bunurilor nu poate proveni din cauza aceasta. Şi nici economiştii şi oamenii noştri de stat nu susţin aceasta; ei nu zic că aurul-monedă s'ar fi ieftinit în ţară din cauza reducerii valorii lui, a cheltuielilor lui de producere, ci din cauza abundenţii sale.

Or, aceasta e o mare greşeală, care provine din faptul că d-lor confundă banii în calitatea şi funcţia lor de capital, cu banii în calitatea şi funcţia lor de instrument de schimb.

Când banii — capitalul bănesc — sânt abundenţi, când oferta lor în piaţa financiară întrece cererea, atunci *se ieftinesc* şi, depuşi la bancă, înloc să producă 6 la sută, produc, să zicem, 5, 4 sau chiar 3 la sută — productivitatea capitalului bănesc scade la jumătate, banii sânt de două ori mai ieftini. *Dar această ieftinire a banilor, în calitatea şi funcţia lor de capital, n'are a face cu banii în calitatea şi funcţia lor de instrument de schimb.* Un napoleon depus la bancă, de-o produce el. în calitate de capital, 50 de bani ori un leu, el tot pe o pereche de ghete se va schimba, întrucât cheltuielile de producere ale acesteea sânt egale cu cheltuielile de producere ale napoleonului. Prin urmare..!

Există un caz în care abundenţa banilor, *ca instrument de schimb*, poate să devină într'adevăr o cauză de scumpire a bunurilor de trai, şi nu de scumpire aparentă, ci reală şi adevărată. Aceasta

www.dacoromanica.ro

se întâmplă când banii năvălesc într'o ţară deodată şi pe neaşteptate, aşacum a fost cazul de pildă la noi, în timpul războiului ruso-turc. Atunci banii înmulţindu-se deodată, cererea bunurilor creşte mult şi covârşeşte oferta, care nu i se poate acomoda imediat, — preţurile se ridică mult deasupra cheltuielilor de producere şi furnizare, vieaţa se scumpeşte mult. Dar, mânaţi de dorinţa unui câştig atât de ridicat, producătorii din interiorul ţării şi furnizorii mărfurilor din afară — negustorii — măresc producţia şi furnizarea, măresc oferta, care ajunge deobiceiu să întreacă şi cererea, şi astfel, după o perioadă de scumpire a bunurilor, vine o perioadă de ieftinire chiar sub valoarea lor. Şi în acest caz excepţional, care n'are nimic a face cu ceeace se petrece în ţară la noi, abundenţa banilor poate să fie numai cauza unei scumpiri trecătoare, căreea îi urmează o perioadă de ieftinire a vieţii.

Prinurmare, explicarea scumpirii traiului nostru, scumpire continuă, reală şi crescândă, prin abundenţa banilor, *chiar dacă aceasta din urmă ar exista cu adevărat*, e o erezie economică şi o fantazie practică.

Dar atunci cari sânt cauzele adevărate, ce scumpesc în realitate bunurile economice şi deci şi vieaţa?

După cele spuse mai sus răspunsul e destul de clar: toate acele cauze cari măresc cheltuielile de producere a unei mărfi, mărindu-i valoarea, îi ridică şi preţul şi *ipso facto* scumpesc vieaţa.

Astfel de cauze sânt multe, să le vedem pe cele principale.

Prima cauză, şi o cauză fundamentală a scumpirii bunurilor de trai, ar putea să fie scăderea productivităţii muncii. Dacă pentru producerea unei

www.dacoromanica.ro

perechi de ghete, a unei haine, a unui sac de făină, ar fi necesare patru zile înloc de două, atunci şi cheltuielile lor de producere s'ar dubla, atunci evident că şi valoarea şi preţul lor s'ar dubla.

Poate fi vorba la noi de scumpirea bunurilor de trai din această pricină? Evident că nu. Nici la noi, nici aiurea. Dimpotrivă, productivitatea muncii nu numai că nu scade, dar prin tecnica modernă, prin aplicaţiile ştiinţii, creşte mult în agricultură, vertiginos în industrie, tinzând să ieftinească uimitor bunurile de consumaţie. Factorul acesta economic ieftineşte, deci, foarte mult traiul, nu-l scumpeşte.

Al doilea factor, care ar putea să ridice preţul bunurilor de trai, e scumpirea muncii. Mărindu-se preţul muncii muncitorului, în aceeaş proporţie cresc şi cheltuielile de producere a mărfurilor şi deci şi preţul lor [1]).

---

[1]) In societăţile moderne capitaliste productul naţional, *grosso modo*, se împarte în valoarea necesară pe care o iau lucrătorii şi plusvaloarea ce şi-o aproprie capitalul. Dacă partea lucrătorilor creşte, scade întruatâta partea capitalului şi atâta tot. De aci, deci, n'are de unde să urmeze creşterea preţurilor.

In realitatea vieţii economice, însă, nu creşte întreagă, şi nu creşte deopotrivă, partea luată de toţi lucrătorii. Deobiceiu, în anume branşe de producţie se ridică salariile din cauze diferite, în altele nu; şi profiturile capitalului tinzând să se egalizeze, în branşa de producţie unde s'au ridicat salariile cresc şi preţurile. Intrucât priveşte pe lucrătorii independenţi, micii meseriaşi, etc..., o categorie economică atât de importantă în ţările semicapitaliste, apoi nici vorbă nu e că remunerarea muncii lor crescând, cresc şi preţurile bunurilor produse de această muncă.

Decât, şi aceasta trebue de ţinut bine seamă, la noi în adevăr s'a ridicat preţul muncii, dar nu şi strictul necesar pentru producerea şi reproducerea ei, munca nu consumă mai

www.dacoromanica.ro

E oare acesta cazul ţării noastre? Nu. De ţărănime nu mai vorbim, ea moare mai abitir acuma de foame decât oricînd. Intrucât priveşte pe lucrătorii din oraşe şi lucrătorii industriali, apoi salarul acestora a crescut cu adevărat în cele din urmă trei patru decenii, uneori s'a dublat, alteori şi mai mult. Dar în aceeaş măsură s'a scumpit şi vieaţa, traiul muncitorului, aşacă în realitate el nu numai că nu consumă mai mult din productul naţional, ci, chiar cu un salar dublu, trăeşte poate mai greu decât mai înainte. Lucrătorul nu se alege, deci, cu nimica din scumpirea muncii — a mărfii lui munca; produsul şi rezultatul acestei scumpiri intră numai vremelnic în punga lui, nu e consumat de el, ci de un X oarecare. Acest X, scumpind munca, *ipso facto* scumpeşte bunurile produse de ea, iară rezultatul acestei scumpiri a muncii nu-i revine ei, ci aceluiaş X. Vom vedea îndată cine este acest X.

Atunci poate că negustorii, intermediarii, vânzătorii, or fi scumpind din lăcomie aşa de mult vieaţa, urcând imens preţul bunurilor deasupra valorii lor şi a cheltuielilor lor de producere?

Din toate explicaţiile date scumpirii vieţii, aceasta e cea mai absurdă, cea mai copilărească.

Dupăcum am văzut, preţul unui bun economic se reduce prin libera concurenţă la valoarea acestui bun (adică la cheltuielile lui de producere şi furnizare, în cari intră şi profitul obişnuit al negusto-

---

mult decât altădată, ci s'a ridicat preţul ei din cauza scumpirii bunurilor consumate de ea, *munca s'a scumpit din pricina scumpirii traiului, încât remunerarea crescândă în bani a muncii nu e cauza primă şi eficientă a scumpirii traiului, ci este efectul ei.*

www.dacoromanica.ro

rului). Or, negoţul în ţara noastră e bazat pe libera concurenţă. Dacă negustorii, intermediarii, ar realiza profiţurile de sute la sută, cu cât au crescut preţurile bunurilor de trai, atunci nu numai capitalul intern, dar întreg capitalul mobiliar din câteşi patru colţurile lumii s'ar îndrepta spre negoţul ţării, care dă profituri aşa de fabuloase. In realitate e tocmai dimpotrivă: mai tot capitalul indigen neavând industrie unde să se poată plasa, caută să se bage în negoţ, iară rezultatul e o concurenţă înverşunată între negustori.

Atunci poate că trusturile şi cartelurile scumpesc traiul, ridicând preţul mărfurilor deasupra valorii lor?

Intr'o minimă măsură, da. Cartelurile, întrucât eludează legea liberei concurenţe, scumpesc nenormal bunurile, mărfurile pentru vânzarea cărora sânt cartelate. Sânt, însă, foarte puţine carteluri cu un număr absolut neînsemnat de mărfuri şi, afară de asta, cea mai superficială analiză a preţului unei mărfi vândute de cartel va arăta, cum acesta din urmă scumpeşte marfa cu mai puţin decât X-ul despre care am vorbit mai sus.

Atunci poate că industria indigenă şi încurajarea ei ridică preţul mărfurilor şi scumpeşte astfel traiul?

Intr'o mică măsură, da. Intrucât cheltuielile de producere ale industriei noastre mari sânt mai ridicate decât acelea ale industriei articolelor similare din streinătate, întruatâta, prin faptul tarifelor protectoare, plătim mai scump mărfurile acestea. Dar iarăşi şi în scumpirea aceasta intervine, mărind-o, X-ul nostru.

Afară de asta, bunurile produse de industria

www.dacoromanica.ro

noastră proteguită sânt foarte puţine şi, afară doar de zahăr, joacă un rol relativ neînsemnat în bugetul contribuabilului român, şi deaceea şi scumpirea vieţii provenită din această pricină e neînsemnată în comparaţie cu enorma scumpire a traiului în ţara noastră.

Atunci care e adevărata şi adânca pricină a acestei scumpiri enorme a traiului?

Iat-o, sau iată-le.

Mai întâi unele articole de prima necesitate, pe cari ţăranul nostru le producea şi le furniza pieţii, se scumpesc, pentrucă ţăranul e silit de regimul neoiobag să devină tot mai excluziv producător de cereale pentru export şi produce din ce în ce mai puţin produsele auxiliare ale agriculturii — zarzavaturi, păsări, lapte, ouă, etc... — pe cari înainte le producea, şi le vindea foarte ieftin, neţinând seamă cât îl costă cu adevărat producerea lor.

Dar cauza principală, adâncă, permanentă, constantă, a scumpirii traiului şi a creşterii mizeriei este: *sporirea nemăsurată a bugetului, a impozitelor statului şi sporirea tot atât de nemăsurată a rentei pământului. Acestea, întrucât ridică cheltuielile de producere şi furnizare a mărfurilor, întruatâta le măresc preţurile şi, deci, scumpesc traiul.*

Asta e cauza adevărată, adâncă, permanentă şi constantă, a scumpirii traiului.

Am văzut că statul ia din întreaga producţie a ţării 400 milioane; renta pământului marei proprietăţi e de 120—140 milioane. Statul şi renta iau, deci, dintr'un miliard şi două sute de milioane până-la 540 de milioane, adică aproximativ 45%. Va să zică statul şi rentierii pământului retrag din

www.dacoromanica.ro

întreaga producţie, — care prin sine însăş e mizerabilă şi insuficientă pentru o vieaţă omenească a ţării, — 45%; încât pentru restul întregii ţări, cu toate clasele ei (afară de cei cari trăesc din buget şi din renta pământului), rămâne 55%.

Ce mirare deci că, pe măsură ce statul şi rentierii pământului retrag tot mai mult din productul ţării, mizeria merge crescând?

Cucât statul şi renta vor retrage mai mult, cuatât mizeria va creşte. Şi într'o ţară capitalistă sau semicapitalistă, producătoare de mărfuri, această mizerie se manifestă pe deoparte prin faptul că locuitorii au tot mai puţine mijloace cu cari să cumpere, iară pe dealtăparte prin scumpirea tot mai mare a mărfurilor, a bunurilor de consumare.

Renta, crescând într'o proporţie nemăsurată, scumpeşte toate bunurile provenite din pământ, în primul rând, deci, bunurile cele mai importante şi mai strict necesare vieţii. Renta crescândă a pământului scumpeşte în aceeaş măsură toate productele pământului, cari intră ca materii prime în fabricarea altor bunuri materiale, industriale. Scumpind vieaţa muncitorului, renta pământului scumpeşte bunurile produse de această muncă. Iară statul, prin impozitele directe şi indirecte, produce acelaş rezultat caşi renta, într'o măsură şi mai mare [1]).

Şi atunci când renta şi statul absorb din întreaga producţie a ţării grozava şi imensa sumă de 45%, atunci când renta pământului şi statul

---

[1]) Nu toate impozitele statului, dealtfel, scumpesc preţurile. Astfel, impozitul asupra rentei pământului micşorează această rentă, dar nu ridică preţurile.

www.dacoromanica.ro

înghit cât pe-ce jumătate din întreaga noastră producţie, rămânând pentru întreaga ţară numai o jumătate şi ceva din ceeace produce, a te mai mira de enorma scumpire a vieţii şi a-i căuta cauzele eficiente aiurea, e tot aşa de logic şi cuminte caşicum, după săptămâni întregi de ploi torenţiale, te-ai mira de inundaţii şi le-ai căuta cauza în apa cu care se stropesc străzile oraşelor.

Dar opinia noastră publică a fost atât de mult înşelată şi îndreptată pe căi greşite de cei neştiutori şi interesaţi, încât cred că nu e de prisos să dau aici câteva exemple concrete pentru dovedirea celor de mai sus.

Să luăm ca pildă scumpirea chiriilor, cari joacă un rol covârşitor în bugetul omului sărac.

Pentru construirea unei case trebue mai întâi teren, iară renta pământului urban a crescut în proporţii fabuloase; în ultimele trei-patru decenii preţul metrului pătrat în Bucureşti s'a dublat, s'a triplat, s'a împătrit, ba şi mai mult. Apoi pentru construirea pe acest teren, al cărui preţ s'a ridicat cu 200%, 300%, etc..., trebue material de construcţie: var, nisip, cărămidă, lemn lucrat, etc... Producerea acestui material reclamă muncitori manuali şi intelecuali, iară munca s'a scumpit şi ea, deoparte din cauza scumpirii — prin creşterea rentei — a tuturor bunurilor strict necesare vieţii, dealtăparte din cauza creşterii impozitelor directe şi indirecte. Astfel muncitorii, cari produc materialele de construcţie, primesc o remunerare mai mare ca mai înainte. Din nenorocire, mărirea aceasta a remunerării nu le foloseşte lor la nimic, ei sânt numai intermediarii, prin mijlocirea cărora surplusul acesta de salarii intră în buzunarul rentei

www.dacoromanica.ro

şi al statului; nu-i mai puţin adevărat, însă, că prin această mărire a plăţei muncii se scumpesc bunurile produse de ea, se scumpesc, deci, foarte mult materialele de construcţie. Acelaş lucru se întâmplă şi cu munca direct întrebuinţată în construcţie; şi munca aceasta — a arhitecţilor, zidarilor, lemnarilor etc... — e scumpită şi din aceleaşi cauze. Pe urmă şi toate materialele necesare aduse din streinătate sânt scumpite prin enormele taxe vamale, ce se prelevă asupra lor. In urmă vin angaralele statului, ce cad asupra casei şi fel de fel de impozite comunale crescute.

Astfel, din toate aceste cauze, valoarea unei case e acuma de două sau trei ori mai mare ca altădată, şi se înţelege că şi chiria trebue să se urce în aceeaş proporţie [1]).

Sau să luăm un alt exemplu—carnea, un obiect deasemenea de prima necesitate.

Acum treizeci de ani păşunile erau extraordinar de ieftine, era mult pământ disponibil, nu putea tot să fie pus sub cultură, şi renta pământului era foarte redusă. Acuma, însă, renta a crescut enorm, mai tot pământul e pus sub cultură, aşacă nici nu le mai vine deloc la socoteală proprietarilor şi arendaşilor să dea pământ pentru păşune, — pământ, care sub cultura cerealelor produce 50 de lei pogonul.

---

[1]) E evident că scumpirea chiriilor poate să provină şi din cauza lipsei de case de închiriat, din cauza că cererea de case întrece oferta. In acest caz, însă, casele începând să producă venituri ce trec mult de venitul obişnuit şi normal, se construesc case multe şi deobiceiu oferta lor mărită covârşeşte cererea, şi chiriile cad sub normal. Scumpirea, deci, a chiriilor din această cauză nu poate fi decât vremelnică.

www.dacoromanica.ro

Oamenii noştri de stat abea după ce au obţinut un briliant succes diplomatico-economic: permisiunea de a exporta vite în Austria, deabea atunci au băgat de seamă că vremurile s'au schimbat, că păşunile s'au scumpit până într'atâta, încât nu mai convine să creştem vite de export, că permisiunea exportului am obţinut-o, foarte adevărat, decât numai atâta că... n'avem ce exporta.

Aşadar, preţul păşunilor a crescut enorm, s'a întreit, ba şi mai mult decât întreit. Or, vita nu se hrăneşte din aer, ci, trei ani de zile până ce devine bună de tăeat, trăeşte din păşuni, din productele pământului.

Prinurmare, creşterea unei vite de tăeat costă astăzi cel puţin de trei ori mai mult decât acum trei decenii; iară după ce e adusă de măcelar la tăeat, mai vin încă multe alte cheltuieli şi angarale: abatorul, veterinarul şi fel de fel de impozite comunale. Apoi, preţul prăvăliei măcelarului s'a mărit, munca pe care o întrebuinţează e acum mai scumpă ca altădată, însfârşit cheltuielile lui proprii şi ale familiei lui, cari se ridicau acum trei decenii la 4000 lei anual, trec astăzi peste 8000 — şi noi ştim dece şi de unde vin toate aceste scumpiri.

Fireşte că aceste cheltuieli cad toate asupra cărnii de vânzare, îi măresc cheltuielile de producere şi de furnizare, ca să vorbim în termeni economici.

Ce mirare, deci, că preţul cărnii s'a întreit şi s'a împătrit în ultimii treizeci de ani!

Se înţelege, dacă s'au întreit cheltuielile de producere şi de furnizare a cărnii, — în primul şi esenţialul rând din cauza creşterii rentei pământului şi a impozitelor statului, — şi preţul cărnii tre-

www.dacoromanica.ro

buea să crească în aceeaş proporţie. Dar publicul neştiutor, încurajat de cei interesaţi, acuză... pe măcelari (dece adică n'ar vinde mai ieftin decât îi costă) şi cere împotriva lor intervenţia statului.

Şi cecace e mai comic decât toate: statul chiar intervine, foarte grav şi energic... *pentru a feri publicul consumator de spolierea negustorilor măcelari!*

E dela sine înţeles, că aceleaşi cauze cari scumpesc carnea, scumpesc şi laptele, ouăle, păsările, zarzavaturile.

Pentru limpezirea şi mai mare a celor spuse mai sus, să luăm încă o pildă foarte caracteristică: berea, care joacă şi ea un rol oarecare în bugetul orăşanului.

Berea se vinde de fabrici cu 50—52 lei hectolitrul, 50—52 bani litrul. Din aceşti 50 de lei, statul şi comuna încasează direct 20 de lei, adică nici mai mult nici mai puţin decât 40% din preţul de vânzare al berei. Dar cel puţin din cele 60% rămase, din cei 30 de bani ce mai rămân de fiecare litru fabricantului, nu mai prelevează nimic statul şi renta crescândă a pământului?

Aş, vorbă să fie!

Mai întâi, orzul şi hameiul — materiile prime din cari se fabrică berea — se scumpesc din cauza creşterii rentei pământului (ori din cauza scumpirii lor creşte renta pământului, ceeace revine la acelaş lucru). Această scumpire a materiilor prime măreşte, bineînţeles, şi cheltuielile de producere a berei. Apoi, alt element care măreşte aceste cheltuieli e şi capitalul băgat în fabrică şi instalaţii. Or, terenul pe care e construită fabrica acum costă incomparabil mai mult decât înainte, din cauza creşterii imense a rentei pământului

www.dacoromanica.ro

urban, deasemenea incomparabil mai mult costă şi construirea fabricii, din cauza scumpirii muncii prin creşterea rentei pământului şi a impozitelor statului. Munca însemnată, manuală şi calificată, intelectuală, întrebuinţată la fabricarea berei e şi ea scumpită din aceleaşi cauze.

Nu ştiu cucât pot toate acestea să mărească cheltuielile de producere a berei, — probabil cu 10 lei hectolitrul, ori poate şi mai mult.

Dar, mai departe. Fabricantul vinde berea cu 50 — 52 lei hectolitrul, berarului, care urmează să o revândă consumatorilor. Pentru aceasta îi trebue un local *la poziţie, în centru*, adică tocmai acolo unde renta pământului urban a crescut enorm. Din această cauză şi din cauza scumpirii construcţiei casei, berarul plăteşte astăzi pentru local o chirie de zece mii lei şi mai bine. Apoi vin patenta, licenţa, fel de fel de impozite comunale. Lumina, ghiaţa, munca întrebuinţată de berar, toate s'au scumpit mult din cauzele ştiute; însfârşit berarul însuş şi familia lui, cari acum un sfert de veac puteau să trăească bine cu 4.000 de lei anual, nu pot acum nici cu o sumă dublă.

Şi toate cheltuielile acestea mărite cad, într'o ţară săracă dupăcum e a noastră, asupra unui cerc restrâns de consumatori.

Şi iată cum un litru de bere, ale cărui cheltuieli de producere (incluziv profitul fabricantului) ar trebui să se ridice la 20 de bani, ajunge de se vinde cu 1 leu, iară berarii, presupuşii autori ai acestei scumpiri enorme, cu foarte rare excepţii, trăesc de azi pe mâne, cu frica falimentului în spinare.

Intrucât priveşte renta pământului şi statul,

www.dacoromanica.ro

apoi aceştia tac, înghit, îşi fac digestia, — şi din când în când, la intervale din ce în ce mai scurte, statul intervine energic... pentru a feri publicul consumator de spolierea berarilor.

Aş putea să înmulţesc cât de mult exemplele acestea, sper însă că şi cele citate sânt îndestulătoare.

Dealtfel şi cetitorii singuri, fără ajutorul meu, pot să se convingă de veracitatea celor avansate aici. N'au decât să ia preţul crescut al unui bun economic oarecare, să-l analizeze descompunându-l în toate elementele lui şi să cerceteze pentru fiecare element cucât participă la scumpirea acestuia statul şi renta pământului, — atunci se vor convinge dela sine şi vor pricepe clar legătura cauzală care există, de pildă, între scumpirea crenvirştilor şi creşterea rentei pământului, între mărirea impozitului asupra sării şi pipărarea chiriilor la Bucureşti sau Craiova.

N'aş dori dealtfel să fiu rău înţeles. Eu nu zic, firește, că nu sânt negustori cari caută să scoată preţuri exagerate — cum să nu fie! — şi nici nu zic că n'ar trebui luate măsuri împotriva carteluri lor şi trusturilor, întrucât ele spoliază publicul, ridică preţurile, eludând o lege fundamentală a societăţilor moderne,—concurenţa liberă. Ceeace afirm eu e că toate aceste participă *relativ* cu puţin la scumpirea traiului şi sânt trecătoare, pecând cauza ei adâncă, eficientă, fundamentală, permanentă, e creşterea nemăsurată a rentei pământului şi creşterea şi mai nemăsurată a impozitelor statului (incluziv ale comunelor şi judeţelor).

«Dar, va zice cu mirare cetitorul, cum se poate ca de atâta vreme întreaga opinie publică să fie dusă pe căi atât de greşite?»

www.dacoromanica.ro

Da, se poate! E şi neştiinţă, nepricepere la mijloc, dar mai ales sânt şi puternice interese, cari o cer ca o diversiune. Dealtfel, în cazul de faţă se şi simte nevoie mare de diversiune. Inchipuiţi-vă, într'adevăr, pe contribuabilul român aflând deslușit adevăratele cauze ale înfiorătoarei scumpiri a traiului. Contribuabilul nostru ar putea face atunci următoarele deducţii adevărate şi logice.

Dacă pricina enormei scumpiri a traiului e creşterea neîncetată şi nemăsurată a bugetului statului, atunci să facă d-sa bunătate să nu mai crească, ci dimpotrivă, să descrească; iară dacă marea creştere a rentei pământului, care scumpeşte şi ea întruatâta traiul, e o fatalitate în societăţile moderne, care se face fără vina sau meritul rentierului, atunci să fie impusă mai ales renta pământului, degrevând întruatâta consumaţia omului sărac.

Sânt foarte logice şi adevărate toate acestea, dar, vedeţi, cât de dezagreabile...

Pecând aşa...

Când oligarhia politică măreşte cu zeci de milioane bugetul statului, ceeace constitue o adevărată şi autentică grozăvenie pentru o ţară cu o producţie atât de săracă, ceeace duce ţara cu paşi siguri spre ruină şi dezastru şi, între multe alte rele, produce şi o înfiorătoare scumpire a traiului; când oligarhia, zic, măreşte cu zeci de milioane bugetul statului, ea are grija să emită nişte teorii economice, din cari urmează că flămânzirea contribuabilului român nu e un fenomen real, ci aparent, iară cauza lui rezidă în faptul că în buzunarul .contribuabilului s'au înmulţit prea mult banii în numerar!

www.dacoromanica.ro

Nu-s acestea nici logice, nici adevărate, dar în schimb, cât de agreabile!

* * *

In cele spuse şi desvoltate mai sus se găseşte şi explicaţia acelui pesimism, acelui *malaise*, acelei deprimări sufleteşti, acelei crize morale, care stăpâneşte societatea noastră în toate clasele, chiar în clasele ei conducătoare.

«Mergem rău», auzi peste tot, ca un refren trist şi apăsător, începând dela meseriaş şi micul negustor şi sfârşind cu oamenii mai avuţi sau cu oamenii politici cari simt răul ţării. «Mergem rău de tot; ce să faci, dacă n'avem oameni? Nu e omul care să îndrepte lucrurile; nu-l văd, d-le!»

Răul organismului social, caşi al organismului individual, mai întâi se simte; explicaţia lui vine mai pe urmă.

Şi doară, din cele spuse, se vede clar unde rezidă răul ţării.

O organizaţie socială şi de stat antagonică şi contradictorie, care preface instituţiile ei în aparenţe şi minciună.

O viaţă politică şi economică plină de resturi feudale, cari nu vor să moară, şi bazată pe capitalism modern, care nu poate încă să trăească.

O producţie naţională mizerabilă: 50 parale de cap de om. Din această producţie, care nu ajunge bine pentru cea mai simplă îndestulare materială a populaţiei, statul retrage a treea parte, făcând risipă şi creând o clasă biurocrato-parazitară. Din restul de două treimi o mare parte este iarăşi acaparată de o mică minoritate, care o risipeşte în consumare neproductivă, într'un lux nesocotit. Şi astfel se creează

www.dacoromanica.ro

tot mai mult şi mai mult necesităţi şi gusturi rafinate, dorinţe fără frâu, a căror îndestulare devine tot mai puţin şi mai puţin posibilă. De aici naşte egoismul, arivismul, descurajarea morală şi toate acele semne ale decadenţei, de parcă am fi un popor îmbătrânit.

Iară în vremea asta jos, în profunzimile vieţii sociale, domnesc încă relaţii semifeudale, neoiobăgiste, cu întreg cortejul lor de contradicţii şi anomalii, cari fac posibile şi inevitabile jacheriile.

Da, desigur, organismul nostru social e bolnav, foarte bolnav şi boala se manifestă între altele prin acea destrăbălare morală, prin criza morală şi prin acea anarhie în cugetare şi în fapt, de care suferă ţara noastră.

Dar cari sânt remediile pentru boala aceasta adâncă a organismului nostru social?

Se înţelege că remedii sânt. Şi în marginile *statu quo*-ului nostru social se poate face mult.

Am arătat mai sus, numai ca o pildă, cum statul, deplasând câteva zeci de milioane din risipa nebună pe care o practică, ar putea face, într'un chip sau altul, să dispară foametea la sate sub cea mai hidoasă formă a ei: lipsa mămăligii góale.

Prin impunerea mai mare a rentei pământului şi prin degrevarea consumaţiei omului sărac, s'ar putea întrucâtva micşora scumpirea traiului. Dar se pot face multe altele, în special pentru îmbunătăţirea sorţii claselor muncitoare, pentru scăderea exploatării nemiloase, pentru civilizarea raporturilor sociale, ş. a. m. d.

Totuşi, din impasul greu în care ne găsim, nu vom putea scăpa.

www.dacoromanica.ro

Şi pentru a o invedera cu toată claritatea, n'avem decât să facem următoarea supoziţie. Să presupunem că statul n'ar mai lua nici o centimă contribuabilului, toate serviciile statului, cu adevărat necesare, le-am avea gratuit, deasemenea toate serviciile comunale şi judeţene. Să presupunem deasemenea că marii proprietari ar renunţa în folosul naţiunii la renta pământului; chiar şi în acest caz am avea, atunci, un venit de 50 de bani pe zi de cap de locuitor pentru toate necesităţile lui.

Mizeria ar dispărea — mizeria ar rămânea.

Aşadar, nu vom putea scăpa definitiv din impasul în care ne găsim, atâta timp cât baza producţiei naţionale va fi cea veche, atâta timp cât suma productului nostru naţional va fi atât de mizeră.

In marginile acestei producţii mizere ne sufocăm.

Trebue, deci, pe baze nouă de producţie, pe baze transformate, să mărim, şi trebue să mărim considerabil, productul nostru naţional.

Aceasta e problema problemelor ţării noastre.

Deci, pe baze nouă şi moderne trebue să mărim, să mărim cât de mult, productul naţional, creând astfel o bază mai largă, tot mai largă, pentru existenţa noastră materială şi, deci şi culturală, morală, naţională. Dar pentru aceasta trebue o renovare a organismului nostru social, o renovare economică şi politică (votul universal), aceşti doi termeni ai vieţii sociale fiind strâns şi indisolubil legaţi între ei. Trebue deplasată, prin votul universal, puterea politică dela oligarhia noastră politicianistă de azi, pentrucă aşa, politiceşte vorbind, se poate face posibilă o renovare radicală a organismului nostru social întreg.

www.dacoromanica.ro

Trebue o prefacere radicală a întregii noastre gospodării naţionale.

Primul pas foarte important va fi desfiinţarea neoiobăgiei şi crearea raporturilor de producţie occidentalo-civilizate la ţară, dupăcum am arătat mai sus.

Aceasta însă nu ajunge, nu ajunge deloc. Pentru poporaniştii puri şi consecvenţi deslegarea problemei ţărăneşti e deslegarea problemei ţării, ţara românească fiind osândită să rămână o ţară eminamente agricolă, o ţară ţărănistă, — *viitorul ţării fiind la sate*, cum zic poporâniştii.

Nimic mai greşit.

Dacă acesta ar fi viitorul ţării, ţara ar fi fără viitor. O ţară eminamente agricolă e o ţară şi eminamente săracă, înapoeată şi economiceşte şi culturaliceşte. Danemarca nu dovedeşte ceeace vor să dovedească poporaniştii noştri, ea având, cum am văzut, condiţii şi istorice şi sociale şi fizice cu totul excepţionale, precum şi o situaţie geografică — între Germania şi Englitera — iarăşi excepţională. Noi, pelângă toate celelalte împrejurări prin cari ne deosebim de Danemarca, o mai avem şi pe aceea că sântem înconjuraţi de ţări agricole, cari ne vor împiedeca exportul agricol, dar în schimb ne pot uşura desvoltarea industrială. Şi apoi, Danemarca devine din zi în zi mai industrială, ea îşi industrializează şi agricultura şi se desvoltă şi se va desvolta pe baze capitaliste.

Un exemplu sugestiv ar fi China. Iată un stat, care s'a desvoltat pe baze agrare, care a dus intenzivitatea şi productivitatea muncii agrare la ultimele posibilităţi şi a întrecut, în această privinţă, tot ce-ar fi putut visa un popor civilizat. Şi doar vedem unde a ajuns şi ce reprezintă China.

www.dacoromanica.ro

Marele şi arhigenialul poporanist Lew Tolstoi e cel puţin consecvent, când recomandă China ca ideal popoarelor civilizate.

Ca să vedem, cât se poate de clar, cam ce ar însemna desvoltarea ţării noastre pe bazele poporaniste, pe cari i le aştern poporaniştii noştri de doctrină, să ne închipuim, măcar în linii generale, ce ar fi, economiceşte vorbind, cu ţara noastră peste 30 sau 40 de ani, dacă ar rămânea o ţară eminamente agricolă, cum îi recomandă poporaniştii noştri.

D. Colescu socoteşte întreg productul agricol al ţării noastre în mijlociu şi în valori nouă (scăzând deci sămânţa şi amortizarea capitalului), la 770 de milioane de lei. Solul ţării noastre, prin cultura prădalnică ce se face, a şi început să se istovească, aşacă după patruzeci de ani de aşa cultură, avem toate şansele ca productul nostru agricol să scadă în mod însemnat, nu să crească.

Să presupunem, însă, că în vremea asta vom fi scăpat de regimul nostru neoiobag, că agricultura noastră va fi devenit mult mai raţională, mai sistematică — şi asta nu numai că ar compensa pierderile pământului, dar încă l-ar îmbunătăţi, astfelcă printr'o cultură mai sistematică vom fi ajuns să dublăm aproape productul nostru agrar— să producem, deci, valoarea foarte însemnată de un miliard şi jumătate de lei.

Cam ce însemnează acest product agricol se poate vedea din următorul calcul. Noi producem acuma, în termen de mijloc, cam 13—14 hectolitri grâu — principalul nostru product de export — pe hectar. Dublând producţia, am produce 28 hectolitri. Or, Franţa în ultimii 6—7 ani, prin mari sfor-

www.dacoromanica.ro

ţări, a reuşit să ridice producţia mijlocie dela 18 hectolitri la 20 hectolitri pe ha. Am întrece deci Franţa cu 30%. Dar ce Franţa, am întrece Danemarca însăş, — marele ideal al poporaniştilor noştri, — care produce 26 hectolitri pe ha. Şi asta numai în 30—40 de ani! Sper că şi d. Stere va fi de acord, că sânt mai curând optimist decât pesimist în presupunerile mele.

Dealtăparte, să presupunem deasemenea, că valoarea produselor micei industrii şi ale industriei ţărăneşti casnice, care în intenţia d-lui Stere trebue să se desvolte în locul marei industrii, să presupunem că aceasta, împreună cu produsele auxiliare ale agriculturii, cari se ridică acum la 400 de milioane, se vor dubla, deci vor ajunge la 800 de milioane, ba mai mult, să zicem la un miliard, ceeace e desigur exagerat pentru o ţară eminamente agricolă.

Astfel, rămânând o ţară eminamente agricolă, vom avea un product de 2 miliarde şi jumătate, înloc de un miliard şi două sute de milioane, cât avem acuma. Pe dealtăparte, însă, în 30—40 de ani, împreună cu marea înmulţire a populaţiei şi a nevoilor statului, împreună cu desvoltarea culturală şi materială, trebue să crească în proporţie şi bugetul statului şi al comunelor.

Bugetul statului în cei patruzeci de ani din urmă a crescut de şease ori — dela 51 milioane la 305 milioane. Chiar dela 1880 până acuma aproape s'a triplat — ajungând dela 116 milioane la 305 milioane.

Să presupunem, însă, că şi gospodăria statului va fi condusă mai raţional şi bugetul, în patruzeci de ani, se va dubla numai, ajungând, împreună

www.dacoromanica.ro

cu bugetele comunelor şi judeţelor, la suma de 800 de milioane. E neîndoelnic că în patruzeci de ani suma bugetelor noastre, ale statului şi ale comunelor şi judeţelor, va întrece suma aceasta.

Scăzând opt sute de milioane din suma totală a producţiei ţării, rămâne întregii populaţii pentru consumare un miliard şeapte sute de milioane. In 40 de ani populaţia noastră, care se înmulţeşte cam cu o sută de mii de suflete pe an, va avea $10^1/_2$ milioane locuitori. Această sumă de un miliard şeapte sute de milioane, împărţită la 10 milioane de locuitori, ($^1/_2$ milion trăind depe urma bugetului statului), va da 170 lei de cap de om.

Aşadar, după patruzeci de ani de desvoltare poporanistă, vom ajunge ca locuitorii acestei ţări, toţi fiii şi fiicele ţării româneşti, să aibă câte 46 de bani pe zi, pentru toate nevoile şi trebuinţele lor, înloc de 33 parale cât au acuma [1]).

S'ar putea, desigur, obiecta: dar dece să producem numai cereale de export şi să nu trecem la culturi agricole mai bogate, mai productive: grădinării, flori, fructe, vinuri, unt. Se înţelege că aceste culturi sânt mai productive şi dintr'un hectar de pământ pus sub cultura florilor scumpe se poate scoate un product de o foarte mare valoare. Dar cui să vândă agricultorii noştri toate aceste articole? Lor înşile? Pentru vânzarea acestor produse ale agriculturii intenzive trebue, sau o puternică piaţă externă de desfacere, sau o bogată piaţă internă.

O puternică piaţă externă pentru desfacerea

[1]) Bineînţeles, «să aibă» sau «au acuma» sânt un mod de exprimare, pentru cazul când întreaga producţie a ţării ar fi împărţită egal între toţi locuitorii ei.

www.dacoromanica.ro

acestor produse nu putem avea. *Țările cele mai industriale și mai dens populate, cari, ca atari, au o imperioasă necesitate de cerealele noastre, au ele însele din belșug propriul lor pământ pentru grădinării, ferme, fructe.* Doar nu ne vom apuca să concurăm pe piața mondială Italia cu fructele noastre, Franța cu vinul nostru, — Franța, care nu știe ce să facă acum cu vinurile sale, al căror preț s'a scoborît la 40 de bani decalitrul, pecând noi, ca să ne apărăm de concurența vinului streîn, îl impunem cu zece lei decalitrul (!). Sau poate vom concura în Englitera cu untul nostru pe Danemarca, atunci când, pentru a-l proteja în propria noastră țară împotriva celui unguresc și bucovinean, sântem nevoiți a-l impune cu 1 leu kgr.

Atunci rămâne condiția cealaltă necesară pentru producerea articolelor agriculturii cu adevărat intenzive — o bogată piață internă pentru desfacerea acestor produse.

E vădit însă, că pentru aceasta trebue să se creeze alte valori în țară, cu cari să se poată cumpăra și plăti valorile produse de agricultură, cu alte cuvinte *pentru aceasta tocmai ne trebue o industrie însemnată, care devine astfel o condiție vitală pentru existența acestei agriculturi intenzive.*

Dar produsele unei atari culturi agricole pot fi întrebuințate de clasele agricole ele însele și de clasele suprapuse și de cele parazitare?

Se înțelege că da, ba faptul acesta ar avea chiar foarte mare importanță, întrucât îi privește pe țăranii noștri, cari, ca mici proprietari ori fermieri scăpați de neoiobăgie, ar putea să aibă din propria lor gospodărie, ca valori de întrebuințare, lapte, unt, legume, etc.

www.dacoromanica.ro

Dar chiar având toate aceste articole agrare pentru consumarea internă a ţării, rămâne totuşi faptul constatat mai sus, că locuitorii României vor avea, pentru toate celelalte necesităţi ale unui cetăţean modern, câte 46 de bani pe zi Şi dacă mai ţinem seama şi de necesităţile crescânde ale unui om din ziua de azi, apoi în faţa lor, peste 30—40 de ani, aceşti 46 de bani vor reprezenta tot o mizerie.

Şi rezultatul mizeriei economice e mizeria sub toate formele ei.

Şi, *nota bene*, aici vorbim numai de mizeria producţiei. Dar în societăţile actuale desvoltarea culturalo-socială şi cea intelectualo-socială nu sânt nici ele posibile, decât pe baza largă a unor societăţi desvoltate economiceşte, cu utilajul lor mecanic formidabil aşa de complex, cu oraşele lor mari, deschizătoare de orizonturi atât de imens de largi, centre ale unei culturi intinse; şi deci numai pe baza unui asemenea fel de producţie se pot lărgi orizonturile, se poate desvolta şi o cultură întinsă care, oricât de multe defecte proprii ar avea, *ea e însă cultura epocei moderne.*

Societăţile înapoeate, eminamente agricole, cu producţia lor săracă, oraşele lor nedesvoltate, orizonturile strâmte ale satelor izolate, sânt condamnate în afară de mizerie materială, şi la mizerie şi înapoiere culturală, intelectuală.

Şi iată dece, pecând poporaniştii, pentru demonstrarea ideilor lor fantastice, invoacă drept exemplu ţările agricole scandinave şi în special Danemarca, pecând poporaniştii se îngraşă parcă văzând cu ochii, uitându-se la formidabilele movile de unt exportate din Danemarca, aceasta din

www.dacoromanica.ro

urmă caută din toate puterile să devină o ţară industrială, în rând cu ţările industriale din Occident, iară Suedia, micuţa Suedie, ajunge la un aşa nivel industrial, încât face posibilă cea mai mare grevă generală cunoscută până acuma, o grevă de aproape o jumătate de milion de lucrători industriali.

Păcat că nu se conduc şi ţările scandinave de concepţiile şi ideile economiei politice poporaniste, că ar ajunge odată şi ele, cu înmulţirea continuă a populaţiei şi creşterea necesităţilor statului, la... 46 de bani de cap de om!...

Dacă trebue, deci, ridicată neapărat productivitatea muncii agricole, tot aşa de neapărat trebue să desvoltăm şi toate celelalte resurse de producţie ale ţării *şi trebue să devenim o ţară industrială.* Cum am zis şi în *Cuvinte uitate: pentru ţara noastră aceasta e o întrebare vitală, de a fi ori a nu fi.*

Şi asta e de o importanţă vitală nu numai pentru ţară în general, dar şi pentru însăş ţărănimea. O înmulţire a populaţiei şi o desvoltare ulterioară a ţării pe baza producţiei agricole a 8 milioane hectare de pământ cât avem, ar fi o avansare iarăşi... către înapoiere şi mizerie. In industrie va găsi ţăranul loc pentru plasarea fiilor săi şi tot în industrie va găsi el o piaţă de desfacere pentru productele sale. Pentrucă, încăodată, o agricultură mică, realmente intenzivă, e un *non sens* fără o piaţă internă de desfacere a productelor agricole, fără o piaţă industrială.

Incât, dacă e foarte adevărat că viitorul ţării româneşti e la sat, este însă tot aşa de adevărat că viitorul satului însuş e la oraş şi în desvoltarea industrială a ţării. Viitorul ţării întregi e în îndru-

www.dacoromanica.ro

marea ei, ca stat și organism social, către o organizație și o stare asemănătoare cu a statelor occidentale, și împreună cu acestea, către o organizație socială mai înaltă în viitor — societatea socialistă.

* * *

Aci aș putea să mă opresc.

In acest capitol adițional am voit numai să enunț unele probleme vitale ale țării, fără să le discut, analizez ori dovedesc, aruncând asupra lor o mică fășie de lumină, am voit numai să lărgesc orizonturile atât de restrânse în vremea din urmă și să arăt, între altele, că rezolvirea problemei agrare nu rezolvă chestia socială a țării; mai mult decât atâta: prin ea însăș soluția problemei agrare nu rezolvă nici chestia țărănească în totalitatea ei, pentrucă aceasta face parte din chestia socială a țării întregi.

Dar problema desvoltării noastre industriale e așa de imens de importantă, încât țin să mai adaug măcar câteva cuvinte.

«Ne trebue neapărat, va zice cetitorul, o desvoltare industrială și capitalistă asemănătoare cu a țărilor occidentale; foarte bine, dar n'a dovedit oare d. Stere în seria d-sale de articole *Socialdemocratism sau poporanism*, că o industrie și o desvoltare industrială la noi e o iluzie și o pură imposibilitate?»

Nu. D. Stere n'a dovedit aceasta.

D. Stere a arătat o serie întreagă de argumente poporaniste, foarte serioase dealtfel, cari ar trebui să dovedească asta; dar atâta tot.

Astfel, unele din argumentele d-lui Stere sânt și acestea: că sântem o țară mică și n'avem pu-

www.dacoromanica.ro

tere să impunem articolele noastre industriale de export, că nu putem avea un debuşeu extern de desfacere de mărfuri, că n'avem colonii unde să le desfacem.

Asupra teoriei pieţelor de desfacere şi asupra greşelilor pe cari le face în această privinţă economia politică poporanistă, vom vorbi altădată. Aci vom observa numai următoarele: iată sora noastră din Occident, Belgia Occidentului, ea n'are colonii, mai n'are armată, n'are flotă de răsboiu şi nici flotă comercială; mai tot exportul îl face pe vase de transport streine — *şi Belgia e ţara cea mai industrială din lume.*

Se înţelege, noi nu putem să ne comparăm cu Belgia, sântem departe de a fi în situaţia ei; dar oricum, când aduci ca un exemplu de imposibilitatea desvoltării unei industrii, nişte împrejurări sociale, cari există tocmai în cea mai industrială ţară din lume, ne va concede oricine, că argumentul pierde din valoarea lui.

Alte argumente, foarte serioase dealtfel, menite să arate imposibilitatea desvoltării unei industrii mari în ţară la noi, e că n'avem nici debuşeul intern — ţăranul nostru fiind sărac — şi nici n'avem lucrătorii necesari, ţăranul nostru fiind un lucrător impropriu pentru industria mare.

Argumentele sânt adevărate, dar ceeace n'a băgat de seamă d. Stere, *şi tocmai asta e hotărîtor, e că toate acestea sânt rezultatele neoiobăgiei noastre.* Neoiobăgia, dupăcum am văzut, lipeşte pe ţăran pământului, şi astfel, ca în Occident în evul mediu, împiedecă formarea unei clase de muncitori industriali. Neoiobăgia toropeşte pe ţăran şi îl face impropriu, nu numai pentru o industrie înaintată,

www.dacoromanica.ro

dar chiar pentru ocupaţia de servitor de oraş: până şi pe servitori ţara noastră îi importează din Transilvania, ţara micei proprietăţi ţărăneşti, nu a neoiobăgiei. Pe urmă, neoiobăgia, prefăcând munca ţăranului în semigratuită, reducându-l la sărăcie lucie, distruge principalul debuşeu de desfacere pentru o industrie naţională. Insfârşit, neoiobăgia, prin felul ei de a fi, creând o producere numai pentru consumare neproductivă şi pentru risipă, împiedecă prin aceasta capitalizarea. Pe de altăparte, statul, ocupat cu crearea unei clase biurocrato-parazitare, dedat şi el risipei şi încurajând producerea numai pentru consumarea neproductivă, şi întreaga noastră gospodărie naţională având acelaş caracter, se opreşte capitalizarea, se împiedecă formarea *capitalului*, care în societăţile moderne e însuş nervul vital al unei desvoltări industriale.

D. Stere mai are încă un argument pentru a arăta imposibilitatea desvoltării unei industrii mari în ţară la noi, şi anume. Statul nostru a încurajat straşnic industria mare, a făcut jertfe enorme, publicul consumator a fost spoliat, iară rezultatul e o industrie neînsemnată, care produce nimica toată şi care trăeşte din sacrificiile statului şi pe spinarea consumatorilor.

Argumentul e în bună parte adevărat. Decât şi aci d. Stere n'a băgat de seamă, că aşa numita încurajare a statului *nu e combinată în mod savant şi eficace, în vederea ridicării forţelor şi resurselor productive ale ţării*, ci, mai ales, în vederea sporirii veniturilor statului biurocrat şi în vederea profitului oligarhiei politicianiste şi a procopselilor personale. D-sa n'a băgat de seamă că industria mare,

www.dacoromanica.ro

politiceşte vorbind, trebue să se desvolte la noi în următoarele condiţii extraordinare. Deoparte, e neoiobăgia noastră şi clasa agrarienilor noştri, cari, la noi caşi aiurea, oriunde în societăţile moderne, sânt protivnicii naturali ai desvoltării industriale a ţării. Dealtăparte, sânt partizanii acestei desvoltări, prietenii ei, între cari mai ales oligarhia politicianistă şi biurocraţia noastră, cari consideră industria ca un fel de fief al lor, se uită cu jind la profiturile ei, parçă ar fi luate din buzunarul lor, şi caută să-i reglementeze vieaţa, să-i îndrepte paşii şovăitorii... *s'o protegueascâ*, într'un cuvânt.

Şi astfel, între aceşti protivnici naturali şi prieteni nenaturali, trebue să se desvolte o industrie mare!

D. Stere n'a băgat de seamă următorul fapt foarte important: *dacă industria mare la noi ar avea toate, absolut toate condiţiile favorabile pentru desvoltarea ei, ar fi fost destulă această proteguire politicianisto-biurocrată, această legiferare industrială în fiecare an schimbăcioasă, după vederile şi fantaziile miniştrilor respectivi, această legiferare semimedievală, care ia industriei orice siguranţă a zilii de mâne, orice garanţie şi putinţa unei desvoltări normale; ar fi fost destulă numai această încurajare, ca o industrie mare, cu adevărat serioasă şi nu parazitară, să nu se poată desvolta, oricâte condiţii favorabile pentru desvoltarea ei ar avea dealtfel.* In condiţiile acestea poate să se desvolte numai o industrie parazitară.

Aşadar, d. Stere are foarte multă dreptate în criticile d-sale pe cari le aduce actualei noastre industrii mari, greşeşte însă foarte mult, când con-

www.dacoromanica.ro

sideră actuala desvoltare industrială ca unica posibilă.

Şi astfel, dacă d. Stere ar fi băgat de seamă toate de cari vorbim mai sus, ar fi ajuns şi d-sa la următoarea concluzie importantă, foarte importantă, extrem de importantă pentru întreg viitorul ţării noastre.

Sântem o ţară economiceşte înapoeată şi, ca să ajungem ţările capitaliste civilizate ce ne-au devansat aşa de mult în desvoltarea economică şi culturală, trebue să eşim în aceeaş cale şi să mergem pe acelaş drum larg de desvoltare economică şi culturală pe care au mers ele. Iară în drumul acesta larg nu ni se opun piedici fatale şi invincibile, izvorîte din însăş înapoierea noastră: izvorîte din faptul că am venit prea târziu la ospăţul capitalismului mondial şi nu mai putem participa la el — toate locurile fiind ocupate — dupăcum gândesc poporaniştii ruşi pentru Rusia şi dupăcum gândeşte d. Stere pentru noi. Nu. Ceeace se opune în adevăr mersului nostru neîmpiedecat pe drumul acesta larg de desvoltare economică şi culturală, e întreaga noastră gospodărie naţională detestabilă cu neoiobăgia ei, cu gospodăria ei de stat biurocrat, cu producerea ei numai pentru consumarea neproductivă şi a. m. d. Şi, deci, depinde de noi şi e în mânile noastre, ca modificând şi reformând acest întreg fel al nostru de gospodărie naţională, să mergem cu paşi siguri pe aceeaş cale, pe care au păşit şi păşesc popoarele civilizate înaintate.

Dacă d. Stere ar fi ajuns la această concluzie dreaptă şi mântuitoare, atunci, bineînţeles, nu ne-ar mai fi propovăduit o evoluţie himerică, proprie nouă, pe care nu va merge deacum înainte nici un popor, nici o societate pe lumea asta. Nu ne-ar

www.dacoromanica.ro

propovădui să ne prefacem deacuma înainte într'o ţară ţărănistă, cu mică industrie casnică, ţărănească, şi asta în secolul al XX-lea, în secolul uzinelor uriaşe. Iară bruma de industrie mare, cât o admite d. Stere, n'ar monopoliza-o în mâna statului nostru biurocrat.

O astfel de creaţie economică ar fi perpetuarea mizeriei economice şi a mizeriei culturale, naţionale.

Şomajul forţat al ţăranului în vreme de iarnă, şi industria casnică ţărănească ce trebue să rezulte de aci, sânt unele din pietrele unghiulare ale edificiului economic poporanist doctrinar.

Ţăranul munceşte cel mult o jumătate de an, iară cealaltă jumătate e osândit la un şomaj forţat, de aci, după poporanişti, sărăcia lui şi a ţării. Ce e de făcut dar? In marea industrie nu poate fi ocupat ţăranul, întrucât ea cere lucrători permanenţi pentru tot anul. In situaţia aceasta grea, poporanistul, ca remediu, îi hărăzeşte ţăranului o mică industrie casnică, industrie care să-l ocupe toată vremea şomajului forţat. De aci urmează o societate rustică, bazată pe mica producţie ţărănească agricolă şi pe mica industrie casnică ţărănească, iară din această organizare economică urmează tot restul. Astfel, o industrie mare n'are ce căuta într'o asemenea societate ţărănistă, întrucât industria mare e antagonică celei mici casnice, şi caută s'o subordoneze şi s'o distrugă. Deaceea şi d. Stere o reduce la proporţiile cele mai modeste, la strictul necesar şi o dă spre regulare statului ţărănist, monopolizând-o în mânile lui.

Din această concepţie economică a poporanismului urmează, în mod logic, concepţia lui culturală, morală, socială — concepţia lui sociologică.

www.dacoromanica.ro

Ce s'ar întâmpla cu această societate, cu această creaţie economico-poporanistă, în caz dacă s'ar putea realiza, e clar pentru oricine are competenţă în materie. O industrie prosperă casnică ţărănească în epoca uzinelor uriaşe e un *non sens*. Această industrie ar fi nimicită sau de concurenţa marei industrii indigene, sau a celei streine, după-cum s'a şi întâmplat cu industria casnică ţărănească dealtădată. Şi pe atunci doar industria mare nu era încă o putere atât de formidabilă.

Productivitatea şi rentabilitatea acestei mici industrii casnice pentru ţăran ar fi minime — doar atâta că poporanismul ar avea satisfacţia că ţăranul se află în treabă.

Pe dealtă parte, cu industria mare s'ar întâmpla următoarele: sau statul ţărănist, în mânile căruia s'ar afla industria, ar fi un adevărat şi sincer reprezentant al intereselor ţărănimii mici-industriaşe, şi atunci ar căuta să gâtue marea industrie, care fatal ar tinde să distrugă industria casnică; sau, ceeace e mai probabil, statul ţărănist, semi-absolutist — ca în ţările ţărăniste — având în mâna sa o putere aşa de formidabilă cum e marea industrie, ar întrebuinţa-o în propriile sale interese, devenind un stat hipertrofiat absolutisto-parazitar şi ruinând astfel industria casnică ţărănească, nu în folosul desvoltării industriale a ţării, ci în propriul său folos.

Ce mai chef ar fi pe statul acela al unui Milan Obrenovici românesc oarecare!

Greşeala poporaniştilor şi a d-lui Stere e că d-sa nici aci n'a băgat de seamă, *că problema şomajului ţărănimii şi toate relele ce decurg din el e un rezultat*

www.dacoromanica.ro

tot al neoiobăgiei noastre, al regimului nostru economic agrar.

Ţăranul, adevărat mic proprietar — nu neoiobag — muncind numai pământul său, având pământ îndestulător pentru munca sa şi a familiei sale, având o gospodărie ţărănească bine şi sistematic organizată în vederea tuturor culturilor pe cari le face pe pământul său, şi în vederea produselor auxiliare ale agriculturii, acest ţăran e ocupat intens 7—8 luni pe an şi are ocupaţii şi restul de vreme. Şi chiar dacă ar avea 3—4 luni de odihnă, această odihnă ar fi binevenită, binemeritată şi chiar necesară, faţă cu cele 18 ceasuri pe zi pe cari le munceşte ţăranul vara, în timpul muncilor agricole, cu întreaga familie, până şi cu copiii nevrâstnici. In Occident nu se plâng că ţăranul proprietar e prea puţin ocupat, ci, dimpotrivă, că munceşte prea mult, prea istovitor cu toată familia, ceeace e în detrimentul şi desvoltării sale culturale şi fizice şi morale.

Aşadar, împreună cu neoiobăgia dispare şi problema şomajului ţărănesc, iară împreună cu ea dispar unele din pietrele unghiulare ale edificiului economic poporanist şi împreună cu ele... şi restul.

O, ştiu! In intenţia sinceră şi în dorinţa curată a poporanistului de doctrină, în imaginaţia lui romantică, această societate trebue să fie cu totul altceva.

E o societate modestă, sărăcăcioasă, dar liniştită, armonică, bazată pe munca harnică, sănătoasă, neprihănită, o societate patriarhală, pastoralo-rustică, din care lipsesc toată neliniştea, invidia, frământarea, lupta şi sbuciumul uriaş a societăţilor moderne. O societate sănătoasă la trup

www.dacoromanica.ro

şi suflet, o societate rustică-idilică... Vine Rodica dela fântână cu cofiţele pline de apă, vin flăcăi şi fete cântând dela muncă, se aude buciumul sunând de departe, vin fugind şi mugind vacile dela păscut, scârţâe cumpăna dela fântână, latră câniі, oile behăesc, sar mieii, cântă cocoşii... o adevărată societate *chantecler*.

Dar asta în intenţia şi imaginaţia poporanistului de doctrină.

Dar realitatea, cruda realitate, ar semăna foarte puţin cu acest tablou rustic.

In realitate, o societate ţărănistă ar fi o societate înapoeată şi economiceşte şi politiceşte şi culturaliceşte. Ar lipsi din ea, ce-i dreptul, sbuciumul şi frământarea societăţilor moderne, dar în schimb ar lipsi şi cultura mintală şi sufletească, speranţele mari, lumina ce răsare din această luptă şi din acest sbuciu; iară în locul lor ar domni moravuri crude, raporturi omeneşti semibarbare, orizonturi strâmte. O societate bazată pe cultura mică agrară şi pe industria casnică ţărănească ar fi ţara mizeriei economice şi, deci, şi culturale şi morale, naţionale.

O, nu. Nu o societate poporanisto-ţărănistă poate să fie idealul nostru. Şi nu numai societatea cea reală, dar nici cea romantico-ideală.

O, nu. Nu în staulul unde se rumegă atât de liniştit, unde se vegetează atât de domolit şi potolit, şi nu în curtea din dos unde găinele, raţele, gâştele scormonesc pământul, cocoşii vestesc zorile şi unde Rostand a găsit material şi inspiraţie pentru poema sa păsărească.

Şi nici într'o societate rustico-idilică poate fi idealul nostru şi al ţării.

www.dacoromanica.ro

Acolo, unde fierbe vieaţa şi lupta, acolo unde strigătul strident al sirenii cheamă mulţimea muncitoare la muncă, acolo unde massele muncitoare în mine răscolesc măruntaele pământului, unde ciocane uriaşe spulberă blocuri de oţel, unde pădurea de coşuri înălţată spre cer anunţă izbânda şi victoria muncii omeneşti asupra naturii, unde vapoare uriaşe spintecă oceanele, acolo unde în oraşele gigantice se sbat şi se izbesc pasiunile, se lovesc şi se ciocnesc ideile, se plămădeşte cultura formidabilă de azi şi cea imensă de mâne, acolo unde fierbe şi spumegă lupta uriaşă dintre muncă şi capital, din care trebue să nască o lume nouă... acolo şi numai acolo poate fi idealul nostru şi al ţării.

Toată frământarea şi lupta şi sbuciumul uriaş şi neîncetat de acolo nu sânt durerile cari vestesc apropierea morţii, ci sânt frământările uriaşe şi durerile naşterii...

Acolo naşte *viitorul!*

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

	Pag.
Prefață	1
Introducere. — Din Evoluția societăților moderne	11
I. Instituțiile liberalo-burgheze în țara noastră	27
II. Liberarea și împroprietărirea țăranilor	52
III. In neoiobăgie	70
IV. Rezultatele economice ale neoiobăgiei	102
V. Problema ilegalismului și rezultatele morale, culturale, juridice și politice ale neoiobăgiei	127
VI. Revoltele țărănești	171
VII. Curente de idei și opinii în legătură cu neoiobăgia	208
VIII. Remediile sociale paliative	250
IX. Băncile populare	266
X. Casa rurală	290
XI. Obștiile sătești	303
XII. Legislația neoiobagă quasisocialistă dela 1907	312
XIII. Cât ne costă neoiobăgia și legiuirea quasisocialistă dela 1907	355
XIV. Soluția problemei agrare	367
XV. **Probleme Vitale**	423

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro